

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΘΕΜΑ: Η επιστολογραφία του Γρηγορίου του Θεολόγου
Το ύφος και η γλώσσα τους
Η αξιοποίησή τους ως πηγών της εποχής του

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΧΑΤΖΙΚΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ

Στις «ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ»

με ειδίκευση στις «Ανθρωπιστικές Επιστήμες και στις Νέες Τεχνολογίες»

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ

Περίληψη.....	5
Λέξεις-κλειδιά.....	5
Abstract.....	5
Key- Words.....	6
Πρόλογος.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος.....	6
Α. Παιδεία κλασική και χριστιανική.....	6
- Το διδασκαλικό έργο.....	8
Στροφή προς την χριστιανική παιδεία.....	8
Δικαίωμα των Χριστιανών στην κλασική παιδεία.....	9
Η επαφή του Γρηγορίου με σοφιστές.....	10
Η εναρμόνιση των δύο μορφών παιδείας.....	10
Η χριστιανική αλήθεια και η φιλοσοφία.....	11
Β. Μεταξύ κόσμου και ερημίας.....	11
Η αναχώρηση.....	12
Το μοναστικό ιδεώδες.....	13
Η χειροτονία του σε επίσκοπο Σασίμων.....	13
Φυγή στην ερημιά.....	14
Γ. Η επίδραση του Γρηγορίου στην Εκκλησία: Η μνήμη του.....	14
Αναγνώριση της μεγάλης προσφοράς του.....	15
Μελέτη και χρήση των έργων του.....	16
Δ. Συγγραφικό έργο.....	17
Ε. Οι επιστολές.....	21
ΣΤ. Η γλώσσα της επιστολογραφίας.....	23
Ζ. Το ύφος της επιστολογραφίας.....	24
Η κατάταξη των επιστολών του Γρηγορίου.....	25

1. Φιλικές.....	25
2. Συστατικές-παρακλητικές-ευχετικές.....	32
3. Παραμυθητικές.....	59
4. Συμβουλευτικές.....	61
5. Επιτιμητικές.....	76
6. Επαινετικές.....	88
7. Ειρωνικές.....	95
8. Απολογητικές.....	97
Μεθοδολογία έρευνας γλώσσας και ύφους	114
Γλώσσα και ύφος των επιστολών του Γρηγορίου.....	115
Ενεργητική και παθητική σύνταξη.....	115
Επιλογή ρηματικών προσώπων.....	116
Επιλογή ρηματικών χρόνων.....	116
Επιλογή ρηματικών εγκλίσεων.....	115
Το απαρέμφατο.....	117
Η σύνδεση των προτάσεων.....	119
Μικροπερίοδος ή μακροπερίοδος λόγος.....	119
Αναφορική και ποιητική λειτουργία της γλώσσας.....	120
Το ύφος.....	120
Τρόποι και μέσα πειθούς.....	123
Τρόποι ανάπτυξης παραγράφων.....	127
Z) Αξιοποίηση των επιστολών του Γρηγορίου ως πηγών της εποχής του.....	130
H) Συμπεράσματα.....	161
Θ) Περιορισμοί της έρευνας.....	162
I) Προτάσεις για επέκταση της έρευνας.....	165
K) Οι παραλήπτες των επιστολών του Γρηγορίου.....	166
Βιβλιογραφία.....	170

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι επιστολές του Γρηγορίου του Θεολόγου (328/9-390) που σώθηκαν καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος της ζωής του από το 357 ως τον θάνατό του. Τα πρόσωπα, στα οποία απευθύνονται βρίσκονται σε κάθε κοινωνική βαθμίδα: πατριάρχες, διοικητές, στρατηγοί μέχρι διάκονοι, χήρες και ορφανά. Επίσης απευθύνεται στην κορυφή της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και στους κρατικούς φορείς και πολλές φορές τους επικρίνει ή ζητά τη βοήθειά τους. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν και απλοί, καθημερινοί άνθρωποι που καταφεύγουν σε αυτόν για υποστήριξη ή παρηγοριά. Τα θέματα που τον απασχολούν είναι η υπεράσπιση της Ορθοδοξίας από τις αιρέσεις, η συμφιλίωση της Ανατολικής με τη Δυτική Εκκλησία, η αφοσίωση στο Θεό, η ανεκτικότητα και η συγχώρεση ακόμα και των εχθρών, η προστασία αθώων από την αδικία και τις συκοφαντίες, η ορθή διακυβέρνηση του κράτους, οι κανόνες της επιστολογραφίας, η παρηγοριά στις αρρώστιες, η πίστη, η εντιμότητα, συμβουλές για ευτυχισμένο γάμο και για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία, η οικογένειά του και η φίλια. Όλα αυτά καταγράφονται με την άριστη χρήση της γλώσσας που είναι ενδεικτική της μόρφωσής του. Σπούδασε στην Αθήνα και αξιοποιεί με τον καλύτερο τρόπο την αττική διάλεκτο, δείχνοντας την επίδραση των αρχαίων Ελλήνων κλασικών συγγραφέων στο έργο του. Το ύφος των επιστολών διαμορφώνεται ανάλογα με τη σχέση του με τον παραλήπτη, τη μόρφωσή του, την κοινωνική του θέση και, βέβαια, ανάλογα με το θέμα που τον απασχολεί. Άλλοτε είναι χαμηλόφωνο, λιτό και εξομολογητικό, άλλοτε επαινετικό και, μερικές φορές, επικριτικό.

Λέξεις-κλειδιά: Ορθοδοξία, Πατέρες της Εκκλησίας, Θεός, Οικογένεια, Φιλία, Γρηγόριος ο Θεολόγος .

Abstract

The letters of Gregory Theologos(327/8-390) which have been saved cover a large part of his life from 357 to his death. The persons concerned are in every social level· by patriarchs, administrators, governors, generals to deacons, widows and orphans. Also he applies to the top of the church hierarchy and government agencies and their often criticize or ask for their help. On the other hand, there are common, ordinary people who resort to him for support or consolation. The issues of his interest are family, friendship, defense of Orthodoxy from heresies, the reconciliation of the Eastern and Western Church, protecting the innocent from injustice and slander, consolation in illness, faith, honesty , devotion to God, advices for happy marriage and the position of women in society, tolerance and forgiveness even of enemies, the good governance of the state and the rules of correspondence.

All of these are recorded by the optimum use of the language is indicative of his education and his culture. He studied in Athens and make use of the best way Attic dialect showing the influence of ancient Greek classical authors in his work. The tone of his letters is formed according to the relationship with the recipient, his education, his social position and, of course, depending on the nature of the topic. Sometimes it is modest or restrained, simple and confessional, sometimes laudatory and sometimes critical or austere.

Key-words: Orthodoxy, Fathers of Church, God, Family, Friendship, Gregory Theologos

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα προέκυψε μετά από συζητήσεις με τον επόπτη καθηγητή, τον πατέρα Ειρηναίο Χατζηευφραιμίδη, ο οποίος πρότεινε να διαβάσω από την Πατρολογία το σχετικό, με τις επιστολές του Γρηγορίου Θεολόγου, κεφάλαιο. Η συνεργασία μας προέκυψε ως αποτέλεσμα της αλληλοεκτίμησης, του αλληλοσεβασμού και της κοινής μας αγάπης για οτιδήποτε έχει σχέση με γλώσσα, ιστορία και γενικά με ανθρωπιστικές επιστήμες. Το θέμα ανταποκρίνεται πλήρως στα ενδιαφέροντά μου και για το λόγο αυτό αισθάνομαι την ανάγκη να απευθύνω τις θερμές μου ευχαριστίες στον πατέρα Ειρηναίο για την εμπιστοσύνη του και την εκτίμησή του. Τις θερμές μου ευχαριστίες θέλω να εκφράσω στον δεύτερο βαθμολογητή μου, τον κύριο Σταύρο Καμαρούδη για την άριστη σχέση, συνεργασία, εκτίμηση και ανατροφοδότηση που μου παρέχει, καθώς και στον τρίτο βαθμολογητή μου, τον κύριο Κων/νο Κασβίκη για τους ίδιους λόγους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1) Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Εύκολα θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει την άποψη ότι ο Γρηγόριος ο Θεολόγος αποτελεί μια από τις πιο σπάνιες εξαιρέσεις μεταξύ των Πατέρων της Εκκλησίας από βιβλιογραφικής απόψεως και αυτό γιατί έχουμε στην κατοχή μας πλήθος πληροφοριών για τη ζωή του και το έργο του. Εξάλλου όλες, σχεδόν, οι λεπτομέρειες της ζωής του αποκαλύπτονται μέσα από τους στίχους των ποιημάτων του, από τις επιστολές του και από τους λόγους του. Αξίζει ιδιαίτερης μνείας το εκτενέστατο ποίημά του «Περί τόν έαυτοῦ βίον», όπου με ζωντάνια και παραστατικότητα σκιαγραφούνται όλες οι πλευρές της ενδιαφέρουσας ζωής του.

Αξιόλογα στοιχεία για ορισμένα σημεία της δράσης του προσθέτουν αναφορές και υπαινιγμοί σε κείμενα φίλων του, ειδικά στις επιστολές του Μεγάλου Βασιλείου. Από την άλλη, ο βίος του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, που συντάχτηκε από κάποιον πρεσβύτερο Γρηγόριο τον 7^ο αιώνα, βασίζεται κυρίως στα συγγράμματα του εγκωμιαζόμενου Γρηγορίου. Όμως το εγκώμιο του Ιωάννη του Γεωμέτρη Κυριώτη¹ βασίζεται σε αυτόν τον βίο και στα κείμενα του τιμώμενου (Χρήστου Παναγιώτης, 1990, *Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Μύστης της θείας ελλάμψεως* , σ.9)

Ο Γρηγόριος γεννήθηκε στο χωριό Αριανζός της Καππαδοκίας κοντά στην πόλη της Ναζιανζού το 328/329. Ο πατέρας του ονομαζόταν και αυτός Γρηγόριος, ο οποίος έγινε επίσκοπος Ναζιανζού. Η μητέρα του ήταν η ευσεβής και ενάρετη χριστιανή Νόννα, η οποία του παρείχε άριστη ανατροφή εμφυσώντας του όλες τις χριστιανικές ηθικές αξίες και αρετές. Σπούδασε, αρχικά, στην Καισάρεια της Καππαδοκίας, έπειτα στην Καισάρεια της Παλαιστίνης και στην Αλεξάνδρεια και, τέλος, το 354 πήγε στην Αθήνα, όπου έζησε έξι χρόνια.

Όταν επέστρεψε στη Ναζιανζό, βαπτίστηκε και αποσύρθηκε προσωρινά στον Πόντο, κοντά στον αδελφικό του φίλο Βασίλειο. Μετά την επιστροφή του από τον Πόντο, χειροτονήθηκε πρεσβύτερος από τον πατέρα του, τον οποίο και βοηθούσε στα καθήκοντα που είχε ως επίσκοπος. Το 372 χειροτονήθηκε Επίσκοπος Σασίμων, μικρής επισκοπής, από τον φίλο του τον Βασίλειο στην οποία, όμως, δεν πήγε ποτέ. Αργότερα δέχτηκε πρόσκληση από τους Ορθοδόξους της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι υπέστησαν μαζικές διώξεις από τους Αρειανούς, για να προστατεύσει την Ορθοδοξία. Εκεί, στον μικρό ναό της Αγίας Αναστασίας, εξεφώνησε ο Γρηγόριος τους πασίγνωστους πέντε λόγους του σχετικά με τη θεία υπόσταση του Υιού και Λόγου του Θεού. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος ονομάστηκε <<Θεολόγος>> (θεός+λέγω). (<http://www.paterikiorthodoxia.com>).

1.1) ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΛΑΣΙΚΗ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

¹ Η θρησκευτική ποίηση αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά την επικράτηση του χριστιανισμού. Διακρίνεται σε δύο είδη, τη λειτουργική ποίηση, δηλαδή αυτή που χρησιμοποιείται στις λατρευτικές τελετές, και τη μη λειτουργική. Ο Ιωάννης Γεωμέτρης ανήκει στους εκπροσώπους της μη λειτουργικής ποίησης, υπήρξε λόγιος και μαθηματικός. Το φιλολογικό του έργο είναι ποικίλο. Τα ποιήματά του παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον. Τα πεζά του συγγράμματα, που μόνο μέρος τους έχει εκδοθεί, είναι κυρίως θεολογικά και αναφέρονται στη ρητορική και στην ερμηνευτική. Έργα του είναι ένας ύμνος στον Νικηφόρο Φωκά, τέσσερις ελεγείες στην Παρθένο Μαρία, μία συλλογή επιγραμμάτων σε τρίμετρο και εξάμετρο, ένας αλφαβητικός ύμνος στην Παρθένο (παράθεση διαφόρων επιθέτων με αλφαβητική σειρά), μία μετάφραση σε ιαμβικούς στίχους των Ψαλμών, μία συλλογή 99 τετράστιχων ελεγείων με τίτλο *Παράδεισος*, καθώς επίσης σχόλια στα έργα διαφόρων συγγραφέων και κυρίως των Ιωάννη Δαμασκηνού και Γρηγορίου του Θεολόγου.

Οι κλασικές σπουδές του Γρηγορίου συνέβαλαν στην ανάδειξή του ως καθηγητή της ρητορικής και της φιλολογίας. Αυτός, όμως, επέλεξε τελικά το αξίωμα που επιθυμούσε η μητέρα του με τις προσευχές της· του ιερέα και του κήρυκα του θείου λόγου. Ωστόσο, τίποτα από τις σπουδές του δε χάθηκε οριστικά, διότι ο Γρηγόριος υπήρξε ο Πατέρας της Εκκλησίας που συνδύασε με αρμονικό τρόπο την αποδοχή της κληρονομιάς του ένδοξου ελληνικού πολιτισμού με την ολοκληρωτική αφοσίωση στον θρίαμβο της χριστιανικής πίστης.

1.1.1) Το διδασκαλικό έργο

Πριν φτάσει ο Γρηγόριος στο αξίωμα της ιεροσύνης, πέρασε από το διδασκαλικό, που αποτέλεσε συνέχεια των σπουδών του. Ενώ ετοιμαζόταν να φύγει για την πατρίδα του μαζί με τον Βασίλειο, φίλοι, γνωστοί, συμφοιτητές και δάσκαλοι, με όρκους, με θρήνους και ασκώντας και ελάχιστη βία, τον έπεισαν και τον κράτησαν στην Αθήνα. Η επίδοσή του στα επιστημονικά πεδία που είχε παρακολουθήσει και, ιδιαίτερα, στους κλάδους της ρητορικής και της φιλολογίας ήταν τόσο καλή, σε σημείο που να οδηγήσει στην ίδρυση φοιτητικού συλλόγου, που δημιουργήθηκε γι' αυτή την περίπτωση και να του παραχωρήσει έδρα καθηγητή.

Όταν έφυγε ο αχώριστος φίλος του Βασίλειος από την Αθήνα, ο Γρηγόριος αισθανόταν σαν ομηρικός ίππος που είχε κόψει τα χαλινάρια και τριγυρούσε άσκοπα στην πεδιάδα. Η νοσταλγία τον είλκυε προς τη μακρινή πατρίδα, που ήταν η πρώτη στον κόσμο για την πίστη της, όπως λέει, και ήταν αναπόφευκτο να φύγει από την πόλη της σοφίας, σχεδόν κρυφά, πράγμα που το έπραξε το 358.

Ο Γρηγόριος ήταν τότε τριάντα ετών. Δεν επέστρεψε κατευθείαν από τη Ναζιανζό, όπου ήταν οι γονείς του, αλλά μέσω της Κωνσταντινούπολης, δια ξηράς. Ο λόγος γι' αυτή την αλλαγή πορείας ήταν ότι ήθελε να συναντήσει τον αδελφό του Καισάριο, που, αφού τελείωσε τις φιλοσοφικές και ιατρικές του σπουδές στην Αλεξάνδρεια, εγκαταστάθηκε στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας και μέσα σε λίγο χρόνο απέκτησε το όνομα μιας ιατρικής διασημότητας.

Έτσι λοιπόν επέστρεψαν στη Ναζιανζό, αλλά ο Καισάριος δεν έμεινε εκεί για πολύ καιρό· επέστρεψε γρήγορα στην Κωνσταντινούπολη, όπου λόγω της μόρφωσής του και της εντιμότητάς του, ανέλαβε υψηλά αξιώματα στα αυτοκρατορικά ανάκτορα (Χρήστου Παν, 1990, ό. π. σσ .35-37).

1.1.2) Στροφή προς την χριστιανική παιδεία

Ο Γρηγόριος αντιλαμβανόταν ότι κάποτε έπρεπε να ασχοληθεί σοβαρά με την αληθινή παιδεία, τη χριστιανική, αλλά και να προσφέρει στον Θείο Λόγο τους λόγους μαζί με όλα όσα είχε κάποτε. Αυτή η αλλαγή κατεύθυνσης σήμαινε αλλαγή ασχολίας. Δεν είχαν περάσει πολλά χρόνια από τη δική του αλλαγή, όταν έγραφε προς τον Γρηγόριο, αδελφό του Βασιλείου, τον, αργότερα, επίσκοπο Νύσσης και μεγάλο στοχαστή του Χριστιανισμού, για να τον επιπλήξει γιατί, αν και ήταν ήδη αναγνώστης, δίδασκε ρητορική, αφού πέταξε προφανώς τα ιερά βιβλία ή τα κρέμασε στην καπνοδόχο.

Αυτές οι εξελίξεις, όμως, δεν σηματοδοτούν σε καμιά περίπτωση τη διακοπή των σχέσεών του με την παιδεία. Προς το τέλος της ζωής του ο νεαρός σοφιστής Αδαμάντιος του ζήτησε να του προμηθεύσει βιβλία ρητορικής. Αν και δεν δίνει σημασία σε αυτού του είδους τα είδη λόγου, όπως του απάντησε, όμως του αποστέλλει όσα βιβλία αυτού του είδους του είχαν μείνει τοποθετημένα πάνω στην καπνοδόχο.

Στην πραγματικότητα δεν έπαψε ποτέ να ασχολείται με διάφορους τρόπους με την κλασική παιδεία, όπως φανερώνει το ενδιαφέρον του για την μόρφωση των νέων, συγγενών και συμπατριωτών του, η επαφή του με πλήθος σοφιστών και η συνεχής εμφάνιση και μίμηση προτύπων ζωής της κλασικής εποχής. Στα γραπτά του, το έργο του σοφιστή και, συγχρόνως, του χριστιανού δασκάλου μπορεί να έχει ως κοινή αφετηρία την κλασική παιδεία. (Χρήστου Παν, *ό. π.* σσ .37-39).

1.1.3) Δικαίωμα των Χριστιανών στην κλασική παιδεία

Κατά τους τέσσερις πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες παρατηρήθηκε σε ευρεία μορφή, σύγχυση μεταξύ ελληνισμού και ειδωλολατρίας, που είχε σοβαρές συνέπειες για την πορεία του Χριστιανισμού και του ελληνικού έθνους. Αφού τα προϊόντα της ελληνικής σοφίας και τέχνης ήταν τόσο έντονα σημαδεμένα με ειδωλολατρικές έννοιες, εκφράσεις και παραστάσεις, ήταν εύλογο αργότερα να ταυτιστεί ο ελληνικός πολιτισμός στο σύνολό του με την ειδωλολατρία και ο Χριστιανισμός, που απέρριπτε τα είδωλα, να θεωρηθεί ξένος προς αυτόν τον πολιτισμό.

Υπήρχε διχογνωμία σε αυτό το θέμα τον 4^ο αιώνα στους χώρους της χριστιανικής πίστης και της εθνικής λατρείας. Ο κάθε χώρος υποστηριζόταν από μία παράταξη, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως φανατική ή υπερζηλωτική και ήθελε να στερήσει τον Χριστιανισμό από κάθε ίχνος κοσμικής σοφίας. Από την πλευρά του Χριστιανισμού αυτή η σοφία, ως προϊόν της ειδωλολατρίας, που αλλιώς λεγόταν εθνισμός ή παγανισμός, μια μεγάλη μερίδα λογίων και λαού θεωρούσε τον

Χριστιανισμό ως μια κατάσταση ξένη προς κάθε ελληνικό στοιχείο. Για το λόγο αυτό δεν αποδεχόταν τη συμμετοχή του στην κληρονομιά της ελληνικής παράδοσης.

Κύριος εκπρόσωπος της τελευταίας τάσης αναδείχτηκε λίγο μετά τα μέσα του 4^{ου} αιώνα ο αυτοκράτορας Ιουλιανός ο αποστάτης, που με το περίφημο διάταγμά του απαγόρευσε στους χριστιανούς δασκάλους να παραδίδουν μαθήματα φιλολογίας, ρητορικής και φιλοσοφίας, διότι θεωρούσε εξωφρενική τη διδασκαλία από τους Χριστιανούς πραγμάτων που δεν πίστευαν τα αρχαία κείμενα· έπρεπε να ερμηνεύονται από ανθρώπους που δεν τα προσεγγίζουν μόνο ως λογοτεχνικά κείμενα, αλλά και ως πηγές θρησκευτικών αληθειών.

Εκπρόσωπος του μετριοπαθούς πνεύματος, ως προς το θέμα αυτό, στον χριστιανικό χώρο ήταν, κατεξοχήν, ο Γρηγόριος, ο οποίος άσκησε δριμύτατη κριτική εναντίον της σκοταδιστικής πολιτικής του Ιουλιανού, διότι στερούσε από τους χριστιανούς δασκάλους το δικαίωμα της διδασκαλίας της ελληνικής γραμματείας. Αυτή η γραμματεία δεν ανήκει μόνο στους ειδωλολάτρες, αλλά και στους Χριστιανούς και σε όλους· άλλο η ελληνική παιδεία και άλλο η αρχαία ελληνική θρησκεία, της οποίας η παρουσία στην παιδεία έχει ευκαιριακή και επουσιώδη θέση. Ο Ιουλιανός, που είχε κηρύξει διωγμό κατά των Χριστιανών, δεν έθιξε ευθύς εξαρχής τους δύο συμφοιτητές του, τον Γρηγόριο και τον Βασίλειο, αλλά ο Γρηγόριος νομίζει ότι τους είχε αφήσει τιμητικά τελευταίους, αποδίδοντάς τους *κυκλώπειον τιμήν*. (Χρήστου Παν, *ό.π.*σελ.39-41)

1.1.4) Επαφή του Γρηγορίου με σοφιστές

Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της συμπεριφοράς του Γρηγορίου ήταν η εκτίμησή του απέναντι σε ανθρώπους με τους οποίους κάποτε είχε στενή σχέση. Ακόμα και σε περίπτωση διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων τού αρκούσε η αγάπη τους προς την ελληνική γραμματεία.

Διατηρεί αλληλογραφία με μεγάλο αριθμό σοφιστών ή ρητοροδιδασκάλων και μερικές φορές φροντίζει για τη σταδιοδρομία τους. Για να υποβοηθηθεί η σταδιοδρομία του νέου σοφιστή Ευδόξιου, γιου τού, επίσης, σοφιστή Ευδόξιου, παλαιού φίλου του, έγραψε σειρά επιστολών. Τον συστήνει στον ύπαρχο Σωφρόνιο από τον οποίο ζητά ως χάρη να τον προωθήσει ως φέρελπι νέο επιστήμονα, καθώς επίσης και στον παλαιό σοφιστή Θεμίστιο.

Επαινεί τον Θεμίστιο ως *τον βασιλέα των λόγων* και φιλόσοφο και του στέλνει ως μαθητή τον ξάδελφό του, τον Αμφιλόχιο. Μεριμνήσε πολύ για την κλασική μόρφωση των ανιψιών του, εγγονών της Νόννας κι ακόμα πιο πολύ για τη μόρφωση του Νικόβουλου του νεότερου, τους οποίους έστειλε σε διαπρεπείς φίλους του δασκάλους· πρώτα στον Ευδόξιο, έπειτα στον Σταγείριο και σε άλλους (Χρήστου Παν., *ό.π.*, σσ .41-42) .

1.1.5) Εναρμόνιση των δύο παιδειών

Ο Γρηγόριος δεν εύρισκε κανένα χάσμα ανάμεσα στα δύο είδη παιδείας, αρχίζοντας από τα δύο είδη βίου, τον κοσμικό και τον πνευματικό. Είχε εντυπώσει στη ρητορική και στην ποίηση των Ελλήνων, κυρίως στον Όμηρο, του οποίου στίχοι και εκφράσεις δεσπόζουν στις επιστολές και στα ποιήματά του, αλλά και στη φιλοσοφία του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, των Στωικών και των Νεοπλατωνικών. Η Ελλάδα ως πολιτισμική και πνευματική οντότητα, ήταν η αγάπη του: Θεοί, ημίθεοι, ήρωες, μύθοι, ομηρικές διηγήσεις, τραγικές παραστάσεις, στίχοι ποιητών και εκφράσεις ρητόρων και έννοιες φιλοσόφων αποτελούν συνήθη στοιχεία των κειμένων του.

Εξάλλου έγραφε μέχρι το τέλος της ζωής του επηρεασμένος από τη σύγχρονη του ρητορική τέχνη, στην οποία τη διαμόρφωση συνέβαλε και αυτός πάρα πολύ με τη χρήση μικροπερίοδου λόγου, με παρατακτική σύνδεση, με συμμετρία στις λέξεις, στις φράσεις, στις προτάσεις, γενικά στο λόγο, με ισόκωλα και πάρισα, ομοιοκατάληκτα και αντιθέσεις, με εικόνες και μεταφορές και συγκρίσεις· αν και παρ'όλα αυτά ισχυρίζεται ότι η χριστιανική σοφία περιφρονεί την κομψότητα του λόγου. (Χρήστου Παν., *ό.π.*, σσ .42-43).

1.1.6) Η χριστιανική αλήθεια και η φιλοσοφία

Η χριστιανική αλήθεια βρίσκεται μέσα στην Εκκλησία, στις Γραφές της και στην παράδοσή της. Βρίσκεται πρώτα στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη, τις οποίες ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί ως πηγές με τη χρήση μιας ερμηνευτικής μεθόδου που κυμαίνεται ανάμεσα σε αυτήν που χρησιμοποιούσαν οι σχολές της Αλεξάνδρειας και της Αντιόχειας. Επιπλέον, υπάρχει και η ζωντανή παράδοση της Εκκλησίας. Θεολογώντας περί του Αγίου Πνεύματος προβάλλει μια ερώτηση των αντιφρονούντων· <<από πού μας φέρνεις έναν ξένο κι άγραφο Θεό>>, δηλαδή το Πνεύμα; Και απαντά με τη θεωρία της ανάπτυξης του δόγματος. Όπως στην Παλαιά Διαθήκη χαρακτηρίζεται ως <<ο Πατήρ>> και στην Καινή Διαθήκη ως <<ο Υιός>>, έτσι και στην Εκκλησία χαρακτηρίζεται ως <<Άγιο Πνεύμα>>.

Όμως η θεολογία που συνδέει το πεδίο του θείου με το ανθρώπινο, δεν είναι δυνατό να νοηθεί χωρίς κάποια φιλοσοφική διερεύνηση περί δημιουργίας και δημιουργού, αποκαλύψεως και φανέρωσης, λύτρωσης και λυτρωμού. Γι'αυτό ο Γρηγόριος, αν και με τόσο πείσμα απέκρουε την προσπάθεια των Ανομοίων να ορίσουν την ουσία του Θεού, προτρέπει κατά τα άλλα να αποκτήσουν φιλοσοφική αντίληψη σχετικά με τον κόσμο, με την ύλη, με την ψυχή, με τις καλύτερες και τις χειρότερες φύσεις, με την ανάσταση, με την κρίση, με την ανταπόδοση, με τα πάθη

του Χριστού. Επομένως, σε αυτές τις περιπτώσεις και η εύστοχη ερμηνεία είναι χρήσιμη και η εσφαλμένη ακίνδυνη (Χρήστου, Παν., ό.π , σσ .44-45).

2) ΜΕΤΑΞΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΡΗΜΙΑΣ

Η ζωή και η δράση του Γρηγορίου αναπτύσσονταν ανάμεσα σε δύο αντίθετες κατευθύνσεις, των ευθυνών της εξουσίας και της απομάκρυνσης από αυτές. Τα κατάφερε εξίσου καλά και στα δυο. Η μόρφωσή του, το ενδιαφέρον του για τα εκκλησιαστικά πράγματα, το περιβάλλον του, η θεία φωνή που ηχούσε μέσα του, τον ωθούσαν προς την ανάληψη των ευθυνών του, αλλά η ροπή του προς την απομόνωση και η εύθραυστη υγεία του, τον απωθούσαν. Το έργο του, λοιπόν, που έμεινε παντοτινά πολύτιμο κτήμα της Εκκλησίας και της θεολογίας, επιτελέστηκε ανάμεσα στον κόσμο και στην ερημιά.

2.1) Η αναχώρηση

Όταν ο Γρηγόριος επέστρεψε από την Αθήνα στη γενέτειρά του, εργάστηκε προσωρινά ως ρήτορας στη Ναζιανζό, αλλά η θορυβώδης ζωή των πόλεων δεν ήταν κατάλληλη για τον χαρακτήρα του που αρεσκόταν στην ησυχία. Για τον λόγο αυτό επιδόθηκε με ζήλο στην ποίηση και στην επιστολογραφία, προϊόντα, συνήθως, της ησυχίας. Στην Αθήνα άρχισε να σχεδιάζει την αναχώρησή του και την αφοσίωσή του στην ασκητική ζωή μαζί με τον φίλο του Βασίλειο. Το μόνο σημείο στο οποίο διαφωνούσαν ήταν πού θα έμεναν. Και αυτό γιατί και οι δύο αγαπούσαν υπερβολικά τη γενέτειρα τους. Φαίνεται ότι, αρχικά, ο Βασίλειος δέχτηκε να μείνει μαζί του στην Τιβερίνη, στην περιοχή όπου βρισκόταν το κτήμα του Γρηγορίου, στην Καρβάλη. Πράγματι ο τελευταίος αποσύρθηκε εκεί και δέχτηκε την επίσκεψη του Βασιλείου, ο οποίος, όμως, πολύ γρήγορα έφυγε, αφού πρώτα επέλεξε μια θαυμάσια τοποθεσία στον Πόντο, κοντά στη συμβολή των ποταμών Ίριδος και Λύκου, όπου βρισκόταν το οικογενειακό του κτήμα. Εκεί συνεκρότησε πολύ γρήγορα μια μικρή μοναστική αδελφότητα νέων, ενώ στην απέναντι πλευρά βρισκόταν το ασκητήριο της αδελφής του Μακρίνας.

Από εκεί ο Βασίλειος του έγραψε μια επιστολή, στην οποία περιέγραφε λεπτομερώς τις ομορφιές του τοπίου. Επρόκειτο, όπως έλεγε, για μια τοποθεσία, μπροστά στις οποίας την απaráμιλλη ομορφιά και το μεγαλείο, ακόμα και η Ωγυγία, το νησί της Καλυψούς, φαινόταν ασήμαντη παρά την καταπληκτική περιγραφή της από τον Όμηρο (ραψωδία ε, στ. 67-90) . Η τοποθεσία διέθετε άφθονα άνθη, πτηνά, οπώρες και, πάνω απ'όλα, ησυχία. Αισθάνεται ευτυχισμένος, επειδή διέφυγε τον κίνδυνο να ανταλλάξει τέτοια τοποθεσία με την Τιβερίνη, το βάραθρο της οικουμένης, όπως τη χαρακτηρίζει. Στη συνέχεια της αλληλογραφίας τους ο Βασίλειος γνωστοποίησε τους κανονισμούς της κοινότητάς του με τρόπο που να φαίνονται ως μοναχικό καταστατικό, στο οποίο κυριαρχούν τα συνθήματα της αναχώρησης από τον κόσμο,

της ησυχίας, της μελέτης των Γραφών, της προσευχής, των πνευματικών συζητήσεων, της λιτότητας, των ενδυμάτων και της τροφής, της συντομίας του ύπνου, της επιδίωξης της τελείωσης με την βοήθεια του Θεού. (Χρήστου Παν., *ό.π.*, σσ .47-49) .

2.2) Το μοναστικό ιδεώδες

Ο Γρηγόριος έφυγε από τον Πόντο, πολύ γρήγορα ίσως, παρά την αγάπη του προς τον Βασίλειο και την κοινή αγάπη τους προς την απομόνωση και, κατ'επέκτασιν, προς την ησυχία. Ένας λόγος γι'αυτή την ενέργεια ήταν η υπερβολική αγάπη του καθενός για την οικογένειά του και για τον τόπο καταγωγής τους. Ο Βασίλειος συμφωνεί να γίνει μοναχός ακόμα και στην Τιβερίνη μαζί με τον Γρηγόριο, αλλά σύντομα αποσύρεται στη γενέτειρά του. Μοναστήρι γίνεται γι'αυτόν το οικογενειακό κτήμα. Με τη σειρά του ο Γρηγόριος συμφωνεί να ζήσει στον Πόντο μαζί με τον Βασίλειο, αλλά, στη συνέχεια, προτιμά να μείνει στο πλευρό των γονιών του, για να τους γηροκομήσει. Το χρέος προς τους γονείς νίκησε τη φιλοσοφία.

Δεύτερος λόγος είναι η αντίληψη που είχαν οι δυο φίλοι για τον μοναχικό βίο. Ο Βασίλειος, αυστηρός κι οργανωμένος, όπως έμαθε να είναι σε όλα, δεν μπορούσε να διανοηθεί μοναχικό βίο χωρίς αυστηρό πρόγραμμα και απαράβατους κανονισμούς. Αντίθετα, ο Γρηγόριος ήταν άνθρωπος του κόσμου, της συναναστροφής, ακόμα κι όταν ζούσε στην έρημο. Θεωρούσε την πρακτική άσκηση στο κοινόβιο ή στο φιλανθρωπικό ίδρυμα ως *πράξη* και την αδρανή στοχαστική διαβίωση στην ερημιά ως *θεωρία*. Από τότε αυτοί οι δύο όροι χαρακτηρίζουν τα δύο κύρια στάδια της μοναχικής άσκησης (Χρήστου, Παν., *ό.π.* Θεσσαλονίκη, σσ . 49-51).

Με τον Βασίλειο ο Γρηγόριος διατηρούσε ανέκαθεν στενή επαφή. Όταν, λόγω δυσαρέσκειας με τον μητροπολίτη Καισαρείας Ευσέβιο, ο Βασίλειος έφυγε στον Πόντο, πιθανόν την άνοιξη του 365, αυτός τον συνόδευσε και έμεινε για ένα διάστημα μαζί του, μεσολάβησε με αλληλογραφία προς τον Ευσέβιο για την αποκατάσταση της συνεργασίας και αποπληρώνοντας το παλαιό χρέος, έπεισε με τη σειρά του τον Βασίλειο να επιστρέψει στην Καισάρεια μετά από λίγους μήνες. Μετά τον θάνατο του Ευσέβιου, που συνέβη το 370, κύριος υποψήφιος διάδοχος ήταν ο Βασίλειος, που μάλιστα συνάντησε σφοδρή αντίδραση. Ο Γρηγόριος που προσκλήθηκε από τον Βασίλειο να μεταβεί για συμβιβασμό στην Καισάρεια, αρνήθηκε με λύπη του να το πράξει, διότι δεν θεωρούσε τον εαυτό του κατάλληλο να λάβει μέρος σε τέτοιου είδους διαμάχες, αλλά υποχώρησε με παρέμβαση του ηλικιωμένου πατέρα του.

2.3) Η χειροτονία του σε επίσκοπο Σασίμων

Το 372 ο Γρηγόριος χειροτονείται, χωρίς να το θέλει, επίσκοπος Καισαρείας. Το 371 επισκέφτηκε την Καισάρεια, για να ενισχύσει τον φίλο του μητροπολίτη που απειλούνταν από τον Ουάλεντα. Προκλήθηκε σοβαρός κίνδυνος σχίσματος στην Εκκλησία λόγω της διχοστασίας από τον αρειανό αυτοκράτορα και λόγω της σύστασης δεύτερης μητρόπολης με έδρα τα Τύανα. Τότε ο Βασίλειος, ενεργώντας βάσει προγράμματος, επέλεξε δικούς του επισκόπους σε κρίσιμα σημεία της μητρόπόλης του, που είχαν ενσωματωθεί στη δεύτερη επαρχία από τον Ουάλεντα. Επέλεξε, λοιπόν, για τον φίλο του Γρηγόριο, τα Σάσιμα, ένα θορυβώδες χωριό κι άνυδρο, που βρισκόταν στην κεντρική λεωφόρο της Καππαδοκίας και το διεκδικούσε ο Άνθιμος Σασίμων, επειδή ήταν και πολύ κοντά στα Τύανα.

Ο Γρηγόριος δεν δεχόταν την εκλογή για πολλούς λόγους· πρώτον, διότι δεν ήθελε να χρησιμοποιηθεί ως όργανο στη διαμάχη των δύο μητροπολιτών, δεύτερον, γιατί το χωριό ήταν θορυβώδες και τρίτον, διότι οι διοικητικές ευθύνες ήταν ξένες προς τον χαρακτήρα του και ήθελε με την πάροδο του χρόνου να αποσυρθεί από κάθε είδους διοικητικές ευθύνες. Ωστόσο, υποκύπτοντας στην πίεση, χειροτονήθηκε από τον Βασίλειο κι από τον πατέρα του, λίγο πριν από το Πάσχα του 372, στον καθεδρικό ναό της Ναζιανζού. Στον λόγο που εξεφώνησε, με αφορμή τη χειροτονία του, πρόσθεσε ότι είναι έτοιμος, παρά την πίκρα του, να αναλάβει τα καθήκοντά του (Χρήστου Παν., *ό.π.* σσ . 55-56).

2.4) Φυγή στην ερημιά

Το 374 πέθανε ο πατέρας του σε ηλικία 100 ετών και μετά από μερικούς μήνες και η μητέρα του, η Νόννα. Μετά την απώλειά τους ο Γρηγόριος αντιλήφθηκε ότι έμεινε μόνος του στη ζωή, αλλά συνέχισε διαχειριζόμενος τα πράγματα της Ναζιανζού ,μέχρι που διαπίστωσε ότι οι συμπατριώτες του και οι γύρω ιεράρχες καθυστερούσαν την εκλογή νέου επισκόπου, για να κρατήσουν τον ίδιο στη θέση αυτή. Τότε έφυγε πάλι, αυτή τη φορά στη Σελεύκεια, όπου βρήκε ένα είδος επίγειου παραδείσου που του χάρισε την ευτυχία επί τέσσερα συνεχόμενα έτη, λόγω της αφοσίωσής του στον Θεό, στην ερημιά. (Χρήστου Παν., 1990, *ό.π.* Θεσσαλονίκη, σελ.56-57) .

3) Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

3.1 Η μνήμη

Ο Γρηγόριος, απομονωμένος στο ησυχαστήριό του, στο οικογενειακό αγρόκτημα, όπου είχε γεννηθεί πριν από 61 έτη, βρήκε την ποθητή γαλήνη, μέχρι τη

στιγμή που αναπαύθηκε οριστικά από τους κόπους αυτού του κόσμου, στις αρχές του 390. Το έτος του θανάτου του προκύπτει από την είδηση δύο αξιόπιστων, συνήθως, πηγών, του λεξικού της Σούδας και του έργου του Ιερώνυμου *De viris illustribus*, περί επιφανών ανδρών. Κατά το λεξικό πέθανε το δέκατο τρίτο έτος του Θεοδοσίου, που είναι το 391. Επειδή όμως ο Ιερώνυμος διετέλεσε, κατά κάποιον τρόπο και μαθητής του Γρηγορίου, η δική του μαρτυρία πρέπει να θεωρηθεί ασφαλέστερη. Ο Ιερώνυμος, λοιπόν, βεβαιώνει ότι ο Γρηγόριος πέθανε <<πρίν από τρία χρόνια περίπου>> και, αφού, σύμφωνα με τη μαρτυρία του το έργο *Περί των επιφανών ανδρών* γράφτηκε το 14^ο έτος της βασιλείας του Θεοδοσίου (392) στα τέλη του 389 ή στις αρχές του 390. Εφόσον η μνήμη του τιμάται την 25^η Ιανουαρίου, δεν έχουμε παρά να δεχτούμε την δεύτερη περίπτωση.

Τον 11^ο αιώνα, με πρωτοβουλία του Ιωάννη Μαυρόποδος, επισκόπου Ευχαΐτων, καθιερώθηκε, επίσης, κοινός εορτασμός της μνήμης του μαζί με του Μεγάλου Βασιλείου και του Ιωάννη Χρυσοστόμου την 30^η Ιανουαρίου. Στις 19 Ιανουαρίου μνημονεύεται η ανακομιδή των λειψάνων του. Αναμφίβολα το σκήνωμά του τάφηκε στον μοναστηριακό ναό της Καρβάλης που είχε χτίσει ο ίδιος και που επρόκειτο αργότερα να μετατραπεί σε ενοριακό και, ανανεωμένος κατά καιρούς, διατηρήθηκε ως τα τελευταία χρόνια. Όταν εκπατρίστηκαν τα λείψανά του μετά τη μικρασιατική καταστροφή (1922), τα μετέφεραν σαν την πολυτιμότερη παρακαταθήκη στην Μακεδονία και τα εναπέθεσαν στον ιερό ναό της Νέας Καρβάλης. (Χρήστου Παν., 1990, *ό.π.*σελ.153-154) .

3.2 Αναγνώριση της μεγάλης προσφοράς του

Προκαλεί τον θαυμασμό μας το γεγονός ότι ένας τόσο πράος και φιλήσυχος άνθρωπος κατάφερε να επηρεάσει τόσο σοβαρά τα πράγματα της Εκκλησίας και κατά την εποχή του και μεταγενέστερα. Λίγοι Πατέρες της Εκκλησίας τιμήθηκαν όσο αυτός από το εκκλησιαστικό σώμα.

Ο Γρηγόριος αναγνωρίστηκε ως μεγάλος ρήτορας, αλλά κυρίως ως μεγάλος θεολόγος. Η Εκκλησία τον τίμησε δίνοντάς του τον τίτλο του θεολόγου, όχι μόνο για την εκφώνηση των περίφημων λόγων του σχετικά με τη θεολογία που τον εμφανίζουν να ανέρχεται σε ύψος ανέφικτο για άνθρωπο, αλλά και για τον ιδιάζοντα χαρακτήρα της θεολογίας του. Αυτόν τον τίτλο η Ορθόδοξη Εκκλησία τον επεφύλαξε σε τρεις κυρίως ανθρώπους, στον ευαγγελιστή Ιωάννη, στον Γρηγόριο και στον Συμεών τον Νέο Θεολόγο², οι οποίοι και αγάπησαν πολύ και έκαναν σε πολλά κηρύγματά τους λόγο για την αγάπη και για το φως. Τον 11^ο αιώνα τον τοποθέτησε μαζί με τον

² Ο Συμεών Νέος Θεολόγος (949-1022) είναι ο σπουδαιότερος βυζαντινός μυστικιστής και διάσημος θεολόγος της περιόδου αυτής. Τα συγγράμματά του και οι απόψεις του συγκινούσαν ιδιαίτερα τους μοναχούς. Ο Συμεών κηρύσσει ότι ο πιστός, για να πετύχει την ένωση με τον Θεό, τη θέωση, πρέπει να απαλλαγεί από κάθε κακό και να καταφύγει σε δάκρυα, νηστείες και άλλες πράξεις μετάνοιας.

Βασίλειο και τον Χρυσόστομο στην υποδειγματική τριανδρία των ορθοδόξων ιεραρχών.

Στην υμνογραφία εγκωμιάζεται ως <<τῶν θεολόγων ὁ νοῦς ὁ ἀκρότατος>>. Ζωγραφίζεται, μαζί με τους άλλους πατέρες, στο εσωτερικό της κόγχης του ιερού βήματος των ναών.

Ανάμεσα στους βιογράφους και στους εγκωμιαστές του αγίου Γρηγορίου είναι ο πρεσβύτερος Καισαρείας Γρηγόριος(7^{ος} αιώνας). Άλλοι εγκωμιαστές του είναι ο Ιωάννης Γεωμέτρης, ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης³ και ο Θωμάς Μάγιστρος και ο Ιωάννης Μαυρόπουλος. (Χρήστου, Παν., ὁ.π.,σελ. 156-157)

3.3. Μελέτη και χρήση των έργων του

Κανενός άλλου εκκλησιαστικού συγγραφέα, εκτός ίσως από του Ιωάννη Χρυσοστόμου, τα έργα δεν διαβάστηκαν με τέτοιο ζήλο, όσο του Γρηγορίου και δεν υπομνηματίστηκαν τόσο πολύ.

Ο πρώτος που υπομνημάτισε ομιλίες του είναι ο Νόννος, άγνωστος, κατά τα άλλα, συγγραφέας του 6^{ου} αιώνα. Επέλεξε τέσσερις χαρακτηριστικούς λόγους, δηλαδή τους δύο Στηλιτευτικούς κατά του Ιουλιανού, τον λόγο στα Άγια Φώτα και τον επιτάφιο στον Μέγα Βασίλειο, για να αποσαφηνίσει τις μυθολογικές και τις κοσμικές εκφράσεις που απαντούν σε αυτούς.

Αργότερα ο Ηλίας Κρήτης, εξόριστος στην Κωνσταντινούπολη, την περίοδο των αραβικών επιδρομών τον 9^ο αιώνα, υπομνημάτισε 19 λόγους του και τα σχόλια του επρόκειτο να τα χρησιμοποιήσει και ο Ευθύμιος Ζυγαβινός. Ο Ιωάννης Γεωμέτρης ερμήνευσε 4 λόγους του και ο Νικήτας Σερρών τους 16 διαβασμένους λόγους του. Τέλος, 30 λόγους του Γρηγορίου ερμήνευσε ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος (1256-1335).

³ Ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης γεννήθηκε περίπου το 1250. Καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια. Πατέρας του ήταν ο λόγιος, ιστοριογράφος και ανώτατος αξιωματούχος (μέγας λογοθέτης) Γεώργιος Ακροπολίτης. Η μητέρα του Ευδοκία ήταν γόνος της οικογένειας του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου (1259-1282). Έχει διασωθεί σημαντικός αριθμός από τις επιστολές του (περίπου 200), από τις οποίες μόνο ένα μικρό τμήμα έχει εκδοθεί. Συνέγραψε επίσης αρκετά έργα, μεταξύ των οποίων ιστορικά, ρητορικά, δύο διαθήκες, μύθους και κατά κύριο λόγο αγιολογικά. Το μεγαλύτερο μέρος των διασωθέντων έργων ωστόσο παραμένει αδημοσίευτο. Το βραχύ χρονικό με τίτλο *Σύνοψις Ρωμαϊκής Ιστορίας* ή αλλιώς *Επιτομή αρχής των Ρωμαίων επικρατείας κακ τίνος κατάγονται και πώς Ρωμαίοι εκλήθησαν* (αδημοσίευτο) καλύπτει την περίοδο από τη δημιουργία της Ρώμης έως το 1323. Παρ' όλα αυτά το τελευταίο χρονολογημένο γεγονός είναι η ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1261. Ιδιαίτερη και σημαντικότερη ενότητα αποτελούν τα αγιολογικά έργα: βίοι αγίων σε μορφή εγκωμιαστικών λόγων, 16 συναξάρια και μαρτυρολόγια για 29 αγίους, χάρη στους οποίους ο Κωνσταντίνος Ακροπολίτης προσονομάστηκε Νέος Μεταφράστης. (<http://constantinople.ehw.gr>)

Επίσης οι λόγοι του Γρηγορίου χρησιμοποιήθηκαν ποικιλοτρόπως και ως πηγή της υμνογραφίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας και μάλιστα σε μερικές από τις πιο σπουδαίες ποιητικές της συνθέσεις. Για πρώτη φορά παρουσιάζεται τέτοιου είδους αξιοποίησή τους από τον Δωρόθεο, τον αρχιμανδρίτη, το πρώτο ήμισυ του 6^{ου} αιώνα, ο οποίος αφιερώνει δύο δοκίμιά του στην ερμηνεία δύο ύμνων που ψάλλονταν στη μονή του.

Έγκριτοι ποιητές, όπως ο Ιωάννης Δαμασκηνός και ο Κοσμάς Μελωδός, πλέκουν τους κανόνες τους γύρω από εκφράσεις του Γρηγορίου. Από την άλλη μεριά σχολιάστηκαν και πολλά από τα ποιήματά του από διαπρεπείς συγγραφείς. Ο Κοσμάς ο Μελωδός που αυτοχαρακτηρίζεται ως φιλογρηγόριος, ερμήνευσε και ρητορικούς λόγους αλλά και ποιήματα του Γρηγορίου, επιμένοντας κυρίως σε θέματα βιβλικά, μυθολογικά και εξωτικά. Τα τετράστιχα, τα δίστιχα γνωμικά κι άλλα ποιήματα ερμήνευσε ο Νικήτας Δαβίδ. Τα τετράστιχα ερμήνευσε και ο Νείλος Δοξαπατρής σε ανέκδοτο έργο του.

Εκείνο, όμως, που μαρτυρεί την περίοπτη θέση του Γρηγορίου στην Ορθόδοξη Εκκλησία είναι η υιοθέτηση βασικών στοιχείων της θεολογίας του, που αποτέλεσαν στοιχεία της θεολογίας όλης της Εκκλησίας. Αυτήν την θεολογία την έχουμε αποτυπωμένη στην υμνογραφία της Πεντηκοστής και στα συγγράμματα των μεταγενέστερων κορυφαίων Πατέρων. Ο Μάξιμος Ομολογητής επιλέγει άφθονα χωρία του, για να διατυπώσει στη βάση αυτών τις δικές του απόψεις σε ένα από τα κυριότερα συγγράμματά του.

Ο Ιωάννης Δαμασκηνός αναπτύσσει την διδασκαλία του σχετικά με τη δημιουργία του κόσμου, ιδιαιτέρως του ανθρώπου, και σχετικά με τη διδασκαλία του για την Αγία Τριάδα με λόγια του Γρηγορίου, στο περίφημο έργο του *Περί της Ορθοδόξου πίστεως*. Ο Γρηγόριος Παλαμάς δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση στα έργα του, όταν πρόκειται να διατυπώσει καθαρά δογματικές απόψεις. (Χρήστου Παν., *ό.π.* σελ.157-160).

4) ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ

Εξοπλισμένος με τα όπλα της ελληνιστικής παιδείας⁴, ο Γρηγόριος μάς κληροδότησε 45 λόγους, 244 επιστολές⁵, ένα *όντως επιβλητικόν*⁶ ποιητικό έργο που περιλαμβάνει περίπου 17.000 στίχους, επιτάφια και επιγράμματα. Με τέλεια κλασική μόρφωση που απέκτησε στις καλύτερες σχολές της εποχής του⁷, ήταν βαθύς γνώστης,

⁴ M.Wittig(1981), Gregor von Nazianz, Briefe (Bibliothek der Griechischen Literatur 13), σ.53, Anton Hiersemann:Stuttgart

⁵ Κατά την έκδοση του Migne PG σελ.17

⁶ Α.Φυτράκης (1968), *Το ποιητικόν έργον Γρηγορίου του Ναζιανζηνού*, σ.15, Αθήνα.

⁷ Ο ίδιος λέει ότι από έρωτα προς τη ρητορική σπούδασε στις σχολές της Παλαιστίνης που ανθούσαν τότε. PG 35, 761A. Ο δε Βασίλειος σπούδασε και στο Βυζάντιο, «τήν

ειδικά του Ομήρου, αλλά και άλλων αρχαίων ποιητών, συμπεριλαμβανομένων του Ησιόδου⁸, του Θέογνι⁹, του Πινδάρου¹⁰, του Αισχύλου, του Ευρυπίδη¹¹ και του Σοφοκλή. Γνώριζε πολύ καλά τους αρχαίους ρήτορες, ειδικά τον Δημοσθένη¹², ώστε είχε τη δυνατότητα να προσαρμόζει τη δική τους γλώσσα και τις «ρητορικές περιόδους» στους δικούς του λόγους.

Ήταν πλήρως εξοικειωμένος με τους ποιητές Καλλίμαχο, Απολλώνιο και Θεόκριτο¹³. Βρίσκουμε στα έργα του αναφορές στον Ηρόδοτο, στον Θουκυδίδη, στον Ξενοφώντα. Μνημονεύει παροιμία για την ματαιότητα του βίου, περί των Σαμίων Ιστιαίου και Αρισταγόρα, τους οποίους αναφέρει συχνά ο Ηρόδοτος¹⁴. Στα έργα του βρίσκουμε πάρα πολλές παροιμίες και γνωμικά. Γνώριζε, επίσης, και Λατίνους ποιητές¹⁵. Ομολογεί, όμως, ότι δεν είναι «ρωμαϊκός τις τήν γλῶτταν, οὐδέ τὰ Ἰταλῶν δεινός¹⁶»

Η ευρύτητα του πνεύματός του αποδεικνύεται κι από το ότι είχε φιλία με τον εθνικό ρήτορα κι έπαρχο Θεμίστιο, τον οποίο εκτιμούσε. Αυτό προκύπτει από την 24^η και την 38^η επιστολή¹⁷. Όπως γράφει ο G.Dagron, δεν αποκλείεται η γνωριμία τους να έγινε εκείνη την εποχή, «μέσα στον πυρετό της προσέλευσης συγκλητικών» (Dagron, G.,2009, *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας*, μτφ.Μ.Λουκάκη, ΜΙΕΤ:Αθήνα, σελ.152).

Ειδικά η περίοδος της δραστηριότητάς του στην Κωνσταντινούπολη, από το 379 ως το 381, ήταν η πιο παραγωγική σε εκφώνηση λόγων¹⁸. Σε αυτή την περίοδο αποκαλύφθηκε η ρητορική του δεινότητα. Στα δύο έτη της παραμονής του στη Βασιλεύουσα έγραψε περίπου είκοσι ομιλίες, δηλαδή περίπου όσες είχε γράψει την

προκαθεζομένην τῆς Ἐώας πόλιν», το οποίο ευδοκίμούσε διότι είχε τους τελειότερους ρητοροδιδασκάλους και φιλοσόφους και σε σύντομο χρόνο συγκέντρωσε την «αφρόκρεμά» τους. PG 36,513A

⁸ PG 37, 317B, 709A

⁹ PG 37, 45B

¹⁰ PG 37, 36B, 37A, 212B, 284A, 337B

¹¹ Πρβλ.μεταξύ άλλων PG 35, 673C, 713C, 37, 41B, 704A

¹² PG 37, 69A

¹³ B. Dunkle (2009), Gregory Nazianzen's Poems on Scripture, (Διατριβή), σ.7-8, Boston College School of Theology and Ministry: Boston

¹⁴ PG 35, 684A

¹⁵ Πρβλ. PG 35, 613A και 37, 108B, όπου αναφορές στον Βιργίλιο. Vergilius, Aeneis 3, 578-580· 8, 291-293. Επίσης PG 35, 644A, όπου αναφορά στον Οράτιο περί κολοιών. Horatius, Epistulae 3, 18-20

¹⁶ PG 37, 281C

¹⁷PG 37, 60B-61A, 80AB

¹⁸ Οι συριακές μεταφράσεις των λόγων του αγίου Γρηγορίου είναι μια σπουδαία πηγή, την οποία δεν μπορούμε να παραβλέψουμε για την αποκατάσταση του κειμένου. L.R. Wickham- F.J.Williams (1971), "Some Notes on the Text of Gregory Nazianzen's first Theological Oration", *Studia Patritica*, τ.14, σ.370.

προηγούμενη εικοσαετία¹⁹. Συγκεκριμένα από τους 45 λόγους του Γρηγορίου, οι 22 χρονολογούνται αυτή την εποχή της παραμονής του στην Κωνσταντινούπολη. Τότε εκφώνησε και τους περίφημους πέντε θεολογικούς λόγους, για τους οποίους δικαίως επονομάσθηκε «θεολόγος»²⁰.

Έτσι αποθησαύρισε όλο τον πλούτο των γνώσεών του στην διακονία της Εκκλησίας και, προπαντός, την θεολογία του στον θρίαμβο κατά των αιρετικών. Σε αυτόν, άλλωστε, οφείλεται η νίκη κατά των αρειανών και πνευματομάχων, στον μικρό το δέμας αλλά υψιπετή αετό της θεολογίας. Όπως και οι άλλοι δύο μεγάλοι Ιεράρχες, ο Βασίλειος και ο Χρυσόστομος, δεν κράτησε ζηλότυπα τα πνευματικά του εφόδια για τον εαυτό του, αλλά τα διέθεσε στην διαποίμανση²¹ του λαού και στην αγωνιζόμενη Εκκλησία (Χατζηεφραιμίδης, Ε., 2016, *Γρηγόριος ο Θεολόγος: Μυσταγωγός λόγου και πράξης*. Αφοί Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, σελ.15-18).

Οι Τρεις Ιεράρχες, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος (329/30-390/1), ο Βασίλειος ο Μέγας (330-379) και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος (347-407), έχουν λαμπρή ελληνική παιδεία και είναι εξοπλισμένοι με τη σκευή της ρητορικής. Άλλωστε στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες ένας χριστιανός είναι ταυτόχρονα ρήτορας, δάσκαλος, απολογητής, επιστολογράφος, ιεροκήρυκας, αξιοποιεί με άλλα λόγια εις το έπακρον τόσο τον προφορικό όσο και τον γραπτό λόγο. Μάλιστα μέσα στον 2ο αι. έχουμε και την ανάπτυξη της χριστιανικής ερμηνευτικής: ο Ωριγένης (περ. 184-254), που δίδαξε στην Αλεξάνδρεια και την Καισάρεια της Παλαιστίνης, πραγματεύτηκε προβλήματα ερμηνείας της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης.

Η ρητορική αντιμετώπιστηκε εξάλλου με πολεμική διάθεση, που στρεφόταν βεβαίως κατά βάσιν ενάντια στην ογκώδη και πομπώδη ρητορεία, το αντίθετο άκρο στο ιδεώδες της απλότητας και της ταπεινότητας. Ο ίδιος ο Μέγας Βασίλειος υποστηρίζει ότι ανάμεσα στη σαφήνεια και στον ρητορικό καλλωπισμό προτιμά την πρώτη. Ο Αμβρόσιος (339-397 μ.Χ.) αντιπαραθέτει στο περίτεχνο ύφος εκπροσώπων της Δεύτερης Σοφιστικής το απλό αφηγηματικό ύφος (*stilus historicus*) του ευαγγελιστή Λουκά. Άλλωστε κιόλας στην πρώτη του *Επιστολή προς Κορινθίους* ο Απόστολος Παύλος διακηρύσσει ότι η σοφία που έρχεται να διδάξει, δεν είναι η

¹⁹ Β.Βερτουδάκης (2011), *Το όγδοο βιβλίο της Παλατινής Ανθολογίας*, σ.75, Καρδαμίτσας: Αθήνα.

²⁰ Ως γνώστης της ελληνικής φιλοσοφίας, ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί ενίοτε όρους της φιλοσοφίας, όταν παρουσιάζει γενικά την διδασκαλία της Εκκλησίας και ειδικά για το άγιο Πνεύμα. Αλλά ουσιαστικά δεν επηρεάστηκε στην πνευματολογία του, διότι έδωσε νέο περιεχόμενο και νόημα σε πλατωνικούς και σε νεοπλατωνικούς όρους. Κατά τον άγιο πατέρα μας, ουδεμία σχέση μπορεί να έχει η διδασκαλία περί αγίου Πνεύματος με όσα είπαν οι φιλόσοφοι. Σ. Παπαδόπουλος (1971), *Γρηγόριος ο Θεολόγος και οι προϋποθέσεις πνευματολογίας αυτού*, σ.158, Αθήνα.

²¹ Παρατηρούσε ο καθηγητής Δ.Τσάμης, ότι «εκ των τριών Καππαδοκών ο Γρηγόριος ετόνισε περισσότερο την σπουδαιότητα της εξατομικεύσεως κατά την άσκησιν του έργου της διαποιμάνσεως» Δ.Τσάμης (1969), *Η διαλεκτική φύσις της διδασκαλίας Γρηγορίου του Θεολόγου*, σ.82, ΠΙΜΠ: Θεσσαλονίκη.

σοφία «του κόσμου τούτου» και των ηγεμόνων του, αλλά η μυστική και κρυμμένη σοφία του Θεού.

Στην Κωνσταντινούπολη, που από το 324 (ή 330) γίνεται η πρωτεύουσα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ιδρύονται μέσα σε διάστημα λίγων μόλις χρόνων σχολές γραμματικής, ρητορικής και φιλοσοφίας. Μάλιστα με διάταγμα του Θεοδοσίου Β΄ λειτουργεί από το 425 ένα είδος «πανεπιστημίου» στην Πόλη, όπου διδάσκονται (μεταξύ άλλων) ελληνική και λατινική ρητορική. Άλλωστε κιόλας μέσα στον τέταρτο αιώνα διδάσκουν στην Κωνσταντινούπολη δύο από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της Δεύτερης Σοφιστικής, ο Ιμέριος και ο Λιβάνιος.

Στα τέλη του 5ου και στις αρχές του 6ου αι. στη Γάζα της Παλαιστίνης αναπτύσσεται μια κλασικίζουσα χριστιανική σχολή ρητορικής που θα ασκήσει επιρροή. Οι βασικοί της εκπρόσωποι είναι ο Προκόπιος και ο Χορίκιος. Ωστόσο, μέσα στον 6ο αι. το εκπαιδευτικό σύστημα της Ύστερης Αρχαιότητας παρακμάζει. Ο Ιουστινιανός (527-565 μ.Χ.) επιβάλλει οικονομικούς περιορισμούς στην πληρωμή των καθηγητών από δημόσιους πόρους. Με δικό του διάταγμα (529 μ.Χ.) απαγορεύεται η διδασκαλία φιλοσοφίας και νομικών στην Αθήνα - βεβαίως, οι ιδιωτικές ρητορικές σχολές ίσως συνέχισαν να λειτουργούν μέχρι την εισβολή των Σλάβων το 579 μ.Χ. Στα χρόνια του σοφιστές διορίζονται επισήμως από την πολιτεία μόνο στη Ρώμη, στην Κωνσταντινούπολη και στην Αλεξάνδρεια.

Από τα τέλη του 6ου μέχρι τον 8ο αι. έχουμε τους «σκοτεινούς χρόνους» στην Ανατολή. Εξαιτίας του εικονοκλαστικού κινήματος χάνονται οριστικά πολλά έργα της κλασικής λογοτεχνίας, υπάρχουν όμως κάποια στοιχεία για τη μελέτη της κλασικής ρητορικής σε ορισμένες πόλεις και για δημόσιες προσφωνήσεις σε επιδεικτικό ύφος. Στις αρχές του 9ου αι. ο Θεόδωρος Στουδίτης συντάσσει επικήδειους λόγους κατά τα αρχαία πρότυπα για τη μητέρα και τον θείο του. Ο σύγχρονός του Ιωάννης από τις Σάρδεις συνέχισε την παράδοση συγγραφής σχολίων για ρητορικά εγχειρίδια. Έχουν διασωθεί τα προλεγόμενα και τα σχόλιά του στα *προγυμνάσματα* του Αφθόνιου, ενώ ενδεχομένως έγραψε σχόλια για τις *στάσεις*.

Κατά τον 9ο αι., παράλληλα με τις απαρχές της Καρολίγγειας αναγέννησης στη Δύση, ανατέλλει μια νέα εποχή μόρφωσης και ρητορείας και για τη βυζαντινή αυτοκρατορία. Ηγετική φυσιογνωμία είναι ο Φώτιος, ο λόγιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως από το 856 έως το 886. Βεβαίως, δεν συντάσσονται πια πρωτότυπα ρητορικά συγγράμματα. Οι βυζαντινοί ακολουθούν την παράδοση του Ερμογένη και του Αφθόνιου και συνθέτουν πανηγυρικούς λόγους κατά τα πρότυπα της Ύστερης Αρχαιότητας.

Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Τούρκους (1453) λόγιοι από την Ανατολή θα μεταφέρουν τις γνώσεις τους για την ελληνική ρητορική στην αναγεννησιακή Δύση. Αλλά και πριν από αυτή την αναγκαστική μετακίνηση προς την Εσπερία γεννιούνται και δρουν εκεί σημαντικοί εκπρόσωποι των Γραμμάτων. Ανάμεσα στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς ξεχωρίζουν ο Τερτυλλιανός (2ος αι.), ο Κυπριανός (3ος αι.), ο Αρνόβιος, ο Λακτάντιος, ο (Άγιος) Αυγουστίνος (4ος αι.), ο Ιερώνυμος (4ος αι.). Ο τελευταίος είναι γνωστός για τη μεγάλη του αγάπη προς τον Κικέρωνα, την οποία και ο ίδιος αντιμετώπιζε ως σοβαρή προσωπική αδυναμία.

Κατά τον 4ο αι. οι ρητορικές σχολές ανθούν στη Δύση. Μια εικόνα της κατάστασης που επικρατεί εκεί μας προσφέρει ο Αυσώνιος, που δίδαξε ρητορική στα Βουρδίγαλα (σημερινό Μπορντώ) της Γαλατίας, στο ποίημά του *Commemoratio professorum Burdigalensium* (*Καταγραφή των καθηγητών των Βουρδιγάλων*). Ο μεγαλύτερος ρήτορας αυτής της περιόδου και σθεναρός υπερασπιστής της ειδωλολατρίας είναι ο Σύμμαχος.

(http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek)

Μέσα στον ίδιο αιώνα το χάσμα μεταξύ Ανατολής και Δύσης βαθαίνει περισσότερο. Μάλιστα το 396 ο αυτοκράτορας του δυτικού τμήματος, Ευγένιος, δάσκαλος ο ίδιος της ρητορικής, ηττάται από τον Θεοδόσιο, τον αυτοκράτορα της Ανατολής, και αποκεφαλίζεται. Στην απόσταση που χωρίζει τα δύο τμήματα συμβάλλει αναμφισβήτητα και η περιορισμένη γνώση των ελληνικών στη Δύση. Υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις ότι το έργο του Ερμογένη ή άλλων ελλήνων ρητοροδιδασκάλων είναι γνωστό, αν και πρόκειται για κείμενα που είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα στην Ανατολή. (http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek)

Τον έκτο πια αιώνα και ενώ έχουν επικρατήσει στην Ιταλία οι Οστρογότθοι έχουμε τις τελευταίες αναλαμπές της κλασικής παιδείας: ο Βοήθιος (περ. 480-524;) συντάσσει μια ευρυμαθή πραγματεία για ρητορικά θέματα και έναν σχολιασμό στα *Τοπικά* (*Topica*) του Κικέρωνα, ενώ ο Κασσιόδωρος (περ. 490-περ. 590) επιστρατεύει τις *artes liberales*, μεταξύ αυτών και τη ρητορική, με στόχο την κατανόηση της Αγίας Γραφής.

(http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek)

Στους επόμενους αιώνες και μέχρι την Αναγέννηση αναπτύσσονται στην Ιταλία, στη Γαλλία και την Αγγλία μεσαιωνικές ρητορικές θεωρίες για την επιστολογραφία, το εκκλησιαστικό κήρυγμα και την ποίηση.

(www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek)

5) ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Στην εποχή του αγίου Γρηγορίου η επιστολή θεωρούνταν λογοτεχνικό είδος. Δεν προοριζόταν μόνο για προσωπική χρήση, αλλά διαβαζόταν σε ευρύτερο κύκλο. Επομένως, ως τέτοιο είδος πρέπει να εκλάβουμε και τις 244 επιστολές του αγίου πατέρα, ο οποίος ήταν δημόσιο πρόσωπο, μας τις κληροδότησε ως λογοτεχνική κληρονομιά και μάλιστα κάποιες επιστολές του τις εξέδωσε πρώτος ο ίδιος²².

²² Ειδικά βλ. την 52^η επιστολή του. Στην δε 51^η δίνει οδηγίες για την σύνταξη επιστολών. PG 37, 105-109. Περί συγκεντρώσεως κάποιων επιστολών του βλ. PG 37, 108B.

Όμως ο άγιός μας, κατά κύριο λόγο, τις έγραψε, για να επικοινωνήσει με αγαπητά του πρόσωπα και για να εκφράσει τον εσωτερικό του κόσμο και τις αγωνίες του. Ως κληρικός, με ιδιαίτερο ψυχισμό, ήθελε να εκφράσει τα αισθήματά του προς συγγενείς και φίλους, το καθήκον του απέναντι στους αναξιοπαθούντες συνανθρώπους και το χρέος της διακονίας του προς την Εκκλησία. Δεν επικοινωνούσε μόνο με υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, ιεράρχες, βασιλείς, ανθυπάτους, στρατηγούς, επάρχους, σοφιστές, ρήτορες, κληρικούς, αλλά και με συγγενείς, απλούς ανθρώπους, για μεγάλα ζητήματα, υπέρ επισκόπων, ιερέων, αλλά και για ιδιωτικές υποθέσεις²³, ακόμα και για διαζύγια ή υπέρ χηρών. Συμβουλεύει νέους, μελλοντικούς σοφιστές και ρήτορες, δίνει ευχές για γάμο.

Οι επιστολές, κατά κύριο λόγο, αφορούν προσωπικές υποθέσεις. Μας δίνουν, όμως, και μια καλή εικόνα τη εποχής των αυτοκρατόρων Ιουλιανού, Ουάλη, Θεοδοσίου Α΄ και των εκκλησιαστικών ερίδων. Αποτελούν, λοιπόν, σημαντική πηγή για τον βίο του Γρηγορίου και για την εκκλησιαστική κατάσταση της εποχής του.

Μεγάλο τμήμα των επιστολών προέρχεται από την διακονία του στη Ναζιανζό, δίπλα στον πατέρα του. Αλλά κι άλλες 40 πρέπει να χρονολογούνται αργότερα²⁴. Πάντως οι πιο πολλές προέρχονται κυρίως από τη διαμονή του στην Αριανζό, μετά την εγκατάλειψη του αρχιεπισκοπικού θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως, το 381²⁵. Σε όσες προέρχονται από τη διαμονή του στην Κωνσταντινούπολη, ο Γρηγόριος παρουσιάζεται, κατά τον J.Mossay, «ως κοσμικός άνθρωπος και ως ένας Ρωμαίος αριστοκράτης με ελληνική κουλτούρα».(Mossay J., 1977, *Gregor von Nazianz in Konstantinopel, 379-381 A.D. Byzantion*, t.47, σ.223-238) .

Στις επιστολές του υπάρχει, όπως προαναφέρθηκε, η επικοινωνία με ανθρώπους. Αλλά διακρίνονται και απηγήσεις του διαλόγου του με τον Θεό και με τον εαυτό του²⁶.

Από πολλές επιστολές μπορούμε να συμπεράνουμε ότι κατά τον χρόνο της σύνταξής τους ήταν ασθενής. Αλλά αυτό αποτελεί αόριστη ένδειξη. Από το 374 ως την κοίμησή του²⁷ ο Γρηγόριος ταλαιπωρούνταν από ασθένεια²⁸.

²³ Π.Χρήστου, (1961), «Η εν τη τελευταία αναχωρήσει δραστηριότης Γρηγορίου του Θεολόγου κατά τας επιστολάς αυτού», Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ., τ.6, σ.106,117,118

²⁴ M.Witting, *ό.π.*, σ.68-69.

²⁵ Π.Χρήστου, *ό.π.*, σ.105.

²⁶ Π.Χρήστου, *ό.π.*, σ.124

²⁷ Για το πόσο επιθυμούσε να υπάγει πλησίον του Θεού βλ. PG 37, 216A.

²⁸ M.Hauser-Meury (1960), *Prosopographie zu den Schriften Gregors von* , (Theophaneia 13), σ. 17, Peter Hanstein:Bonn. Πρβλ. PG 36, 497A, 37, 85A, 125C, 133A, 136A, 140C, 164B, 173B,205AB, 217B, 220AC. 224B, 225AB, 236C, 3257B, 280C, 305A, 340 B, 348A, 361C 368C-369A, 1121A, 1157A, 1443A: «έξ *ιατρῶν πάρειμι*»

Χρειάσθηκε, μάλιστα, κατόπιν ιατρικών συμβουλών, να επισκεφθεί τα λουτρά της Ξανζαρίδος, που βρίσκονταν πολύ κοντά στα Τύανα²⁹.

Στις επιστολές, στις οποίες συστήνει κάποιον ή παρακαλεί, ο ίδιος ο Γρηγόριος λέγει την αιτία της σύστασης ή το θέμα για το οποίο παρακαλεί. Για τα πρόσωπα, με τα οποία ασχολείται ειδικότερα, μαθαίνουμε ό,τι γνωρίζει ο ίδιος και τη σχέση είχε μαζί τους³⁰. Ιδιαίτερα οι συστατικές επιστολές του αποδεικνύουν την ευγένεια της ψυχής του³¹.

Οι επιστολές, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, είναι σύντομες, ασχολούνται με πρακτικά θέματα και με τη διατήρηση σχέσεων με συγγενείς και φίλους. Άλλοτε ο Γρηγόριος γράφει ως πνευματικός σύμβουλος, καλώντας τον παραλήπτη να ζήσει μαζί του την εν Χριστώ φιλοσοφία³². Άλλοτε μεσολαβεί υπέρ πόλεων, όπως στην 141^η επιστολή του προς τον έπαρχο Ολύμπιο, παρακαλώντας τον να μην καταστρέψει την Διοκαισάρεια-Ναζιανζό, εκδικούμενος επανάσταση των κατοίκων. Προσπαθεί να πείσει τον έπαρχο και του καταθέτει το δάκρυ του³³ (Χατζηεφραιμίδης, Ε., 2016, ό.π. Αφοί Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, σελ. 41-44).

6) Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑΣ

Καταρχήν η γλώσσα των επιστολών δεν έπρεπε ούτε να αρχαίζει, ούτε να εκχυδαίζεται. Δεδομένου ότι το γλωσσικό ύφος είναι η έκφραση του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου, στην πραγματικότητα η αρχή αυτή σπάνια τηρείται και ο καθένας έγραφε ανάλογα με την παιδεία του, με το μορφωτικό του επίπεδο, με την ηλικία του, με τις αντιλήψεις του και με τα πρότυπα γραφής που αποφάσισε να υιοθετήσει και να θέσει σε εφαρμογή. Για παράδειγμα, αν ο λόγος του ήταν επηρεασμένος από τους κανόνες της ρητορικής, ο λόγος καθίστατο περίτεχνος. Αν, όμως, η ρητορική ήταν εκκλησιαστική, διαφοροποιούνταν. Το αττικό λεξιλόγιο δεν επαρκεί για την ερμηνεία των χριστιανικών όρων από τους οποίους είναι γεμάτες οι επιστολές. Πιο απλή είναι στην επιστολογραφία η διατύπωση ιστορικής έκθεσης. Η αναφορά στους αρχαίους συγγραφείς καθιστά συχνά τον λόγο λίγο ψυχρό, ενώ η μείξη εκφραστικών μέσων και αφηγηματικών τεχνικών και τρόπων (διάλογος, περιγραφή, μεταφορές, παρομοιώσεις, εναλλαγή ευθέος-πλαγίου λόγου, παρατακτικής-υποτακτικής σύνδεσης, μικροπερίοδου-μακροπερίοδου λόγου κ.ά)

²⁹ PG 37, 220A. Ο Μ.Βασίλειος επί ολόκληρο μήνα έκανε λουτροθεραπεία, προκειμένου να βρει όφελος. PG 32, 577A

³⁰ M.Hauser-Meuray, ό.π., σ. 17-18.

³¹ Βλ. την 216^η επιστολή προς τον Ευδόκιο και την 219^η προς τον Ελλάδιο, υπέρ του συκοφαντούμενου ιερέως Σακερδώτος. PG 37, 352C-353B, 357B-360A.

³² B.Daley, ό.π., σ.173.

³³ PG 37, 240-244.

προσέδιδε μεγαλύτερη ζωντάνια και φυσικότητα στο κείμενο. Από την άλλη, όσο απομακρυνόμαστε από τον 4^ο αιώνα, δηλαδή την εποχή εκείνη κατά την οποία η φυσική αίσθηση του λόγου προσέδιδε χάρη στα κείμενα των μεγάλων Πατέρων, τόσο η κατοχή της αρχαίας ελληνικής γλώσσας παύει να είναι αυθόρμητη, αλλά είναι το αποτέλεσμα της παροχής ανθρωπιστικής και ανθρωποκεντρικής παιδείας (Τωμαδάκης Νικόλαος.,1993,*Βυζαντινή Επιστολογραφία*, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, σελ.139-140) .

7) ΤΟ ΥΦΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑΣ

Αν το ύφος είναι ο άνθρωπος, έχει πεί ο Buffon³⁴, που σημαίνει ότι ο καθένας μας διαφέρει γλωσσικά από όλους τους άλλους, όπως διαφέρει από τους άλλους ανθρώπους στον χαρακτήρα ή στη μορφή, τότε το ύφος της βυζαντινής επιστολογραφίας απεικονίζει και εκπροσωπεί όσο τίποτε άλλο τον βυζαντινό λόγο και γραφειοκράτη, τον πολιτικό, τον δάσκαλο, τον φιλόσοφο (γιατί δύσκολα γίνεται λόγος στην επιστολή για τους απλούς καθημερινούς ανθρώπους, αυτούς που σήμερα χαρακτηρίζουμε <<μεσαία ή χαμηλά κοινωνικά στρώματα>>). Δύο πολύ βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ύφους των βυζαντινών επιστολών είναι η ασάφεια, η οποία αποτελούσε ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα των κειμένων της εποχής, και η κομπόση. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι το αποτέλεσμα της υπομονής με την οποία συνετέθη αυτό το κειμενικό είδος, της λεπτότητας στην έκφραση, της έλλειψης υπερβολών, εξάρσεων και μελοδραματισμού, άρα της ευγένειας, της διακριτικότητας και της αυτοσυγκράτησης, των ουσιαστικών κι αξιόλογων επαίνων που ήταν τόσο αριστοτεχνικά διατυπωμένοι, ώστε να μην εκτρέπονται σε (αυλο)κολακεία. Όλα αυτά μας καθιστούν σαφές ότι οι βυζαντινοί άρχοντες και οι Πατέρες της Εκκλησίας εξέφραζαν τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους με μια εθιμοτυπία τελείως ξένη προς τη σημερινή ιδιοσυγκρασία.

Την ίδια εποχή αρχίζει να εκδηλώνεται στο ρητορικό κυρίως λόγο ο ασιανισμός, ο οποίος είναι κίνημα ύφους με κύρια χαρακτηριστικά το στόμφο, την επιτήδευση, το επίπλαστο πάθος, την απλοϊκότητα των επιχειρημάτων. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι του προέρχονται από τα παράλια της Μ. Ασίας. Ως αντίδραση προς τον ασιανισμό εκδηλώνεται αρχικά ο αττικισμός, αλλά ουσιαστικά ήταν μία έκφραση της βαθύτερης ανάγκης επιστροφής στα κλασικά πρότυπα. Οι εκπρόσωποι του όμως έφθασαν στο γλωσσικό φανατισμό και στη στείρα μίμηση, εξαιρουμένων κάποιων συγγραφέων, αφού η γλώσσα μόνο ήταν αττική (εγκατάλειψη της ζωντανής γλώσσας του λαού), ενώ το ύφος και το ήθος των συγγραφέων αποτύπωναν την ιστορική εκείνη εποχή. ([http://asiaminor.ehw.gr /](http://asiaminor.ehw.gr/))

³⁴ Μπαμπινιώτης Γ., 2010, *Διαλογισμοί για τη γλώσσα και τη γλώσσα μας*, Αθήνα, Εκδ. Καστανιώτη, σσ.111-112

Κατόπιν την βυζαντινή επιστολογραφία την βαραίνει μια κληρονομιά, η οποία δεν είναι είδος αυτόνομο και ξένο σε σχέση με ό,τι κληροδοτήθηκε από τους αρχαίους. Αυτή η κληρονομιά δεν είναι απλώς γλωσσική, αλλά διαιώνιση της καλαισθησίας και του υψηλού λόγου, ενός λόγου ισορροπημένου και στολισμένου από ποικιλία εκφραστικών μέσων,όπως προαναφέρθηκε στη γλώσσα της επιστολογραφίας. Ο επιστολογράφος της εποχής ήταν υποχρεωμένος να πρωτοτυπεί και μάλιστα περισσότερο από τον ιστορικό και από τον υμνογράφο.

Τέλος, ο επιστολογράφος ήταν αδύνατο να μείνει ανεπηρέαστος από το πλαίσιο (ή συγκείμενο) της εποχής, κατά την οποία εκτυλίσσονταν τα γεγονότα που αναφέρονται στην επιστολή, και να αποφύγει και τη χρήση απλής καθημερινής γλώσσας διανθισμένης με στοιχεία προφορικότητας. Ενίοτε μπορεί να του ξέφευγε μια παροιμία, ένα γνωμικό,ένα απόφθεγμα ή να προβεί σε σχολιασμό ηθών, εθίμων, αντιλήψεων της εποχής του. Όμως όλα αυτά πάντα έδιναν έναν πιο ζωνρό και πιο ευχάριστο, ενίοτε κι εύθυμο ύφος, στο κείμενό του (Τωμαδάκης Ν.,1993, ό.π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, σσ.125-126).

8) Η ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

Όλες οι επιστολές του Γρηγορίου που παρατίθενται παρακάτω βρίσκονται στο βιβλίο: Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Επιστολές*, Migne, J.-P. (επιμ.), *Patrologia Graeca* 37 (Paris 1886), σσ.21-388 .

Οι επιστολές του Γρηγορίου μπορούν να ενταχθούν στις εξής κατηγορίες³⁵: α)φιλικές, β) συστατικές, γ) παραμυθητικές, δ)συμβουλευτικές,ε) επιτιμητικές, στ) επαινετικές, ζ) ειρωνικές και η) απολογητικές.

8.1) ΦΙΛΙΚΕΣ

6) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

³⁵ Ο Τωμαδάκης (σελ.85) αναφέρει πολύ περισσότερες κατηγορίες αλλά εδώ τις συμπύξαμε για μεθοδολογικούς λόγους. Η διαίρεση του Τωμαδάκη βασίστηκε στον τρόπο έναρξης των επιστολών: **1) Θετικές(ή εγκωμιαστικές:Επιστολές:8, 194, 198), 2) Αρνητικές (Επιστολές: 2, 40,195). 3)Υποθετικές: (Επιστ: 23, 199). 4) Ερωτηματικές (10,44,401), 5) Γνωμολογικές (36,39,205), 6)Αντιθετικές (επιστ.4, βλ.θεματική πρόταση των 2 πρώτων παραγράφων), 7)Προτρεπτικές (14), 8)Ανθυποφορά (63, 188), 9) Αναδίπλωση (141), 10) Επαινετικές (173, 177, 180), 11)Ιστορική αναδρομή (178), 12)Επιτιμητικές (199, 201).**

Από την αρχή, ακόμα, αυτής της επιστολής ο Γρηγόριος ξεκαθαρίζει στον Βασίλειο ότι δεν μιλούσε σοβαρά στην προηγούμενη επιστολή, όταν περιέγραφε τη ζωή του στον Πόντο· αυτή τη φορά, όμως, όλα όσα γράφει τα εννοεί. Αρχικά, παραθέτει ένα πλήθος ρητορικών ερωτήσεων με τις οποίες θυμάται την περίοδο του μοναχικού βίου, τον οποίο φαίνεται να νοσταλγεί. Έτσι λοιπόν αναρωτιέται: 1) Ποιος μπορεί να τον βοηθήσει να επιστρέψει σε εκείνες τις μέρες, στις οποίες υπέμεινε μαζί με τον φίλο του Βασίλειο όλες τις κακουχίες; Ποιος, άραγε, μπορεί να του δώσει πίσω τις ψαλμωδίες, τις αγρυπνίες και την ώρα της προσευχής στον Θεό; Ποιος την άμιλλα της αρετής που την κατοχύρωσαν με όρους γραπτούς και κανόνες; Ποιος και τη φιλοπονία στα θεία λόγια και το φως που λάμπει σε αυτά με οδηγό το Άγιο Πνεύμα; Ποιος, άραγε; θα του δώσει όσα κάθε μέρα έφτιαχνε με τα χέρια του, όπως τη μεταφορά των ξύλων, την υλοτομία, το φύτεμα και το πότισμα; Ποιος και το χρυσό πλάτανο, που έχει μεγαλύτερη αξία κι από τον πλάτανο του Ξέρξη; Αυτόν ακριβώς τον πλάτανο τον πότισε η τιμότητα του Βασιλείου αλλά ήταν θέλημα Θεού να μεγαλώσει για να θυμίζει σε όλους την εργατικότητα του Γρηγορίου. Μετά από όλα αυτά, ο Γρηγόριος συμπεραίνει ότι όλα τα παραπάνω είναι πάρα πολύ εύκολο να τα ευχηθεί κανείς, όχι όμως και να τα λάβει. Παρακαλεί τον Βασίλειο να εξακολουθήσει να του συμπαραστέκεται, να παραμείνει ενάρετος και να συνεργάζεται μαζί του, να αξιοποιήσουν όλες τις ωφέλειες και τα πλεονεκτήματα του μοναχικού βίου και να τα διατηρούν με την προσευχή.

13) ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ ΙΚΟΝΙΟΥ

Η επιστολή αυτή ξεκινά με αναφορά στον λυρικό ποιητή Θέογνι, ο οποίος δεν επαινεί τη φιλία που φτάνει μόνο ως το ποτό κι ως την ευχαρίστηση, αλλά επαινεί και αυτή που υπάρχει και σε ουσιαστικές και κρίσιμες στιγμές της ζωής μας. Άλλωστε, σύμφωνα με ένα γνωμικό του Θέογνι: <<Πολλοί γίνονται φίλοι και σύντροφοι στα συμπόσια, όμως λιγοστεύουν σε μια σημαντική στιγμή>>.

Βέβαια, ο Γρηγόριος και ο Αμφιλόχιος δεν υπήρξαν ποτέ επιστήθιοι φίλοι, αν και, σύμφωνα με τον Γρηγόριο, θα έπρεπε να είχε συμβεί κάτι τέτοιο για το καλό και των δύο τους και για να τιμήσουν τους πατέρες τους και τη φιλία που τους συνέδεε. Ωστόσο, αναζητούν την ουσία της φιλίας, το πραγματικό της νόημα που δεν βρίσκεται στα υλικά αγαθά. Στη συνέχεια, ο Γρηγόριος αποκαλύπτει τον λόγο που έγραψε αυτή την επιστολή: Ο ανεπιθύς του, ο Νικόβουλος έχει περιπέσει σε απροσδόκητες συμφορές, για τις οποίες σχεδόν κανένας δεν μπορούσε να φανταστεί ότι θα δημιουργούσαν θέματα. Για το λόγο αυτό ζητά από τον Αμφιλόχιο να παρευρεθεί στη δίκη ως μάρτυρας υπεράσπισης, αν έχει αποδείξεις ότι ο Νικόβουλος κατηγορείται άδικα. Αν, όμως, δεν βρει τις απαραίτητες αποδείξεις, εύχεται να μην προλάβουν να τον προσεγγίσουν οι αντίδικοι και να μην προδώσει έναντι ευτελούς τιμήματος τις αρχές του και τα ιδανικά του, για τα οποία όλοι τον θαυμάζουν.

39) ΣΤΟΝ ΣΩΦΡΟΝΙΟ

Κάθε συνετός άνθρωπος επιθυμεί το καλό των φίλων του. Με την λέξη <<φίλοι>> ο Γρηγόριος εννοεί τους έντιμους, τους ηθικούς και τους ενάρετους, επειδή και οι συμπατριώτες του, όπως ο Σωφρόνιος, διεκδικούν ένα μερίδιο από αυτήν. Για τον λόγο αυτόν αναρωτιέται ποια είναι η πιο μεγάλη χαρά που θα μπορούσε να δώσει στον αδελφικό του φίλο, Αμαζόνιο, του οποίου την παρέα είχε τη χαρά να απολαύσει πρόσφατα. Αυτός σε σύντομο χρονικό διάστημα παρουσίασε μεγάλη επιτυχία τόσο σε ό,τι είχαν σπουδάσει παλαιότερα οι ίδιοι όσο και σε αυτά που σπουδάζουν τώρα. Σε περίπτωση που ο Αμαζόνιος πιστεύει ότι ο Γρηγόριος είναι ενάρετος, ο ίδιος ο Γρηγόριος σπεύδει να επιβεβαιώσει αυτή τη γνώμη με τον καλύτερο τρόπο: Να του αποδείξει ότι είναι αληθινός φίλος στους φίλους, από τους οποίους πρώτο και γνήσιο θεωρεί τον Σωφρόνιο κι επιθυμεί να δείξει και στον Αμαζόνιο την ίδια φιλική διάθεση κι αγάπη που δείχνει στον ίδιο και στην πατρίδα κι έτσι να τηρήσει την υπόσχεση που του έδωσε ο Γρηγόριος ότι θα είναι φίλος και συμπαραστάτης του.

47) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος μπαίνει κατευθείαν στο θέμα λέγοντας στον Βασίλειο ότι γνωρίζει την ταραχή του λόγω της απρόσμενης τροπής που πήραν κάποια θέματα, ότι έχει ανακύψει θέμα λόγω κάποιας σχολαστικής και υπερβολικά συνηθισμένης ενασχόλησης αυτών που κατέχουν υψηλά αξιώματα· πράγμα καθόλου παράξενο. Ήξερε για το φθόνο, την ιδιοτέλεια, την υστεροβουλία και τα ταπεινά κίνητρα κάποιων που τον επιβουλεύονταν. Στη συνέχεια του εκφράζει την εμπιστοσύνη του και τη σιγουριά ότι δεν θα προβεί σε καμία βεβιασμένη, άστοχη και, ανάξια του ήθους του, ενέργεια. Αντίθετα, θα αντιδράσει συνειδητοποιημένα, ώριμα, θα καταφέρει να βγει αλώβητος από τις επιθέσεις και αν θέλει μπορεί να τον επισκεφτεί ο ίδιος ο Γρηγόριος, να του εκφράσει τη γνώμη του και να γίνει κι ο ίδιος αποδέκτης των, εναντίον του, προσβολών.

59) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Από τη θεματική πρόταση της επιστολής καθίσταται σαφές ότι ο Βασίλειος δυσαρεστήθηκε με όλα όσα του είπε ο Γρηγόριος. Βέβαια, δεν εξέφρασε ευθέως την λύπη του, αλλά την κάλυψε με δεξιοτεχνία και κάτω από το προσωπείο της αιδούς. Συμπεραίνει ότι, αν ενήργησε κακόβουλα, θα ζημιωθεί από την αλήθεια, αν, όμως, ενήργησε με αγνά κίνητρα, τότε θα στραφεί εναντίον των αμαρτιών του. Έπειτα, τον

συμβουλεύει να προβεί σε διορθωτικές κινήσεις αντί να θυμώνει και για άλλη μια φορά του δηλώνει την συμπαράστασή του σε ό,τι αποφασίσει, τη φιλία του και την πίστη του στις ηγετικές του ικανότητες.

88) ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΛΗΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

Επειδή το άγαλμα του βασιλιά έπρεπε να κοσμή την Κων/λη, για το λόγο αυτό ήταν απαραίτητο να έχει τον Νεκτάριο πάνω στο στήθος του με τις αρετές και τους λόγους και τα άλλα χαρίσματα με τα οποία τον προίκισε η θεία χάρη. Επειδή οι υποθέσεις των φίλων είναι κοινές, ο Γρηγόριος χαιρέται με την χαρά του Νεκτάριου και του ζητάει να συμπαρασταθεί στους συμπολίτες του, οι οποίοι αντιμετωπίζουν δυσκολίες. Τον συμβουλεύει να μην απολαμβάνει μόνος του την ευτυχία, αλλά να συμμερίζεται εν μέρει και τα δεινά των φίλων του. Έτσι θα είναι δίκαιος από κάθε άποψη απονέμοντας δικαιοσύνη και ισότητα στη φιλία και στους φίλους. Τελειώνοντάς του εύχεται μόνιμη καλοτυχία και να μπορεί να ευεργετεί και να είναι ευτυχισμένος κι εδώ και στη μέλλουσα ζωή.

93) ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ

Η απομόνωση φαίνεται να ωφελεί τον Γρηγόριο, αφού του προσφέρει την πολυπόθητη ησυχία και απραξία. Όμως αυτό που τον δυσαρεστεί είναι το ότι δεν απολαμβάνει εκ του σύνεγγυς τη φιλία και την παρέα του Σωφρόνιου, πράγμα πολύ σημαντικό για τον Γρηγόριο. Ενώ άλλοι έχουν το προνόμιο να ωφελούνται από την τελειότητά του, για τον ίδιο είναι σημαντικό να έχει έστω και τη δυνατότητα μιας στοιχειώδους επικοινωνίας δι'αλληλογραφίας. Και αναρωτιέται, αν θα τον ξαναδεί, αν θα τον αγκαλιάσει ξανά, αν θα του εκφράσει, για στερνή φορά τα συναισθήματά του τώρα που βρίσκεται στη δύση της ζωής του. Πάντως, τον παρακινεί να τον θυμάται και να μιλάει για όλα όσα έχει καταφέρει στη ζωή του.

97) ΣΤΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑΝΟ

Ο Γρηγόριος επαινεί τον Ηρακλειανό, επειδή πάντα βρίσκεται κοντά στους φίλους του λέγει κάτι αξιόλογο και είναι καλός ακροατής. Εκφράζει την πεποίθηση ότι ο Ηρακλειανός είναι ο λόγος που η Κωνσταντινούπολη είναι με το μέρος του, έστω και προσωρινά, αφού επικράτησε ο φθόνος και ότι αν ο Γρηγόριος είναι κοντά του, θα είναι καλύτερα και για τους δύο. Για το θέμα αυτό θα καταφέρει να τον ενημερώσει

με τις επιστολές που του στέλνει, οι οποίες αποτελούν το μοναδικό μέσο επικοινωνίας.

100) ΣΤΟΝ ΓΙΓΑΝΤΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει τις θερμές του ευχαριστίες στον Γιγάντιο για την πρόσκληση και για όλα όσα του γράφει, επειδή σκέπτεται σωστά και το κοινό σημείο επαφής τους είναι οι ελπίδες τους και το γνήσιο προσκύνημα της Αγίας Τριάδας, για χάρη της οποίας γίνονται τα πιο πολλά κηρύγματα. Ενώ όλα τα άλλα τα αφήνουν στις περιστάσεις να τα διαμορφώσουν όπως θέλουν, αυτό το έχουν στην ψυχή τους ως μοναδικό αναλλοίωτο θησαυρό κι αληθινά δικό τους. Εξάλλου, ο ίδιος ο Γρηγόριος, όταν φέρνει στη μνήμη του πόσα περάσανε, πόσα περνάει ακόμα, τι ανήθικο πόλεμο δέχεται, επειδή έγινε κήρυκας της αλήθειας, τη στιγμή που η υγιής διδασκαλία είχε περιφρονηθεί και απορριφθεί, πιστεύει ότι το μόνο που του απομένει πια είναι να φωνάζει ότι διώχνει από την ψυχή του κάθε αγωνία αλλά και ότι χαίρεται υπερβολικά, επειδή αξιώθηκε να ζήσει γεγονότα και καταστάσεις που όχι μόνο δεν τα φαντάστηκε, αλλά ήταν κι ανώτερα των προσδοκιών του. Για τον λόγο αυτό δηλώνει στον Γιγάντιο ότι φίλος είναι μόνο με αυτούς που έχουν την ίδια γνώμη με τη δική του. Αν, όμως, η ασθένειά του και η βαρυχειμωνιά εμποδίζουν την προθυμία του, θα υποστεί ο ίδιος τις επιπτώσεις κι εύχεται να τον συγχωρήσουν και να υπάρξει κάποια άλλη αφορμή, για να συναντηθούν.

128) ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ

Ο πρώτος λόγος για τον οποίο στέλνει αυτήν την επιστολή στον Προκόπιο είναι γιατί ξέρει ότι τον τιμά επί μονίμου βάσεως, ακόμα κι όταν ο ίδιος είναι απών. Στη συνέχεια εύχεται να λάβει μεγάλη αμοιβή για τις υπηρεσίες του ο ταχυδρόμος της επιστολής, ο γιος του, ο Άνθιμος. Η αμοιβή του θα είναι η παροχή της προστασίας του Προκοπίου, όποτε την έχει ανάγκη. Όμως, αυτό που προβληματίζει τον Γρηγόριο είναι ότι αυτός ο άνθρωπος και σε κάποια πολύ γνωστή στρατιωτική υπηρεσία απασχολείται κατέχοντας υψηλόβαθμη θέση και ίσως είναι γνωστό στους μεγαλύτερους σε ηλικία το σωματικό του μειονέκτημα, το οποίο είναι ορατό δια γυμνού οφθαλμού, θλιβερό και αβάσταχτο να το υπομείνει ο ασθενής, εφόσον κανένας δεν αξίζει να υποφέρει έτσι. Για το λόγο αυτό απευθύνει προσωπική παράκληση στην προσπάθειά του να επιτύχει για λογαριασμό τους αυτό που επιδιώκουν.

129) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Αν δεν ήταν σε τόσο άσχημη κατάσταση η υγεία του και αν δεν υπήρχαν δυσοίωνες προβλέψεις για την πορεία της υγείας του, ο Γρηγόριος θα θεωρούσε ως το μέγιστο όφελος μια συνάντηση με τον Προκόπιο, την οποία και του χρωστούσε. Υπάρχει και δεύτερο όφελος, το οποίο είναι η διατύπωση της παράκλησης που θέλει να του απευθύνει αυτοπροσώπως. Δυστυχώς, όμως, τα πράγματα είναι άσχημα, επειδή ο Γρηγόριος είναι εξασθενημένος κι έτσι παίρνει το θάρρος να απευθύνει έκκληση στον Προκόπιο για χάρη του συνδιακόνου του, του Ευγένιου, τον οποίο θέλει να τον έχει στο πλευρό του σε αυτές τις δύσκολες ώρες που βιώνει. Αν, βέβαια, δεν θεωρεί αξιόμητη ή ακόμα και κολάσιμη πράξη τη συναναστροφή του με τον ασεβή Ρηγιανό, εφόσον δεν έχει διαπράξει κανένα άλλο αδίκημα, τον παρακαλεί να του τον παραχωρήσει στο όνομα της δικαιοσύνης που απονέμει και υπερασπίζεται. Τον προτρέπει να εύχεται να του πάνε όλα καλά, να μην διαψευστούν οι ελπίδες του και να απαλλάξει αυτόν τον άνθρωπο από το στίγμα. Αν κάνει όλα όσα του ζητάει ο Γρηγόριος, τότε αυτό που θα λάβει ως αντίτιμο θα είναι οι ευχές του.

174) ΣΤΟΝ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ

Η επιστολή αυτή βρίθκει φιλοσοφικών διδαγμάτων και γνωμικών. Ο Γρηγόριος πιστεύει ότι τα παιδιά, όπως κληρονομούν από τους γονείς την περιουσία τους, έτσι θα είναι καλό να κληρονομούν και την φιλία. Τώρα, μάλιστα, είναι η κατάλληλη στιγμή να αναλογιστεί ο Ευδόξιος ότι πρέπει να φιλοσοφήσει και να δείξει τη δύναμή του. Επίσης τον επαινεί που δεν συναναστρέφεται με ανθρώπους που παριστάνουν τους φιλοσόφους, αλλά διδάσκει τα παιδιά του γιου του, του Νικόβουλου, και έτσι τον τιμά.

181) ΣΤΟΝ ΣΑΤΟΥΡΝΙΝΟ

Και αυτή η επιστολή γράφτηκε με το θάρρος της φιλίας που συνδέει τον Γρηγόριο με τον Σατουρνίνο και για να τον παρακαλέσει να πάρει στο πλευρό του τον Ευδόξιο, που είναι αντάξιος της αρετής του με το λόγο του και με τις πράξεις του. Από τον Γρηγόριο θα λάβει ο Σατουρνίνος ως ανταμοιβή γι' αυτή του την ευεργεσία το ότι θα προσεύχεται για χάρη του.

195) ΣΤΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟ

Ο Γρηγόριος απολογείται που, λόγω της ασθενείας του, δεν κατάφερε να παρευρεθεί στην τελετή ανάληψης του επισκοπικού θρόνου από τον άρχοντα Γρηγόριο. Είναι σίγουρος ότι δεν θα πετάξει την επιστολή του στο καλάθι των αχρήστων και θα τον δικαιολογήσει. Έπειτα, του ζητάει την εξής χάρη: Να υπερασπιστεί το δίκιο του Νικόβουλου, των αδελφών του και της μητέρας του από κάποιους που προσπαθούσαν

να τους βλάψουν μετά το θάνατο του συζύγου και πατέρα τους, του Νικόβουλου. Έτσι και τη φιλία τους θα τιμήσει και την υστεροφημία του θα εξασφαλίσει.

200) ΣΤΟΝ ΝΕΜΕΣΙΟ

Ο Γρηγόριος πλέκει το εγκώμιο της άριστης φιλικής σχέσης του με τον Νεμέσιο. Ανυπομονεί να τα πουν από κοντά, αλλά η κατάσταση της υγείας του δεν του το επιτρέπει. Του υπενθυμίζει και μια συνάντηση που του χρωστά, για να ολοκληρώσουν τη συζήτηση που άφησαν στη μέση με θέμα την πίστη τους. Του εύχεται υγεία και κάθε ευτυχία και πάντα να θυμάται, να υμνεί και να τιμά τη φιλία τους.

216) ΣΤΟΝ ΕΥΔΟΚΙΟ

Ο Γρηγόριος ζητά από τον Ευδόκιο να τον επισκεφτεί, να του αποδώσει τις δέουσες τιμές, να κουβεντιάσουν και μέσω της συζήτησής τους να αποδεχτεί την πρωτοβουλία του να τον συμφιλιώσει με τον Σακερδώτα, για του οποίου την ευσέβεια δεν έχει καμία αμφιβολία. Τα οφέλη που θα προκύψουν από αυτή την εξέλιξη θα είναι να λυθεί η μεταξύ τους παρεξήγηση, να ικανοποιήσουν τον επίσκοπο, να σταματήσουν την εξάπλωση του σκανδάλου και το πιο σημαντικό να εξευμενίσουν τον Θεό, να μην διαλύσουν την ομόνοιά τους και να μην αθετήσουν τις υποσχέσεις τους να ζουν σύμφωνα με το θέλημα του Θεού.

226) ΣΤΟΝ ΑΝΥΣΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει τη χαρά του για την καλή υγεία του Ανύσιου και για την αίσια έκβαση του ταξιδιού του, ευχαριστεί το Θεό και για τα δύο και δηλώνει ότι θα χαρεί ακόμα πιο πολύ, αν καταφέρει να του ανακοινώσει ευχάριστα νέα για την κατάσταση της υγείας του.

228) ΣΤΟΝ ΠΑΝΣΟΦΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει στον Πανσόφιο τη χαρά του και τον ενθουσιασμό του για τον συνδιάκονό του Ευάγριο, που τον παρακολουθεί να προχωρεί προς την πνευματική ζωή συνειδητά και με αποφασιστικότητα. Αλλά χαίρεται ακόμα περισσότερο, επειδή ο Ευάγριος στάθηκε η αφορμή για τη φιλία του με τον παραλήπτη της επιστολής και θα χαρεί ακόμα πιο πολύ, αν του γράφει περισσότερα και του δίνει περισσότερες ενδείξεις της φιλίας του.

229) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Και εδώ ο Γρηγόριος υμνεί το ήθος του Πανσόφιου, την καλοκαγαθία του, την ευγένεια της ψυχής του και διαπιστώνει πόσο μεγάλη και αξιοθαύμαστη είναι η δύναμη της φιλίας. Γι' αυτό και η μόνη ευχή που μπορεί να του δώσει είναι όχι μόνο να μην αλλάξει ποτέ, αλλά και να ξεπεράσει τον εαυτό του.

237) ΣΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στον Μακεδόσιο για τις ευεργεσίες του και έτσι του στέλνει τον ψάλτη που του ζήτησε, ο οποίος είναι άριστος και ίσως τον ευχαριστήσει με τον τρόπο που ψέλνει διατηρώντας τη μνήμη του Θεού και της σωτηρίας. Τέλος, του δηλώνει ότι, αν τον ξαναευεργετήσει, αυτό θα είναι ακόμα μια ένδειξη της φιλίας του.

8.2) ΣΥΣΤΑΤΙΚΕΣ-ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΕΣ-ΕΥΧΕΤΙΚΕΣ

9) ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ ΙΚΟΝΙΟΥ

Αυτή η επιστολή ξεκινάει με τη χρήση από τον Γρηγόριο ενός στίχου από μια επινίκια ωδή του Πινδάρου, ο οποίος λέει: « Βάλε χρυσούς στύλους(στηρίγματα) στον καλοχτισμένο θάλαμο κι επίτρεψέ μας να σε γνωρίσουμε, για να καταφέρεις να χτίσεις αξιοθαύμαστο μέγαρο αποδεικνύοντας περίτρανα την αξία σου». Ο μόνος τρόπος γνωριμίας είναι η ευσέβεια (τόν Θεόν καὶ τὰ θεῖα τιμῶν). Αυτό θα επιτευχθεί φροντίζοντας όσους βρίσκονται κοντά στον Θεό και λειτουργούν στο Ιερό Βήμα. Ένας από αυτούς είναι, σύμφωνα με τον Γρηγόριο, ο συνδιάκονός τους Ευθάλιος, για τον οποίο δεν γνωρίζει πώς προήχθη στην ανώτερη τάξη και γι' αυτόν τον λόγο προσπαθούν να του επιβάλουν βαρύ φόρο όσοι βρίσκονται στην κορυφή της διοικητικής ιεραρχίας. Συμβουλεύει τον Αμφιλόχιο να μην δεχτεί να τελεσφορήσει μια τέτοια εξέλιξη, να χρησιμοποιήσει τη δύναμη του αξιώματός του και την επιρροή του για την προστασία τόσο του διακόνου όσο και του κλήρου, μα πάνω απ' όλα για τη δική του προστασία, για τον οποίο ο Αμφιλόχιος δεν έπαυσε ούτε στιγμή να νοιάζεται. Διαφορετικά τον περιμένουν μεγάλα βάσανα, αν δεν κερδίσει τη φιλανθρωπία των καιρών και την τιμή που προσφέρουν οι βασιλείς στους κληρικούς, θα λησσορευτεί και θα τιμωρηθεί εξαιτίας της δικής τους ολιγωρίας.

19) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Ο Γρηγόριος ξεκινάει την επιστολή αυτή προτρέποντας τον Βασίλειο να πάρουν συνετές αποφάσεις, να έχουν υπομονή και να μην επιτρέψουν να πάνε χαμένοι οι κόποι τους. Στη συνέχεια αναφέρει τους λόγους για τους οποίους ξεκινά την επιστολή με αυτόν τον τρόπο: Ο επίσκοπος Ευσέβιος είναι πολύ συμφιλιωτικός και φιλικός μαζί τους και με την πάροδο του χρόνου μαλακώνει, όπως ακριβώς μαλακώνει και το σίδερο στη φωτιά. Επίσης, εκφράζει την άποψη ότι θα έρθει και στον ίδιο τον Βασίλειο επιστολή με την οποία ο Ευσέβιος θα τον παρακαλεί και θα τον προσκαλεί σε νέους αγώνες. Για να προλάβουν, λοιπόν, μια τέτοια ενέργεια, ο Γρηγόριος προτείνει τα εξής: Ή να πάνε κατευθείαν στον Ευσέβιο ή να του στείλουν επιστολή ή πρώτα να του στείλουν επιστολή και μετά να τον επισκεφθούν, για να μην υποστούν συντριπτική κι ατιμωτική ήττα, ενώ έχουν τη δυνατότητα να επιτύχουν μια έντιμη νίκη. Ο λόγος της υποβολής αυτών των προτάσεων είναι ότι οργανωμένοι αιρετικοί επιτίθενται στην Εκκλησία· μερικοί έρχονται και δημιουργούν ταραχές κι όπου να 'ναι θα καταφθάσουν κι άλλοι. Μάλιστα, πολλοί φοβούνται μήπως οι αιρετικοί καταφέρουν να παραποιήσουν την αλήθεια, αν δεν αντιδράσει αμέσως το πνεύμα του Βεσελεήλ. Τέλος, εκφράζει ανοικτά στον Βασίλειο την αμέριστη συμπαράστασή του σε περίπτωση που του τη ζητήσει.

21) ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ

Η επιστολή ξεκινάει με ένα γνωμικό. Έτσι λοιπόν ο Γρηγόριος εκφράζει την διαχρονική διαπίστωση ότι ο χρυσός μετατρέπεται διαφορετικά κάθε φορά και αλλάζει σχήμα για να προσαρμόζεται τεχνηέντως σε όσο το δυνατόν πιο πολλά είδη κοσμημάτων· παρόλα αυτά εξακολουθεί να είναι χρυσός, γιατί δεν αλλάζει το υλικό αλλά το σχήμα. Αυτό το γνωμικό χρησιμοποιείται από τον Γρηγόριο ως μέτρο σύγκρισης για την καλοσύνη του. Δηλαδή, ο Γρηγόριος λέει ότι, επειδή ο Σωφρόνιος θεωρεί ότι η καλοσύνη του μένει η ίδια για τους φίλους, παρόλο που ο ίδιος κοιτάζει πάντα να γίνεται καλύτερος άνθρωπος, πήρε την πρωτοβουλία να μεσολαβήσει όχι τόσο από φανατική προσήλωση και υπερβολικό σεβασμό στο αξίωμά του όσο από εμπιστοσύνη στους τρόπους του. Στη συνέχεια του ζητάει να δείξει την καλοσύνη του και την συμπόνια του στον Νικόβουλο και να τον βοηθήσει σε όσα ο ίδιος κρίνει ότι χρειάζεται. Και ο ίδιος ο Γρηγόριος θα του ανταποδώσει την ευεργεσία αυτοανακηρυσσόμενος ως πρεσβευτής της αρετής του, αν όχι στο βαθμό που της αξίζει τουλάχιστον όσο του το επιτρέπει η δύναμή του.

22) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Η επιστολή αυτή προς τον ύπαρχο Σωφρόνιο ξεκινά με μια παρομοίωση: Όπως το χρυσάφι και τις πέτρες τα γνωρίζουμε από την όψη, έτσι κι από την όψη (από το πρόσωπο) θα έπρεπε να γνωρίζουμε τους καλούς και τους κακούς ανθρώπους και να μη χρειάζεται να τους δοκιμάσουμε επί μακρόν. Έτσι δε θα είναι απαραίτητο ο Γρηγόριος να γράψει περισσότερες επιστολές για να παρακαλέσει τον Σωφρόνιο να συμπεριφερθεί με μεγαλοψυχία στον Αμφιλόχιο. Θα μπορούσε να ελπίζει ότι πιο εύκολα θα μπορούσε να συμβεί κάτι από τα απίστευτα και παράξενα παρά να κάνει αυτός κάτι άσχημο για τα χρήματα ή να σκεφτεί κάποια ραδιουργία. Άλλωστε η καλοσύνη του είναι πασίγνωστη, όπως και η σύνεσή του που είναι μεγαλύτερη από αυτήν που θα άρμοζε σε άνθρωπο της ηλικίας του. Αναρωτιέται, λοιπόν, ο Γρηγόριος τι πρέπει να γίνει, αφού τίποτα δεν ξεφεύγει από τον φθόνο, σε σημείο που και τον ίδιο τον Σωφρόνιο να τον έχει βλάψει κάποια συκοφαντία και μάλλον εξαιτίας της ευγένειάς του, παρά από κάποια κακή πράξη μοιάζει να έχει βρεθεί κατηγορούμενος για κάτι κακό. Έπειτα, προτρέπει τον Σωφρόνιο να μην θεωρήσει ότι είναι σωστό να τον αφήσει να καταστρέφεται από τις συκοφαντίες, χωρίς να του προσφέρει την παραμικρή, έστω, βοήθεια. Για να τον πείσει, κάνει επίκληση στην αγία και μεγάλη ψυχή του και, συγχρόνως, τον παροτρύνει να τιμήσει την πατρίδα του, να αποδείξει ότι είναι ενάρετος και να σεβαστεί και τον ίδιο τον Γρηγόριο και τους πιστούς, οι οποίοι κοντά του κι εξαιτίας του απέκτησαν δόξα και να βάλει τα δυνατά του έχοντας ως αμυντικό όπλο το ψυχικό του σθένος.

28) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Στην επιστολή αυτή ο Γρηγόριος ισχυρίζεται ότι όταν επισκέφτηκε με τον Βασίλειο τις ορεινές πόλεις που συνορεύουν με την Παμφυλία, αλίευσαν από τα βουνά της περιοχής έναν θαλάσσιο Γλαύκο. Το ψάρι δεν το έβγαλαν από τον βυθό με λινά δίχτυα αλλά το έπιασαν με την αγάπη των φίλων κι αφού έμαθε ο Γλαύκος να πηγαίνει περπατώντας στην ξηρά τον έστειλαν στην αγαθότητα του με επιστολές. Γι' αυτό και προτείνει να του προσφέρουν φιλοξενία πλούσια σε λάχανα, όπως ακριβώς η φιλοξενία που εγκωμιάζεται στην Αγία Γραφή.

37) ΣΤΟΝ ΣΩΦΡΟΝΙΟ

Το ύφος ολόκληρης της επιστολής είναι παραινετικό. Αρχικά, ο Γρηγόριος εκφράζει την πεποίθηση ότι ο σεβασμός στη μητέρα είναι ιερό χρέος. Κι ενώ είναι διαφορετική η μητέρα του καθενός, ωστόσο κοινή μητέρα όλων είναι η πατρίδα, την οποία ο Σωφρόνιος την τίμησε και θα συνεχίσει να την τιμά λόγω του σεβασμού του προς τον Γρηγόριο, ο οποίος του ζητά να αντιμετωπίσει με φιλική διάθεση τον Ευδόξιο. Μάλιστα, θα ήταν άσχημο, ενώ είναι φιλόπατρις κι ενώ λόγω της φιλοπατρίας του ευεργετήσε και θα ευεργετήσει πολλούς, να μην τιμήσει τον δεινό ρήτορα που με τους λόγους του επαινεί τις ευεργεσίες του.

38) ΣΤΟΝ ΣΟΦΙΣΤΗ ΘΕΜΙΣΤΙΟ

Οι λόγοι είναι το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του Θεμίστιου και το κοινό σημείο επαφής τους εξαιτίας του οποίου παίρνει το θάρρος και του γράφει. Όμως, ο βασικότερος λόγος για τον οποίο ο Γρηγόριος γράφει αυτή την επιστολή είναι για να ζητήσει την προώθηση του Ευδόξιου στους ρητορικούς κύκλους του τόπου και της εποχής. Μάλιστα, θα είναι μεγάλη του τιμή και υπερηφάνεια όποια τυχόν ευεργεσία προσφέρει ο Θεμίστιος στον Ευδόξιο, ο οποίος θέλει να γίνει γνωστός και να εξασφαλίσει τα αναγκαία, για να ζήσει από τους ρητορικούς του λόγους. Ο τρόπος με τον οποίο θα προωθηθεί ο Ευδόξιος, θα παρουσιαστεί από τον ίδιο κι ο Θεμίστιος καλείται να αποφασίσει με βάση τη λογισότητά του και τη σύνεση του.

41) ΣΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Ο Γρηγόριος αυτοπροσδιορίζεται ως μικροβοσκός κι αρχηγός μικρού κοπαδιού, που, όμως είναι πολύ ταπεινός σε σύγκριση με τους υπηρέτες του Πνεύματος. Παρακαλεί να δοθεί και στους μικρούς η άδεια να μιλήσουν, οι οποίοι είναι πιθανό να είναι πιο συνετοί σε αντίθεση με πολλούς άλλους. Η σύσκεψη στην Καισάρεια αφορά σε μείζονος σημασίας και κρίσιμα θέματα ικανά να επηρεάσουν όλο το κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι του τόπου. Ένα από τα θέματα αυτά είναι η Εκκλησία, για χάρη της οποίας σταυρώθηκε ο Χριστός αλλά και για χάρη αυτού που θα τη φέρει και θα την οδηγήσει στο Θεό. Λυχνάρι του σώματος είναι το μάτι, όχι μόνο του σώματος αλλά και της ψυχής. Όμως, το λυχνάρι της Εκκλησίας είναι ο επίσκοπος. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο, όπως ακριβώς το σώμα επιτελεί με τον καλύτερο τρόπο τις λειτουργίες του, όταν ένα ζωτικό όργανο, όπως το μάτι, επιτελεί με τον καλύτερο τρόπο τον σκοπό για τον οποίο είναι προορισμένο, έτσι και η Εκκλησία να κινδυνεύει ή να διασώζεται μαζί με τον προστάτη της, ανάλογα με την κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Η φροντίδα πρέπει να περιλαμβάνει ολόκληρο το εκκλησιαστικό σώμα, επειδή είναι το σώμα του Χριστού· πάνω απ' όλα, όμως, τη δική τους, που ευθύς εξαρχής ήταν η μητέρα όλων, σχεδόν, των εκκλησιών και στην οποία στηρίζονται όλοι οι Χριστιανοί για δύο λόγους: Επειδή η Ορθοδοξία έχει εξαπλωθεί σε όλη την οικουμένη αλλά και επειδή έχει δοθεί σε αυτήν από το Θεό η χάρη της ομόνοιας. Ο Γρηγόριος εκφράζει έμμεσα τις ευχαριστίες του για την πρόσκληση στη Σύνοδο, αλλά υποφέρει από την αρρώστιά του και το προχωρημένο της ηλικίας του. Αν, όμως με τη βοήθεια του Θεού καταφέρει να παραστεί, αυτό θα είναι το καλύτερο για τον καθένα και το πιο ευχάριστο για τον ίδιο.

Πιστεύει ότι υπάρχουν κι άλλοι που είναι άξιοι να δεχτούν την προστασία των κατοίκων της Καισάρειας, επειδή είναι μεγάλη πόλη και με τη βοήθεια του Θεού κυβερνήθηκε από τέτοιους κυβερνήτες. Αλλά του είναι αδύνατο να μην δείξει ανοιχτά την εκτίμηση και το θαυμασμό του προς τον γιο τους, τον Βασίλειο, ο οποίος μπορεί να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και να διασώσει την Ορθοδοξία από τις αιρέσεις. Απευθύνεται στους κληρικούς, στους μοναχούς, στους αξιωματούχους, στους

γερουσιαστές και σε ολόκληρο το λαό. Αν η ψήφος του επηρεάσει το αποτέλεσμα, θα είναι ο ίδιος παρών με τη σκέψη του και θα έχει ήσυχη τη συνείδηση του ότι έπραξε το καθήκον του στο ακέραιο. Αν, όμως, αποφασίσουν κάτι άλλο από αυτά που τους πρότεινε με γνώμονα τις συντεχνίες, τις συγγένειες και την οχλαγωγία, τότε είναι ελεύθεροι να πράξουν όπως θέλουν· ο ίδιος θα αναζητήσει τη γαλήνη στην απομόνωση και στην ερημιά.

42) ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ

Ο Γρηγόριος δηλώνει ότι νιώθει μεγάλο φόβο εξαιτίας του θανάτου του μακαριστού επισκόπου Ευσέβιου. Αυτό συνέβη, επειδή αναλογίστηκε μήπως οι αιρετικοί ξεριζώσουν την ευσέβεια από τις ψυχές των ανθρώπων και προκαλέσουν ρήγμα στην ενότητα της εκκλησίας, πράγμα που κατάφεραν σε άλλες εκκλησίες. Και επειδή έφτασαν στην επισκοπή επιστολές του κλήρου που διατύπωναν την παράκληση να μην υποτιμηθεί η σοβαρότητα της κατάστασης, κοιτάζοντας γύρω του, θυμήθηκε την αγάπη, τον ζήλο και την πίστη που διακρίνει τους επισκόπους για τις εκκλησίες του Θεού. Για το λόγο αυτό έστειλε τον αξιοσέβαστο συνδιάκονο του Ευστάθιο, για να τον προτρέψει και να κάνει έκκληση στη μεγαλοψυχία του και στην εκτίμηση που θα δείξει απέναντι στους κόπους του για να επιτύχει την ενότητα των εκκλησιών, να προσθέσει ακόμα μία χάρη: Να αποκαταστήσει την πασίγνωστη ευσέβεια της Εκκλησίας δίνοντας σε αυτή μαζί με εκείνον(τον Γρηγόριο) ως αρχηγό κάποιον που να είναι σε θέση να οδηγήσει τον λαό του Κυρίου. Ήδη υπάρχει ένας άνθρωπος ανάμεσα τους που να πληροί τις προδιαγραφές για τη θέση του αρχηγού(ή κυβερνήτη). Αυτόν όταν αξιωθούν να τον κερδίσουν, ξέρει ότι θα είναι ευσεβείς και ειλικρινείς απέναντι στον Θεό και θα ευεργετήσουν πάρα πολύ τον λαό. Για όλους αυτούς τους λόγους εκλιπαρεί τον επίσκοπο Ευσέβιο, χωρίς κανέναν ενδοιασμό, να προλάβουν τις επιπτώσεις της θύελλας που πλησιάζει απειλητικά.

57) ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ

Πρώτα απ'όλα, ο Γρηγόριος αναφέρεται στις συνέπειες της βαρucheιμωνιάς, η οποία δεν επέτρεψε στα αμπέλια να καρποφορήσουν. Έπειτα της αναφέρει το λόγο της επιστολής με την οποία της ζητάει να προμηθεύσει κρασί αυτούς που χτίζουν τον περίβολο της Εκκλησίας, για να πετύχει διπλό καλό: θα ξεδιψάσουν οι εργάτες και θα δώσει μεγάλη χαρά στον ίδιο τον Γρηγόριο με αυτή την κίνηση της.

67) ΣΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΝΟ

Ο Γρηγόριος διαβεβαιώνει τον Ιουλιανό ότι η φιλία τους εξακολουθεί να υπάρχει και ότι τα παράπονά του κατά του αδελφού Νικόβουλου και οι στενοχώριες που του προκάλεσε ούτε τον χαροποιούν ούτε συμφωνεί με όσα έχουν συμβεί. Του ζητάει να μην τον κατηγορήσει για ό,τι έχει συμβεί ούτε και να σκεφτεί κάτι χειρότερο για τον εαυτό του· αλλά να ολοκληρώσει τη φιλανθρωπία που υποσχέθηκε στους φτωχούς. Επίσης, του ζητάει να βγάλει από τους καταλόγους των εσόδων του τους κληρικούς

της περιφέρειάς του λαμβάνοντας υπόψη του το εξής: Ότι είναι από τα πιο αντιφατικά άλλοι να αφιερώνουν στο Θεό ακόμα κι ολόκληρη την περιουσία τους κι ο ίδιος να μην θέλει να προβεί σε αγαθοεργίες. Αυτό σημαίνει, κατά τον Γρηγόριο, ότι με αυτό τον τρόπο σε άλλες πόλεις παραχώρησε όλους όσους υπηρετούσαν στο βήμα, ενώ στον ίδιο δεν παραχωρεί ούτε όσους είναι μαζί του και τον υπηρετούν. Τέλος, εξηγεί ότι δεν κατάφερε να τον συναντήσει, επειδή έπρεπε να πάει επειγόντως στα Τύανα, για να κάνει εγκαίρως θεραπείες για την αρρώστια του κι ότι ο Θεός είναι ο προστάτης των φτωχών που του συμπαραστέκεται και τον οποίο έχει πολύ μεγαλύτερη ανάγκη από τον ίδιο τον Γρηγόριο.

71) ΣΤΟΝ ΕΥΤΡΟΠΙΟ

Ο Γρηγόριος, νιώθοντας μεγάλη ικανοποίηση από προηγούμενη επιστολή του Ευτρόπιου, αποφασίζει να του πει τι είναι αυτό που θαυμάζει πιο πολύ σε αυτόν. Αρχικά, του λέει ότι έχει τόση καλοσύνη και πνευματική καλλιέργεια, που από μόνα τους αυτά τα χαρακτηριστικά επαρκούν για την απόκτηση φίλων. Στη συνέχεια, θυμάται πώς ξεκίνησε η δική τους φιλία, όταν τον συνάντησε στη Μικρά Ασία, τότε που κατείχε ένα εξαιρετικό αξίωμα, που προκαλούσε το φθόνο. Έδειξε με τον καλύτερο τρόπο τη φιλική του διάθεση και τον προέτρειψε να του γράψει, δείχνοντας μέρος από τον αδαμάντινο χαρακτήρα του. Επιπλέον, ήταν ο πρώτος που ξεκίνησε να επικοινωνεί μέσω επιστολών και τώρα πάλι τον ευεργετεί. Τέλος, τον προτρέπει να μην αλλάξει χαρακτήρα τώρα που απέκτησε υψηλή κοινωνική θέση αλλά να εξακολουθήσει να τιμάει τους φίλους του, όπως κάνουν οι νέοι στα ομηρικά έπη που συμπαραστέκονται στους φίλους τους ακόμα κι όταν η μάχη έχει φτάσει στο πιο κρίσιμο σημείο της.

82) ΣΤΟΝ ΑΛΥΠΙΟ

Πρόκειται για την πρώτη επιστολή που του γράφει και για την πρώτη παράκληση που του υποβάλλει, άρα θα ήταν δίκαιο να επιτύχει ό,τι ζητά από τον ίδιο. Αρχικά, τον ενημερώνει ότι το σπίτι του, που βρίσκεται κοντά του, το λεηλατεί ο Παλλάδιος με βίαιες επιθέσεις και λείπει αυτός που μπορεί να σώσει την κατάσταση. Επομένως, καλό θα είναι ο Αλύπιος να δείξει έμπρακτα το ενδιαφέρον του και όταν είναι παρών ο Γρηγόριος και πολύ περισσότερο τώρα που λείπει, για να μην λεηλατηθεί, για να μην κλαπεί και για να μην διασκορπιστεί η περιουσία του, επειδή δεν υπάρχει κανένας να την φυλάει και για να μην επωφεληθούν από αυτή την τραγική κατάσταση οι εχθροί, επειδή ο επαίσχυντος αγώνας τους δεν θα ολοκληρωθεί με έπαθλο.

85) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος ζητάει από τον Αλύπιο να δεχτεί σαν δικό του άνθρωπο τον συμπρεσβύτερο του Λουκιανό, να τον αντιμετωπίσει φιλικά και να τον παροτρύνει να φροντίζει το σπίτι των συγγενών του που ζουν εκεί. Έμμεσα τον ευχαριστεί λόγω της καλής έκβασης των πραγμάτων εξαιτίας της δικής του μεσολάβησης και της βοήθειας του Θεού.

86) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Το ύφος αυτής της επιστολής προς τον Αλύπιο είναι τελείως διαφορετικό από αυτό των προηγούμενων επιστολών. Καταρχήν, ο Γρηγόριος διαπιστώνει ότι ο Αλύπιος τού συμπεριφέρεται δεσποτικά λόγω φιλίας. Προκαλείται αναταραχή στη διδασκαλία του για τις προσευχές κι επικροτεί τους χλαιοφόρους, οι οποίοι δεν παρανομούν τόσο πολύ όσο εκείνοι από τους Έλληνες που έχουν μεγάλη εμπειρία στα ερωτικά ζητήματα. Δηλαδή δεν θυσιάζουν μόνο στο πάθος, σαν να επρόκειτο για θυσία προς τιμήν κάποιου θεού, αλλά ανέχονται να ορκίζεται κανείς στο ερωτικό συναίσθημα. Αν παρανομούν σε κάτι λόγω φιλίας, αυτό συμβαίνει χωρίς να διαπράττουν αμαρτήματα. Στη συνέχεια, ο Γρηγόριος προσκαλεί τον Αλύπιο, αφού αλλάξει ενδυμασία, να ξαναβρεί τον εαυτό του και να αφοσιωθούν και οι δύο στην κατήχηση όλων όσων πρεσβεύει η ορθόδοξη πίστη, ακόμα και φορώντας μόνο μια χλαμύδα. Αν κάποιος τον καταγγείλει για παρανομία, θα υπερασπιστεί τον Αλύπιο λέγοντας ότι είναι από εκείνους που κάνουν το τάμα τους κι όχι από τους καλεσμένους. Αν δεν τον πιστέψουν, τότε θα πει ότι τον κάλεσε ως ορφανό κι ότι του επιτρέπει να πάρει μέρος στην προσευχή, επειδή τους παρακινεί στην προσευχή. Όσο για την αδελφή του, όταν έρθει, ο Γρηγόριος πιστεύει ότι κανένας δεν θα του ζητήσει το λόγο, άρα μπορεί να παρευρεθεί ελεύθερα. Κατόπιν, τον προτρέπει να απαντήσει στην παράκληση που του έγινε έχοντας, από τη μια μεριά, εμπιστοσύνη στον ίδιο τον Γρηγόριο κι από την άλλη, στην προσευχή και τον διαβεβαιώνει ότι εξασφαλίστηκαν επαρκώς τα σχετικά με το φαγητό του ή πιο σωστά με τη λιτότητα που αρμόζει σε ένα ορφανό έχοντας ως απώτερο σκοπό την υγεία και τη σκληραγώγηση.

91) ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΛΗΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

Ο Γρηγόριος περιγράφει την κατάσταση της υγείας του, η οποία παραμένει στάσιμη, με τον ίδιο να προτιμά την απομόνωση και τη σιωπή. Έπειτα προτρέπει τον Νεκτάριο να συνεχίσει την επιτυχημένη πορεία του και εύχεται ο Θεός να του δίνει δύναμη και φώτιση κατά την άσκηση των ιερατικών του καθηκόντων. Στη συνέχεια του φανερώνει το λόγο συγγραφής αυτής της επιστολής. Τον παρακαλεί να δώσει με προθυμία την συγκατάθεση του και να δεχτεί να συστήσει, στους πιο αξιόλογους φίλους του, τον γιο του, τον Παγκράτιο, για να επιτύχει το στόχο του, ο οποίος είναι η απομόνωση μέσω της ανάληψης κάποιας στρατιωτικής υπηρεσίας, επειδή όπως ξέρει κι ο ίδιος ο Νεκτάριος, κανένας τρόπος ζωής δεν είναι απαλλαγμένος από δυσκολίες.

94) ΣΤΟΝ AMAZONIO

Αν κάποιος από τους κοινούς τους φίλους τον ρωτήσει πού είναι ο Γρηγόριος και τι κάνει, να του πει με ειλικρίνεια ότι φιλοσοφεί κάπου στην ερημιά και ενδιαφέρεται τόσο πολύ για όσους τον αδικούν σε σημείο που να αγνοεί την ύπαρξή τους. Αν πάλι το ίδιο πρόσωπο τον ξαναρωτήσει πώς αντέχει την απομάκρυνση από τους φίλους του, τότε να του πει ότι αισθάνεται πολύ άσχημα. Χαρακτηρίζει ως αξιοθαύμαστο άνθρωπο και φίλο τον Αμαζόνιο και του διαμηνύει ότι ο μόνος τρόπος, για να αναπαυτεί η ψυχή του είναι να τον μνημονεύει, πράγμα που ήδη πιστεύει ότι το κάνει. Απόδειξη αυτού είναι οι επιστολές του.

102) ΣΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΙΟ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β΄

Ο Γρηγόριος με αυτή την επιστολή δράττεται της ευκαιρίας να υποβάλει μια σύντομη έκθεση των πεποιθήσεων του. Πρώτα απ'όλα, υπενθυμίζει στον Κληδόνιο ότι ποτέ ως τώρα δεν προτίμησε ούτε μπορεί να προτιμήσει τίποτα άλλο από την πίστη, όπως αυτή ορίστηκε στην Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας από τους Αγίους Πατέρες που συγκεντρώθηκαν εκεί, για να καταπολεμήσουν την αίρεση του Αρείου. Μένει πιστός σε εκείνη τη διδασκαλία κι αυτό δεν θα αλλάξει, διορθώνοντας μόνο και προσθέτοντάς τις διδασκαλίες για το Άγιο Πνεύμα που διατύπωσαν ελλιπώς εκείνοι, αφού το ζήτημα δεν είχε προκύψει εκείνη την περίοδο. Ο ίδιος ο Γρηγόριος προσθέτει ότι πρέπει να γνωρίζουμε ότι έχουν και ίδια θεότητα ο Πατέρας και ο Υιός και το Άγιο Πνεύμα, αναγνωρίζοντας και το Άγιο Πνεύμα ως Θεό. Συμβουλεύει τον Κληδόνιο να θεωρεί ως ομόδοξους κι ομοϊδεάτες κι ομόθρησκους του αυτούς που έχουν αυτές τις απόψεις και διδάσκουν με αυτόν τον τρόπο. Όποιους, όμως, πιστεύουν σε κάτι άλλο αυτούς να τους αποφεύγει και να τους θεωρεί αποκομμένους τόσο από τον Θεό όσο κι από την καθολική Εκκλησία. Κι επειδή προκύπτει θέμα σχετικά με τη θεία ενανθρώπιση, δηλαδή ενσαρκώσεως, ζητά από τον Κληδόνιο να διακηρύξει παντού ότι ένας είναι ο Υιός του Θεού που γεννήθηκε από τον Πατέρα και έπειτα από την αγία Παρθένο Μαρία και ότι δεν δεχόμαστε δύο Υιούς αλλά προσκυνούμε έναν και τον αυτόν Υιό με ενιαία θεότητα και τιμή. Και αν κάποιος δεν συμφωνεί με αυτά ή τώρα ή ύστερα, αυτός θα λογοδοτήσει στον Θεό κατά την Ημέρα της Κρίσεως.

103) ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει την άποψη ότι οι καλοί και πιστοί φίλοι είναι ό,τι καλύτερο μπορεί να αποκτήσει κάποιος στη ζωή του. Αλλά δεν θα βάλει κανέναν πιο πάνω από την αρετή του Παλλάδιου. Ο λόγος για τον οποίο τα γράφει όλα αυτά είναι γιατί θέλει να τιμήσει τον τρόπο του. Μάλιστα αυτοπροσδιορίζεται ως κήρυκας και συναγωνιστής συνεισφέροντας μαζί με τις προσευχές και στη δύναμη. Πάντως ο λόγος συγγραφής αυτής τη επιστολής είναι να τον παρακαλέσει να δεχτεί πάλι τον

Ευφήμιο και να του συγχωρήσει τη βραδύτητα, επειδή αντιμετωπίζοντας θέματα λόγω της ορφάνιας του ασχολήθηκε αναγκαστικά με το σπιτάκι του αλλά και να δεχτεί να τον προωθήσει προς τιμήν του Γρηγορίου και προς δόξα της καλοσύνης του. Παραδέχεται ότι είναι πολλοί αυτοί που ευεργέτησε ο Παλλάδιος και εξακολουθεί να ευεργετεί αλλά κανένας δεν συγκρίνεται ως προς τη δόξα μαζί του. Τέλος, του εξηγεί ότι ο Ευφήμιος είναι αξιολύπητος λόγω της απώλειας των γονιών του και αγαπητός στον Γρηγόριο για τον τρόπο του και για τη συγγένεια εξ αίματος.

104) ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ

Η επιστολή ξεκινά με τη διαπίστωση του Γρηγορίου ότι όσες χάρες του έκανε ο Ολύμπιος, τού τις έκανε εξαιτίας της καλοσύνης του. Για το λόγο αυτό εύχεται ο Θεός να τον ανταμείψει με τις δικές του δωρεές, μία από τις οποίες είναι να ασκήσει το αξίωμα του επιτυχημένα και έντιμα. Ο λόγος συγγραφής αυτής της επιστολής είναι να του ζητήσει να συμπαρασταθεί στη Φιλουμένη, η οποία έχει αδικηθεί σε κάτι, τα το οποίο θα το μάθει από την ίδια, όταν συναντηθούν. Ο ίδιος δεν είναι σίγουρος τι ακριβώς της συνέβη, άρα δεν μπορεί να κατηγορήσει κανέναν χωρίς χειροπιαστές αποδείξεις. Είναι, όμως, ανάγκη να παραδεχτούν ότι όλοι οφείλουμε να συμπαραστεκόμαστε στις χήρες και στα ορφανά, επειδή οι άνθρωποι έχουν χρέος να είναι δίκαιοι με τους συνανθρώπους τους. Τέλος του ζητάει συγγνώμη που μεσολαβεί με επιστολές για τέτοιου είδους θέματα, επειδή στερείται, λόγω της αρρώστιας του, έναν τόσο καλό και τόσο ενάρετο άρχοντα.

106) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Η επιστολή αρχίζει με τη διαπίστωση ότι ο Ολύμπιος δίνει την αφορμή για επικοινωνία δι'αλληλογραφίας με την εκτίμηση που δείχνει στον Γρηγόριο. Αυτή τη φορά θέλει να ζητήσει τη βοήθεια του για λογαριασμό του Ευστράτιου, ο οποίος δεν άντεξε να είναι για πάντα ελεύθερος από την εξουσία του, αν και δίκαια φοβήθηκε, ούτε προτίμησε να τον προσεγγίσει μέσω κάποιου άλλου πλην του Γρηγορίου· του ζητά να καταστήσει λαμπρότερη την φιλανθρωπία του προς τον Ευστράτιο χρησιμοποιώντας τέτοιους μεσολαβητές, που ο ίδιος τους δίνει αξία με τον τρόπο που ακούει και ερμηνεύει τις παρακλήσεις τους. Τέλος, συμπεραίνει ότι, αν και τις άλλες χάρες που του ζήτησε, του τις έκανε κατευθείαν, αυτή τον αφήνει να του την κάνει, σύμφωνα με την κρίση του, μια και άρχισε να παρηγορεί το γήρας του και τις τιμές του με τέτοιες τιμές. Επομένως, έτσι καταφέρνει να αποκτήσει ακόμα πιο πολύ την ευλογία και την εύνοια του Θεού.

111) ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ

Αρχικά του λέει ότι, όπως αυτός αντιμετωπίζει φιλοσοφικά την ηρεμία και την συνεχή νηστεία, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο αντιμετωπίζει ο ίδιος τη σιωπή. Για το λόγο αυτό τον προτρέπει να μεταδώσουν ο ένας στον άλλον το χάρισμά του, και όταν καταφέρουν να ενωθούν, να ψάλουν μαζί στον Θεό κι όπως έδωσαν καρπούς σιωπής, έτσι να δώσουν και καρπούς ένθεου λόγου.

120) ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει την άποψη του για τη γιορτή του Πάσχα, την οποία θεωρεί μυστική τελετή για τα υπερκόσμια αγαθά, αφού η ακριβής ερμηνεία της λέξης είναι <<πέραςμα, διάβαση>>. Επαινεί τον Ελλάδιο που του έκανε αυτή την υπόμνηση, αλλά τώρα εκφράζει ανοιχτά την επιθυμία του να μεταναστεύσει από την Αίγυπτο, δηλαδή την επίγεια ζωή, στη γη της επαγγελίας, στην άλλη ζωή. Για τον λόγο αυτό ζητάει από τον Ελλάδιο να προσεύχεται να του συμβεί σύντομα και, συγχρόνως, του εύχεται να ζήσει και να γιορτάσει μαζί με τους πιστούς την ανάδειξη επισκόπου στην Εκκλησία της Ναζιανζού, γεγονός που θα του δώσει πολλή χαρά.

122) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος υπενθυμίζει στον Θεόδωρο την υποχρέωσή του να του συμπαρασταθεί στην ασθένεια του, όπως προστάζουν οι δέκα εντολές για την παροχή φροντίδας στους ασθενείς. Επίσης, του υπενθυμίζει το χρέος του για την απόδοση ετήσιας τιμής στους άγιους μάρτυρες που γιορτάζουν στην Αριανζό στις 20 Ιουλίου, καθώς κι ότι υπάρχει πλήθος εκκλησιαστικών ζητημάτων που χρήζει κοινής εξέτασης. Για τους λόγους αυτούς, του ζητάει να φτάσει στην Αριανζό χωρίς να αργήσει γιατί, αν είναι πολλή η κούραση, θα αντισταθμιστεί από άλλο τόσο μισθό.

126) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Η χαρά του κι η ανακούφιση, δυστυχώς, κράτησαν λίγο. Επισκέφτηκε το μοναστήρι, για να ανακουφιστεί μετά τα μπάνια που έκανε στα ιαματικά λουτρά της Ξανδαρίδας, επειδή ήλπιζε ότι θα τον συναντήσει. Δεν πέρασαν παρά μόνο λίγες μέρες και η κατάσταση της υγείας του παρουσίασε ξαφνική επιδείνωση, καταβάλλοντάς τον και θέτοντάς τη ζωή του σε κίνδυνο. Γι'αυτό πήρε το θάρρος αυτά για τα οποία τον παρακάλεσε, όταν ήταν στο μοναστήρι, να του τα ξαναζητήσει και τώρα που απουσιάζει. Ο γιος του, ο Νικόβουλος είναι πάρα πολύ θλιμμένος από την φροντίδα του δρόμου και από την παραμονή του στο μοναστήρι. Εκτός από αυτά, είναι και άνθρωπος και φιλάσθενος και καθόλου συνηθισμένος σε αυτόν τον τρόπο ζωής ούτε μπορεί να αντέξει την μοναξιά. Έτσι λοιπόν του ζητά να τον αξιοποιήσει σε

οτιδήποτε άλλο θέλει, γιατί είναι φιλότιμος. Αυτό που έχει για τον Γρηγόριο την μεγαλύτερη σημασία είναι να τον τιμήσει ως δικό του νοσηλευτή και, προκειμένου να επιτύχει αυτό που ζητάει, κάνει έκκληση στην καλοσύνη του.

127) ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει τη χαρά του για την επικοινωνία του με τον Ελλάδιο ειδικά τώρα που είναι άρρωστος, γιατί το ότι νιώθει απόγνωση σε καθημερινή βάση, τον κάνει να δένεται μαζί του ακόμα πιο πολύ, σαν να αποκομίζει τα τελευταία οφέλη. Το πιο πρόσφατο όφελος προέκυψε από τον γιο του, τον Νικόβουλο, και θέλει να του το ανταποδώσει με την μεσολάβηση του Ελλάδιου, από τον οποίο ζητάει να βοηθήσει τον Νικόβουλο, επειδή έχει ανάγκη να μην ασχολείται με τίποτα, αφού έτσι έχει συνηθίσει να ζει.

133) ΣΤΟΝ ΒΙΚΤΩΡΑ

Δεν θεωρεί τολμηρή πράξη, επειδή του γράφει, αλλά ένδειξη οκνηρίας το ότι δεν του έγραψε νωρίτερα. Ο λόγος για τον οποίο συμβαίνει αυτό είναι επειδή ζει σε φάρμα μακριά από το μοναστήρι και εκεί φροντίζει την υγεία του. Τώρα, όμως, που αδυνατεί να βρίσκεται κοντά του, του ζητάει να τον τιμήσει και να τον παρηγορήσει ξανά με επιστολή του, έτσι ώστε να καταστεί εφικτό να καταπραΰνει την στεναχώρια που νιώθει λόγω της γεωγραφικής απόστασης που τους χωρίζει. Στη συνέχεια αναφέρει τον λόγο που του έστειλε αυτή την επιστολή: Να μεσολαβήσει για την επίτευξη ομόνοιας και γαλήνης τώρα που πλησιάζει η ώρα για την πραγματοποίηση νέας οικουμενικής συνόδου με τους εχθρούς να παραμονεύουν για να προκαλέσουν νέες ταραχές. Αυτό το αίτημα το απευθύνει στον Βίκτωρα, επειδή είναι μια από τις πιο προικισμένες προσωπικότητες της Εκκλησίας, άρα δεν θα επιτρέψει να καταστραφούν όλα από τις έριδες που απειλούν την ενότητα και τη συνοχή της Εκκλησίας και, κατ'επέκτασιν, και τη δική του θέση μέσα σε αυτήν.

135) ΣΤΟΝ ΥΠΑΡΧΟ ΣΩΦΡΟΝΙΟ

Αρχικά χαρακτηρίζει την απομόνωσή του ως το αδίκημα που διέπραξαν εναντίον του όσοι τον μισούν κι εύχεται να του ξανασυμβεί το ίδιο, προς επίρρωση της άποψης του ότι αυτοί οι άνθρωποι είναι ευεργέτες του! Παρακαλεί τόσο τον ίδιο τον Σωφρόνιο όσο και τα υπόλοιπα μέλη της Εκκλησίας να φροντίσουν και να μεσολαβήσουν για την επίτευξη της πολυπόθητης ομόνοιας μεταξύ Ανατολής και Δύσης, την οποία εμποδίζουν, σύμφωνα με τον Γρηγόριο, όχι δογματικές διαφορές αλλά ευτελείς σκοπιμότητες. Αν το καταφέρουν, θα ανταμειφθούν και η δική του απομόνωση θα καταστεί λιγότερο οδυνηρή, αν αποδειχτεί ότι δεν την επεδίωξε άδικα.

136) ΣΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ ΜΟΔΑΡΙΟ

Και αυτή η επιστολή είναι γραμμένη στο συνηθισμένο φιλικό και ζεστό ύφος του Γρηγορίου, ο οποίος εδώ απευθύνεται σε άνθρωπο που τον νιώθει και συγγενή και φίλο, με τον οποίο το κοινό σημείο επαφής είναι η ευσέβεια και η αρετή που του δίδαξε αποδεικνύοντάς του ότι οι Έλληνες και οι βάρβαροι διαφέρουν μόνο σε εθνικότητα και όχι και στη συμπεριφορά. Εύχεται να μπορούσαν όλοι της γενιάς τους να μιμηθούν τη δική του καλοσύνη, γιατί ξέρει ότι όλα τα ακανθώδη θέματα, που τους απασχολούν, θα πήγαιναν καλύτερα και σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο. Τέλος, τον παρακαλεί να συμβάλει και ο ίδιος, όπως μπορεί, στη συμφιλίωση των επισκόπων και, κατ'επέκτασιν, στην αποκατάσταση της εσωτερικής γαλήνης και της σταθερότητας. Άλλωστε είναι πασίγνωστο ότι η συνεχής σύγκληση οικουμενικών συνόδων και το ξέσπασμα νέων ταραχών προκαλεί ακόμα πιο μεγάλη ντροπή.

137) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Με αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος συστήνει στον Μοδάριο τον ταχυδρόμο της επιστολής, τον Θεόδωρο. Του ζητάει να δεχτεί να τον γνωρίσει γιατί είναι συγκάτοικος του Γρηγορίου και στρατιώτης του Μοδαρίου και συνεπώς του αξίζει να τιμηθεί από τον Μοδάριο με τον ίδιο τρόπο που ο ίδιος τιμά τον Γρηγόριο.

140) ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ

Οι λόγοι για τους οποίους παίρνει το θάρρος να γράψει αυτή την επιστολή είναι οι εξής: Ο Ολύμπιος απονέμει τα πνευματικά βραβεία, διορθώνει οτιδήποτε σχετικό με τα κοινά, ανταμείφθηκε για την ευσέβεια του και για την ικανότητα του να κατανοεί τα πράγματα και να συλλαμβάνει όλα όσα για τους άλλους είναι απρόσιτα. Εξάλλου, βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εξουσίας του είναι η σύνεση και η ανδρεία· η μια ανακαλύπτει αυτό που πρέπει να γίνει και η άλλη το εκτελεί γρήγορα. Το πιο σημαντικό, όμως, είναι η καθαρότητα του χεριού του που κατευθύνει τα πάντα. Κανένας δεν πρόκειται να τον βρει να διακατέχεται από φιλαργυρία ή εχθρότητα. Μόνο στο θέμα της ανταπόδοσης παρουσιάζει αδυναμία, που, όμως, μπορεί να την ξεπεράσει, αν μιμηθεί την φιλανθρωπία του Θεού. Αυτήν ακριβώς την φιλανθρωπία ζητάει ο Αυρήλιος, ο στρατιώτης του Ολύμπιου, και γι'αυτήν ακριβώς μεσολαβεί ο

Γρηγόριος. Από τον Ολύμπιο, λοιπόν, περιμένει την βοήθεια του επιβεβαιώνοντας έτσι τα συνεχή εγκώμια που του πλέκει με την προϋπόθεση ότι ο Θεός θα παρατείνει την εξουσία τη δική του και της Θέμιδας που τον βοηθά.

141) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος είναι τόσο πολύ καταβεβλημένος από την ασθένεια του που αδυνατεί να περπατήσει και να συναντήσει τον Ολύμπιο. Γι' αυτό και τον παρακαλεί να μην κάνει πράξη την απειλή του εναντίον των κατοίκων της Διοκαιοσαρείας, ότι θα καταστρέψει την πόλη τους, για να τους τιμωρήσει για κάτι κακό.

Γι' αυτό και του ζητάει να συγχωρήσει όσους τον παράκουσαν και να σκεφτεί πιο λογικά. Έχασαν τη μητέρα τους κι ένιωσαν αφόρητο πόνο, δεν άντεχαν να λέγονται πολίτες και να μην ζουν, έτσι όπως αρμόζει σε πολίτες. Άρα, αξίζει τον κόπο να τιμήσει όλους τους πολίτες, όλους τους δημοσίους λειτουργούς και τους αξιωματούχους που τον ικετεύουν, γιατί για όλους οι συνέπειες της καταστροφής της πόλης θα είναι οδυνηρές. Με τον τρόπο αυτό θα καταφέρει να αποδώσει τις δέουσες τιμές και στον Γρηγόριο, του οποίου η συνείδηση δεν ανέχεται αυτή η πρώην ακμάζουσα πόλη να γίνει βορά στα θηρία ούτε κι ο ναός που έχτισε κι ο αγώνας του να τον ομορφύνει και μάλιστα με τον ίδιο τον Ολύμπιο στην εξουσία.

Η ουσία είναι ότι οι κάτοικοι της πόλης που κυβερνά είναι αξιολύπητοι, αποδιωγμένοι, δεν έχουν συνεργαστεί με κανέναν ταραξία, γεγονός που το επιβεβαιώνουν κι όσοι βίωσαν τα γεγονότα. Άρα, καλό θα είναι να σκεφτεί το σωστό για τη συνείδηση του και την υστεροφημία του, που θα τον βοηθήσει να λάβει κι ευνοϊκή κρίση από τον Θεό την ώρα της Κρίσεως. Ο ίδιος ο Γρηγόριος δεν μπορεί να κάνει τίποτα άλλο από το να δεχτεί ό,τι αποφασίσει ο Ολύμπιος. Πάντως, αν επικρατήσει η χειρότερη εκδοχή, θα δυσσαρεστηθεί και θα θρηνήσει την άλλοτε ακμάζουσα πόλη.

142) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Και σε αυτήν την επιστολή ο Γρηγόριος παρακαλεί τον Ολύμπιο να φανεί επιεικής με τους συμπολίτες του, από τη στιγμή που τον ικετεύουν μόνο με την δύναμη του βλέμματος τους και επειδή πιστεύουν ότι του μιλάει με θάρρος και ειλικρίνεια. Εξάλλου η φιλανθρωπία δεν βλάπτει, επειδή με το φόβο καταφέρνουμε περισσότερα απ' ό,τι με τις τιμωρίες. Εν τέλει, του εύχεται να βρει ως ανταμοιβή ευνοϊκή κρίση από τον Θεό.

143) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Και σε αυτήν την επιστολή του προς τον Ολύμπιο, ο Γρηγόριος κάνει έκκληση στη φιλανθρωπία του, στην καλοσύνη και στη μεγαλοψυχία του με την μόνη διαφορά ότι τώρα άλλος θα είναι ο αποδέκτης της φιλανθρωπίας του. Συγκεκριμένα του ζητάει να επέμβει για να λάβει τέλος η σκληρή τιμωρία του πρεσβύτερου Λεοντίου. Αν αυτός τιμωρήθηκε με τρόπο ισάξιο των πράξεων του, καλό θα είναι ό,τι έγινε να σταματήσει εδώ και τώρα από φόβο μήπως γίνει κάποια αδικία. Αν, όμως, η τιμωρία του δεν είναι απολύτως ισάξια των πράξεων του και δεν έχουν εξισωθεί οι ύβρεις με τα σφάλματα του, αυτό να το καταλογίσει και, συγχρόνως να το συγχωρήσει, στον Θεό, στο βήμα και τον κοινό σύλλογο των ιερών, του οποίου ήταν κάποτε μέλος, ακόμα και αν τώρα αποδείχτηκε ανάξιος της εμπιστοσύνης όλων. Αν δεν καταφέρει να τον πείσει για το δίκαιο του αιτήματος του, θα του στείλει πιο αξιοσέβαστο πρεσβευτή, αυτήν που συνεργάζεται μαζί του στη διεκπεραίωση των διοικητικών του καθηκόντων και που τον βοηθάει στη διαφύλαξη της υστεροφημίας του.

144) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Στην επιστολή αυτή αλλάζει άρδην η θεματολογία. Ενώ μέχρι τώρα τα θέματα των επιστολών αφορούσαν σε θέματα πίστης, Εκκλησίας, Ορθοδοξίας και ανταπόδοση ευεργεσιών, τώρα ο Γρηγόριος ασχολείται με το θέμα της κόρης του Ουηριανού. Καταρχήν είχε την εντύπωση ότι ο Ολύμπιος δεν συμφωνούσε με τον χωρισμό από τότε που ανέθεσε την εξέταση αυτού του θέματος στον ίδιο. Αλλά η πίεση του χρόνου και η σοβαρότητα της κατάστασης δεν του επιτρέπουν να καθυστερήσει άλλο την εξέταση του ζητήματος. Το συμπέρασμα, λοιπόν, που έβγαλε για την υπόθεση αυτή είναι ότι η νεαρή κόρη του Ουηριανού του δίνει την εντύπωση ότι ταλαντεύεται ανάμεσα στο σεβασμό απέναντι στους γονείς της και στη συμβίωση με τον σύζυγο της. Ο ίδιος ο Ολύμπιος θα πράξει τα δέοντα ανάλογα τόσο με τα στοιχεία που θα παρουσιαστούν στη δίκη όσο και με τη συνείδηση του. Από την άλλη, ο Γρηγόριος συμβούλευσε τον Ουηριανό να μη δώσει σημασία σε πολλά που ήρθαν στο φως και να μην επικυρώσει το διαζύγιο, που οι δικοί τους νόμοι δεν το επικροτούν αντίθετα με τους ρωμαϊκούς, γιατί είναι απαραίτητη η διαφύλαξη του δικαίου, το οποίο εύχεται πάντα ο Ολύμπιος να υπερασπίζεται και με λόγια και με πράξεις.

145) ΣΤΟΝ ΟΥΗΡΙΑΝΟ

Ο Γρηγόριος προτείνει στον Ουηριανό να μεσολαθήσουν για ένωση και φιλία παρά για διαζύγιο και διάλυση ενός γάμου. Αυτό πιστεύει ότι είχε κατά νου και ο αξιότιμος διοικητής που του ανέθεσε την εξέταση της υπόθεσης της κόρης του Ουηριανού, επειδή είχε τη γνώμη ότι ο δεν θα μπορούσε να προχωρήσει «ελαφρά τῆ καρδία» στη λύση του γάμου. Του εξηγεί ότι ο ρόλος του σε αυτή την υπόθεση δεν είναι αυτός του ψυχρού επαγγελματία δικαστή που λειτουργεί αποκλειστικά και μόνο με το γράμμα του νόμου (dura lex sed lex) αλλά του μεσολαβητή. Γι'αυτό και τον παρακαλεί να δείξει κατανόηση στη δειλία του και να τον αξιοποιήσουν ως υπηρέτη της απόφασης τους. Αν, όμως, επικρατήσει η χειρότερη και, συνάμα, η σκληρότερη άποψη, τότε ο

ίδιος ο Γρηγόριος σκοπεύει να απέχει. Δηλώνει ότι δεν μπορεί ούτε καν για χάρη της φιλίας να προσκρούσει στο θέλημα του Θεού, στο οποίο λογοδοτεί για κάθε του κίνηση και για κάθε του σκέψη. Τέλος, την κόρη του δηλώνει ότι θα την πιστέψει (θα πει την αλήθεια), όταν μπορέσει, αποδεσμευμένη από το σεβασμό προ τους γονείς της, να πει με θάρρος την αλήθεια, γιατί τώρα στους γονείς απευθύνεται με τα λόγια της και στον σύζυγο της με τα δάκρυα της.

147) ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ

Ο Γρηγόριος αρχίζει την επιστολή αυτή με την υπόμνηση της μεγαλοψυχίας του Θεού απέναντι στον λαό του Ισραήλ και με την έκφραση των όμορφων συναισθημάτων που έχει απέναντι στον Νικόβουλο που τον αναγνωρίζει και ως συμπαραστάτη του και ως νοσηλευτή του και ως στήριγμα στις δύσκολες στιγμές που βιώνει λόγω της ασθενείας του. Στη συνέχεια αναφέρει ότι με αυτή την επιστολή θέλει να ζητήσει από τον Αστέριο να μεσολαβήσει, έτσι ώστε να απαλλαγεί ο Νικόβουλος από κατηγορία που αφορά σε κάποια αξιόποινη πράξη των δούλων του. Εξάλλου, όπως τονίζει κι ο ίδιος, θεωρεί ότι είναι φοβερό να ζητά την μεσολάβηση του Αστερίου για την απαλλαγή άλλων ακόμα κι από τα πιο ειδεχθή εγκλήματα και κυρίως τους πιο κακούς κατηγορούς του, αλλά να μην μπορεί να προφυλάξει τον Νικόβουλο από το φθόνο και τις συκοφαντίες.

148) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος με την επιστολή αυτή κάνει ακόμα μια προσπάθεια να πείσει τον Αστέριο να μεσολαβήσει υπέρ του Νικόβουλου, ο οποίος βάλλεται από το φθόνο και την κακία. Κάνει ξανά έκκληση στη συμπόνια του και στη μεγαλοθυμία του, για τις οποίες ο Θεός θα τον ανταμείψει. Του ζητά να χρησιμοποιήσει όλη του τη φιλοσοφία και τη σύνεση και πιστεύει ότι δεν θα χρειαστεί να προβεί σε περισσότερες ικεσίες από τη στιγμή που ο Αστέριος γνωρίζει πόσο πιστός οπαδός των αρχών του είναι ο Γρηγόριος. Τέλος, του υπενθυμίζει ότι από τις προηγούμενες χάρες που του ζήτησε άλλοι επωφελούνταν, ενώ τη συγκεκριμένη την χρειάζεται ο ίδιος για τον εαυτό του.

150) ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει τη χαρά του, όταν γράφει ακόμα και όταν ο Αστέριος τον κατηγορεί ότι δεν γράφει, αν, όντως, συμβαίνει αυτό. Αναγνωρίζει ότι πολλές φορές του έγραψε για να του ζητήσει κάτι και μάλιστα πάντα ανταποκρινόταν στα αιτήματά του. Συμπεραίνει, μάλιστα, ότι αν είναι πιο γενναιόδωρος στη φιλία απ'όσο θα ήθελε κάποιος, ο ίδιος είναι πιο διστακτικός στα αιτήματά του. Στη συνέχεια, του ζητά να τον συγχωρήσει που δεν θέλει συνεχώς να τον ενοχλεί, γιατί θεωρεί πολύ σημαντικό προτέρημα την τήρηση του μέτρου (Μέτρον ἄριστον). Ωστόσο, καλό θα είναι να μην

ξεχνάνε να ευχαριστούν τον Θεό που του έδωσε τη δυνατότητα να ευεργετεί. Αυτή τη δυνατότητα επικαλείται και τώρα ο Γρηγόριος για να ζητήσει από τον Αστέριο να βοηθήσει τον συνδιάκονό του Γεώργιο στις διαφορές που έχει με κάποιους και να μην τον συντρίψει η δεσποτική συμπεριφορά κάποιων.

151) ΣΤΟΝ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

Ο Γρηγόριος αποφασίζει να φέρει και να συστήσει στον Νεκτάριο τον γιο του Γεώργιο, ο οποίος έπειτα από πολλές περιπέτειες και ταλαιπωρίες, μια ελπίδα έχει μόνο να σωθεί: Αφού γνωρίσει τον Νεκτάριο να λάβει κάποια χάρη από τον πιο έντιμο παιδαγωγό του σπιτιού. Τον παροτρύνει να προβεί σε αυτή την ευεργεσία εξαιτίας της ανάγκης και για χάρη του ίδιου, ο οποίος έχει διαπιστώσει ότι αποτελεί πάγια τακτική του Νεκταρίου να μην του αρνείται τίποτα και να δείχνει την ευγνωμοσύνη του με πράξεις.

157) ΣΤΟΝ ΘΕΟΔΩΡΟ

Η επιστολή είναι γραμμένη, αρχικά, σε έντονα ειρωνικό και καυστικό ύφος. Ο Γρηγόριος εύχεται να επιτευχθεί επιτέλους η πολυπόθητη ένωση, ακόμα και αν αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να στραφούν εναντίον του. Προτείνει να εφαρμοστούν οι κανόνες, αρχής γενομένης από τον ίδιο που είναι τόσο αναλφάβητος, σε σημείο που να αδυνατεί να τους κατανοήσει. Δεν έχει αντίρρηση για την αυστηρότητα στον τρόπο άσκησης της εξουσίας, ακόμα και αν πρόκειται για φίλους. Από την άλλη, αλλάζοντας ύφος, ζητάει να αντιμετωπιστούν ευνοϊκά και με φιλική διάθεση και πατρική στοργή τα παιδιά του Νικόβουλου, τα οποία έφτασαν στην πόλη, για να μάθουν στενογραφία. Τελειώνει λέγοντας ότι επιθυμεί να γίνουν ηθικοί και ενάρετοι πολίτες έχοντας τον ίδιο τον Θεόδωρο ως πρότυπο τους.

158) ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ

Ο Γρηγόριος ενημερώνει τον Ευλάλιο για τις προθέσεις της Αλυπιανής, η οποία ομολόγησε με θάρρος την παρθενία της υποστηρίζοντας την με περισσότερο ζήλο από όσο περίμενε και με σταθερότητα μεγαλύτερη ακόμα κι από αυτόν τον ίδιο το ζήλο, τον οποίο χαρακτηρίζει ως «ζήλο παρθενικό». Στο μεταξύ έδινε απαντήσεις που συνάδουν σε άνθρωπο προχωρημένης ηλικίας και η ωμότητα των ερωτήσεων, τελικά, του φάνηκε ωφέλιμη, γιατί έδειξε τον βαθμό προσήλωσης στο στόχο της και την αποφασιστικότητά της ως προς την επίτευξή του. Γι' αυτό και τώρα ζητάει από τον Ευλάλιο να της συμπαρασταθεί στην απόφαση της και να την προστατέψει στο όνομα της ευσέβειάς του, της πίστης του, της φιλίας τους και της συνάθροισης όλων των θεοσεβούμενων.

159) ΣΤΟΝ ΘΕΟΔΩΡΟ

Στην επιστολή αυτή ο Γρηγόριος ζητά τη βοήθεια του Θεόδωρου για ένα πνευματικό θέμα. Συγκεκριμένα του ζητάει να πάρει υπό την προστασία του την κόρη του, την Αμαζονία, η οποία είναι παρθένα, να σεβαστεί την πίστη της και να την συνδράμει στην ασθένεια που την ταλαιπωρεί. Έτσι θα έχει κάνει μια πράξη γενναιόδωρη, αντάξια του χαρακτήρα του και ισάξια της φιλίας τους.

160) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Το θέμα αυτής της επιστολής είναι η προστασία του μεριδίου που αντιστοιχεί σε μια κοπέλα, την Ευγενία από τη διαθήκη που άφησε η γιαγιά της. Συγκεκριμένα, η άποψη του Γρηγορίου είναι ότι η κοπέλα θα αδικηθεί, αν στερηθεί το μερίδιό της, από τη στιγμή μάλιστα που η γιαγιά της, της άφησε πολύ λιγότερα από αυτά που της υποσχέθηκε. Άρα, καλό θα είναι να μεσολαβήσει ο ίδιος μαζί με τον Θεόδωρο, έτσι ώστε να μην αδικηθεί από τους άλλους κληρονόμους.

162) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος ζητάει από τον Θεόδωρο να βοηθήσει κάποιες ευγενείς κυρίες που τυραννιούνται και παραμελούνται εξαιτίας του δεσποτικού χαρακτήρα του άντρα εναντίον του οποίου προχώρησαν σε καταγγελία. Τον προτρέπει να τις προσφέρει την κατάλληλη, για την περίπτωση τους βοήθεια, όχι μόνο επειδή υποφέρουν, αλλά και επειδή η αδικία τού είναι άγνωστη. Στη συνέχεια εκφράζει τον φόβο του μήπως κατηγορηθεί, γιατί ανακατεύεται σε ξένες υποθέσεις, αλλά παραδέχεται ότι δεν μπορεί να πράξει διαφορετικά, γιατί διαισθάνεται ότι η κατάσταση είναι πολύ πιο δύσκολη απ'όσο φαίνεται. Στη συνέχεια εκφράζει την πεποίθηση ότι ούτε η πίστη στον Χριστό διαιρέθηκε ούτε ο ίδιος ο Χριστός διαιρέθηκε, ούτε και η φιλανθρωπία γνωρίζει από όρια και διακρίσεις. Και αν κάποιος νομίζει ότι δεν είναι έτσι τα πράγματα, αυτοί είναι ο Γρηγόριος και ο Θεόδωρος, γιατί ανήκουν στη δική τους διοικητική περιφέρεια αυτοί που δικάζονται και υπάρχει φόβος το υποκειμενικό στοιχείο των λόγων να παραποιήσει την αλήθεια. Γι'αυτό και ο Γρηγόριος ζητάει από τον Θεόδωρο να συμμετάσχει μαζί του στη δίκη, να συμμετάσχει και στην προανακριτική διαδικασία και να προστατέψει την αδυναμία του, μη τυχόν κι αναγκαστεί να ξεχάσει την ασθένειά του προκειμένου να αγωνιστεί για την αποκάλυψη και για την αποκατάσταση της αλήθειας με τη βοήθεια του Θεού και των προσευχών του.

163) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Το θέμα της επιστολής είναι η απάντηση στην πρόταση συνεργασίας που έκανε ο Θεόδωρος στον Γρηγόριο στην εξέταση ενός πνευματικού ζητήματος. Αναφέρεται στον όρκο που φέρεται να έδωσε ο Γεώργιος Πασπασινός. Η λογική του, του λέει ότι λένε ψέματα στον εαυτό τους όσοι θεωρούν ως όρκους τους όρκους που αναμειγνύονται με κατάρες. Από την άλλη, τους γραπτούς όρκους χωρίς τις κατάρες τους θεωρούν τυπική διαδικασία και όχι όρκους. Για τον Γρηγόριο όρκος σημαίνει την πλήρη ικανοποίηση όποιου ρώτησε και πείστηκε. Αλλά δεν αρκεί ο ισχυρισμός ότι ασκήθηκε βία εναντίον του, για να συγχωρηθεί (γιατί η βία είναι ο νόμος που έχει ανάγκη) ούτε να επικρατεί μέσα στο δικαστήριο· γιατί η ίδια η προσφυγή στο δικαστήριο συνιστά επιορκία. Σχετικά με το θέμα αυτό έπεισε τον Γεώργιο να μην ψάχνει για προφάσεις εν αμαρτίαις, ούτε για λόγους που δικαιολογούν την επιορκία. Αλλά να αναγνωρίζουν όλοι τον γραπτό όρκο και να μετανοούν με συντριβή ενώπιον του Θεού και του Θεόδωρου για την αμαρτία τους, παρόλο που προηγουμένως είχε άλλες αντιλήψεις με τις οποίες κορόιδευε τον εαυτό του. Όλα αυτά τα συζήτησε ο Γρηγόριος μαζί του και είναι φανερό ότι, αν συζητήσει και ο Θεόδωρος μαζί του, θα τον συγκινήσει περισσότερο, καθώς και αν χρησιμοποιήσει ως φάρμακο τον κανόνα για όσο χρόνο χρειαστεί.

164) ΣΤΟΝ ΤΙΜΟΘΕΟ

Ο Γρηγόριος αισθάνεται περήφανος που ανακάλυψε με λόγους ερευνητικούς τον Τιμόθεο να φιλοσοφεί στα κρυφά και τον βοήθησε να γίνει γνωστός και στους άλλους. Στη συνέχεια αναφέρει επιγραμματικά ως προτερήματα του, την μόρφωση, την ευσέβεια, την πραότητα, την μετριοπάθεια και, κυρίως, την ευγνωμοσύνη και το ενδιαφέρον για τον ίδιο. Κάνει έναν σύντομο απολογισμό της ζωής του λέγοντας ότι υποχώρησε στον φθόνο και φιλοσοφεί ήσυχα στον Θεό, προσεύχεται και απέχει από έριδες και φασαρίες. Προτρέπει τον ίδιο τον Τιμόθεο να αγωνιστεί με αυταπάρνηση για την Αγία Τριάδα και να προσευχηθεί προκειμένου ο Γρηγόριος να έχει ήσυχο και ανώδυνο θάνατο.

167) ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ

Ο Γρηγόριος ζητάει από τον Ελλάδαδιο να συστήσει τον γιο του, τον Νικόβουλο, στους καλύτερους δασκάλους και να φροντίσει να γίνει έντιμος και ενάρετος άνθρωπος. Αυτό θα γίνει, αν τον προτρέψει να τον επισκέπτεται συχνά κι αν του καταστήσει σαφές ότι ενδιαφέρεται γι' αυτόν· γιατί και το βλέμμα του δασκάλου είναι διδασκαλία με μη λεκτική επικοινωνία. Αυτό του το χρωστάει και ως οφειλή πνευματική από αρχιερέα σε αρχιερέα αλλά και ως οφειλή φιλολογική, ως λόγιος σε φιλόλογο.

168) ΣΤΟΝ ΦΩΤΙΟ

Και στην επιστολή αυτή ο Γρηγόριος ισχυρίζεται με ταπεινοφροσύνη ότι η συνεισφορά του στα εκκλησιαστικά ζητήματα ήταν μικρή, όσο ήταν ακόμα στα πράγματα και αντιμετώπιζε τις περιστάσεις. Τώρα πλέον η μοναδική του έγνοια είναι η εκδημία, για την οποία προετοιμάζεται. Πάντως θεωρεί ως ό,τι καλύτερο στη ζωή του την γνωριμία του με τον συμπρεσβύτερο του, τον Σακερδώτα, μέσω του οποίου χαιρετά τον Φώτιο και νομίζει ότι έχει οπτική επαφή μαζί του.

169) ΣΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΟ

Καταρχάς ο Γρηγόριος εκφράζει τη δυσαρέσκεια του στον Στρατήγιο για τον πορεία της ζωής τους. Ενώ άλλοι από τους δικούς του απολαμβάνουν όλα όσα προκαλούν ευχαρίστηση, το μόνο που απέμεινε στον ίδιο είναι οι αναμνήσεις και η ζήλια για όσους τα απολαμβάνουν. Όμως, για να λάβει και ο ίδιος μέρος στα δικά τους καλά θα του συστήσει τον Σακερδώτα, τον αξιότιμο συμπρεσβύτερό του, ο οποίος θα επιβεβαιώσει τη φήμη του Γρηγορίου ως «εραστή» κάθε καλού.

170) ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ

Πρώτα απ'όλα απολογείται για τη συχνή επικοινωνία τους μέσω επιστολών, η οποία γίνεται λόγω της καλοσύνης του παραλήπτη. Δηλώνει ότι δεν θα κουραστεί να επικοινωνεί μαζί του δι'αλληλογραφίας, μια που αυτός είναι ο μοναδικός τρόπος επικοινωνίας, λόγω της ασθένειάς του. Και αυτής της επιστολής ο στόχος είναι να συστήσει στον Παλλάδιο τον συμπρεσβύτερό του, τον Σακερδώτα, που τον αγάπησε και τον ξεχώρισε ανάμεσα σε πολλούς, που φιλοσοφεί γνήσια και βρίσκεται κοντά στον Θεό από τότε που ήρθε λόγω προσωπικών του φιλοδοξιών και εγκαταστάθηκε σε μια πόλη που ακμάζει λόγω του άριστου άρχοντά της.

171) ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ

Επιτέλους έφτασε η πολυπόθητη ανάρρωση από την ασθένειά του κι ο Γρηγόριος σπεύδει να μοιραστεί τη χαρά του για την απροσδόκητη αυτή εξέλιξη με τον Αμφιλόχιο, για τον οποίο πιστεύει ότι συνεισέφερε τα μέγιστα στην ανάρρωσή του. Υποστηρίζει την άποψη του με το επιχείρημα ότι τα λόγια του ιερέα που έχουν ως βασικό πρωταγωνιστή τον Κύριο, κάνουν θαύματα. Τώρα του ζητάει να του δώσει άφεση αμαρτιών γιατί ο ίδιος νοιάζεται για εκείνον, τον σκέφτεται ολημερίς κι οληνυχτίς και σε αυτόν οφείλει την ηθοπλαστική του καλλιέργεια και, φυσικά, να προσεύχεται για χάρη του.

175) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή αναφέρεται στον ίδιο τον Νικόβουλο και ζητά από τον Ευδόξιο να του δώσει κίνητρα, για να αναλάβει πρωτοβουλίες και για να αξιοποιήσει εποικοδομητικά την ευφυΐα του. Ένας τρόπος για να το καταφέρει αυτό είναι να αντιπαραθέσει στην αναβλητικότητα του Νικόβουλου τη δική του επιμέλεια. Έτσι, σύμφωνα με τον Γρηγόριο, θα εξασφαλίσει την υστεροφημία του και θα δείξει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ευγνωμοσύνη του προς τον Γρηγόριο.

177) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος μπαίνει κατευθείαν στο θέμα και ρωτάει τον Ευδόξιο αν σημείωσε κάποια πρόοδο στην προσπάθειά του να γίνει ενάρετος άνθρωπος, πράγμα για το οποίο, όπως πιστεύει, έχει πολλές πιθανότητες να το καταφέρει. Του υπενθυμίζει να μη δίνει σημασία σε ανούσια πράγματα, να επιδίδεται περισσότερο στη φιλοσοφία ανώτερων πραγμάτων και, κυρίως, να μην ξεχάσει τον Νικόβουλο και να λειτουργήσει για λογαριασμό του ως πρότυπο πίστης, αρετής και αφοσίωσης.

184) ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ

Ο Γρηγόριος εύχεται ο Κύριος να εκπληρώσει όλες τις επιθυμίες του Αμφιλόχιου χωρίς ο ίδιος να απαξιώσει την ευχή του πατέρα. Τον επαινεί που αποκάλυψε την συκοφαντία εναντίον του εντιμότατου και θεοφιλέστατου επισκόπου συνεισφέροντας έτσι στη επιστροφή του στο εκκλησιαστικό σώμα. Δυστυχώς, όμως, παραμένουν ακόμα κάποια μελανά και αμφισβητούμενα σημεία, γιατί η συκοφαντία ήταν αριστοτεχνικά στημένη. Για τον λόγο αυτό ζητάει από τον Αμφιλόχιο να κάνει ό,τι μπορεί για την πλήρη αποκατάσταση της αλήθειας, μεσολαβώντας μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών και κάνοντας ένα πνευματικό έργο αντάξιο της προσωπικότητάς του.

185) ΣΤΟΝ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

Η διαμάχη που ξέσπασε σχετικά με τον Βοσπόριο έφτασε να κριθεί από ανώτατους αυλικούς δικαστές, πράγμα ατιμωτικό για τον Γρηγόριο παρόλο που και οι δικαστές ήταν χριστιανοί. Ντρέπεται να υπερασπίζεται έναν τόσο έντιμο και ενάρετο άνθρωπο που, λόγω του βίου του, δεν χρήζει υπεράσπισης αλλά η συνείδησή του ηρεμεί για τρεις λόγους: 1) διαθέτει επιχειρηματολογία, 2) τιμά την χριστιανική πίστη και 3) γνωρίζει τον Βοσπόριο καλύτερα από τον καθένα. Είναι σίγουρος ότι θα καταφέρει ο Νεκτάριος να διαλύσει τη διαμάχη εξαιτίας της αμφισβήτησης των διοικητικών

περιφερειών με τη βοήθεια του Θεού και με την πιστή τήρηση των νόμων. Ταυτόχρονα του ζητάει να μην ανεχτεί να διασύρεται η Εκκλησία με την εκδίκαση των εκκλησιαστικών ζητημάτων από κοσμικά δικαστήρια, ακόμα και αν οι δικαστές είναι Χριστιανοί. Επίσης, τον προτρέπει να προσπαθήσει να συμφιλιώσει όσους επαναστατούν, να μην ανέχεται να διασύρεται το όνομα του επισκόπου ούτε να εξευτελίζεται το επισκοπικό αξίωμα και, φυσικά, να προσεύχεται για την ανάρρωση του ίδιου.

186) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος παρακαλεί τον Νεκτάριο να δείξει τη συμπόνοια του απέναντι στην ξαδέλφη του, που τον ικετεύει για κάποιο προσωπικό της ζήτημα. Συγκεκριμένα, του ζητά να σεβαστεί την ηλικία της, τη διαγωγή και την ευσέβειά της, την άσκηση της στη σιωπή και να λάβει πολύ σοβαρά υπόψη του τις ενοχλήσεις που της προκαλούν οι δικοί της και τη δική του παράκληση. Όμως το πιο σημαντικό θα είναι η ταχύτητα στην ευεργεσία από την οποία έχει ανάγκη, έτσι ώστε να μην υποφέρει για πολύ από τα βάσανά της και τις έγνοιες στην ξενιτιά.

188) ΣΤΟΝ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟ

Ο Γρηγόριος, αφού πρώτα κάνει υπόμνηση στον Σταγείριο για τον αριθμό των κοινών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που αποτελούν τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα τους, του ζητά να τιμήσει τη φιλία τους δείχνοντας την μόρφωσή του και την παιδεία του στον Νικόβουλο, όπως συμβαίνει με τους παλαιούς αθλητές που έχουν την εκτίμηση των νέων και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό, ώστε ακόμα κι όταν τους δίνουν τα έπαθλα της νίκης, να θεωρούνται ότι δείχνουν την ευγνωμοσύνη τους, σύμφωνα με το αθλητικό ιδεώδες.

189) ΣΤΟΝ ΣΟΦΙΣΤΗ ΕΥΣΤΟΧΙΟ

Ο Γρηγόριος ζητά από τον Ευστόχιο να μιμηθεί τον Αλέξανδρο που ονόμαζε την Αθήνα «θέατρο του βασιλείου του» και να δείξει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τους λόγους του Προνόιου. Αν κάνει πράξη την τελευταία του επιθυμία, τότε θα ευεργετήσει, εκτός από τον νέο, και τον ίδιο, παρόλο που βρίσκεται χαμηλότερα από τους σοφιστές ορίζοντας για τον εαυτό του ως έπαθλο τη σιωπή.

196) ΣΤΟΝ ΕΚΗΒΟΛΙΟ

Ο Γρηγόριος ζητά ως χάρη από τον Εκηβόλιο να συμπαρασταθεί στην χήρα αδελφή του και στα παιδιά της, τα οποία είναι απόγονοι ενός αξιόλογου πατέρα που αγωνίστηκε γενναία για τους βασιλείς στον πόλεμο και πρόσφερε πολλές υπηρεσίες στους άρχοντες. Αυτή τη στιγμή τα παιδιά του διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο, εφόσον μετά την παράδοση των φίλων τους και τους όρκους που είχαν δώσει κατά την εξέταση, τώρα προσπαθούν ξανά να βλάψουν τα ορφανά.

198) ΣΤΟΝ ΝΕΜΕΣΙΟ

Ο Γρηγόριος ζητά ως χάρη από τον Νεμέσιο να μην τιμωρήσει τον Ουλεντιανό, αλλά να σταματήσει την τιμωρία επιβαλλοντας μόνο μια λεκτική επίπληξη, επειδή δεν δικάζεται λόγω δικής του αμέλειας. Αν η επιχειρηματολογία του δεν τον πείθει ως δικαστή, θα κάνει έκκληση στη φιλία τους και στην καλοσύνη του και θα του συστήσει να σκεφτεί ότι «πρόστιμο δύο αλόγων δεν έχει μεγάλη αξία, όμως η χάρη μένει γραμμένη στην ψυχή». Επομένως, ο Γρηγόριος θα προσδοκά ο Νεμέσιος να ανακουφίσει την συμφορά ενός ανθρώπου που είναι διαλυμένος εξαιτίας μιας φοβερής συντριβής.

199) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτήν την επιστολή ο Γρηγόριος παρακαλεί τον Νεμέσιο να μην αναγκαστεί ο Θεοδόσιος να μεταναστεύσει σε άλλον τόπο, τη στιγμή που πήρε υπό την προστασία του ορφανά που κινδυνεύουν και είναι άγνωστη η τύχη τους και ο ίδιος ο Θεοδόσιος φρόντισε να απαλύνει κάπως τον πόνο τους. Του τονίζει ότι δεν έχει ανάγκη από επαίνους, κολακείες και υστεροφημία, την οποία, ούτως η άλλως, θα εξασφαλίσει αν εισακούσει την παράκλησή του και πράξει τα δέοντα.

207) ΣΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟ

Ο Γρηγόριος παρακαλεί τον Ιάκωβο να συμπαρασταθεί στην Σιμπλικία, τη σύζυγο του Αλύπιου, η οποία έχει μείνει χήρα με παιδιά και να υπερασπιστεί το δίκαιο των αιτημάτων της. Συγκεκριμένα του λέει ότι ενώ ακόμα δεν ολοκληρώθηκε η διαδικασία του πένθους της, αγωνιά καθημερινά για τα παιδιά της και διανύει μεγάλες αποστάσεις, παρόλο που είναι καχεκτική, φιλάσθενη και άπειρη στη ζωή, αφού δεν είχε συνηθίσει ούτε μέχρι το κατώφλι της να βγαίνει. Επομένως, αυτό που ο ίδιος ζητά από τον Ιάκωβο είναι να φροντίσει να την απαλλάξει από αυτό το

καθημερινό μαρτύριο, έτσι ώστε να καταφέρει και η ίδια να ηρεμήσει κι αφού συνειδητοποιήσει όλα τα καλά που του έδωσε ο Θεός, να φροντίσει, μέσω της καλοσύνης και της ευεργεσίας του, να τα διατηρήσει, να ενεργήσει σαν να επρόκειτο για τα δικά του παιδιά και να έχει κατά νου από πόσους κινδύνους σώθηκε ο ίδιος.

208) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Και με αυτή την επιστολή του ο Γρηγόριος ζητά από τον Ιάκωβο να συμπαρασταθεί στη χήρα και στα παιδιά του εκλιπόντος Αλύπιου, να την παρηγορήσει με την καλοσύνη του και να απλώσει δίχτυ προστασίας και ασφάλειας γύρω από τα παιδιά της. Έτσι θα τιμήσει τη φιλία τους και τον ίδιο τον Θεό.

209) ΣΤΟΝ ΚΑΣΤΟΡΑ

Ο Γρηγόριος εκφράζει, με απίστευτη ωμότητα, την περιφρόνησή του στον Κάστορα λόγω της δεσποτικής συμπεριφοράς του και του ζητάει, χωρίς περιστροφές, να του πει ότι θέλει να τον δει, για να τον διδάξει και να διδαχτεί. Γιατί ο κοινός πόνος είναι το βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της ομόνοιας και η ομόνοια χαρακτηρίζει την κοινή λογική.

210) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει την πεποίθηση ότι η ξενιτιά του έκανε καλό, επειδή του έδινε τη δυνατότητα να απολαμβάνει τη φιλία του. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι η ασθένεια του, που τον καθιστά δυσκίνητο, αλλά, όπως δηλώνει, σκοπεύει να την υπομείνει παρά τη στεναχώρια του, γιατί πιστεύει ότι είναι πιο δυσάρεστο, αν δεν υποφέρει καθόλου ο άνθρωπος. Του εύχεται υγεία, ευτυχία και καλή σχέση με τον Θεό, αρκεί να υπάρχει ειλικρίνεια. Τέλος, του ζητάει να στείλει την κοινή τους αδερφή σε εκείνον το ταχύτερο δυνατόν, επειδή είναι το κοινό στήριγμα των πιστών και της ασθενείας του. Διαφορετικά θα διαμαρτυρηθεί έντονα στην ανώτερή του που του προκαλεί προβλήματα αναφέροντας το όνομα της.

211) ΣΤΟΝ ΚΥΡΙΑΚΟ

Επειδή, ήδη, ξέρει ότι ο Κυριακός τιμά τους πιστούς κι ευεργετεί τους φτωχούς, του ζητάει να μεσολαβήσει για την προστασία των κτημάτων του Λιριάνδρου και της Καβερίνας, δωρεά του Κάστορα, τα οποία συνεισφέρουν στη συντήρηση του πτωχοκομείου. Πρόκειται για ένα ακανθώδες ζήτημα, του οποίου τη διευθέτηση ανέλαβε ο Σακερδώτας ως προϊστάμενος του πτωχοκομείου. Αυτά τα κτήματα τα διεκδικούν κάποιοι για λογαριασμό τους.

Όταν, λοιπόν, καταφέρει να τα ελευθερώσει από κάθε διεκδίκηση θα έχει ευεργετήσει τους φτωχούς και θα κερδίσει τον σεβασμό και την εκτίμηση του ποιμνίου του. Και βέβαια θα λάβει πρόνοια και για την μελλοντική τους ασφάλεια, ώστε και να θέλει κάποιος, να μην μπορεί να προκαλέσει ζημιά στα κτήματα.

212) ΣΤΟΝ ΣΑΚΕΡΔΩΤΑ

Ο Γρηγόριος απευθύνει τους θερμούς του χαιρετισμούς στον Σακερδώτα και του εύχεται ό,τι καλύτερο στη ζωή του, αλλά πάνω απ' όλα να πιστεύει στον Θεό, να του είναι αφοσιωμένος και πιστός υπηρέτης, πράγμα που είναι σίγουρος ότι θα το πράξει.

213) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος διαπιστώνει ότι ο δρόμος της φιλοσοφίας είναι γεμάτος δυσκολίες και αν ο Σακερδώτας φαντάστηκε το αντίθετο, κατηγορεί αυτούς που λένε αυτό το ψέμα. Αν, όμως, περίμενε ότι θα συναντήσει δυσκολίες αλλά αυτό ουδέποτε συνέβη, τότε τον συμβουλεύει να ευχαριστεί τον Θεό. Και βέβαια, αν,όντως, συνάντησε δυσκολίες, να κάνει υπομονή.

214) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος εκφράζει την άποψη ότι η πίστη απαιτεί δοκιμασίες. Σε περίπτωση που ο Σακερδώτας δεν το κατανόησε επαρκώς, του προτείνει να πάρει ως παράδειγμα τις περιπέτειές του. Τον προσέβαλαν, τον μίσησαν αλλά γλίτωσε από αυτούς που τον έβλαψαν. Έχοντας αυτήν τη σκέψη, τον συμβουλεύει να ευχαριστεί τον Θεό για την αδικία, ακόμα και για όσους τον αδίκησαν.

215) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Με αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος θέλει να παρακινήσει τον Σακερδώτα να βρίσκονται σε συνεχή επαγρύπνηση για να μην παραστρατήσουν από τον δρόμο της φιλοσοφίας. Του υπενθυμίζει συνοπτικά όλες τις καλές πράξεις που έκαναν στη ζωή τους και τον προτρέπει να κάνουν κι άλλες: Να ζήσουν μόνοι τους, να κάνουν κηρύγματα, να καθαρίσουν το μυαλό τους με τις θείες σκέψεις, που είναι ίσως το ύψιστο ιδανικό και να εξακολουθήσουν να ελπίζουν.

217) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή φαίνεται ότι η μεσολάβηση του Γρηγορίου είχε αίσια έκβαση και πέτυχε, έστω και ως ένα βαθμό, τη συμφιλίωση ανάμεσα στον Ευδόκιο και στον Σακερδώτα. Τώρα του επιστά την προσοχή απέναντι στους κόλακες που θέλουν να τον μετατρέψουν σε πειθήνιο όργανο εξυπηρέτησης των ιδιοτελών σκοπών τους. Επομένως, αν ακόμα και τώρα επιδιώξει τη διόρθωση του λάθους του, ίσως διορθωθεί και η σχέση τους, έστω και με δυσκολία. Πάντως ο ίδιος, παρά τα σοβαρά προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζει είναι πρόθυμος να τον δεχτεί και να μιλήσουν.

219) ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ

Για μια ακόμα φορά ο Γρηγόριος δείχνει την αγάπη του και την πίστη του στην ευσέβεια και στην εντιμότητα του φίλου του Σακερδώτα. Αυτή τη φορά αλλάζει ο παραλήπτης της επιστολής. Αρχικά, ζητά από τον Ελλάδαδιο να αφήσει στον Σακερδώτα τη φροντίδα για ό,τι έχει αναλάβει. Την φροντίδα των φτωχών δεν τον πειράζει να την ρυθμίσει ο ίδιος όπως θέλει και με όποιους θέλει, όμως την φροντίδα του μοναστηριού και των μοναχών τον παρακαλεί να την αφήσει στον Σακερδώτα. Μάλιστα, του ζητά να τον σεβαστεί για το ήθος του, για την ηλικία του, για τους αγώνες του για τη σίτιση των φτωχών και για την προστασία των μοναχών. Αλλά το πιο σημαντικό απ' όλα είναι να μαλακώσει την οργή του και την λύπη του και να τον δεχτεί όπως ο πατέρας τα παιδιά του.

230) ΣΤΟΝ ΘΕΟΔΟΣΙΟ Ή ΘΕΟΔΩΡΟ

Ο Γρηγόριος πλέκει το εγκώμιο της φιλίας που τον συνδέει με τον Θεοδόσιο. Δηλώνει ότι τους ένωσαν η ομοιότητα στους τρόπους και η άντληση χαράς από τα ίδια πράγματα, βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα που εδραιώνουν μια φιλική σχέση. Και τώρα παρουσιάζεται η ιδανική ευκαιρία για την εδραίωση της φιλίας του με την ένωση των οικογενειών τους λόγω του γάμου του Ευφήμιου με την κόρη του Θεοδοσίου. Η επιστολή κλείνει με τις ευχές του Γρηγορίου να ζήσουν και να ευτυχήσουν οι νεόνυμφοι.

231) ΣΤΟΝ ΦΙΛΟ ΕΥΣΕΒΙΟ

Η επιστολή περιλαμβάνει ευχές κι ευλογίες για τον γάμο της Ευωπίας, της κόρης του Ευωπίου και πνευματικής κόρης του Ευσεβίου. Εκφράζει την πίκρα του που δεν κατάφερε να παραστεί στην γαμήλια τελετή, παρόλο που το υποσχέθηκε, χωρίς, όμως, να υπολογίσει την πορεία της ασθένειάς του, η οποία τον έχει καταβάλλει. Αναφέρεται σε κάποια χαρακτηριστικά, ίσως λαογραφικά, γνωρίσματα του γάμου, όπως ο έρωτας μεταξύ του ζευγαριού, η ζωγραφική απεικόνιση της ομορφιάς της νύφης και η περιβολή του νυφικού δωματίου με ευχές και λουλούδια. Πάντως, ως αντιστάθμισμα της απουσίας του, ο Γρηγόριος στέλνει μέσω της επιστολής το δικό του επιθαλάμιο άσμα με το οποίο εύχεται να τους ευλογήσει ο Κύριος από τη Σιών, να συμβάλει στην μακροήμερευση του γάμου και να αξιώσει τον Ευσέβιο να δει εγγόνια. Τέλος, του ανακοινώνει ότι τα στεφάνια είναι δώρο της Εκκλησίας, όπως και οι ευχές του που ξέρει ότι δεν τις περιορίζει η γεωγραφική απόσταση.

232) ΣΤΟΝ ΔΙΟΚΛΗ

Και αυτή η επιστολή περιλαμβάνει επιθαλάμια ευχές του Γρηγορίου, αυτή τη φορά για τον γάμο της κόρης του Διοκλή. Συγκεκριμένα εύχεται να είναι παρών στο γάμο ο Χριστός, δηλαδή να υπάρχει αρμονία και με αφορμή αυτόν τον γάμο καταλήγει σε παρατηρήσεις και συμπεράσματα γενικότερου και ευρύτερου ενδιαφέροντος, όπως: Τα ετερόνυμα έλκονται, τα ομώνυμα απωθούνται, άρα να μην βάζουμε μαζί επισκόπους και γελωτοποιούς, προσευχές και θορύβους, ψαλμωδίες και ήχους τυχαίους. Πρέπει, όπως ακριβώς όλα τα άλλα, έτσι και οι γάμοι των Χριστιανών να χαρακτηρίζονται από κοσμιότητα και από σεμνότητα. Αυτές οι παρατηρήσεις είναι τα δώρα του Γρηγορίου προς τους νεόνυμφους, ζητά ως ανταπόδοση την υπακοή και

πιστεύει ότι αν και ο γαμπρός συμφωνεί με αυτά, θα τον έχει γιο, ή, διαφορετικά, στρατιώτη.

234) ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΑΝΟ

Ο Γρηγόριος ζητάει από τον Ολυμπιανό να του επιστρέψει τις επιστολές του Αριστοτέλη, γιατί φοβάται μήπως κάποια στιγμή τον κατηγορήσει για δωροδοκία, μια που είναι πασίγνωστο ότι είναι ικανός ρήτορας, άριστος και αδέκαστος δικαστής. Το μόνο που ζητά από αυτόν, ως ανταμοιβή, είναι η διατήρηση της επικοινωνίας τους δι'άλληλογραφίας.

239)ΣΤΟΝ ΕΠΙΦΑΝΙΟ

Ο Γρηγόριος δηλώνει ότι δεν τον φοβίζει η προοπτική να συμμετάσχει σε αγώνα αλληλογραφίας με τον Επιφάνιο. Τον προτρέπει να δεχτεί την επιστολή του σαν χείρα βοηθείας από φίλο. Αν, όμως, περάσει στην αντεπίθεση και προσπαθήσει πολλές φορές να τον αντικρούσει, ίσως έτσι κηρύξει τον πόλεμο σε έναν ηλικιωμένο που δεν έχει να ζηλέψει σε σοφία και σύνεση τίποτα από τον μυθικό βασιλιά της Πύλου, τον Νέστορα.

241) ΣΤΟΝ ΑΒΟΥΓΡΙΟ

Ο Γρηγόριος παρομοιάζει τον Αβούγριο με τους διάττοντες αστέρες, που ανατέλλουν από διαφορετικό μέρος της βαρβαρικής γης, ενώ τώρα προσφέρει σιτηρέσια στον στρατό και παρουσιάζεται στον βασιλιά με επίσημη ενδυμασία. Ο ίδιος λαμβάνει συνεχή ενημέρωση για τα κατορθώματα του. Και του εύχεται, τώρα που βρίσκεται στα τελευταία του, να καταφέρει να φτάσει σε υψηλό αξίωμα και να αξιωθεί κι ο ίδιος να τον καμαρώσει να προοδεύει τόσο πολύ.

244) ΣΤΗ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Η επιστολή βρίθει συμβουλών και προτροπών προς τη Βασίλισσα: Να παίρνει θάρρος μέσω της ενασχόλησης της με τις ανώτερες πνευματικές ενασχολήσεις, να απομακρύνει τις σκέψεις της από καθετί μη ενάρετο κι ανάξιο της κρίσης της, να είναι ευσεβής και σεμνή, να οξύνει την κριτική της ικανότητα, να προτάσσει σε κάθε έγχθρα και φιλία τη δικαιοσύνη σε δικούς της και ξένους, να είναι πάντα συνετή, να μην αλλάζει τη διαγωγή της ανάλογα με τις ανωμαλίες και τις μεταβολές της ζωής, να μην επιάρεται για τα πλούτη της, να είναι εγκρατής, να έχει υπομονή στις συμφορές,

να επιζητεί την αυτάρκεια, να μην μεμψιμοιρεί και να μην αγανακτεί για τίποτα. Αλλά να ευχαριστεί την πρόνοια, όπως εκδηλώνεται, να κρύβει αυτά που της συμβαίνουν, να σκέπτεται πριν μιλήσει και πράξει, για να μην το μετανιώσει αργότερα. Να μην θεωρεί ως απόδειξη ομορφιάς τα φορέματα, να πιστεύει ότι γνήσιος πλούτος είναι η ολιγάρκεια, βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητας της να είναι η επιείκεια και ο λακωνισμός. Η εμφάνιση της να είναι λιτή και σεμνή στολίζοντας το κεφάλι της με κάλυμμα, χαμηλώνοντας το βλέμμα της, αποφεύγοντας να λέει οποιαδήποτε ασχήμια, ν'ακούει μόνο των αξιόλογων ανθρώπων τις συμβουλές και να είναι συνεσταλμένη. Άλλωστε ο στολισμός που ταιριάζει στις γυναίκες είναι η σεμνότητα, η σταθερότητα και η σωφροσύνη. Να θεωρεί ως σημαντική απόλαυση την ποσότητα της τροφής που αρκεί για να είναι γερή. Αυτή είναι κι από μόνη της αξιόπαινη και προτιμότερη για τη ζωή της σωφροσύνης, άριστη για την υγεία και βοηθά στην τήρηση του μέτρου σε όλα.

8.3) ΠΑΡΑΜΥΘΗΤΙΚΕΣ

30) ΣΤΟΝ ΦΙΛΑΓΡΙΟ

Η επιστολή αρχίζει με την έκφραση οδύνης και πένθους για την απώλεια του αδελφού του Καισαρίου, παρόλο που κάτι τέτοιο δεν είναι συμβατό με την ιδιοσυγκρασία του Γρηγορίου. Ενδιαφέρεται για τη διάσωση των περιουσιακών στοιχείων του Καισαρίου και αισθάνεται ότι δεν έχει φύγει από τη ζωή. Ακριβώς το ίδιο του συνέβη, όταν διάβασε την επιστολή του Φιλαργίου. Συγκεκριμένα, αμέσως μόλις διάβασε το όνομα, ένιωσε να τον κατακλύζουν όλες οι παλιές ευτυχισμένες στιγμές που πέρασαν μαζί, όπως οι πόλεις, οι ενασχολήσεις με τις οποίες περνούσαν τον καιρό τους, το φαγητό τους, η φτώχεια, η χαρά από την παρέα των συνομηλίκων, τα παιχνίδια, οι σπουδές, ο κάματος της απόκτησης των γνώσεων. Όμως, για να συνεχίσει να τα θυμάται όλα αυτά ο Γρηγόριος, χρειάζεται να εξακολουθήσει να υπάρχει και από τις δύο πλευρές η διάθεση της επικοινωνίας δι' άλληλογραφίας, αφού το πιο σημαντικό, που ήταν η παρέα του Φιλαργίου, το άρπαξε ο φθόνος, ο οποίος τον έφερε στη θλιβερή κατάσταση στην οποία βρίσκεται τώρα.

31) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος στέλνει τη δεύτερη επιστολή προς τον Φιλάγριο στην οποία λέει τα εξής: Καταρχήν όσα στενοχωρούν τον Φιλάγριο, στενοχωρούν και τον ίδιο. Θεωρεί ότι οι φίλοι φαίνονται σε όλες τις στιγμές, ειδικά όταν μοιράζονται και τα καλά και τα άσχημα. Κι αν ο Γρηγόριος κρίνει ότι είναι αναγκαίο να συζητήσει με τον Φιλάγριο όσα πρέπει αλλά και να φιλοσοφήσει, δεν πιστεύει ούτε θεωρεί σωστό ο Φιλάγριος να πάθει ό,τι οι περισσότεροι ούτε να αφήσει η αρρώστια να τον καταβάλει σωματικά ούτε να θρηνεί θεωρώντας την κατάσταση του μη αναστρέψιμη, αλλά να φιλοσοφήσει με αφορμή την αρρώστια του και να απαλλαγεί από τις δυσοίονες σκέψεις· να φανεί ανώτερος από τα δεσμά του και να θεωρεί την ασθένεια ως παιδαγωγική οδό που θα τον οδηγήσει σε πνευματική και ψυχική ανωτερότητα, αφού

θα του διδάξει πώς να περιφρονεί το σώμα και οτιδήποτε έχει σχέση με αυτό, καθετί που υπάρχει ελεύθερο στη φύση και προκαλεί αναταραχή και καταστροφή. Τότε θα ζει όχι για το παρόν, αλλά για το μέλλον κάνοντας <<μελέτη θανάτου>> την τωρινή ζωή, όπως λέγει ο Πλάτωνας, και με όση δύναμη έχει να προσπαθεί να απαλλάξει την ψυχή είτε από το σώμα είτε από οτιδήποτε την κρατάει αιχμάλωτη. Αν φιλοσοφήσει με αυτόν τον τρόπο, τότε και ο ίδιος θα ωφεληθεί και οι φίλοι του θα αντιμετωπίσουν με περισσότερη ψυχραιμία την κατάσταση της υγείας του και θα διδάξει πολλούς πώς να αντιμετωπίζουν τις συμφορές φιλοσοφημένα. Το κυριότερο είναι ότι θα κερδίσει τον θαυμασμό όλων. Τέλος, του ανακοινώνει ότι από τα βιβλία που ζήτησε, το ένα το βρήκε και του το έστειλε με χαρά, δηλαδή του Δημοσθένη· όμως το άλλο το έχασε, δηλαδή την Ιλιάδα. Η επιστολή τελειώνει με ένα γνωμικό: Χαίρεται κανείς και κατέχει σωστά όσα έχει αποκτήσει με προσωπικό μόχθο και τα χρησιμοποιεί σαν να είναι μόνο δικά του.

34) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος στην επιστολή αυτή περιγράφει τις όμορφες στιγμές που πέρασε μαζί με τον Φιλάγριο. Συγκεκριμένα, θυμάται την στενή παρέα που έκαναν στη Μάταζα και τη φιλοσοφία που ανέπτυξε, γεγονός που του προκαλεί ανατριχίλα, κάθε φορά που το θυμάται. Ο Γρηγόριος ερμήνευε τον ψαλμό εκείνο στον οποίο ο Δαβίδ εκφράζει την έκπληξή του και την αγανάκτηση του για την επέκταση του κακού. Έπειτα, αφού έστρεψε την προσοχή του στα εκεί δικαστήρια και στην ανταμοιβή για όλα όσα έκαναν στη ζωή τους, απαλλάσσεται από την ταραχή και η λύπη του θεραπεύεται. Και έδινε όσο πιο πειστικές και εύστοχες ερμηνείες μπορούσε για τον πόνο, φιλοσοφώντας γι' αυτά από περιπτώσεις δικές τους και των εθνικών, επειδή μιλούσε με μορφωμένο άνθρωπο. Την ώρα που μιλούσε, ο Φιλάγριος πεταγόταν από τη θέση του, ύψωνε τα χέρια του στον ουρανό και ευχαριστούσε τον Θεό που συμπαραστέκεται σε όλους τους ανθρώπους στις άσχημες στιγμές και τους βοηθά να εξαγνιστούν για λόγους που μόνο ο ίδιος ξέρει. Ο λόγος για τον οποίο τα θυμήθηκε όλα αυτά ο Γρηγόριος είναι γιατί θέλει να διακηρύξει και να διδάξει σε όλους, έχοντας τον Φιλάγριο ως πρότυπο προς μίμηση. Αυτό που έχει μεγαλύτερη αξία είναι να θρηνούμε τους κακούς για την ψυχική τους αρρώστια, παρά να θρηνούν εκείνοι εμάς για την σωματική. Είναι καλύτερη μια αρρώστια που υπομένεται με φιλοσοφικό πνεύμα, παρά μια ευημερία που συνοδεύεται από απληστία.

35) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Στις προηγούμενες επιστολές ο Γρηγόριος ήταν αυτός που έγραφε στον Φιλάγριο λόγια παρηγοριάς για την αρρώστια του. Τώρα, όμως, φαίνεται ότι οι ρόλοι αντιστρέφονται γιατί ο Γρηγόριος περνά σχεδόν την ίδια αρρώστια. Εκφράζει την άποψη ότι, επειδή είναι φίλοι, δεν πρέπει να τους χωρίσει η αρρώστια κι ότι ο Φιλάγριος ήδη κατάφερε να τον ενθαρρύνει με το σθένος του, συμβουλευόντας τον να έχει υπομονή.

197) ΣΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ

Ο Γρηγόριος παρηγορεί τον Γρηγόριο Νύσσης για τον θάνατο της Θεοσεβίας, της πνευματικής αδελφής του, την οποία θεωρεί πολύ τυχερή για τους εξής λόγους: Δοκίμασε τις χαρές της ζωής, ξέφυγε από τα λυπηρά στο μέτρο του δυνατού για την ηλικία της, έτυχε, με τη μεσολάβηση του αδελφού, μιας λαμπρής κηδείας, η αρετή της ήταν παροιμοιώδης και μάλιστα ο Γρηγόριος Θεολόγος τη θεωρεί και δική του αδελφή, υπήρξε το κόσμημα της Εκκλησίας και του Χριστού, ωφέλεια της γενιάς της, στήριγμα των γυναικών, ξεχώριζε για την τόση ομορφιά της ανάμεσα στα αδέρφια της, πραγματική σύντροφος και άξια ιέρεια των μεγάλων μυστηρίων, την οποία ακόμα και ο χρόνος θα τη σεβαστεί, επειδή θα μείνει για πάντα χαραγμένη στην μνήμη και στις ψυχές όσων είχαν την τύχη να την γνωρίσουν. Τέλος εύχεται υγεία και για τους δυο αλλά και υπομονή, γιατί δεν τους μένει και πολύς χρόνος ζωής ακόμα.

238) ΣΤΗΝ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΛΕΥΚΑΔΙΟΥ

Ο Γρηγόριος αναλαμβάνει να παρηγορήσει τους μοναχούς και τις μοναχές ενός μοναστηριού στη Σανναβαδάη για τον θάνατο του ηγούμενου τους, του Λευκαδίου που είναι ευκαιρία για ευχαριστία και όχι για θρήνο, παρομοιάζοντας τον θάνατο του με την βράβευση ενός αθλητή που νίκησε. Στη συνέχεια, τους συμβουλεύει να έχουν μπροστά στα μάτια τους εκείνον, καθώς θα κοιτάζει ο ένας τον άλλον. Εύχεται ο καθένας και η καθεμιά να ζήσουν, όπως ακριβώς έζησε ο μακαρίτης και τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ζωής τους να είναι η καθαρότητα, η πραότητα, η ταπεινοφροσύνη, η ζωντανή φιλοσοφία, η αδιάκοπη προσήλωση της ψυχής στον Θεό, η νηφαλιότητα μπροστά στο ευμετάβλητο της ζωής. Πρόκειται για τα ίδια ακριβώς χαρακτηριστικά που είχε και ο βίος του εκλιπόντος ηγουμένου. Αυτό θα είναι το καλύτερο μνημόσυνο για εκείνον και έτσι δε θα κερδίσουν υστεροφημία, εκτός από τον εκλιπόντα, και οι ίδιοι οι μοναχοί. Τέλος, εύχεται πάντα να τους φωτίζει ο Κύριος με τη δύναμη του Αγίου Πνεύματος, να τους δίνει δύναμη και να θυμούνται και τον ίδιο στις προσευχές τους.

242) ΣΤΟΝ ΠΕΤΡΟ

Διαπιστώνει με πίκρα ότι έχουν απομακρυνθεί, αλλά ελπίζει ότι πρόκειται μόνο για σωματική και όχι και για πνευματική απομάκρυνση. Τώρα το μόνο που του απομένει στον Γρηγόριο είναι να ζητήσει από τον Πέτρο να προσεύχεται γι' αυτόν μια που είναι

εξουθενωμένος από το γήρας και την ασθένεια και περιμένει ο Θεός να τον πάρει κοντά του.

8.4) ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΕΣ

16) ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

Με αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος μάς πληροφορεί, αρχικά, ότι απευθύνεται σε άνθρωπο φιλαλήθη και διορατικό, καθώς κι ότι και ο ίδιος δεν αγαπάει οτιδήποτε επιτηδευμένο, επειδή τέτοιος είναι ο χαρακτήρας του εκ φύσεως και έτσι τον θέλει ο λόγος του Θεού· για το λόγο αυτό συνηθίζει να γράφει αυτό που σκέπτεται και του ζητά να αποδεχτεί το θάρρος που έχει να λέγει ελεύθερα την άποψη του. Αλλιώς θα αδικήσει την αλήθεια στερώντας ο Ευσέβιος από τον Γρηγόριο τη δυνατότητα να εκφράζει ελεύθερα όσα πιστεύει ότι είναι σωστά. Στη συνέχεια, ο Γρηγόριος εκφράζει τη χαρά του λόγω της εκτίμησης του Ευσέβιου προς το πρόσωπο του, καθώς και λόγω των προσκλήσεων που του απευθύνει να παρευρεθεί σε συνάξεις και πνευματικές συναθροίσεις. Όμως, δεν δέχεται την προσβολή που έγινε εναντίον του αδελφικού του φίλου Βασιλείου από τον ίδιο τον Ευσέβιο. Ο Γρηγόριος υπεραμύνεται της επιλογής του να καταστήσει τον Βασίλειο κοινωνό της ζωής του, του λόγου του και της ανώτερης φιλοσοφίας. Μάλιστα αισθάνεται την ανάγκη να μιλήσει με μεγαλύτερη μετριοπάθεια, για να μη δώσει την εντύπωση ότι περιαντολογεί θαυμάζοντάς τον. Έπειτα, ο Γρηγόριος προτείνει στον Ευσέβιο τα εξής: Να ακούσει τις συμβουλές του, γιατί αυτό είναι το σωστό. Αν δείξει στον Βασίλειο τη δέουσα προσοχή, θα του το ανταποδώσει ο ίδιος και θα τον ενθαρρύνει κι ο Γρηγόριος προς αυτή την κατεύθυνση, επειδή και πιο νέος είναι και πιο πρόθυμος για να τους συμφιλιώσει. Η επιστολή κλείνει με δύο σημαντικές διαπιστώσεις: 1) Ο Γρηγόριος θεωρεί αδιανόητο να θέλει να διάγει πνευματικό βίο χωρίς αγάπη κι ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπο, 2) Ο Βασίλειος είναι ένας αξιολόγος, αξιόπαινος κι αξιοσέβαστος ιερέας και στη ζωή και σε πνευματικό επίπεδο και στο ιερατικό αξίωμα.

20) ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟ ΚΑΙΣΑΡΙΟ

Η επιστολή αυτή ξεκινάει με την απόδοση από τον Γρηγόριο του νοήματος της παροιμίας: «*Ο φόβος φυλάει τα έργα*». Συγκεκριμένα, ο Γρηγόριος ισχυρίζεται ότι ο φόβος μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο οδηγό ακόμα και για τους συνετούς. Προς επίρρωση των λεγομένων του προβάλλει ένα χωρίο στο οποίο ο Πέτρος λέγει ότι η ταλαιπωρημένη ψυχή βρίσκεται κοντά στον Θεό, καθώς κι ότι όποιος ξέφυγε από έναν κίνδυνο, έρχεται ακόμα πιο κοντά στον Σωτήρα του. Άρα, καλό θα είναι να μην αγανακτούμε, επειδή μας βρήκε κάποια συμφορά, αλλά να λέμε «*Δόξα τω Θεώ*» που εξακολουθούμε να είμαστε καλά. Ούτε να παρουσιαστούμε στον Θεό αλλιώς την ώρα

που κινδυνεύουμε κι αλλιώς όταν πια θα έχουμε διαφύγει τον κίνδυνο. Επίσης, είτε παραμείνουμε στην πατρίδα, είτε φύγουμε, είτε ασχολούμαστε με ιδιωτικές είτε με δημόσιες υποθέσεις, καλό θα είναι να ακολουθούμε πιστά τον Σωτήρα μας δείχνοντας στοιχειώδες ενδιαφέρον για μικρά πράγματα που έρχονται από χαμηλά. Επιπλέον, είναι σημαντικό να μεταδώσουμε την πείρα μας στους νεότερους μέσω της αφήγησης των εμπειριών μας. Συγχρόνως, μια βασική παιδαγωγική αρχή θα μπορούσε να είναι η εξής: Ο κίνδυνος είναι καλύτερος από την ασφάλεια και μια δυσκολία είναι προτιμότερη από την ευτυχία· αν πριν από τους κινδύνους ήμασταν μέρος αυτού του κόσμου κι αν μετά τους κινδύνους πήγαμε με το μέρος του Θεού. Ο Γρηγόριος αντιλαμβάνεται ότι είναι πιθανόν να γίνεται δυσάρεστος στον Καισάριο και να δίνει την εντύπωση ότι έχει ως κύριο στόχο του την επίδειξη. Ωστόσο, τον διαβεβαιώνει ότι είναι πρόθυμος κι εύχεται ολόψυχα να τον επισκεφθεί, για να μοιραστεί μαζί του τη χαρά του για τη σωτηρία του και για να συζητήσουν εκτενέστερα όλα όσα τους απασχολούν. Τελειώνοντας, προτείνει, αν δεν είναι εφικτό να υλοποιηθεί η προηγούμενη πρόταση, να τον επισκεφτεί ο Καισάριος όσο γίνεται πιο σύντομα, για να γιορτάσουν μαζί τη γιορτή των ευχαριστηρίων.

23) ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ

Ο Γρηγόριος ζητά από τον Καισάριο να μην απορήσει, αν αντιληφθεί ότι η χάρη που του ζητάει είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί, παρόλο που το αίτημα πρέπει να είναι προσαρμοσμένο στα μέτρα εκείνου στον οποίο απευθύνεται. Εξάλλου είναι εξίσου παράλογο να ζητά κανείς πολλά από έναν που βρίσκεται χαμηλά στην ιεραρχία και λίγα και καλά από κάποιον που βρίσκεται ψηλά, γιατί το πρώτο είναι ακατάλληλο, το δεύτερο υποτιμητικό. Στη συνέχεια του λέγει ότι του φέρνει ο ίδιος με το ίδιο του το χέρι τον αξιосέβαστο γιο του, τον Αμφιλόχιο, που είναι πασίγνωστος για την καλοκαγαθία του, περισσότερο από το αναμενόμενο για την ηλικία του. Μάλιστα η καλοκαγαθία του είναι τόσο μεγάλη σε σημείο που και ο ίδιος ο Γρηγόριος θα χαιρόταν, αν είχαν και γι' αυτόν την ίδια γνώμη. Ακριβώς λόγω της καλοκαγαθίας του δεν είναι παράξενο που δεν αντιλήφθηκε τη συκοφαντία εναντίον του. Επειδή δεν είναι κακός, άρα δεν είναι συνηθισμένος να σκέπτεται ύπουλα, ούτε καν υποψιάστηκε την παγίδα που του έστησαν, επειδή νόμιζε ότι ο ίδιος χρειαζόταν διόρθωση περισσότερο στον τρόπο έκφρασης παρά στον χαρακτήρα. Έτσι δέχτηκε να συνεργαστεί. Τέλος, τον προτρέπει να μη δεχτεί η κακία να υπερισχύσει της αρετής, να μην προσβάλει έναν άνθρωπο της ηλικίας του Γρηγορίου, να σεβαστεί τη μαρτυρία του και να βάλει τη φιλανθρωπία πιο πάνω από τους επαίνους του, τους οποίους ίσως λάβει υπόψη του ο Θεός, τον οποίο υπηρετεί.

29) ΣΤΟΝ ΣΩΦΡΟΝΙΟ

Η επιστολή ξεκινάει με μια ενδιαφέρουσα ερμηνεία του πασίγνωστου φιλοσοφικού αποφθέγματος: «Τά πάντα ρεῖ καὶ οὐδέν μένει». Στα πλαίσια, λοιπόν, μιας τέτοιας ερμηνείας ο Γρηγόριος προτρέπει τον Σωφρόνιο να προσέξει πώς πορεύεται ο ίδιος στην ζωή και πώς μεταβάλλεται η τύχη των ανθρώπων. Η ευτυχία και η δυστυχία συνυπάρχουν, αλλά για κανέναν άνθρωπο δεν είναι μόνιμη κατάσταση ούτε η μια ούτε η άλλη, αφού μετακινούνται γρήγορα και πηγαίνουν ανά πάσα στιγμή από τον έναν άνθρωπο στον άλλον. Ο λόγος, για τον οποίο συμβαίνει αυτό το ευμετάβλητο της ανθρώπινης τύχης, είναι για να καταφεύγουμε με μεγαλύτερη προθυμία στον Θεό, να πιστεύουμε στη μέλλουσα ζωή και να παρέχουμε τη στοιχειώδη φροντίδα στον εαυτό μας, δίνοντας λίγη σημασία στις σκιές και στα όνειρα. Αυτή είναι η άποψη του Γρηγορίου.

Στη συνέχεια μπαίνει στο θέμα της επιστολής, λέγοντας ότι ο Καισάριος ήταν από τους πιο αξιόλογους, γνωστός για την παιδεία του, υπερερούσε σε σύγκριση με πολλούς στην καλοσύνη, αγαπούσε και τιμούσε τους φίλους του μέσα στους οποίους εξέχουσα θέση κατείχε ο Σωφρόνιος. Όμως αυτά συνέβησαν στο παρελθόν. Τώρα ο Καισάριος δεν βρίσκεται πλέον στη ζωή, δεν έχει φίλους, έμεινε μόνος, η κατάσταση του είναι αξιοθρήνητη, γιατί το μόνο που του προσέφεραν ήταν λίγη σμύρνα, πράγμα για το οποίο φαίνεται να αμφιβάλει ο Γρηγόριος και λίγα, μικρής αξίας και χρησιμότητας, ρούχα. Έπεσαν πάνω του οι εχθροί κι αρπάζουν ό,τι βρίσκουν, ενώ άλλοι περιμένουν την κατάλληλη στιγμή για να προβούν σε <<πλιάτσικο>>. Αναρωτιέται ποιος μπορεί να εμποδίσει μια τόσο βάρβαρη και επαίσχυντη πράξη. Και απαντά στην απορία του λέγοντας ότι ο πιο φιλόανθρωπος είναι αυτός που μπορεί να επιβάλει την τάξη. Έπειτα, ζητά από τον Σωφρόνιο να συμμεριστεί τον πόνο και την αγανάκτηση όλων των πιστών και να τιμήσει τον Καισάριο, τιμώντας έτσι και τη φιλία τους και τον εαυτό του και τη μνήμη του και δίνοντας ελπίδα στους ζωντανούς. Είναι πολύ μεγάλη ντροπή να σχηματιστεί η εντύπωση ότι ο Καισάριος έμεινε χωρίς φίλους, για να τον τιμήσουν μετά θάνατον.

32) ΣΤΟΝ ΦΙΛΑΓΡΙΟ

Αυτή η επιστολή του Γρηγορίου προς τον Φιλάγριο ξεκινάει με έπαινο, επειδή ο Φιλάγριος με τη στάση του απέναντι στις συμφορές γίνεται πρότυπο υπομονής. Τον προτρέπει, όπως χρησιμοποιούσε σωστά το σώμα του, όταν ήταν υγιής, έτσι και τώρα να το χρησιμοποιεί σωστά, επειδή είναι ασθενής και απέχει από οποιαδήποτε δραστηριότητα. Αυτό που του ταιριάζει να δείξει σε όλους είναι η αρμονική συνύπαρξη ψυχής και σώματος, το σθένος, η υπομονή και ο σεβασμός στη φύση, αφού αργά ή γρήγορα το σώμα θα χαθεί, σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους, είτε από την αρρώστια είτε από τον χρόνο. Παρόλα αυτά, να εξακολουθήσει να διατηρεί ζωντανή την ψυχή του και να βρίσκεται κοντά στο Θεό με την πίστη του και την σκέψη του. Επίσης, του υπενθυμίζει μια καθολικά αποδεκτή αλήθεια με διαχρονική ισχύ: Είναι παράλογο να φιλοσοφούμε, όταν ο κίνδυνος βρίσκεται μακριά μας, όμως

στις δύσκολες στιγμές να φαινόμαστε ότι δεν έχουμε φιλοσοφήσει την κατάσταση και να αθετούμε την υπόσχεση μας.

33) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτήν την επιστολή ο Γρηγόριος αντιλαμβάνεται ότι μερικοί κατακρίνουν τον Φιλάγριο, επειδή, κατά τη γνώμη τους, φροντίζει το μοναδικό του κτήμα και δείχνει την εργατικότητα του παρά το ότι βρίσκεται η υγεία του σε άσχημη κατάσταση. Αυτό, όμως, δεν παραξενεύει καθόλου τον Γρηγόριο, ο οποίος γνωρίζει ότι πιο εύκολα φιλοσοφεί κανείς, όταν πρόκειται για ξένες υποθέσεις παρά για τις δικές του. Παρόλα αυτά, αν ο ίδιος ο Γρηγόριος έβλεπε τον Φιλάγριο να ασχολείται με το κτήμα του παραπάνω από το κανονικό ή από πλεονεξία ή αν πιεζόταν πάρα πολύ, τότε ο ίδιος θα τον επέκρινε χωρίς να λάβει υπόψη του τη φιλία τους και το μορφωτικό τους επίπεδο. Αν, όμως, θέλει να εργάζεται με μέτρο και σύνεση και να χρησιμοποιεί τους καρπούς των μόχθων του για ό,τι και για όσα πρέπει, παράλληλα με την αρρώστια, της οποίας η θεραπεία είναι πολυδάπανη και για το λόγο αυτό αναγκάζεται να δουλεύει, τότε θα επικρίνει αυτούς που τον κατηγορούν και θα τον λυτρώσει από το βάρος της ενοχής. Εκτός από αυτά, πιστεύει ότι κανένας δεν είναι πιο κατάλληλος να σκεφτεί για τα ποικίλα ζητήματα, επειδή στα δικά τους θέματα όλοι τον συμβουλεύονται ως δάσκαλο και για τις ιδιωτικές και για τις δημόσιες υποθέσεις. Μάλιστα αναρωτιέται αν η διατήρηση ή η αποκατάσταση της σωματικής υγείας είναι έργο της Ιατρικής, ποιος θα είναι τόσο τολμηρός και τόσο αμαθής, ώστε να θεσπίσει τέτοιους κανόνες για λογαριασμό του. Τέλος, τον προτρέπει να μη δίνει σημασία σε όσους τον κατακρίνουν, γιατί είναι καλιακούδες που θέλουν να θέσουν υπό τον έλεγχο τους το πέταγμα των αετών και να έχει ως σύμβουλο και συμπαραστάτη του στην αρρώστια τον Θεό και την υπομονή.

51) ΣΤΟΝ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ

Στην επιστολή αυτή ο Γρηγόριος διδάσκει στον Νικόβουλο τους κανόνες του σωστού τρόπου σύνταξης μιας επιστολής. Αρχίζει να διατυπώνει τις σκέψεις του και τις εμπειρίες του με τη διαπίστωση ότι από όσους αλληλογραφούν, άλλοι γράφουν

περισσότερα του κανονικού κι άλλοι λιγότερα. Αυτή η τακτική έχει ως αποτέλεσμα την έλλειψη μέτρου. Μέτρο στην σύνταξη μιας επιστολής σημαίνει να γράφει κανείς ακριβώς όλα όσα χρειάζεται να πει, ούτε περισσότερα ούτε λιγότερα. Έτσι επιτυγχάνεται κι άλλη μια αρετή της επιστολής, η συντομία. Επιπλέον, πρέπει να συγκλίνουμε όσο γίνεται πιο πολύ στο ύφος της συνομιλίας αποφεύγοντας την αμετροέπεια. Στη συνέχεια, εκφράζει την προσωπική του άποψη για την παρούσα επιστολή, την οποία χαρακτηρίζει άριστη και άψογα γραμμένη επειδή, κατά τη γνώμη του, μπορεί να πείσει και τον μη εγγράμματο και τον μορφωμένο· τον έναν, επειδή είναι γραμμένη σύμφωνα με τον τρόπο σκέψης της πλειοψηφίας, τον άλλον, επειδή υπερβαίνει τον κοινό τρόπο σκέψης. Επιπρόσθετα, πιστεύει ότι είναι άκομψο και τα νοήματα να είναι εύληπτα και η επιστολή να χρήζει ερμηνείας. Τρίτο βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των επιστολών είναι η χάρη, η οποία μπορεί να διατηρηθεί, αν δεν γράφουμε στυφά κι άχαρα ή και χωρίς καλλολογικά στοιχεία και πλούτο εκφραστικών μέσων, σχημάτων λόγου, προσωδίας· χωρίς γνωμικά, παροιμίες κι αποφθέγματα, ακόμα και χιουμοριστικά σχόλια κι αινίγματα που προσδίδουν γλυκύτητα στο λόγο. Και βέβαια όλα αυτά τα αξιοποιούμε με μέτρο, γιατί το στυφό δείχνει έλλειψη καλλιέργειας και η κατάχρηση των εκφραστικών μέσων, πλεονεξία. Ειδικότερα, η χρήση των μεταφορών μπορεί να γίνει αποδεκτή, αν αυτές είναι λίγες και όχι αισχρές. Αλλά δεν θα γίνει αποδεκτή η χρήση των αντιθέτων και των ομοιοκαταληξιών, που αφορούν στους τρόπους και στα μέσα πειθούς των σοφιστών· η χρήση τους μπορεί να αιτιολογηθεί μόνο, αν θέλουμε να δώσουμε έναν εύθυμο τόνο στην επιστολή μας. Τέλος, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι μερικές φορές η παντελής απουσία καλλολογικών στοιχείων είναι πιθανό να προσδώσει στην επιστολή μεγαλύτερη φυσικότητα.

52) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος συνεχίζοντας στο ύφος της προηγούμενης επιστολής δέχεται να αποστείλει ένα δείγμα επιστολών του στον Νικόβουλο προκειμένου ο ίδιος να δει κι επί του πρακτέου τον ορθό τρόπο σύνταξης μιας επιστολής. Προβάλλει τη διαπίστωση ότι ο καθένας έχει το δικό του στυλ και ύφος γραφής. Πιστεύει ότι χαρακτηριστικό γνώρισμα του τρόπου σύνταξης των δικών του επιστολών είναι η διδαχή και οι νουθεσίες με γνωμικά και αποφθέγματα, όπου, βέβαια, αυτό είναι δυνατό. Συμπεραίνει ότι το ύφος γραφής δίνει σημαντικές πληροφορίες για το ποιόν του επιστολογράφου.

54) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος δίνει τη δική του ερμηνεία περί λακωνισμού λέγοντας ότι ο λακωνισμός δε σημαίνει να γράφεις λίγα πράγματα αλλά να εκφράζεσαι με λίγες κουβέντες, προκειμένου να μιλήσεις για πολλά. Φέρνει ως αντιπροσωπευτικά, κατά την κρίση του, παραδείγματα, τον Όμηρο, που τον θεωρεί λακωνικό και τον Αντίμαχο, για τον

οποίο έχει την, ακριβώς, αντίθετη άποψη, την οποία υποστηρίζει κρίνοντας από τα πράγματα και όχι από τον αριθμό των λέξεων.

56) ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ

Ο Γρηγόριος απαντά στη Θέκλα σχετικά με μια μικρή προσθήκη που έκανε σε προηγούμενη επιστολή της, την οποία ο ίδιος εξέλαβε σαν μεγάλη επιστολή. Την διαβεβαιώνει ότι είναι δικός τους άνθρωπος, ότι τα ίδια ακριβώς συναισθήματα έχει για την ίδια και την οικογένεια της και την προτρέπει να προσεύχονται για τον ίδιο και να έχουν θάρρος σε όλα, επειδή δύσκολα θα βρουν άλλον πιο ειλικρινή από τον ίδιο με τον οποίο να μπορούν να μοιραστούν ελεύθερα το καθετί. Όσο για τις στεναχώριες που αντιμετωπίζει, εκφράζει την επιθυμία του να θεωρήσει την περίσταση ως μια καλή αφορμή για βαθιά φιλοσοφία, να αντιμετωπίσει με εγκαρτέρηση τα βάσανά της κι όσους τη στενοχωρούν, επειδή δε θα άρμοζε στην προσωπικότητά της να χρησιμοποιήσει άλλον τρόπο για να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες της.

61) ΣΤΟΝ ΑΕΡΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΑΛΥΠΙΟ

Ο Γρηγόριος συμβουλεύει τους παραλήπτες της επιστολής τα εξής: Καταρχήν, να απορρίψουν τους εξωτερικούς νόμους και να υποταχθούν σε αυτούς της Ορθόδοξης πίστης αντλώντας από τον ίδιο τους τον εαυτό την προθυμία. Δεύτερον, όλα όσα κληρονομούμε τα έχουμε από τους άλλους, ενώ την προθυμία από τον εαυτό μας κι ο Θεός μπορεί να τους δώσει πολύ περισσότερα από όσα θα δώσουν τώρα, όχι μόνο στην επίγεια ζωή αλλά και στην αιώνια. Τρίτον, όταν έχουμε ως στόχο την αιώνια ζωή, είμαστε ασφαλείς και σε αυτήν στηρίζουμε όλες μας τις ελπίδες. Τέταρτον, για να τους υποσχεθεί ο Θεός ότι θα τους συμπεριφερθεί, όπως ακριβώς συμπεριφερθούν οι ίδιοι στους φτωχούς, δηλαδή με μεγαλοψυχία, οφείλουν να εκπληρώσουν το θέλημα της νεκρής, ενεργώντας σαν να βρίσκεται κοντά τους και σαν να βλέπει όσα γίνονται και φροντίζοντας για την ανάπαυση της ψυχής της με την προσφορά τους. Έτσι θα κερδίσουν και τα χρήματα της διαθήκης και τη μητρική ευλογία που λειτουργεί ως βασικός πυλώνας του σπιτιού. Πέμπτον, να μη διαφύγει ποτέ της προσοχής τους ότι το μικρό και δίκαιο μερίδιο είναι καλύτερο από το μεγαλύτερο μερίδιο και την αδικία· κι ακόμα πολλοί δέχτηκαν να διατίθενται ολόκληρες περιουσίες σε εκκλησίες κι άλλοι παραχώρησαν με δική τους πρωτοβουλία όλη τους την περιουσία και έκαναν την καλύτερη συναλλαγή και έγιναν σε αυτή τη ζωή φτωχοί, για να κερδίσουν την ουράνια βασιλεία. Έκτον, να μην σπείρουν λίγα για να θερίσουν πολλά· να χαρίσουν αυτή την αγαθή κληρονομιά και στους ίδιους και στα αγαπημένα τους πρόσωπα, χωρίς να αφαιρέσουν τίποτα από όσα γράφει η διαθήκη αλλά να τα δώσουν όλα στο Θεό, επειδή όλα αυτά είναι δικά του. Έκτον, να δείξουν τη φειδώ τους και σε άλλα πράγματα και σε άλλους ανθρώπους, να είναι δυνατοί και καλοκάγαθοι, αλλά να συναγωνιστούν στο ποιος θα κερδίσει στην ευλάβεια και στην ευλογία των καλοκάγαθων εκ μέρους του Θεού. Τέλος, να προσπαθήσουν να πείσουν

τους συνανθρώπους τους μαζί και τον Γρηγόριο ότι είναι γνήσιοι Χριστιανοί, γιατί μεταξύ άλλων θα καταστούν υγιές πρότυπο για ολόκληρη την Εκκλησία, αν δείξουν την καλή τους διάθεση.

65) ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ

Σε αυτή του την επιστολή προς τον Ευσέβιο, ο Γρηγόριος αναφέρεται στον κοινό τους φίλο, τον αιδεσιμότατο Ευπράξιο, ο οποίος ήταν αξιέπαινος σε όλα, έντιμος κι αληθινός φίλος και γι'αυτό προτρέπει τον Ευσέβιο να γίνει προστάτης εκείνου και δικός του. Θεωρεί πάρα πολύ τυχερό όποιον είχε την σπάνια τύχη και ευλογία να τον προσεγγίσει και όποιον με τους αγώνες του για τον Χριστό και τους ιδρώτες του για χάρη της αλήθειας φοράει τέτοιο στεφάνι, που λίγοι από όσους φοβούνται τον Θεό έχουν καταφέρει. Επίσης, ο Ευσέβιος ξεχώρισε για την αντίσταση του σε δύσκολους πειρασμούς, για την ανωτερότητα που έδειξε έναντι των διωκτών του με την αποδημία του από την πατρίδα του. Μάλιστα, ο Γρηγόριος αναπολώντας όλα αυτά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πέρασαν ανάμεσα από φωτιά και νερό, ότι ο Θεός είναι μεγάλος, Παντοδύναμος και πανταχού παρών, γι'αυτό και δεν θα τους εγκαταλείψει ούτε θα αδιαφορήσει βλέποντας να βάλλεται η Ορθοδοξία, αλλά θα τους αποζημιώσει με τις ευεργεσίες του ανάλογα με το μέγεθος των πόνων που θα αντιμετωπίσουν. Τέλος, του ζητάει να προσεύχεται για την ταπεινότητα τους και να μην καθυστερεί να τους ευλογεί με τις επιστολές του και να τους καθησυχάζει ενημερώνοντάς τους για ό,τι έχει σχέση με τον ίδιο.

72) ΣΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ

Ο Γρηγόριος προτρέπει τον παραλήπτη της επιστολής να μην επηρεάζεται από ό,τι δυσάρεστο του έχει συμβεί, γιατί τα λιγότερο λυπηρά είναι αυτά για τα οποία λυπούμαστε λιγότερο. Αιτιολογεί την άποψη του ισχυριζόμενος ότι δεν είναι κακό που επανεμφανίστηκαν οι αιρετικοί, γιατί θα προκαλέσουν προσωρινά θόρυβο και μετά πάλι θα εξαφανιστούν, επειδή δεν θα καταφέρουν να αντιτάξουν το παραμικρό απέναντι στην αλήθεια. Κι όσο περισσότερο πιστεύουμε στο Θεό, τόσο πιο πολύ Εκείνος μας συμπαραστέκεται.

77) ΣΤΟΝ ΘΕΟΔΩΡΟ

Ο Γρηγόριος αναφέρει, καταρχάς, στον Θεόδωρο ότι ενημερώθηκε για τα συναισθήματα θλίψης κι αποστροφής που ένιωσε λόγω των ύβρεων που δέχτηκε από τους μοναχούς και τους φτωχούς. Δικαιολογεί την αντίδραση του λέγοντας του ότι δεν έχει ακόμα δεχτεί χτυπήματα όμοια με αυτά που δέχτηκε ο ίδιος, ούτε δοκίμασε παρόμοιες συμφορές. Όμως, ο Γρηγόριος, επειδή και περισσότερα υπέφερε και από προσβολές γνωρίζει πολύ καλά, θεωρεί λογικό να τον θεωρήσει κάποιος αξιόπιστο συμβουλευόντας όλα όσα απαιτούν η ηλικία του και η λογική. Συμφωνεί ότι είναι τρομερά επονειδιστη πράξη να βεβηλωθούν θυσιαστήρια, να μπερδευτούν τα

μυστήρια, να στέκονται οι ίδιοι ανάμεσα στα τελούμενα και στους λιθοβολητές τους κι ως φάρμακο κατά των λιθοβολισμών να χρησιμοποιούν τις προσευχές, να αφήνουν στην άκρη οι παρθένες την ντροπή, οι μοναχοί την κοσμιότητα, οι φτωχοί την συμφορά τους κι εξαιτίας της σκληρότητας τους να χάσουν και τη συμπάθεια.

Επίσης, θεωρείται σημαντικό να εκδικηθούν, όμως ο Γρηγόριος στην εκδίκηση αντιπαραθέτει την καλοσύνη, γιατί αν δώσουν καλοσύνη, θα λάβουν καλοσύνη, διαφορετικά «μάχαιραν έδωκες και μάχαιραν θα λάβεις».

Ακόμα, τον προτρέπει να μιμηθούν την φιλανθρωπία του Θεού και να μην θελήσουν να μάθουν, μέσα από προσωπικά τους παθήματα, πόσο κακό πράγμα είναι η ανταπόδοση του κακού. Ενώ η καλοσύνη λειτουργεί με την εξής σειρά: Πρώτα νομοθετεί, έπειτα παραγγέλλει, υπόσχεται, απειλεί, κατηγορεί, προσπαθεί πάλι, προξενεί πάλι φόβο· χτυπά, όταν εξαναγκαστεί, αλλά σιγά-σιγά ανοίγοντας το δρόμο για τη διόρθωση. Άρα, το σωστό θα είναι να μην χτυπήσουν μια κι έξω, αλλά, αφού συνεντίσουν με το φόβο, να νικήσουν με την καλοσύνη και να πιάσουν αιχμαλώτους της ευσέβειας διδάσκοντας τους πιο πολύ με τη λογική παρά με την οργή τους. Καλύτερα να φανούν φιλόανθρωποι παρά τέλειοι, φίλοι των φτωχών παρά της δικαιοσύνης, να έχουν κατά νου ότι μπορεί να κατηγορηθούν ότι αγωνίζονται εναντίον των φτωχών, που έχουν ένα μεγάλο πλεονέκτημα, να είναι αξιολύπητοι εξαιτίας της συμφοράς τους, ακόμα κι όταν αδικούν. Να πιστεύει ο Θεόδωρος ότι τώρα όλοι πέφτουν στα γόνατα του, όλοι οι φτωχοί, όλοι οι μοναχοί και οι μοναχές τον ικετεύουν. Επομένως, κατά τον Γρηγόριο, ο Θεόδωρος οφείλει να τους δώσει τη χάρη (γιατί η συντριβή τους είναι μεγάλη, όπως κατέστη φανερό και από τις παρακλήσεις τους) και κυρίως στον ίδιο τον Γρηγόριο που τον παρακαλεί γι' αυτούς. Πάντως, αν θεωρεί ότι είναι φοβερό να τον προσβάλουν αυτοί οι άνθρωποι, ο Γρηγόριος τον συμβουλεύει να θεωρεί ως τη μέγιστη προσβολή να μην ακούει αυτούς που τον συμβουλεύουν και ζητάει το έλεος του Θεού για τον Παύλο και για τις βρισιές του.

78) ΣΤΟΝ ΘΕΟΤΕΚΝΟ

Η επιστολή ξεκινάει με τον Γρηγόριο να εκφράζει τη διαχρονική πεποίθηση ότι είναι δύσκολο να πρυστανεύσει η λογική, όταν η αδικία είναι πρόσφατη και όταν ο θυμός ακόμα βράζει. Ο θυμός είναι τυφλός και ακόμα πιο τυφλή είναι η λύπη, όταν η αγανάκτηση είναι δίκαιη. Αναφέρει ότι και ο ίδιος βρίσκεται ανάμεσα σε αυτούς που έχουν αδικηθεί και προσβληθεί και δεν νιώθει λιγότερη αγανάκτηση, γι' αυτό πιστεύει ότι είναι δίκαιο να μην περιφρονηθούν οι συμβουλές που έπονται. Παραδέχεται ότι τους βρήκαν φοβερές συμφορές που όμοιες τους δεν γνώρισε κανένας, καθώς κι ότι σημαντική είναι η γυναίκα και πολύτιμη η κόρη· αλλά όχι πιο πολύτιμες από την ψυχή. Κατόπιν, ζητάει από τον Θεότεκνο να σκεφτεί ότι πρόσφατα με το βάπτισμα εξαγνίστηκε από τις αμαρτίες. Επομένως, καλό θα είναι, κατά τον Γρηγόριο, να μην κάνουν κακό στον εαυτό τους και να μη χάσουν την πίστη τους στον Θεό, δείχνοντας εχθρότητα σε όσους διέπραξαν αδικήματα και αγανακτώντας υπερβολικά. Προτείνει να αφήσουν τον Θεό να κρίνει τους άδικους και να

συγχωρήσουν , για να συγχωρεθούν. Έπειτα, συγκρίνει τους νόμους των Ρωμαίων με τους δικούς τους νόμους. Οι πρώτοι είναι χωρίς μέτρο, άτεγκτοι, απάνθρωποι και γραμμένοι με αίμα· οι δεύτεροι είναι καλοί, βασισμένοι στις ανθρωπιστικές αρχές και δεν τους επιτρέπουν να αντιμετωπίσουν, υπό το πάθος της οργής, όσους τους αδικούν. Άρα, καλύτερα να ακολουθήσουν τους δεύτερους νόμους. Αυτή η επιλογή θα έχει ως αποτέλεσμα να προσφέρουν, αφενός μεν, λίγα (γιατί η ζωή μας σε αυτόν τον κόσμο είναι μικρή και ασήμαντη), αφετέρου να λάβουν ως μεγάλη ανταμοιβή από τον Θεό, τη φιλευσπλαχνία του και την ουράνια βασιλεία.

81) ΣΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ

Ο Γρηγόριος προσπαθεί να ηρεμήσει τον Γρηγόριο Νύσσης που δυσανασχετεί με τις περιοδείες και νιώθει σαν ξεριζωμένος. Τον παροτρύνει να αναλογιστεί ότι η περιοδεία του είναι σύμφωνη με το θέλημα του Θεού, γιατί ευεργετεί πολλούς ανθρώπους, παρόλο που δεν ζει μόνιμα σε έναν τόπο. Σε διαφορετική περίπτωση θα μπορούσε κάποιος να κατηγορήσει και τον ήλιο, επειδή κάνει την σπειροειδή του κίνηση σκορπίζοντας το φως και δίνοντας ζωή, όπου ρίχνει τις ακτίνες του.

101) ΣΤΟΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟ ΚΛΗΔΟΝΙΟ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α΄

Στον τιμιώτατο και θεοφιλέστατο αδελφό και συμπρεσβύτερο Κληδόνιο ο Γρηγόριος του εύχεται να είναι καλά

Αρχικά αναρωτιέται πώς είναι δυνατόν να γίνεται ανεκτή η συμπεριφορά των αιρετικών από το σύνολο της Εκκλησίας και να μην αντιδρά κανείς απέναντι σε όσα ψέματα και πλάνες διαδίδουν. Στη συνέχεια απορεί με την έλλειψη σεβασμού που δείχνουν προς το πρόσωπό του, παραδέχεται ότι ο φανατισμός τους και η μισαλλοδοξία τους εκδηλώνονται με τόση ένταση σε σημείο να έχει τρομάξει και ο ίδιος και, τέλος, αναφέρει με τη σειρά τις πλάνες τους τις οποίες και ανασκευάζει.

Για παράδειγμα αναφέρει ότι οι αιρετικοί αμφισβητούν άλλοι τη θεία υπόσταση του Χριστού και άλλοι την ανθρωπινή. Ο Γρηγόριος τονίζει ότι δεν χωρίζεται ο άνθρωπος από τη θεότητα, αλλά ότι μιλάνε για το ίδιο πρόσωπο, που δεν ήταν πρώτα άνθρωπος αλλά μόνο Θεός και Υιός προαιώνιος. Οι αιρετικοί περιφρονούν τον νου, για να

συνδέσουν τον Θεό με τη σάρκα. Ενώ ο Γρηγόριος υποστηρίζει ότι ο νους ενώνεται με τον νου, επειδή είναι πιο κοντά και επειδή έχουν μεγαλύτερη και πιο άμεση σχέση και με τη μεσολάβηση του νου ανάμεσα στη θεότητα και στην ύλη που ενώνεται με η σάρκα. Η σάρκα είναι χειρότερη από την ψυχή. Με αυτή τη φράση ο Γρηγόριος εννοεί ότι η σάρκα έγινε αμαρτία και κατάρρα. Όμως ο Χριστός δεν μετατράπηκε σε αυτά τα δύο αλλά αποδεχόμενος αυτά ανέλαβε τις αμαρτίες μας και τις αρρώστιες μας. Τέλος, η αίρεση του Απολλινάριου, έχει δημιουργήσει εσφαλμένα μια κλίμακα θεότητας αμφισβητώντας το «ομοούσιον», το ενιαίο και αδιαίρετο της Αγίας Τριάδας. . Ενώ ο Γρηγόριος αναγνωρίζει ως Θεό τον Πατέρα και τον Υίο και το Άγιο Πνεύμα, που σημαίνει ότι μια είναι η φύση της θεότητας, η ουσία και η δύναμη της.

107) ΣΤΟΝ ΚΛΗΔΟΝΙΟ

Φαίνεται ότι ο Γρηγόριος σκοπεύει να απαντήσει σε προηγούμενη επιστολή του Κληδόνιου στην οποία τον ρώτησε τι σήμαινε η σιωπή του και ζητούσε το μέτρο του λόγου και της σιωπής. Έπειτα, εκφράζει την άποψη ότι όποιος νικά το σύνολο, πιο εύκολα θα νικήσει και το μέρος. Επιπλέον καταπραΰνει και τον θυμό, όταν δεν εκφράζεται, αλλά εσωτερικεύεται και καταπίνεται.

108) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος λέγει στον Κληδόνιο ότι είμαστε σιωπηλοί, όταν μαθαίνουμε να λέμε όσα πρέπει κι εξασκούμαστε στην αυτοκυριαρχία και στην εγκράτεια. Αν κάποιος το παραδέχεται, εντάξει. Αν όχι, είναι και αυτό κέρδος της σιωπής, να μην απαντάει στους πολλούς.

109) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Δεν αρνείται να τον δει ούτε ψάχνει να βρει αφορμή να τον αποφύγει. Γιατί, ακόμα κι αν σωπαίνει, θα τον ακούσει ευχαρίστως, αφού πολλές φορές το να ακούς είναι πολύ καλύτερο από το να μιλάς.

110) ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ

Εδώ ο Γρηγόριος υιοθετεί έναν νέο τρόπο νοουθεσίας. Επειδή μιλώντας δεν μπορούσε να σταματήσει τις γλώσσες, δίδαξε με την σιωπή του τη σιωπή, εκπαιδευοντάς το όμοιο με όμοιο. Αυτός είναι και ο νόμος του Χριστού. Επειδή δεν μας εξάγνισε με τη νομοθεσία του, εξευγενίζει τον άνθρωπο με το ανθρώπινο στοιχείο χωρίς να φείδεται φιλανθρωπίας.

132) ΣΤΟ ΣΑΤΟΥΡΝΙΝΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει στον Σατουρνίνο την αγωνία του για την έκβαση της τραγικής κατάστασης που επικρατεί στις Εκκλησίες και του ζητάει να κάνει, ό,τι μπορεί, για να βοηθήσει στην αποκατάσταση της ομόνοιας και της εσωτερικής γαλήνης, ειδικά αυτή τη στιγμή που επίκειται η σύγκληση νέας οικουμενικής συνόδου και υπάρχει πάλι ο κίνδυνος να εξευτελιστούν, αν και αυτή η σύνοδος έχει κακή έκβαση, όπως και η προηγούμενη. Όσο για τα δικά του ζητήματα, προτείνει να τα αφήσουν στον Θεό που είναι ο μόνος άξιος κι αντικειμενικός κριτής των πάντων, παρόλο που υποχώρησε με χαρά στο φθόνο κάνοντας το χατίρι αυτών που του ζήτησαν να υποχωρήσει. Μάλιστα, διαπιστώνει ότι δεν έκανε κάποια καλή πράξη, όπως νομίζουν πολλοί, αλλά μπήκε σε θανάσιμο κίνδυνο παρομοιάζοντας την πράξη του με τη μετάβαση από τρικυμισμένη θάλασσα σε απάνεμο λιμάνι.

146) ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ

Αρχικά ο Γρηγόριος εκφράζει τους φόβους του, μήπως κάνει κατάχρηση της φιλανθρωπίας του Ολύμπιου για ξένες υποθέσεις. Εξάλλου, αυτός ο αγώνας είναι δικός του (αν είναι δικός του ο αγώνας για τους δικούς του) και δεν του μιλά με το θάρρος της γνώμης που είχε άλλοτε για τους εξής λόγους: Πρώτον, γιατί πρόκειται για προσωπικό αγώνα και το να παρακαλεί κανείς για τον εαυτό του, παρόλο που είναι πιο ωφέλιμο, είναι, όμως, πιο ταπεινό. Έπειτα υποψιάζεται ότι η απληστία καταστρέφει τη γλυκύτητα κι εναντιώνεται σε όλα τα ωραία. Αλλά με την πίστη του στον Θεό και χάρη στη δική του μεγαλοψυχία σχετικά με την ευεργεσία διακινδύνευσε αυτή την παράκληση.

Από αυτό το σημείο μπαίνει στο θέμα για το οποίο έγραψε αυτή την επιστολή. Αν υποθέσουμε ότι ο Νικόβουλος προκαλεί τον φθόνο εξαιτίας του Γρηγορίου και ότι είναι πιο φιλελεύθερος από το κανονικό, καθώς και ότι είναι ο πιο δίκαιος από τους ανθρώπους, ο Γρηγόριος το θεωρεί μεγάλη ντροπή να εξαπολύσει κατηγορίες εναντίον του ανθρώπου που μέχρι πρότινος υπερασπιζόταν. Στη συνέχεια ρωτά τον Ολύμπιο αν θα του φανεί δίκαιο να τιμωρηθεί για άλλες αμαρτίες κι όχι γι' αυτές που έπραξε και μάλιστα χωρίς να το θέλει και αν πρέπει να είναι δούλος ο Νικόβουλος ή

τα παιδιά του, όπως πιστεύουν οι συκοφάντες του. Ο ίδιος θεωρεί ταπεινωτική την αιτία της κακίας τους και την πραγματοποίηση αυτής της τιμωρίας όσο είναι ο Όλυμπος άρχοντας και αυτός έχει κάποια ισχύ κοντά του. Μάλιστα, του θέτει τους εξής προβληματισμούς: 1) Μήπως τώρα γεμίζουν τα δημόσια ταμεία; 2) Μήπως τώρα αυξάνεται το κύρος των δικαστηρίων, όταν τον κάνουν να υποφέρει εξαιτίας προσωπικών ζητημάτων; Η απάντηση του Γρηγορίου σε αυτά τα κρίσιμα ερωτήματα είναι κατηγορηματικά αρνητική. Για το λόγο αυτό του ζητάει αφού πρώτα αντιληφθεί την κακοήθεια που τα προκαλεί όλα αυτά και αφού δείξει τον δέοντα σεβασμό στους εγκωμιαστές του, να δείξει την δίκαιη κρίση του και την φιλανθρωπία του σε αυτούς που κινούνται, επειδή η σημερινή δίκη δεν αναμένεται απλώς να κρίνει τη ζωή, την τιμή και την υπόληψη ενός ανθρώπου αλλά, συγχρόνως, δικάζονται και η αρετή και η κακία. Με τον τρόπο αυτό θα καταφέρει να έχει τη συμπαράσταση του Γρηγορίου, όχι μόνο με τις προσευχές του, αλλά επιπρόσθετα θα φροντίσει ο ίδιος για την εξασφάλιση της υστεροφημίας του.

176) ΣΤΟΝ ΕΥΔΟΞΙΟ

Ο Γρηγόριος αναρωτιέται μήπως ο Ευδόξιος είναι θυμωμένος μαζί του και για το λόγο αυτόν έπαψε να του γράφει. Είναι σίγουρος ότι ο λόγος της διακοπής της επικοινωνίας τους δεν είναι ούτε η υπεροψία, ούτε η έλλειψη χρόνου ούτε η έλλειψη κατάλληλης θεματολογίας. Πιο πιθανό θεωρεί να τον πείραζαν οι ίαμβοι που του αφιέρωσε με περιπαικτική και χλευαστική διάθεση ο Ουαλεντίνος, για τον οποίο προβλέπει ότι θα έχει άσχημη κατάληξη. Τον προτρέπει να δείξει και αυτός το ταλέντο του στην ποίηση χωρίς φόβο. Επίσης, αφού του δηλώσει ευθέως ότι εκτιμά τη φιλία του, του ανακοινώνει την πρόθεση του να του ξαναφέρει τον Νικόβουλο για να του διδάξει ρητορική και έτσι να κηρύξει τον πόλεμο εναντίον των σοφιστών, οι οποίοι θα μείνουν με την υπεροψία και με την εντύπωση ότι πάντα κунηγούν το κάτι παραπάνω.

178) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Η επιστολή ξεκινά με μια σύντομη ανασκόπηση του εκπαιδευτικού συστήματος της αρχαίας Αθήνας. Ο λόγος αυτής της ανασκόπησης είναι για να τον παρακινήσει να μην παραμελεί την προσπάθεια βελτίωσής του στη φιλοσοφία, αφού εκεί έχει ταλέντο, να μην ασχολείται με πράγματα που δεν ταιριάζουν στις κλίσεις του, στις δεξιότητές του και στην ιδιοσυγκρασία του και να αποφεύγει την πολυπραγμοσύνη μη τυχόν και αποτύχει σε όλα.

Προς επίρρωση της θέσης του τού παραθέτει μια σειρά από φυσικά προτερήματα που τον βοηθούν στη διαμόρφωση των προαναφερθεισών απόψεων: 1) Τη συμπεριφορά του, 2) το γαλήνιο και ανεπιτήδευτο ήθος του, 3) την πνευματική του ευφυΐα, 4) τον υψηλό στοχασμό του, 3) την κλίση του στις ανθρωπιστικές-θεωρητικές επιστήμες, 4)

την ενασχόληση με την αρρώστια του και τη σωματική του αδυναμία,4) το ότι βρίσκεται σε ηλικία που τα πάθη καταλαγιάζουν, 6) την ικανότητά του για φιλοσοφική αντιμετώπιση της φτώχειας, 7) τη συστολή του, 8) την μειλίχια κι επιμελημένη χρήση της γλώσσας, 9) την αποχή του από τις εφήμερες ηδονές και απολαύσεις.

Στη συνέχεια τον παρακινεί να μην ασχολείται με περιττά και ανούσια πράγματα, να αφήσει σε άλλους τα ευχάριστα της ζωής που μάλλον τα θεωρούν δυσάρεστα, ο φθόνος, ο χρόνος και η τύχη να αφήσει άλλους να χειραγωγούν και να ξεγελούν, να περιφρονήσει τους θρόνους, τα πλούτη, την εξουσία, το δοξάριο και την υπεροψία που πηγάζει από όλα αυτά και αφού προσεγγίσει τον Θεό να κάνει κτήμα του και τρόπο ζωής τον Λόγο του. Έτσι θα επιτύχει και την επίγεια και την ουράνια ευτυχία. Μάλιστα, είναι σίγουρος ότι θα τον ευγνωμονεί όταν θα διαπιστώσει ότι η μακαριότητα δεν είναι πλαστή ή φανταστική αλλά αληθινή.

179) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος αναρωτιέται ποια να είναι άραγε η αντίδραση του Ευδόξιου στις συμβουλές και στις προτροπές του στην προηγούμενη επιστολή του. Άραγε, θα ακολουθήσει τη χριστιανική πίστη και ηθική; Επίσης, αναρωτιέται μήπως πρέπει να χρησιμοποιήσει ακόμα πιο ισχυρή-πειστική επιχειρηματολογία και αμέσως δηλώνει ότι δεν σκοπεύει να το πράξει, επειδή θεωρεί ντροπή να έχει το περισσότερο και έπειτα να στερηθεί το παν. Τέλος, τον παραπέμπει στον Σολομώντα, σε περίπτωση που αισθάνεται ότι έχει ανάγκη από κάποιον καλύτερο, από τον Γρηγόριο, σύμβουλο και ο ίδιος θα αρκестεί στο να τον συμβουλευτεί να έρθει σε πιο στενή επαφή με τον Θεό και να μην παραστρατήσει από τον ίδιο δρόμο.

192) ΣΤΟΝ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟ

Ο Γρηγόριος κάνει έκκληση στο φιλότιμο του Σταγείριου να του παραχωρήσει τον Νικόβουλο. Στη συνέχεια, συμβουλεύει και τον ίδιο να σταματήσουν επιτέλους οι ανούσιες διαμάχες και οι αλληλοκατηγορίες μεταξύ των σοφιστών, οι οποίες δείχνουν ότι είναι αμαθείς κι απαίδευτοι και άσχημα πρότυπα για τους νέους που παρακολουθούν κι ενστερνίζονται τις διδασκαλίες τους. Με τον τρόπο αυτόν και τους εαυτούς τους θα ωφελήσουν, θα αποκτήσουν και άλλους φίλους και δεν θα απογοητεύσουν όσους τους πίστεψαν. Όλα αυτά θα είναι η ανταμοιβή του για όλα όσα έκανε για τον Νικόβουλο.

207) ΣΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟ

Ο Γρηγόριος παρακαλεί τον Ιάκωβο να συμπαρασταθεί στην Σιμπλικία, τη σύζυγο του Αλύπιου, η οποία έχει μείνει χήρα με παιδιά και να υπερασπιστεί το δίκαιο των αιτημάτων της. Συγκεκριμένα του λέγει ότι ενώ ακόμα δεν ολοκληρώθηκε η διαδικασία του πένθους της, αγωνιά καθημερινά για τα παιδιά της και διανύει μεγάλες αποστάσεις, παρόλο που είναι καχεκτική, φιλάσθενη και άπειρη στη ζωή, αφού δεν είχε συνηθίσει ούτε μέχρι το κατώφλι της να βγαίνει. Επομένως, αυτό που ο ίδιος ζητά από τον Ιάκωβο είναι να φροντίσει να την απαλλάξει από αυτό το καθημερινό μαρτύριο, έτσι ώστε να καταφέρει και η ίδια να ηρεμήσει κι αφού συνειδητοποιήσει όλα τα καλά που του έδωσε ο Θεός, να φροντίσει, μέσω της καλοσύνης και της ευεργεσίας του, να τα διατηρήσει, να ενεργήσει σαν να επρόκειτο για τα δικά του παιδιά και να έχει κατά νου από πόσους κινδύνους σώθηκε ο ίδιος.

221) ΣΤΟΝ ΟΜΟΦΡΟΝΙΟ

Ο Γρηγόριος δικαιολογείται στον Ομοφρόνιο ότι αδυνατεί να ανταποκριθεί στην πρόσκλησή του να επισκεφτεί το πτωχοκομείο του Σακερδώτα λόγω της ασθένειάς του. Τον συμβουλεύει λέγοντάς του ότι η καλοσύνη του Θεού δεν θα κρυφτεί αλλά θα δοξαστεί και θα θαυμαστεί με την υπομονή του και την αισιοδοξία του. Στη συνέχεια του ζητά να δώσει τις ίδιες συμβουλές και στον Σακερδώτα και μερικές ακόμα: 1) Να μη λυπάται. 2) Να μην κάνει κάτι που δεν τον τιμά. 3) Να υπηρετήσει τον επίσκοπο. 4) Να εμπυλώσει τους αδελφούς τους, για να μην πάει χαμένο το έργο τους που παρουσίασαν με τη χάρη του Κυρίου. Διαφορετικά, καλό θα είναι να δείξουν την επιείκεια τους και να νικήσουν τον φθόνο, επειδή δεν έδωσαν στους κακόβουλους καμιά αφορμή εναντίον τους και τους εχθρεύονται άδικα.

223) ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ

Ο Γρηγόριος προσπαθεί να παρηγορήσει τη Θέκλα και ευχαριστεί το Θεό που διαπίστωσε πόσο ακλόνητη ήταν η πίστη της στο Χριστό, είδε την μοναξιά της και τον φιλοσοφικό περιορισμό της. Της εύχεται να βρει την πολυπόθητη παρηγοριά από τον Θεό ως ανταμοιβή για την ενάρετη ζωή της. Στη συνέχεια προχωρεί σε σύγκριση των ευχάριστων και των δυσάρεστων, καθώς και των τωρινών και των μελλοντικών. Τα λυπηρά δεν αποτελούν ούτε το ένα χιλιοστό των άλλων. Τόσο υπερέχουν τα μελλοντικά ευχάριστα. Συνεπώς είναι αποτελεσματικό φάρμακο στις συμφορές μας να σκεφτόμαστε τον Θεό, να μην σκοτεινιάζει η σκέψη μας και να μην την σκεπάζει

το σύννεφο της λύπης. Αντίθετα, τότε πρέπει να διατηρούμε ακόμα πιο δυνατή την ελπίδα μας και να στρέφουμε το βλέμμα μας προς την μακαριότητα που περιμένει στη μέλλουσα ζωή, όσους κάνουν υπομονή.

Επιπρόσθετα, της αναφέρει και άλλα πράγματα που μπορούν να λειτουργήσουν αντισταθμιστικά στη λύπη της και τα οποία είναι σίγουρος ότι τα γνωρίζει και η ίδια, όπως η φιλοσοφημένη αντιμετώπιση των καταστάσεων. Εύχεται ο Θεός να την βοηθήσει να μείνει αλώβητη από τα πάθη και στον ίδιο να κάνει την χάρη να του αποδείξει ότι δεν πήγε χαμένος ο κόπος του αλλά είναι και κάτι περισσότερο για εκείνη από ό,τι οι άλλοι, από τη στιγμή που της συμπαραστέκεται στις στεναχώριες και την έκανε κοινωνό της φιλοσοφίας.

233) ΣΤΟΝ ΑΒΛΑΒΙΟ

Ο Γρηγόριος πληροφορείται ότι ο Αβλάβιος θέλει να γίνει σοφιστής, γεγονός που δεν φαίνεται να τον ενθουσιάζει, αν κρίνουμε από την δριμύτητα με την οποία καταφέρεται εναντίον της σοφιστικής αναφέροντας ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα με τα οποία δικαιολογεί την αντιπάθεια του (μεγαλοστομία, αυθάδεια, παραποίηση της αλήθειας). Όμως, θέτει μια βασική προϋπόθεση, για να εξακολουθήσει να εκτιμά τον Αβλάβιο: Να είναι ενάρετος και να εκτιμά τη φιλία μαζί του. Αν, όμως, είναι εξολοκλήρου σοφιστής και δεν θυμάται όλα όσα έχουν συζητήσει κατά καιρούς, τότε θα το μετανιώσει καθώς θα γίνει αντικείμενο χλευασμού από τους μαθητές του κι από την ίδια του τη συνείδηση.

235) ΣΤΟΝ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟ

Ο Γρηγόριος αποφασίζει, με μισή καρδιά, να στείλει στον Αδαμάντιο όσα βιβλία ρητορικής κράτησε από τον καιρό της νιότης του. Του ζητά, σε ειρωνικό τόνο, να κάνει την είσοδο του στη σοφιστική με πολλή επίδειξη και θριαμβολογία. Βέβαια, μετά από λίγο αλλάζει ύφος και τον συμβουλεύει αφενός μεν να χρησιμοποιήσει βασικά εργαλεία της σοφιστικής, όπως, οι Κυναίγειροι, οι Καλλίμαχοι και τα τρόπαια του Μαραθώνα και της Σαλαμίνας και μάλιστα να τα χρησιμοποιήσει για να ωφελήσει όσους θα διδάξει. Ο μόνος τρόπος να τα χρησιμοποιήσει σωστά είναι αν εξακολουθήσει να έχει φόβο Θεού κι αν αυτός ο φόβος νικήσει την ματαιότητα των ανθρωπίνων πραγμάτων.

8.5) ΕΠΙΤΙΜΗΤΙΚΕΣ

2) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Η επιστολή αυτή ξεκινάει με ένα εντελώς διαφορετικό, πιθανόν και απροσδόκητο ύφος. Ο Γρηγόριος φαίνεται να κρατάει αμυντική στάση απέναντι στον φίλο του Βασίλειο, ο οποίος σε προηγούμενη επιστολή του προφανώς τον κατηγορήσε για κάτι. Αυτό φαίνεται στη θεματική πρόταση (**Ου φέρω...Καπαδοκίας**) στην οποία λέγει ότι δεν μπορεί να ανεχτεί να τον κατηγορεί για την Τιβερίνη, για την λάσπη και για τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν εκεί τον χειμώνα. Έπειτα τον χαρακτηρίζει άνθρωπο που περπατά στις μύτες των ποδιών, αποφεύγει να πατήσει στις λάσπες και πατάει σε πλάκες, αιθεροβάμωνα που συνταξιδεύει με το βέλος του Άβαρη για να δραπετεύσει από την Καπαδοκία, παρόλο που ο ίδιος είναι Καπαδόκης. Επίσης θέτει ένα ρητορικό ερώτημα μέσω του οποίου αναρωτιέται ποιος φταίει που οι Καπαδόκες είναι χλωμοί και αναπνέουν δύσκολα και δέχονται ελάχιστα το ηλιακό φως, τη στιγμή που οι δικοί του συμπολίτες είναι γεροί, ακμαίοι, εύρωστοι και χορτάτοι. Μάλλον πρόκειται για λεπτή ειρωνεία. Αυτό φαίνεται από την επόμενη πρόταση στην οποία ισχυρίζεται ότι ο ίδιος ο Βασίλειος και οι συμπολίτες του καλοπερνάνε, πλουτίζουν και προβαίνουν συνεχώς σε αγορές. Όμως του επισημαίνει ότι όλα αυτά δεν τα λέγει με επικριτική διάθεση (Τούτο οὐκ ἐπαινῶ). Τέλος, τον προτρέπει να σταματήσει να κατηγορεί τον τρόπο οικοδόμησης της πόλης, τον τόπο στον οποίο χτίστηκε και το κλίμα της γιατί δεν ευθύνεται ο ίδιος ο Γρηγόριος ούτε οι συμπολίτες του ούτε για τη βαρυχειμωνιά και ούτε για τις λάσπες, ούτε ο Βασίλειος είναι υπεύθυνος για την ίδρυση της πόλης. Διαφορετικά θα αναγκαστεί να του μιλήσει για τη δυστυχία και την κακοδαιμονία που προκαλούν οι πόλεις στους κατοίκους τους. Μία από αυτές τις κακοδαιμονίες είναι οι απατεώνες.

7) ΣΤΟΝ ΚΑΙΣΑΡΙΟ

Ο Γρηγόριος εξαπολύει δριμύτατη επίθεση στον Καισάριο εκφράζοντας την ντροπή του, τη λύπη του και την αγανάκτησή του, συναισθήματα που, όπως δείχνει η χρήση του ἀπληθυντικού προσώπου (ηρυθριάσαμεν,ελυπήθημεν), δεν είναι μόνο δικά του. Εύχεται να μπορούσε να παρευρίσκεται στις ομιλίες των κοινών τους γνωστών και ξένων Χριστιανών που πραγματοποιούνται για τον ίδιο και λένε τα εξής: 1) Ο γιος του επισκόπου κατατάσσεται στο στρατό. 2) Επιθυμεί την κοσμική εξουσία και δόξα. 3) Γίνεται όλο και πιο πολύ φιλάργυρος, τη στιγμή που όλοι βρίσκονται σε κίνδυνο και οι άνθρωποι αγωνίζονται για την επιβίωση τους. 4) Δε θεωρεί ότι υπάρχει μια δόξα και μια ασφάλεια και ένας πλούτος, δηλαδή η γενναία αντιμετώπιση των δυσκολιών και η τήρηση αποστάσεων ασφαλείας από κάθε ανόσια και μιαινή πράξη. 5) Πώς ο επίσκοπος θα μπορούσε να συμβουλέψει κάποιον άλλον να μην τον

παρασύρουν «τα σημεία των καιρών» (οι τωρινές περιστάσεις) και να μην έχει καμία σχέση με τα είδωλα (να μη γίνει ειδωλολάτρης); 6) Πώς θα επιπλήξει όσους εκτρέπονται της πορείας τους, βγαίνουν από τον ίδιο δρόμο, όταν ο ίδιος δεν έχει πάρει από το σπίτι του το δικαίωμα να μιλάει ελεύθερα; Στη συνέχεια, ο Γρηγόριος αναφέρει ότι ακούγονται και άλλες φήμες που είναι ακόμα χειρότερες. Αναφερόμενος στα κίνητρα τους πιστεύει ότι κάποιος μπορεί να έχουν φιλική διάθεση· άλλοι, όμως, τους επιτίθενται λόγω έχθρας και ρωτά τον Καισάριο σε ποια θέση νομίζει ότι θα βρεθούν και με τι διαθέσεις οι άνθρωποι εκείνοι που έθεσαν ως απώτερο στόχο τους να υπηρετούν το Θεό κι όσο ζουν, να ελπίζουν. Δεν παραλείπει να δείξει την ευσέβεια του λέγοντας ότι ο ίδιος παρηγορεί και δίνει θάρρος στο Θεό διαβεβαιώνοντας τον για την καλή διάθεση του Καισάριου και πείθοντας τον ότι δεν είναι δυνατόν να προκαλέσει περισσότερη στεναχώρια. Επίσης, του συνιστά να είναι πολύ προσεκτικός λαμβάνοντας υπόψη την αντίδραση της μητέρας τους, η οποία θα πέσει σε βαθιά μελαγχολία και δεν είναι μαθημένη στην τήρηση μέτρου σε τέτοιου είδους ζητήματα λόγω της μεγάλης της ευσέβειας. Για το λόγο αυτό, προτρέπει τον Καισάριο, αν έχει αυτοσεβασμό και σεβασμό προς τον Γρηγόριο και προς τους πιστούς να σκεφτεί κάτι καλύτερο, αφού και οι ίδιοι μπορούν να ζήσουν μια ζωή λιτή και μετρημένη χωρίς απληστία κι αδηφαγία. Τέλος, σε περίπτωση που εμμένει στις απόψεις του, έχοντας τυφλωθεί από την πλεονεξία, ο Γρηγόριος του προτείνει εμφατικά να σκεφτεί μία από τις τρεις λύσεις: ή να παραμείνει γνήσιος Χριστιανός και να καταταγεί στην κατώτερη (στην πιο χαμηλή) τάξη ή να διάγει βίο ανάξιο της προσωπικότητάς του και των προσδοκιών του ή να ζημιωθεί στα σημαντικότερα στην προσπάθειά του να απολαύσει όσο περισσότερες τιμές και πλούτο θέλει.

11) ΣΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ

Η επιστολή αρχίζει με την παρουσίαση από τον Γρηγόριο ενός ηθικού του πλεονεκτήματος: της αυτογνωσίας (ομοίως εμαυτώ..κακώς). Αναρωτιέται γιατί ο παραλήπτης της επιστολής δεν ακούει από τους δικούς του, οι οποίοι του λένε με ειλικρίνεια, όσα ψιθυρίζουν όλοι. Επίσης, αναρωτιέται τι του συνέβη και απέρριψε τα ιερά βιβλία με το πόσιμο νερό που διάβαζε κάποτε στο λαό αντικαθιστώντας τα με τα βιβλία με το στυφό νερό που δεν πίνεται και γιατί προτιμά να τον θεωρούν ρήτορα κι όχι Χριστιανό. Ο ίδιος ο Γρηγόριος προτιμάει το δεύτερο και ευχαριστεί το Θεό γι' αυτό. Στη συνέχεια τον προτρέπει να ξαναγίνει αυτός που ήταν, να ζητήσει άφεση αμαρτιών από τους πιστούς, από τον Θεό και από τα μυστήρια από τα οποία απομακρύνθηκε.

Να μην εκφράζεται με κομπιά ρητορικά σχήματα, να μην προκαλεί με τις πράξεις του, όσους έχουν φυσική προδιάθεση προς το κακό και να μην τους δίνει αφορμές να υποψιάζονται και να λένε για εκείνον τα χειρότερα. Δεν αρκεί να πείθει μόνο τον εαυτό του αλλά και τους άλλους. Ο ίδιος ο Γρηγόριος εκφράζει τη λύπη του σε

περίπτωση που ο ίδιος ο Νύσσης δεν μπορεί να ξεχωρίσει το <<δέον γενέσθαι>> και αν δεν ακούσει τις συμβουλές κάποιου που τον συμβούλεψε σωστά. Του ζητάει να τον συγχωρήσει αν στεναχωριέται για χάρη του με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο στεναχωριέται για όλο το ιερατικό σώμα αλλά και για όλους τους Χριστιανούς. Τέλος, εκφράζει την πρόθεση του να προσευχηθεί μαζί του ή για χάρη του και εύχεται ο Θεός να τον βοηθήσει στην ασθένεια του.

12) ΣΤΟΝ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ

Ο Νικόβουλος παντρεύτηκε την Αλυπιανή, την ανιψιά του Γρηγορίου, κόρη της αδελφής του Γοργονίας. Η επιστολή αναφέρεται σε κάποια διαφωνία (ή σύγκρουση) που συνέβη στο ανδρόγυνο. Ο Γρηγόριος πικραμένος για τις κατηγορίες του Νικόβουλου εναντίον της ανιψιάς του τού απαντά σε ιδιαίτερα οξύ τόνο. Αρχικά τον χαρακτηρίζει «ψηλό», «τεράστιο» και «πελώριο» στην εμφάνιση και στη δύναμη. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί είναι ειρωνικοί, γιατί ο Νικόβουλος φαίνεται να κατηγορήσει την ανιψιά του Γρηγορίου, την Αλυπιανή ότι είναι μικρόσωμη ανάξια του. Στη συνέχεια, καταλήγει στο, εξίσου ειρωνικά διατυπωμένο, συμπέρασμα ότι την ψυχή μπορούμε να την μετρήσουμε και ότι η αρετή ζυγίζεται. Με το ίδιο καυστικό ύφος τον παροτρύνει να συνεχίσει να απολαμβάνει το μέγεθος και τους πήχεις του, έτσι ώστε να μην υστερεί σε τίποτε από τους Αλωάδες. Εξάλλου στην επίτευξη αυτού του στόχου τον βοηθάει κι ο τρόπος ζωής του: Ιππεύει άλογο, τινάζει την αιχμή του δόρατος κι έχει συνεχώς στραμμένο στο κυνήγι το μυαλό του. Ωστόσο, ο Γρηγόριος, αναφερόμενος στην ευσέβεια και στη θρησκευτική ευλάβεια με την οποία εκτελεί τα χριστιανικά της καθήκοντα η Αλυπιανή, απορεί σε τι είναι χρήσιμα το ύψος και ο σωματότυπος του Νικόβουλου. Επιπλέον, τον προτρέπει να προσέξει πώς η Αλυπιανή σωπαίνει όταν πρέπει, να την ακούει, όταν μιλάει, να παρατηρήσει πόσο αδιαφορεί για την εξωτερική της εμφάνιση, ότι δεν της λείπει η δύναμη στην οποία μπορεί να συναγωνιστεί έναν άντρα, πόσο ωφελεί το σπίτι και πόσο πιστή του είναι. Και τότε, όπως πιστεύει ο Γρηγόριος, ο Νικόβουλος θα κατανοήσει ότι η ψυχή δεν έχει υλική υπόσταση και ότι ο άνθρωπος πρέπει να δίνει σημασία στον εσωτερικό κόσμο. Αν, λοιπόν, εξετάσει πώς έχει η κατάσταση και από αυτή την οπτική γωνία, θα σταματήσει να την εμπαίζει και να την υποτιμά σαν να πρόκειται για κάποιο μικρό κι ανώριμο παιδί και θα ευλογεί την τύχη του που έχει τέτοια σύζυγο.

26) ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ ΙΚΟΝΙΟΥ

Σε αυτήν την επιστολή ο Γρηγόριος κατηγορεί σε έντονο ύφος τον Αμφιλόχιο ότι τσιγκουνεύτηκε τα λάχανα! Αναρωτιέται μήπως του έστειλε ο Αμφιλόχιος λάχανα φτιαγμένα από χρυσάφι, παρόλο που χαρακτηριστικά γνωρίσματα του φυσικού πλούτου της πατρίδας του είναι οι λαχανόκηποι, τα ποτάμια, τα άλση, οι μεγάλες όμορφες αγροτικές εκτάσεις που θυμίζουν τον Κήπο της Εδέμ και τα φυτά των λιβαδιών. Αλλά το σιτάρι γι αυτούς είναι το πιο βασικό μέσο σίτισης, του οποίου την

αποστολή απειλεί να την κόψει ο Γρηγόριος, αν δεν αποσταλούν στην πατρίδα του περισσότερα λάχανα.

40) ΣΤΟΝ ΜΕΓΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Αυτή η επιστολή ξεκινά με την προτροπή του Γρηγορίου προς τον Μέγα Βασίλειο να μην απορήσει, αν του δώσει την εντύπωση ότι λέει κάτι παράξενο, που δεν έχει ειπωθεί από τους άλλους. Ακολούθως, εκφράζει την προσωπική του γνώμη για τον Βασίλειο, τον οποίο θεωρεί άνθρωπο σοβαρό και συνειδητοποιημένο και με οξυμένη κριτική ικανότητα. Παρόλα αυτά στη διαχείριση πολλών θεμάτων του καταλογίζει αφέλεια και απερισκεψία. Μάλιστα, διατυπώνει την άποψη πως ό,τι γίνεται χωρίς κακία, αργότερα μπορεί να κινήσει υποψίες για ταπεινά κίνητρα και φαύλες προθέσεις, όπως συμβαίνει τη χρονική στιγμή κατά την οποία γράφεται η επιστολή. Ο Βασίλειος προσκάλεσε τον Γρηγόριο στο συμβούλιο των μητροπολιτών, με στόχο την εκλογή επισκόπου. Από αυτό το σημείο και έπειτα αλλάζει το ύφος της επιστολής. Ο Γρηγόριος εξαπολύει μια σκληρή επίθεση στον Βασίλειο, τον οποίο, αρχικά, κατηγορεί για ψέματα που είχαν αληθοφάνεια. Δηλαδή πίστευε ότι ήταν άρρωστος, ότι δεν του έχει απομείνει πολύς χρόνος ζωής και για το λόγο αυτό ζήτησε να δει επειγόντως τον Γρηγόριο για να μιλήσουν για τελευταία φορά. Η κατάσταση αυτή ήταν πάρα πολύ στενόχωρη και ψυχοφθόρα για τον Γρηγόριο, που έσπευσε βιαστικά στο πλευρό του Βασιλείου. Θρήνησε, για πρώτη φορά ένωσε να τον εγκαταλείπει η φιλοσοφία και αναρωτήθηκε ποιο καθήκον του δεν έπραξε στο ακέραιο. Σοκαρίστηκε όταν είδε το πλήθος των επισκόπων που συγκεντρώθηκαν στην πόλη και απόρησε που ο Βασίλειος δεν κατάλαβε ότι όλη αυτή η συνάθροιση ήταν προσχηματική και δεν έλαβε τις απαραίτητες προφυλάξεις από τα φαρμακερά λόγια των συκοφαντών που βλάπτουν τους έντιμους, πριν προλάβουν οι ίδιοι να καταλάβουν τι τους συμβαίνει. Επιπλέον, άξιο απορίας είναι που ο Βασίλειος πίστευε ότι δεν έχει τίποτε κοινό, παρόλο που πέρασαν τόσα μαζί κι από την αρχή αυτή ήταν η θεία βούληση, οι δυο τους να είναι αδελφικοί φίλοι. Το τρίτο άξιο απορίας είναι που ο Βασίλειος νόμιζε ότι τέτοιου είδους θέματα αφορούν τους πιο ευσεβείς και όχι τους πιο δυνατούς και εξοικειωμένους με αυτά. Γι' αυτό και αποφάσισε να μην αναμειχτεί. Τώρα, όμως, του προτείνει, αν βέβαια συμφωνεί κι ο ίδιος, να αλλάξει τακτική: να φύγει μακριά από το θόρυβο που δημιουργήθηκε κι από τις υποψίες για κακόβουλη πρόθεση. Τέλος, προβλέπει ότι η ευσέβεια του Βασιλείου θα φανεί όταν ηρεμήσουν τα πράγματα και ο Γρηγόριος του προσάψει περισσότερες και πιο βαρείες κατηγορίες.

43) ΣΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ

Το ύφος αυτής της επιστολής είναι αρκετά δηκτικό. Αρχικά, ο Γρηγόριος ευχαριστεί τους επισκόπους για την καλοσύνη και την ευγένεια που είχαν να τον προσκαλέσουν στην έδρα της Μητρόπολής τους, για να συσχεφθούν για την εκλογή επισκόπου.

Όμως, η συνέχεια της επιστολής δείχνει ότι είναι ειρωνική η έκφραση της ευγνωμοσύνης του. Χωρίς να τον ενημερώσουν εγκαίρως ότι πρέπει να παραστεί ούτε γιατί ούτε πότε, του είπαν ξαφνικά ότι ξεκίνησαν χωρίς αυτόν, σαν να μην ήθελαν να τον τιμήσουν και για να μην έρθουν αντιμέτωποι με τις αντιρρήσεις του. Έτσι πιστεύει ότι σκέφτηκαν και θα υπομείνει την προσβολή, αλλά τώρα θα εκφράσει και τη δική του άποψη. Σκέπτεται λοιπόν ότι ο καθένας θα προτείνει κι έναν άλλο υποψήφιο, που να συμβαδίζει με τον χαρακτήρα και τις απόψεις του, ως είθισται σε αυτές τις περιπτώσεις. Ωστόσο, ο ίδιος δεν μπορεί να προτείνει κανέναν άλλον εκτός από τον συμπρεσβύτερό του Βασίλειο. Τους προειδοποιεί να μην χρησιμοποιήσουν ως πρόσχημα για να τον απορρίψουν την ασθένειά του, γιατί καλούνται να επιλέξουν δάσκαλο κι όχι αθλητή. Αν, λοιπόν, δεχτεί το συμβούλιο των επισκόπων αυτή την ψήφο, τότε και θα παραστεί και θα βοηθήσει με όλες του τις δυνάμεις, σωματικές και πνευματικές. Αν, όμως, η εκλογή είναι προαποφασισμένη και επικρατήσουν οι έριδες και το άδικο, τότε αποτελεί μεγάλη τιμή για τον Γρηγόριο που δεν τον κάλεσαν.

46) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Η επιστολή αυτή αρχίζει με την υιοθέτηση αρκετά καυστικού και αυστηρού ύφους από τον Γρηγόριο. Φαίνεται να αναρωτιέται πώς τόλμησε ο Βασίλειος να γράψει κάτι πάρα πολύ σκληρό και άδικο σε προηγούμενη επιστολή του που πείραξε και πίκρανε τον Γρηγόριο. Για τον λόγο αυτό και ο Γρηγόριος αρχίζει την απάντησή του με την απορία πώς μπόρεσε να πει ο Βασίλειος γι' αυτόν κάτι τόσο βαρύ και άδικο και μάλιστα από τη στιγμή που γνωρίζει τόσο καλά ο ένας τον άλλον από την περίοδο των σπουδών τους. Αν τον κατηγορεί ότι δεν αναγνωρίζει την αξία του, τότε, ο Γρηγόριος τον προτρέπει να το κάνει αυτό ενώπιον όλων των ανθρώπων. Τονίζει emphatically ότι κανένας άλλος, εκτός από τον ίδιο, δεν τον έχει θαυμάσει τόσο πολύ ούτε και πρόκειται να το πράξει παρά μόνο ο ίδιος με την ευφράδεια του, αν βέβαια καθίστατο εφικτό να επαινεί κανείς τον εαυτό του και έδινε αυτή τη δυνατότητα ο νόμος της ρητορικής. Μάλιστα αναρωτιέται γιατί, αν πιστεύει ότι τον περιφρονεί, δεν τον κατηγορεί πρώτα ότι έχασε τα λογικά του. Πάντως σε περίπτωση που αγανακτεί μαζί του, επειδή εκφράζεται σαν φιλόσοφος, του ζητά διακριτικά να παραδεχτεί ότι η ικανότητα του στη φιλοσοφία είναι ανώτερη ακόμα κι από τους δικούς του λόγους.

48) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Το ύφος αυτής της επιστολής είναι τελειώς διαφορετικό από αυτό της 47ης. Προφανώς προηγήθηκε άλλη μια παρεξήγηση μεταξύ Γρηγορίου και Βασιλείου που για άλλη μια φορά έφερε τις σχέσεις τους σε οριακό σημείο. Η επιστολή ξεκινάει με μια απορία του Γρηγορίου, ο οποίος αναρωτιέται αν υπάρχει περίπτωση να σταματήσει ο Βασίλειος τους απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς του για το άτομο του,

επειδή τόλμησε να αναλογιστεί τι κακό τον βρήκε. Στη συνέχεια, εκφράζει την πεποίθηση του ότι δεν τον έβλαψε ποτέ σε κάτι ούτε και έχει σκοπό να το πράξει, καθώς κι ότι μόνο σε ένα πράγμα έκανε λάθος και μάλιστα άργησε να το καταλάβει. Η αιτία αυτού του λάθους και της αργοπορημένης αναγνώρισής του είναι ο φθόνος, που ξαφνικά τον ανέβασε πιο ψηλά από εκείνον, με αποτέλεσμα τώρα ο ίδιος ο Γρηγόριος να είναι αναγκασμένος να τον κατηγορεί για τη συμπεριφορά του και να απολογείται ενώπιον εκείνων που ξέρουν πολύ καλά και το παρελθόν του και το παρόν του. Θεωρεί ότι είναι ό,τι πιο κωμικοτραγικό να αδικείται και συγχρόνως να κατηγορείται ο ίδιος άνθρωπος, όπως ακριβώς συμβαίνει τώρα στον ίδιο. Οι πιο καλοί τον κατηγορούν για την υπεροψία του, για την περιφρόνησή του και για την αδιαφορία του, όταν πια δεν τον χρειαζόταν κανείς, σαν να ήταν πράγμα ανάξιο κι ασήμαντο. Εκφράζει την πρόθεσή του να μην στραφεί εναντίον του αρειανού επισκόπου Ανθίμου, παρόλο που είναι ήσσοнос αξίας πολεμιστής, επειδή είναι ελαφρά οπλισμένος, δεν γνωρίζει την τέχνη του πολέμου και είναι ευάλωτος στους τραυματισμούς. Τον προτρέπει να τον πολεμήσει ο ίδιος ή να αναζητήσει αυτούς που μπορούν να τον πολεμήσουν, αφού θεωρεί ανώφελο ο ίδιος να αναμιγνύεται σε ξένες υποθέσεις. Από την άλλη μεριά, δε θα τον πειράξει καθόλου να μην εκλεγεί Μητροπολίτης Σασίμων ούτε αν ο Βασίλειος παραβιάσει το εκκλησιαστικό απόρρητο. Τέλος, τον συμβουλεύει να φανεί δυνατός και να κερδίσει την αιώνια δόξα, χωρίς να τον απασχολεί ούτε η φιλία ούτε το καλό ούτε η ευσέβεια ούτε η συνείδηση του, αλλά πάνω απ'όλα ο σκοπός του. Το μόνο που μπορεί να κερδίσει ο ίδιος ο Γρηγόριος από τη φιλία τους είναι η καχυποψία απέναντι στους φίλους και η βαθειά πίστη στον Θεό.

50) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος κατηγορεί υπαινικτικά τον Βασίλειο για αλαζονεία, αρχομανία και φιλοπρωτία τώρα που εκλέχτηκε επίσκοπος Σασίμων σε μια απέλπιδα προσπάθεια του να κερδίσει αναγνώριση και σεβασμό. Στη συνέχεια του εξιστορεί περιληπτικά τα εξής: Πρώτον, ότι δέχτηκε την επίσκεψη του Ανθίμου, ο οποίος συνοδευόταν από κάποιους επισκόπους με διπλό σκοπό: ή να δει τον πατέρα του Γρηγορίου ή να επιτύχει αυτό που επιδιώξε. Κι αφού τον υπέβαλε σε ένα είδος ανάκρισης ρωτώντας τον για διάφορα θέματα πότε με ευγένεια και πότε με απειλές κι εκφορά λόγου περί δικαίου, τον ρώτησε το εξής: Γιατί περιορίζει την πόλη μέσα στη δική του εκκλησιαστική περιφέρεια, αφού η Ναζιανζός και τα Σάσιμα αποτελούν την Εκκλησία ως μητέρα των Εκκλησιών ευθύς εξαρχής. Στο τέλος έφυγε άπρακτος κατηγορώντας τον Γρηγόριο για Βασιλισμό. Στο μεταξύ, οι συκοφάντες του τού έστειλαν πρόσκληση με απόφαση της Συνόδου. Και όταν εξέφρασε τις αντιρρήσεις του και την αγανάκτησή του, πρόβαλαν την απαίτηση να μεσολαβήσει ο ίδιος στον Βασίλειο για να αναλάβει ο ίδιος τη διεύθυνση του ζητήματος. Δέχτηκε τη δεύτερη αξίωση και μάλιστα του τονίζει ότι με αυτόν τον τρόπο τον τίμησε με την εμπιστοσύνη του. Μάλιστα είναι διατεθειμένος να τον ενημερώσει για το περιεχόμενο της επιστολής του Ανθίμου με την οποία τον έβριζε και τον κατηγορούσε. Αναρωτιέται πώς γίνεται, από τη μια, να γίνεται εμπόδιο στον Ανθιμο

για να κάνει εξυπηρέτηση προς τον Βασίλειο και από την άλλη ο ίδιος ο Βασίλειος να αισθάνεται προσβεβλημένος, γιατί πιστεύει ότι κάνει χάρη στον Άνθιμο. Τέλος, έμμεσα του κάνει συστάσεις για αυτοσυγκράτηση και αυτοκυριαρχία, ώστε να θυμάται ότι, αν τώρα που έγινε μητροπολίτης τον τύφλωσαν η έπαρση, η ματαιοδοξία και η αρχομανία τόσο πολύ σε σημείο που να νομίζει ότι μιλάει σε ανθρώπους ταπεινούς και χωρίς πατρίδα, έχουν και αυτοί τη δυνατότητα να κάνουν αντίλογο.

55) ΣΤΟΝ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ

Η επιστολή αυτή έχει ένα εντελώς ασυνήθιστο ύφος από αυτό που συνηθίζει να έχει ο Γρηγόριος. Ξεκινάει με μια περίεργη φράση που δεν είναι ούτε διδακτική ούτε παραμυθητική ούτε γνωμικό. Λέει στον Νικόβουλο ότι συνηθίζει να αποφεύγει αυτούς που τον καταδιώκουν, για να γίνει ο ίδιος ακριβοθώρητος, άρα και πιο ποθητός. Τέλος, τον προσκαλεί να πάει και να του διορθώσει τη ζημιά που έκανε πολύ καιρό πριν κι αν δεν έχει χρόνο, δεν πειράζει, αφού ο ίδιος ο Γρηγόριος θα έχει όλο και μεγαλύτερη ανάγκη να τον συναντήσει.

75) ΣΤΟΝ ΒΙΤΑΛΙΑΝΟ

Ο Γρηγόριος του εξηγεί ότι ο λόγος για τον οποίο δεν έχουν συχνή επικοινωνία είναι το ηθικό ποιόν των ανθρώπων που συναναστρέφεται. Αν, όμως, απαλλαγεί από τους πολλούς και φαύλους και καταστήσει την αρετή ως σύμμαχο κι οδηγό του, θα δει και κουτσούς να τρέχουν, όπως λέει η παροιμία. Αυτό του υπόσχεται ότι θα αναλάβει ο ίδιος να γίνει πράξη πάντα με τη βοήθεια του Θεού.

98) ΠΡΟΣ ΟΣΟΥΣ ΑΣΧΟΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΤΑ ΚΟΙΝΑ

Ο Γρηγόριος εξαπολύει ένα δριμύτατο κατηγορώ εναντίον των κυβερνώντων, θεωρώντας ότι, αν ήταν στη διακριτική τους ευχέρεια, δε θα άφηναν άθικτο ούτε καν τον σάκο του Διογένη του Σινωπέα, αλλά θα άπλωναν το χέρι τους και σε εκείνον, εξευτελίζοντας την τέχνη του, το τριμμένο μάτιο και το ραβδί και το ότι δεν απέκτησε τίποτα από τη φιλοσοφία και ότι κάθε φορά πηγαίνει και περνά τον καιρό του πηγαίνοντας από πόρτα σε πόρτα και όπου τύχει τους κατηγορεί ότι προσπαθούν να τιμωρήσουν τον Θεότεκνο εξαιτίας της τέχνης του. Αναρωτιέται τι να πρωτοπεί, για να τον υπερασπιστεί. Ότι, για παράδειγμα, είναι διάκονος ή ότι είναι άπορος ή ότι είναι ξένος κι ότι άλλοι τον θεωρούν πιο καταρτισμένο σε κάποια ζητήματα από τους ίδιους τους άρχοντες ή ότι είναι αξιοσέβαστος εξαιτίας του τρόπου που ζει και ιερέας των μαρτύρων και προσωρινό κάτοικος εδώ. Η μόνη του αμαρτία είναι ότι ο ίδιος από μόνος του αγχώνεται, ώστε να είναι το ίδιο καλός και δίκαιος με όλους. Συνεπώς, ως κρίνουν οι ίδιοι οι άρχοντες αν υπάρχει κάτι πιο σπουδαίο από αυτό και ποιο είναι

αυτό. Αλλά καλό θα είναι για τη δική τους υστεροφημία να τον συγχωρήσουν για όλα.

112) ΣΤΟΝ ΚΕΛΕΥΣΙΟ

Ο Γρηγόριος δράττεται της ευκαιρίας και λόγω της φιλίας τους να κάνει αυστηρές συστάσεις στον Κελεύσιο για τη συμπεριφορά του, η οποία δεν αρμόζει σε δικαστή. Έτσι λοιπόν του λέγει ότι παρανομεί, επειδή δεν νηστεύει κι αυτή η πράξη του κάνει τον Γρηγόριο να αναρωτιέται πώς ο Κελεύσιος θα υπερασπιστεί τους ανθρώπινους νόμους, όταν δεν τηρεί τους θεϊκούς. Στη συνέχεια, τον συμβουλεύει να είναι έντιμος και αδέκαστος, για να μην δώσει αφορμές για αρνητικά σχόλια, ότι γελοιοποιείται ο ίδιος με την προβολή αισχρών θεαμάτων και ότι είναι πολύ σημαντικό να ξέρει ο ίδιος ο δικαστής ότι δεν είναι υπεράνω της κρίσεως και της κριτικής και έτσι θα αμαρτήσει λιγότερο.

114) ΣΤΟΝ ΚΕΛΕΥΣΙΟ

Επειδή ο Κελεύσιος κατηγορεί τον Γρηγόριο για τη σιωπή του και για έλλειψη καλών τρόπων, ο Γρηγόριος αποφασίζει να του διηγηθεί έναν μύθο, στην προσπάθεια του να συγκρατήσει τη φλυαρία του. Τα χελιδόνια κορόιδευαν τους κύκνους, επειδή δεν ήθελαν να έρχονται σε επαφή με τους ανθρώπους, ούτε να τους κελαηδούν, αλλά ζούσαν στα λιβάδια και στα ποτάμια κι αγαπούσαν την ερημιά: το τραγούδι τους ήταν σύντομο και ό,τι κελαηδούσαν το έλεγαν από μέσα τους, σαν να ντρέπονταν να κελαηδήσουν. Μάλιστα, έλεγαν ότι ενώ για τα ζώα αυτά είναι οι πόλεις, οι άνθρωποι και τα σπίτια και κελαηδούν στους ανθρώπους και τους διηγούνται τα δικά τους και μάλιστα αυτούς τους αρχαίους μύθους για τον Πανδίωνα, τις Αθήνες, τον Τηρέα, τη Θράκη, την αποδημία, τη συγγένεια, την προσβολή, το κόψιμο της γλώσσας, τα γράμματα και πάνω απ'όλα τον Ίτυν και πώς μεταμορφώθηκαν από άνθρωποι σε πουλιά. Όμως, οι κύκνοι με δυσκολία έκριναν ότι άξιζε να τους μιλήσουν, γιατί μίσησαν τη φλυαρία. Όταν, κάποια στιγμή, διαπίστωσαν ότι τελικά άξιζε τον κόπο να τα μιλήσουν, είπαν ότι, αν έρθει κάποιος στην ερημιά να τους ακούσει, όταν απλώνουν τα φτερά τους στο ζέφυρο, ακούγεται κάτι γλυκό κι αρμονικό. Το ότι δεν τραγουδούν πολύ και με το κελάηδημά τους δεν απευθύνονται σε όλους είναι ενδεικτικό του μέτρου που τηρούν στη μελωδία και γι'αυτό δεν αναμιγνύουν την μουσική με τη φασαρία. Αντίθετα, τα χελιδόνια προκαλούν την αγανάκτηση των ανθρώπων, γιατί συνηθίζουν να κελαηδούν υπερβολικά, ακόμα και με κομμένη γλώσσα. Τέλος, ο Γρηγόριος απευθυνόμενος στον Κελεύσιο του ζητάει να σταματήσει να κατηγορεί τη σιωπή του, αν ανακαλύψει ότι είναι καλύτερη από την

ευφράδειά του. Αλλιώς θα πει την εξής παροιμία: «Τότε θα τραγουδήσουν οι κύκνοι, όταν σωπάσουν οι καλιακούδες».

116) ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ

Η επιστολή αναφέρεται στη Λαμίδα, η οποία χαρακτηρίζεται ως χώρα της σιωπής και γυμναστήριο της φιλοσοφίας. Ο Γρηγόριος την είδε, όταν ήταν σιωπηλή και θέλει να τη δει και τώρα που μιλάει, ώστε και τον πόθο των αδελφών του να ικανοποιήσει και να προβάλλει αντίλογο στην μικρολογία τους. Γιατί, όταν θα τα πουν από κοντά, δε θα μιλά άλλος ούτε θα κάνουν σαφείς εικασίες για εκείνον, αλλά θα γίνεται κατανοητός χωρίς ασάφειες και διφορούμενα σημεία.

149) ΣΤΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟ

Σε αυτή την επιστολή θίγεται πρώτη φορά ένα μείζονος σημασίας και απίστευτης ωμότητας θέμα. Ο Γρηγόριος απορεί πώς μπόρεσε ο συνδιάκονος του Ευθάλιος, χωρίς να σεβαστεί ούτε το αξίωμα του, ούτε τη φιλία, να συντρίψει τον Φιλαδέλφιο μαστιγώνοντάς τον και φυλακίζοντάς τον. Ζητά από τον Γεώργιο να μην υποβαθμίσει τη σοβαρότητα της κατάστασης, αλλά να τον επισκεφτεί και να προβεί σε αναπαραστατική περιγραφή των γεγονότων. Καλό θα είναι να τον συνοδεύει και ο διάκονος και να απολογηθεί για την κατηγορία και να έχει αποδείξεις για τη ζωή αυτού που συνετρίβη, γιατί δεν ανέχεται να συμβαίνει κάτι τόσο επονεϊδίστο σχεδόν μπροστά στα μάτια του.

153) ΣΤΟΝ ΒΟΣΠΟΡΙΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΚΟΛΩΝΙΑΣ

Ο Γρηγόριος ανακοινώνει στον Βοσπόριο την απόφαση του να υποβάλει την παραίτησή του από την επισκοπή κι ότι δεν έχει σκοπό να ακούσει τις συμβουλές και τις προτροπές κανενός. Το ίδιο έπραξε και στο παρελθόν με δυσάρεστες συνέπειες. Το μόνο πλέον που του απομένει είναι να πάει κοντά στον Θεό, που είναι ο μόνος δίκαιος και αμερόληπτος κριτής. Μέχρι να συμβεί αυτό θα παραμείνει απομονωμένος.

165) ΣΤΟΝ ΤΙΜΟΘΕΟ

Ο Γρηγόριος αναλαμβάνει να συμπαρασταθεί και να δώσει κουράγιο στον Τιμόθεο, από τη στιγμή που έμαθε ότι δεν αντιμετωπίζει καρτερικά και στωικά κάποια

δυσκολία του. Ο ίδιος έχει ως απαράβατη αρχή του να μην επαινεί ούτε την απάθεια, ούτε την αμαχητί παράδοση στη συμφορά, γιατί το πρώτο είναι απάνθρωπο, το δεύτερο αντίθετο με τους κανόνες της φιλοσοφίας. Γι' αυτό και πρέπει κάποιος να τηρεί το μέτρο. Στη συνέχεια του δηλώνει ευθέως ότι θα του συμπαρασταθεί και με νουθεσίες και με επιπλήξεις. Εξάλλου το να συμπάσχει κανείς με άλλον είναι αρκετό για παρηγοριά και ο άρρωστος αναζητά κι αναμένει τη θεραπεία του από τον υγιή. Ως αντίδοτο στη λύπη του προτείνει την πίστη στο Θεό, την προσευχή, την ησυχία και την ανάγνωση βιβλίων. Όμως ο Γρηγόριος θεωρεί υποτιμητικό να μιμούνται στα θέματα αυτά τον μέσο όρο των συνανθρώπων τους. Και αυτό, γιατί ο λόγος του Θεού μας βάζει πάνω από τα τωρινά και μας λέει να τα προσπερνάμε, επειδή είναι σκιές και αινίγματα και να μη θεωρούμε αληθινά ούτε τη λύπη ούτε τη χαρά. Το μόνο που αξίζει να αναγνωρίζουμε ως λυπηρό είναι η κακία και ως ευχάριστο την αρετή και την στενή σχέση με τον Θεό.

166) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος απαντά σε προηγούμενη επιστολή του Τιμοθέου με ένα παράδειγμα από την Ιλιάδα. Τον παρομοιάζει με τα άλογα του Αχιλλέα, τα οποία αφού έπαψαν να θρηνούν για τον νεκρό Πάτροκλο, σήκωσαν το κεφάλι, τίναξαν την σκόνη και ήταν έτοιμα να ξαναμπούν στο πεδίο της μάχης. Τον συμβουλεύει να φιλοσοφεί κατά του πόνου και ο ίδιος θα δεχτεί ότι δεν είναι κάτι το αξιόλογο να κρίνει κανείς από την ξηρά όσους ταξιδεύουν, αλλά είναι πολύ σημαντικός ο αγώνας ενάντια στις συμφορές. Άλλωστε ο ίδιος εναντιώθηκε πολλές φορές σε πολλούς και έτσι έπραττε σε ολόκληρη τη ζωή του. Τώρα ήρθε η ώρα να κριθεί από τους άλλους αν έπραξε σωστά.

187) ΣΤΟΝ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

Η επιστολή ξεκινά με την απάντηση του Γρηγορίου στα παράπονα του Νεκταρίου ότι δεν του γράφει λέγοντας του ότι ούτε και αυτός του γράφει. Γρήγορα όμως αλλάζει ύφος και του εκφράζει τη χαρά του για όσα αξιοθαύμαστα τού γράφει για τον Νικόβουλο, ικανά να ενθουσιάσουν έναν πατέρα που βλέπει τις προσδοκίες που είχε για τον γιο του να εκπληρώνονται. Βέβαια, δεν παραλείπει να τονίσει ότι είναι πολύ νωρίς ακόμα για ξέφρενους πανηγυρισμούς, γιατί ακόμα δεν δοκιμάστηκε ο νέος για να διαπιστωθεί, πέραν πάσης αμφιβολίας, ότι, όντως, είναι αντάξιος των υποσχέσεων του Νεκταρίου και των προσδοκιών του Γρηγορίου.

191) ΣΤΟΝ ΕΥΣΤΟΧΙΟ

Ο Γρηγόριος εξαπολύει μια απίστευτα σκληρή επίθεση στον Ευστόχιο στρεφόμενος και εναντίον του ίδιου του του εαυτού, αφού κατάλαβε ότι ήταν λάθος του να δώσει συμβουλές σε έναν σοφιστή. Δεν τον πείραξε τόσο η, γεμάτη κακίες, γλώσσα, όσο η πεποίθηση του-καχυποψία ότι δεν ενήργησε φιλικά. Πάντως, του εύχεται να είναι καλά, να μην προτρέχει η γλώσσα της διανοίας, όποτε και αν είναι εφικτό να συμβεί αυτό κι ότι ο ίδιος σκοπεύει απλώς να κάνει υπομονή τιμώντας έτσι τη φιλία τους.

202) ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΛΗΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει την έντονη ανησυχία του για τις συμφορές που αντιμετωπίζουν οι Εκκλησίες και αναλαμβάνει να κινητοποιήσει τον Νεκτάριο, έτσι ώστε να αναλάβει πρωτοβουλίες για την άρση του αδιεξόδου.

Καταρχήν οι οπαδοί της αίρεσης του Άρειου ή Ευδοξίου πήραν την πρωτοβουλία, άγνωστο από πού ορμώμενοι, να κάνουν σύναξη Εκκλησιών. Από την άλλη, οι οπαδοί του Μακεδόνιου έφτασαν, με τις έριδες τους, σε τέτοιο σημείο αλαζονείας, ώστε να διεκδικούν για λογαριασμό τους και το όνομα των επισκόπων, διαδίδοντας ότι στα μέρη τους έρχεται πρώτος στις χειροτονίες τους ο Ελεύσιος. Επίσης, ο Ευνόμιος θεωρεί συμφορά που δεν μπορεί να τους πείσει όλους να συνταχτούν με τη δική του γραμμή πλευσης. Αλλά η πιο φοβερή από όλες τις συμφορές που έπληξαν την Εκκλησία είναι η ασυδοσία των Απολλιναριστών, οι οποίοι εξασφάλισαν για λογαριασμό τους, εξουσία ισότιμη με αυτή των επισήμων επισκόπων να πραγματοποιούν συγκεντρώσεις.

Ο Απολλινάριος προσπαθεί να αντιμετωπίσει το «πρόβλημα» της ενσάρκωσης του Θείου Λόγου. Είχε όμως ήδη αρνηθεί ενσυνείδητα την πίστη της Εκκλησίας ότι ο θείος Λόγος είναι «ενανθρωπήσας», δηλαδή προσέλαβε συγχρόνως την σάρκα και το πνεύμα (νου - ψυχή) του ανθρώπου. Κατά τον Απολλινάριο ο Χριστός δεν μπορούσε να έχει δύο φύσεις, θεία και ανθρώπινη, τέλειες, γιατί τότε θα είχαμε δύο τέλεια όντα, δύο Χριστούς και όχι έναν.

Ο Απολλινάριος παρά τις προσπάθειες που κατέβαλε να εξηγήσει με λογικό τρόπο τη διδασκαλία του για την ενανθρώπηση του Υιού και Λόγου του Θεού, δεν κατάφερε να δώσει μία ευλογοφανή εξήγηση της ενότητας στο πρόσωπο του Χριστού, γιατί ταύτιζε τη φύση με την υπόσταση. Οι Καππαδόκες αντίθετα, κινούμενοι από την ανάγκη σωτηρίας ολόκληρου του ανθρώπου, διέκριναν γενικά τους όρους φύση και υπόσταση και διαπίστωναν στο Χριστό ενωμένες τη θεία και την ανθρώπινη φύση. Οι φύσεις διασώζονταν ενωμένες και η υπόσταση που είναι ύπαρξη, ον και πρόσωπο, ήταν μία, του Χριστού.

Η διδασκαλία του Απολλιναρίου είχε αρχίσει να κερδίζει υποστηρικτές σε όλη την Αυτοκρατορία. Η ενότητα της Εκκλησίας βρισκόταν σε άμεσο κίνδυνο, όπως και η ενότητα της Αυτοκρατορίας. Η αίρεση προκαλούσε εμφύλιες διαμάχες. Επείγουσα

ανάγκη θεωρήθηκε η σύγκληση μίας νέας Οικουμενικής Συνόδου, όπως φαίνεται έμμεσα από τις ενέργειες του Νεκταρίου στο τέλος της επιστολής.

203) ΣΤΟΝ ΟΥΑΛΕΝΤΙΝΙΑΝΟ

Ο Γρηγόριος διαμαρτύρεται για τον εκτοπισμό του από την Καρβάλη ισχυριζόμενος ότι θα ήταν πολύ καλύτερο να ανακοινώσει την μετοικεσία τους με μια προκήρυξη παρά να τους υποβάλει σε τέτοια ταπείνωση με την εγκατάσταση γυναικών ενώπιον τους, πράγμα που τον βγάζει από τον έντιμο κι ενάρετο δρόμο που επέλεξε ο ίδιος να ακολουθήσει. Του καθιστά σαφές ότι γνωρίζει ήδη τον αντίλογο που θα προβάλλει προς υπεράσπιση της πράξης του και του θυμίζει τον τρόπο υποδοχής του κάθε φορά που τον επισκέπτεται στην πατρίδα του. Όμως θα αναγκαστεί, έστω και ακούσια, να μετοικήσει παρά να συμβιώσει με γυναίκες, τις οποίες παρομοιάζει με έχιδνες. Στη συνέχεια, αφού πρώτα κάνει έναν σύντομο απολογισμό των πεπραγμένων του στη ζωή, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όσο βαριά κι αν είναι τα χτυπήματα της μοίρας, οφείλουμε να τα υπομένουμε με καρτερία και στωικότητα και δεν είναι πιο βαριά από την μετοικεσία από τη μια πόλη στην άλλη, που είναι υποχρεωμένος ο ίδιος να αποδεχτεί. Τέλος, του εύχεται να μείνει στον τόπο του για περισσότερο καιρό από τους προηγούμενους επισκόπους, να είναι πιο συνετός, ώστε ούτε οι άγιοι μάρτυρες να προσβάλλονται, ούτε οι ίδιοι οι μετανάστες να αναστατώνονται, όπως ο ίδιος ο Γρηγόριος, από μια τέτοια κακοπάθεια, σαν και αυτή που υπέστη αυτός σε ξένο τόπο.

206) ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΟ

Ο Γρηγόριος εξαπολύει μια αφάνταστα σκληρή επίθεση στον Αδέλφιο που φαίνεται να υπέκυψε στον σαρκικό ερωτικό πειρασμό για τις γυναίκες. Αφού, πρώτα, του θυμίζει το παράδειγμα του ιερέα Ηλεί, στη συνέχεια του υποβάλλει μια σειρά από αμείλικτα ρητορικά ερωτήματα και του δίνει τις εξής συμβουλές: 1) Να φυλαχτεί από την παγίδα στην οποία έπεσε με τα μάτια. 2) Να μην επιχειρήσει να δικαιολογήσει την πράξη του προβάλλοντας τον γελοίο ισχυρισμό ότι του έκαναν ξόρκια ή μάγια· είναι οδυνηρό ένα τόσο μεγάλο σπίτι που έγινε με τόσο πολύ κόπο, να διαλυθεί από μια απερισκεψία της στιγμής και μάλιστα στο ξεκίνημα της ζωής του. 3) Ακόμα πιο φοβερό είναι γυναίκες παρθένες που και οι γονείς του κι ο ίδιος, όπως έπεισε τους πάντες, τις αφιέρωσαν στο Θεό, τώρα τις ίδιες να τις ατιμάζει και το ίδιο να έχει ήδη κάνει σε άλλες απειλώντας τες ότι θα πάθουν τα ίδια. 4) Να έχει φόβο Θεού. 5) Να σεβαστεί τον ίδιο τον Γρηγόριο. 6) Να μείνει, από δω και στο εξής, μακριά από κάθε πονηρό λογισμό. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, αν δεν γίνει σύμβουλος κι οδηγός του ο φόβος του Θεού, οι νουθεσίες θα έχουν από ελάχιστο ως μηδαμινό αποτέλεσμα.

240) ΣΤΟΝ ΜΕΛΕΤΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει τη δυσαρέσκεια του στον Μελέτιο για την ξαφνική και ανεξήγητη διακοπή της επικοινωνίας τους και τον κατηγορεί για αδράνεια και αναλγησία. Αναρωτιέται τι απέγιναν η παρέα τους, οι κοινοί λόγοι και οι συναθροίσεις τους. Βέβαια, κατηγορεί και τον ίδιο του τον εαυτό για αδράνεια και του επισημαίνει ότι, αν θέλει να παραμείνουν φίλοι, θα το μάθει από την επιστολή του.

8.6) ΕΠΙΑΝΕΤΙΚΕΣ

3) ΣΤΟΝ ΕΥΑΓΡΙΟ

Ο Γρηγόριος απαντά στους επαίνους και στις ευχαριστίες του πατέρα του Ευαγρίου, αφού αισθάνεται ότι η προκοπή του Ευάγριου είναι και δική του επιτυχία. Εκφράζει, μάλιστα, την άποψη ότι στην προκοπή των παιδιών αντικατοπτρίζεται η επιτυχία του πατρικού-γονικού ρόλου. Συνεχίζοντας κάνει έναν σύντομο απολογισμό του έργου του. Αρχικά αναφέρει, εντελώς συνειδητά, ότι ωφέλησε τον Ευάγριο ελάχιστα ή καθόλου, γιατί πιστεύει ότι οι νουθεσίες από μόνες τους δεν είναι κάτι το σημαντικό. Όμως, πιστεύει ότι η πιο σημαντική προσφορά της διδασκαλίας του είναι ότι κατάφερε να τον κάνει θεοσεβούμενο και θεοφοβούμενο και να περιφρονεί τα εγκόσμια υλικά και φθαρτά αγαθά. Επίσης, εύχεται ο Ευάγριος να έχει τις αρχές που κατάφερε να του εμφυσήσει ο Γρηγόριος ως οδηγό του και πυξίδα του, να τις εφαρμόσει, με βάση αυτές να πορευτεί στη ζωή του και να γίνει έντιμος και ευτυχισμένος. Στο τέλος της επιστολής, κάνει επίκληση στην εντιμότητά του και του εκφράζει τη χαρά και την τιμή που αισθάνεται ο ίδιος λόγω της φιλίας του Ευαγρίου.

8) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Αυτή η επιστολή του Γρηγορίου προς τον Βασίλειο αρχίζει με έπαινο που αφορά στο προοίμιο της επιστολής του, θέτοντας, συγχρόνως, και το ρητορικό ερώτημα τι από όλα όσα έχει κάνει ο ίδιος δεν είναι αξιέπαινο. Η χρήση ερωτημάτων προσδίδει ζωντάνια, αμεσότητα και παραστατικότητα στο λόγο. Ειδικότερα, όταν πρόκειται για ρητορικά ερωτήματα, η απάντησή τους είναι αυτονόητη· στην περίπτωση αυτή ενισχύουν τον προβληματισμό του και κάνουν περισσότερο αποδεκτές τις ιδέες του συγγραφέα.

Η αιτιολογική πρόταση «επειδή γε εις τον πρεσβυτέρου βαθμόν εβιάσθημεν» φανερώνει ότι ο σκοπός της επιστολής είναι ότι ο Γρηγόριος θέλει να συγχαρεί τον Βασίλειο που έγινε πρεσβύτερος. Κι αυτή η εξέλιξη ήρθε χωρίς να την έχει επιδιώξει κανένας από τους δύο, αφού και οι δύο επεδίωκαν την μακαριότητα της φιλοσοφίας

που περιορίζεται σε αποχή από υλικές απολαύσεις και αξιώματα. Εφόσον, όμως, αυτή η εξέλιξη είναι γεγονός, ο Γρηγόριος πιστεύει ότι το καλύτερο που έχουν να κάνουν και οι δύο είναι να αποδεχτούν την κατάσταση. Μάλιστα δίνει έμφαση στις συκοφαντίες των αιρετικών και με αφορμή αυτές εκφράζει την άποψη ότι δεν πρέπει να προδώσουν ούτε τις αρχές τους ούτε και τις ελπίδες των πιστών τους.

10) ΣΤΟΝ ΚΑΝΔΙΔΙΑΝΟ

Η επιστολή αρχίζει με την παράθεση ρητορικών ερωτημάτων, με τα οποία ο Γρηγόριος αναρωτιέται: α) Πού είναι τώρα οι σοφιστές. β) Γιατί σωμαίνονται οι ποιητές. γ) Ποιες λέξεις που να είναι οι πιο ωραίες αναζητούν ή ποιο θέμα που να είναι το πιο εντυπωσιακό. Στη συνέχεια επαινεί τον Κανδιδιανό χαρακτηρίζοντάς τον άξιο άρχοντα. Αναρωτιέται αν πρέπει να αφήσουν κατά μέρος τα λόγια και να θαυμάσουν σιωπηλά τις αρετές του, αφήνοντας τον έπαινό του σε άλλους. Η απάντηση σε αυτή την απορία δίνεται από τον ίδιο τον Γρηγόριο και είναι αρνητική. Προτρέπει, μάλιστα, τον καθέναν από τους άλλους να επαινέσει όποια αρετή του Κανδιδιανού θέλει και μπορεί. Προβλέπει ότι πολλοί θα επικεντρώσουν τον έπαινο τους σε λόγους και γιορτές προς τιμήν του, παίρνοντας ο καθένας έναν τομέα από τη δράση του· άλλοι τη διοίκηση των κοινών, την ευσυνειδησία και την εργατικότητα που επέδειξε κατά την άσκηση των καθηκόντων του· άλλοι τον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης και την ικανότητα να συμφιλιώνει, να διερευνά σε βάθος τις διάφορες υποθέσεις κι αντιδικίες. Του υπενθυμίζει ότι δεν έχει την εξουσία να επιβάλει ποινές σε όσους παρανόμησαν, αλλά να φροντίζει να μην παρανομήσουν καθόλου και να υποχωρούν όλοι πιο πολύ μπροστά στη δική του πνευματική ανωτερότητα, παρά στην επίδειξη πυγμής από τους άλλους, των οποίων νόμος είναι το δίκαιο του ισχυρότερου.

Επιπλέον, ο Γρηγόριος θαυμάζει τον Κανδιδιανό που αποδεικνύεται ανώτερος από τις δυσκολίες των καιρών. Είναι ειδωλόλατρη στο θρήσκευμα και προσφέρει τις υπηρεσίες που απορρέουν από τη θέση του στο κράτος. Δεν πρόκειται για τις υπηρεσίες ενός κόλακα, αλλά γι'αυτές που προσφέρουν έντιμοι κι ανώτεροι άνθρωποι, όπως ο ίδιος ο Κανδιδιανός, ο οποίος είναι ευσυνείδητος, φιλόπατρις και κερδίζει τον αγέραστο έπαινο και την αιώνια δόξα. Επιπρόσθετα, δείχνει τον προσήκοντα σεβασμό και στη φιλία, αφού όχι μόνο βρίσκει πάντα χρόνο να θυμάται αλλά και να τιμά τους φίλους του, ακόμα και με επιστολή και να ομολογεί ότι τους έχει επιθυμήσει κι όταν λείπουν έχει τη δυνατότητα να τους προσελκύει προς το μέρος του. Για όλους αυτούς τους λόγους του εύχεται να καταταγεί κάποτε στη δική του παράταξη και, συγχρόνως, σε αυτή του Θεού· άρα και στην παράταξη των διωκόμενων κι όχι όσων ασκούν διώξεις-διωγμούς· γιατί τους δεύτερους τους παρασύρει η λήθη που έρχεται με την πάροδο του χρόνου, ενώ οι πρώτοι κερδίζουν την ουράνια βασιλεία και την αιώνια δόξα.

15) ΣΤΟΝ ΛΟΛΛΙΑΝΟ

Αρχικά, ο Γρηγόριος επαινεί τον Λολλιανό που επέστρεψε σε αυτόν και στους κοινούς τους φίλους. Όμως, το πιο σημαντικό είναι ότι συμπεριφέρθηκε με ευσυνειδησία και τους λύτρωσε από την έγνοια που είχαν γι' αυτόν. Άλλωστε φιλία σημαίνει να βρίσκονται οι άνθρωποι μαζί και στις χαρές και στις λύπες. Πιστεύει ότι οι ανιψιοί του, ο Ελλάδιος και ο Ευάλιος θα χαρούν πολύ να τον ξαναδούν. Μάλιστα, η χαρά τους ενδέχεται να γίνει ακόμα μεγαλύτερη, αν θέσει στη διάθεση τους τον ίδιο του τον εαυτό, που είναι γνωστός για την καλοσύνη του και για την αρετή του. Του υπόσχεται, μάλιστα, ότι αν γνωρίσει τους ανιψιούς του καλύτερα και διαπιστώσει το επίπεδο της πνευματικής τους ωριμότητας και ανωτερότητας, θα έχει τη χαρά και την τιμή να γνωρίσει κι άλλους τέτοιους ανθρώπους. Τέλος, εκφράζει τη βεβαιότητα ότι ο Λολλιανός θα φανεί αντάξιος της εμπιστοσύνης του και, κατ' επέκτασιν, της φιλίας του.

24) ΣΤΟΝ ΘΕΜΙΣΤΙΟ

Αυτό που ο Γρηγόριος πιστεύει ότι διακυβεύεται είναι οι λόγοι· τώρα είναι η κατάλληλη στιγμή να επιστρατεύσει ο Θεμιστίος όλη τη ρητορική του δεινότητα, αφού, κατά τον Γρηγόριο, ο ίδιος είναι ο βασιλιάς των λόγων. Του υπενθυμίζει ότι ο Αμφιλόχιος είναι φίλος και των δύο και τόσο ενάρετος που ούτε τη γενιά των πατέρων του ατιμάζει, ούτε τη φιλία του, αν εξακολουθεί να έχει ο ίδιος ο Γρηγόριος σωστή κρίση. Όμως, το πιο σημαντικό από όλα είναι ότι τυραννιέται άδικα. Αυτό για τους άλλους μπορεί να μην σημαίνει απολύτως τίποτα, αλλά για τον ίδιο τον Γρηγόριο είναι αδιανόητο, ο οποίος το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να μεσολαβήσει σε αυτούς που μπορούν να ευεργετούν. Τον προκαλεί έμμεσα να επιβεβαιώσει τις ιδέες του Πλάτωνα περί ιδεώδους Πολιτείας, η οποία θα γίνει πραγματικότητα μόνο όταν αναλάβουν τη διακυβέρνηση του κράτους οι φιλόσοφοι. Επιπρόσθετα, του ζητάει να βοηθήσει την πατρίδα και την Εκκλησία και με λόγια και με έργα. Μάλιστα έχει τόση εμπιστοσύνη στη φιλοσοφική του κατάρτιση ώστε θεωρεί ότι είναι ικανός να ευεργετήσει ακόμα και τον ίδιο και τους άλλους εγκωμιαστές του και φίλους του.

44) ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ, ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ

Η επιστολή αρχίζει με την έκφραση απορίας από την πλευρά του Γρηγορίου, ο οποίος αναρωτιέται από πού να αρχίσει το εγκώμιο του παραλήπτη και τι είδους χαρακτηρισμό να του αποδώσει. Μήπως στύλο και στήριγμα της Εκκλησίας ή μήπως φάρο μέσα στον κόσμο, ή άγγελο με φωτοστέφανο μεταξύ των Χριστιανών ή δώρο του Θεού ή στήριγμα της πατρίδας ή κανόνα της πίστης ή πρεσβευτή της αλήθειας ή

όλα μαζί και ακόμα περισσότερα. Τονίζει ότι σκοπεύει να επιβεβαιώσει τους υπερβολικούς του επαίνους με παραδείγματα από την καθημερινή ζωή.

Η Εκκλησία της Καισάρειας θα γιορτάσει και θα ακτινοβολήσει από χαρά, μόλις βρει έναν άξιο ηγέτη σαν κι αυτόν. Ο ζήλος του, η επιμονή του, η συνέπεια του, η ευσυνειδησία του κατά την τέλεση των ιερών καθηκόντων του και η ελευθερία λόγου κι έκφρασης έκαναν το θαύμα τους. Το γήρας μετατρέπεται σε νιάτα, η αρρώστια θεραπεύεται, όσοι είναι κληήρεις πηδούν από τα κρεβάτια τους και οι ασθενείς αποκτούν δύναμη. Συμπαραστάτης και βοηθός του σε όλα αυτά είναι ο πατέρας του Γρηγορίου, ο οποίος έχει την ιδανική ευκαιρία να ολοκληρώσει τον κύκλο της ζωής του αγωνιζόμενος υπέρ της Εκκλησίας. Μάλιστα, η διαίσθησή του τού λέγει ότι θα ξανασταθεί στα πόδια του πιο ακμαίος και πιο νέος εξαιτίας των προσευχών όλων των πιστών. Τέλος, παρακαλεί να τον συγχωρήσουν, αν έδωσε την εντύπωση ότι φάνηκε να υποχωρεί μπροστά στα λόγια των κακόβουλων ανθρώπων, αλλά λίγο αργότερα θα τρέξει προς το μέρος του, θα τον αγκαλιάσει και θα προσθέσει ο ίδιος όσα τώρα δεν λέγονται στην παρούσα εγκωμιαστική επιστολή.

58) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Η επιστολή ξεκινάει με το εγκώμιο του Βασιλείου από τον Γρηγόριο, ο οποίος τον θεωρεί δάσκαλο της ζωής κι όσων πρεσβεύει ο Χριστιανισμός. Διατυπώνει την πεποίθηση ότι όσο πιο πολύ συναναστρεφόμαστε κάποιον, τόσο πιο καλά τον γνωρίζουμε και είναι πιο αξιόπιστη η μαρτυρία μας όταν αφορά κάποιον που τον έχουμε γνωρίσει εκ του σύνεγγυς και δια ζώσης. Μια βασική καινοτομία αυτής της επιστολής είναι ότι την γράφει χωρίς να το θέλει και για το λόγο αυτό τον παρακαλεί να μη θυμώσει μαζί του, γιατί, διαφορετικά, θα εξοργιστεί αν ο Βασίλειος πιστεύσει ότι όσα του λέγει δεν έχουν ως κίνητρο την άδολη κι ανιδιοτελή του αγάπη προς αυτόν.

Στη συνέχεια του υπενθυμίζει ότι πολλοί τους κατηγορήσαν ότι η πίστη τους δεν έχει ισχυρά θεμέλια. Άλλοι τους κατηγορούν ανοιχτά για ασέβεια κι άλλοι για δειλία· για ασέβεια, όσοι πιστεύουν ότι δεν μιλάνε σωστά· για δειλία όσοι κατηγορούν την υποχωρητικότητά τους. Κι από αυτό το σημείο αρχίζει η αφήγηση ενός πρόσφατου συμβάντος.

Σε ένα συμπόσιο στο οποίο παρευρίσκονταν αρκετοί φίλοι τους συμμετείχε και ένας άνθρωπος που φαινόταν και είχε τη φήμη ότι είναι αρκετά ευσεβής. Ωστόσο εξοργίστηκε με τα εγκωμιαστικά σχόλια στα οποία προέβησαν οι συνδαιτυμόνες για τον Βασίλειο και για τον Γρηγόριο προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι ο Βασίλειος πρόδωσε την ορθόδοξη πίστη με όσα πρεσβεύει, καθώς και ότι ο Γρηγόριος έδειξε και αυτός με τη σειρά του προδοτική συμπεριφορά επειδή δεν διαφωνεί με τις απόψεις του Βασιλείου. Στην πορεία της συζήτησης ο Γρηγόριος κατάφερε να αποδείξει ότι ο συγκεκριμένος άνθρωπος έλεγε τη μισή αλήθεια και του εξήγησε γιατί αποκαλεί το Άγιο Πνεύμα «Θεό». Δυστυχώς η αντίδραση των συνδαιτυμόνων ήταν άσχημη επειδή δεν πείστηκαν από την επιχειρηματολογία του Γρηγορίου. Γι' αυτό και

αναρωτιέται πώς πρέπει να διατυπωθεί η αλήθεια, ώστε να καταφέρουν να αντικρούσουν τους διαφωνούντες.

83) ΣΤΟΝ ΑΛΥΠΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος επαινεί τον Αλύπιο για το έμπρακτο ενδιαφέρον που δείχνει για τη διαφύλαξη της περιουσίας του. Ένας ακόμα λόγος για τον οποίο τον επαινεί είναι επειδή του γνωστοποίησε με προηγούμενη επιστολή του ότι ανέλαβε αυτό το έργο. Μάλιστα, συμπεραίνει ότι ένα μέρος αυτού του έργου το πράττει για χάρη της δικαιοσύνης και το υπόλοιπο για χάρη του ίδιου. Επίσης, τον παρακαλεί να εξακολουθήσει και στο μέλλον να τον ευεργετεί. Του δηλώνει ότι απαραίτητη προϋπόθεση, για να αυξηθεί ο θαυμασμός που του έχει, είναι να δείχνει πάντοτε εμπράκτως ότι το ενδιαφέρον του γίνεται ολοένα και πιο πολύ. Τέλος, τον πληροφορεί ότι ξέρει ότι ο γιος του ο Ευφήμιος δεν ήρθε ακόμα, αλλά ελπίζει και πιστεύει ότι δεν θα τον βάλει σε περιπέτειες μόλις φτάσει.

84) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Αυτή η επιστολή έχει την εξής πρωτοτυπία: Ο αυθεντικός της αποστολέας είναι ο Φουρτουνάτος, που είναι φίλος του Αλύπιου και του Γρηγορίου. Ο Γρηγόριος αναλαμβάνει διαμεσολαβητικό ρόλο και μας πληροφορεί ότι ο Φουρτουνάτος είναι αξιέπαινος διάκονος. Όσον αφορά σε άλλες πληροφορίες για τον Φουρτουνάτο, ο Γρηγόριος εκφράζει την βεβαιότητα ότι θα τα ανακαλύψει μόνος του, με την φιλική διάθεση και την ευσέβεια που τον διακρίνουν. Τέλος, του τονίζει πως όποια ευεργεσία κάνει σε αυτόν, θα την θεωρήσει ως ευεργεσία απέναντι στον ίδιο.

121) ΣΤΟΝ ΘΕΟΔΩΡΟ

Ο Γρηγόριος ευχαριστεί τον Θεόδωρο για τα δώρα που του έστειλε σε μια τόσο σημαντική στιγμή και θυμάται ότι οι πατέρες της εποχής τους, μαζί με άλλα, εύχονταν για τα παιδιά τους τη δροσιά του ουρανού και τη γονιμότητα της γης· όμως, ο ίδιος σκοπεύει να ανταποδώσει την καλοσύνη με πνευματικό τρόπο· του εύχεται ο Κύριος να βοηθήσει όλες του οι επιθυμίες να γίνουν πραγματικότητα και να τον

αξιώσει να γίνει γονιός τέτοιων παιδιών, που να συμπεριφέρονται, όπως ακριβώς συμπεριφέρεται ο ίδιος στους δικούς του πατέρες, έτσι ώστε και οι άλλοι να αποκτήσουν κάποτε δόξα εξαιτίας του.

134) ΣΤΟΝ ΒΙΚΤΩΡΑ

Ο Γρηγόριος επαινεί τις πράξεις του Βίκτωρα και του συστήνει τον αξιόλογο γιο του, τον Υπερέχιο, τον οποίο είναι σίγουρος ότι θα τον εκτιμήσει τόσο από τη διαγωγή του, όταν τον γνωρίσει, όσο και για χάρη του, αφού πραγματοποιεί οποιαδήποτε χάρη του ζητήσει. Ακόμα τον προτρέπει να απευθύνεται ο Υπερέχιος στον ίδιο, όποτε το κρίνει απαραίτητο, ως υπόμνηση της φιλίας του, την οποία ο Γρηγόριος γνωρίζει καλά πόσο την εκτιμά ο ίδιος ο παραλήπτης της επιστολής.

164) ΣΤΟΝ ΤΙΜΟΘΕΟ

Ο Γρηγόριος αισθάνεται περήφανος που ανακάλυψε με λόγους ερευνητικούς τον Τιμόθεο να φιλοσοφεί στα κρυφά και τον βοήθησε να γίνει γνωστός και στους άλλους. Στη συνέχεια αναφέρει επιγραμματικά ως προτερήματα του, την μόρφωση, την ευσέβεια, την πραότητα, την μετριοπάθεια και, κυρίως, την ευγνωμοσύνη και το ενδιαφέρον για τον ίδιο. Κάνει έναν σύντομο απολογισμό της ζωής του λέγοντας ότι υποχώρησε στον φθόνο και φιλοσοφεί ήσυχα στον Θεό, προσεύχεται και απέχει από έριδες και φασαρίες. Προτρέπει τον ίδιο τον Τιμόθεο να αγωνιστεί με αυταπάρνηση για την Αγία Τριάδα και να προσευχηθεί προκειμένου ο Γρηγόριος να έχει ήσυχο και ανώδυνο θάνατο.

172) ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει τη χαρά του και τις ευχαριστίες του για το γράμμα του Ελλάδιου και συγχρόνως τον επαινεί που τιμά την μνήμη των νεκρών, καθώς και για τα δώρα που του έστειλε. Επιπλέον, του ζητά να προσεύχεται για εκείνον, να

υπενθυμίσει ο ένας στον άλλον τη γιορτή, αν τους συμφέρει· διαφορετικά να αλλάξει τόπο κατοικίας και να απολαύσει την αληθινή εορτή εκεί που είναι η κατοικία των αιωνίως ευτυχισμένων, γιατί έχει πλέον κουραστεί από το ευμετάβλητο της ανθρώπινης ζωής.

173) ΣΤΟΝ ΠΟΣΤΟΥΜΙΑΝΟ

Ο Γρηγόριος επαινεί την παιδεία και τη μόρφωση του παραλήπτη, ο οποίος γνωρίζει την ελληνική και την λατινική γλώσσα και αναγνωρίζει ότι δεν έφτασε τυχαία στην κορυφή της εξουσίας αλλά ότι πρόκειται για το αποτέλεσμα του ενάρετου χαρακτήρα του και της ορθής πίστης του. Επίσης του εκφράζει τον θαυμασμό του που εξακολουθεί να θυμάται τους φίλους του και τον συμβουλεύει να μεσολαβήσει στην επικείμενη σύνοδο για την ένωση των Εκκλησιών, ακόμα κι αν χρειαστεί να κάνει αυστηρή επίπληξη σε όσους διαφωνούν. Μάλιστα του δηλώνει ότι δεν πρέπει να απορεί με τη στάση του, επειδή έχει αποσυρθεί από τα πράγματα. Εξάλλου δεν παρέδωσε μαζί με τον θρόνο του και την ευσέβειά του και μάλιστα κανένας τώρα πια δεν μπορεί να τον κατηγορήσει ότι εξυπηρετεί ατομικές ή ιδιοτελείς σκοπιμότητες.

180) ΣΤΟΝ ΕΥΔΟΞΙΟ

Ο Γρηγόριος παρακινεί τον Ευδόξιο να σταθεί στα πόδια του, να προχωρήσει και να επιτύχει. Του υπόσχεται ότι θα τον επαινέσει παρόλο που δεν δηλώνει ακόμα εμπιστοσύνη στη φιλοσοφία, γιατί για τον ίδιο οι πράξεις μετρώνε περισσότερο από τα λόγια κι αυτές είναι που προσέχει. Εξάλλου, ακόμα κι ο δισταγμός του να δηλώσει πίστη στη φιλοσοφία είναι πολύ φιλοσοφικός. Προς επίρρωση των παραπάνω φέρνει το παράδειγμα του Λυσία για τον οποίο ο κριτικός Διονύσιος λέγει ότι η ατεχνία του είναι πάρα πολύ επιδέξια, καλλιτεχνική, συμμετρική και επιμελημένη.

204) ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος χαιρετά τον Αδέλφιο από καθήκον και τον επαινεί για την καλοσύνη του, για την απλότητά του, για την ελευθεροφροσύνη του που κατάφερε να εμψυχήσει θάρρος και για τις συχνές επισκέψεις ευγενών, πράγμα που δείχνει ότι εκτιμούν το έργο του. Έπειτα, ισχυρίζεται ότι μπορεί να βρει καλύτερους

φίλους από τον ίδιο και από καλύτερες οικογένειες αλλά κανένας δεν θα καταφέρει να τον ξεπεράσει στην πίστη και στη γνησιότητα των συναισθημάτων. Τέλος, εύχεται ο Θεός να τον βοηθήσει να σκεφτεί το καλύτερο και το πιο ωφέλιμο και για τους δύο, αφού τους απασχολούν τα ίδια φλέγοντα ζητήματα.

8.7) ΕΙΡΩΝΙΚΕΣ

4) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Η επιστολή ξεκινά με την υιοθέτηση επικριτικού ύφους κι αμυντικής στάσης απέναντι στον Βασίλειο. Πρώτα απ'όλα, τον προτρέπει με δηκτική ειρωνεία να συνεχίσει να κοροϊδεύει τα θέματα που απασχολούν τον ίδιο και τους πιστούς με όποιον τρόπο κι αν επιλέξει να ασχοληθεί με αυτά είτε στα αστεία· είτε στα σοβαρά ο ίδιος δεν ενοχλείται καθόλου. Όμως, στη συνέχεια το ύφος αλλάζει, υποχωρεί ο αυστηρός τόνος και γίνεται προτρεπτικό κι ευχετικό. Έτσι λοιπόν, τον προτρέπει να χαμογελά κι εύχεται να αναγαλλιάσει η ψυχή του με τα αγαθά της παιδείας και με τη φιλία του. Μάλιστα του λέει ότι είναι ευεργετικό ό,τι του γράφει και με την οποιαδήποτε πρόθεση, γιατί δεν πιστεύει ότι θέλει όντως να είναι ειρωνικός, σαρκαστικός και υποτιμητικός, αλλά ότι βασική του πρόθεση είναι ο αντιπερισπασμός· όπως ακριβώς κάνουν αυτοί που προσπαθούν να θέσουν υπό τον έλεγχο τους τη ροή ενός ρεύματος, για να αλλάξουν την κατεύθυνση του.

Έπειτα, σκοπεύει να εκφράσει την έκπληξη του και την απορία του για τον Πόντο, για την ομίχλη που αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του κλίματος του, για τη διαμονή του εκεί που την παρομοιάζει με εξορία, για τους λόφους που μοιάζουν να κρέμονται απειλητικά πάνω από τα κεφάλια τους, για τους πειρασμούς που θέτουν σε δοκιμασία την πίστη τους, για την απομόνωση τους από τον υπόλοιπο κόσμο, για τις φωλιές των ζώων (ή ποντικότρυπες), στις οποίες δίνουν τα ονόματα του φροντιστηρίου, του μοναστηριού και της σχολής, για τις δασώδεις εκτάσεις με την άγρια βλάστηση, για τους απόκρημνους ορεινούς όγκους που τους κλείνουν από παντού σχηματίζοντας κύκλο σαν στεφάνι, για τον ελάχιστο αέρα και το λιγοστό φως του ήλιου. Τέλος, ομολογεί ότι όλα αυτά για την κακή γεωγραφική θέση του Πόντου τα λέγει αστειευόμενος, καθώς και ότι, αν του απαντήσει ο Βασίλειος με διαμαρτυρίες για όσα λέγει θα αναφέρει περισσότερα.

5) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Στην επιστολή αυτή προσθέτει κι άλλα στοιχεία: Με αφορμή έναν στίχο από τον Όμηρο που αναφέρεται στο τέχνασμα του Δούρειου Ίππου, τον προτρέπει να

τραγουδήσει σε έμμετρο λόγο (να απαγγείλει): για το σπίτι που του λείπουν οι πόρτες και η στέγη, για το τζάκι χωρίς φωτιά και καπνό, τους τοίχους που στεγνώνουν με τη φωτιά. Παρομοιάζει τους πιστούς με το μαρτύριο του Τάνταλου, ο οποίος καταδικάστηκε σε αιώνια δίψα. Στη συνέχεια, τον παροτρύνει να τραγουδήσει για το θλιβερό τραπέζι στο οποίο δεν υπάρχει φαγητό, για το οποίο τον κάλεσε να έρθει από την Καππαδοκία τη στιγμή που είναι ένας ταλαιπωρημένος ναυαγός, όχι για να διαπιστώσει τη φτώχεια των Λωτοφάγων, αλλά για να γευτεί τα αγαθά που έχει στερηθεί από το τραπέζι του Αλκίνοου. Η επιστολή τελειώνει με δύο υποθέσεις και μια διαπίστωση. Αν δεν πειράζουν τον Βασίλειο όσα του γράφει ο Γρηγόριος, δε θα νιώσει άσχημα ο Γρηγόριος. Αν, όμως τον στενοχωρήσουν, θα νιώσει κι ο ίδιος άσχημα. Πάντως, τα περισσότερα θα τα παραλείψει εκτιμώντας όλα όσα κατάφεραν μαζί να απολαύσουν.

25) ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ

Η επιστολή ξεκινά με έναν περίεργο τρόπο που δεν επιτρέπει στον αναγνώστη να καταλάβει αμέσως το θέμα της. Ο Γρηγόριος λέγει στον Αμφιλόχιο ότι κανένας δε ζήτησε από αυτόν ψωμί, ούτε νερό από όσους κατοικούν κοντά στην Οστρακίνη. Αν, όμως, ζητούσε λαχανικά από έναν Οζιλαλέα, ο οποίος έχει στην κατοχή του πάρα πολλά, ενώ στην πατρίδα του σπανίζουν, αυτό δεν θα ήταν ούτε παράξενο ούτε ασυνήθιστο. Γι' αυτό λοιπόν του ζητάει με λεπτή ειρωνεία να καταδεχτεί να στείλει καλά και νόστιμα λάχανα, επειδή φιλοξενεί και τον μεγάλο Βασίλειο. Τέλος, τον συμβουλεύει να μην προσπαθήσει να τον δοκιμάσει χορτασμένο να φιλοσοφεί, αλλά πεινασμένο να δυσανασχετεί.

92) ΣΤΟΝ ΦΙΛΑΓΡΙΟ

Η επιστολή ξεκινάει με την τυπική ερώτηση για την υγεία του παραλήπτη. Δεν έχει σκοπό να ρωτήσει για την ψυχική υγεία, όχι από αδιαφορία αλλά λόγω της βεβαιότητας του ότι είναι πάρα πολύ καλά. Αυτή τη γνώση την αντλεί από το γεγονός ότι ξέρει ότι ο Φιλάγριος συνηθίζει να αντιμετωπίζει με καρτερία τις αρρώστιες του σώματος και να τις βλέπει ως δοκιμασία της αρετής κι όχι ως ανωμαλία, για να νιώθει ότι η κακοπάθεια του είναι μακαριότερη από την υγεία των άλλων. Ο ίδιος ο Φιλάγριος δίνει μια αδιάσειστη απόδειξη της πνευματικής του καλλιέργειας υποδεικνύοντας μια παρόμοια συμπεριφορά σε παρόμοιες περιπτώσεις. Αναρωτιέται αν αυτό πρέπει να δοκιμάσουν να το γράψουν και σε άλλους. Παρ' όλα αυτά ο Γρηγόριος θα προσπαθήσει να μην αφηφήσει τις εντολές του.

95) ΣΤΟΝ ΛΕΟΝΤΙΟ

Ο Γρηγόριος ρωτάει τον Λεόντιο σε ποια κατάσταση βρίσκεται η σχέση του ίδιου και των ομοίων του με τον Θεό. Εύχεται να έχουν καλή σχέση μαζί του και να μην τους απασχολεί τίποτα άλλο. Εξάλλου ο ίδιος σύντομα θα δει τους υβριστές του την ώρα της κρίσεως των ψυχών τους από το Θεό. Απευθύνει χαιρετισμό στον ίδιο τον Λεόντιο και στους κοινούς φίλους τους και ζητά να μην ξεχάσουν ποτέ όλα όσα υπέμεινε.

8.8) ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΕΣ

1) ΣΤΟΝ ΦΙΛΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Στην επιστολή αυτή ο Γρηγόριος παραδέχεται ότι δεν κράτησε την υπόσχεση που έδωσε στον φίλο του Βασίλειο από την εποχή που ζούσαν μαζί στην Αθήνα, ότι δηλαδή θα συζούσαν και θα είχαν ως κύρια ενασχόληση τους τη φιλοσοφία. Στη συνέχεια του εξηγεί το λόγο που δεν ήταν συνεπής με όσα του υποσχέθηκε. Κάποιο οικογενειακό πρόβλημα τον καλούσε κοντά στους γονείς του. Ο συναισθηματικός δεσμός που έχει αναπτύξει μαζί τους, οι αρχές του και τα ιδανικά του δεν του επέτρεπαν ούτε ολιγωρία, ούτε αναβλητικότητα, ούτε κωλυσιεργία, ούτε ενασχόληση με άλλα θέματα, όπως η υπόσχεση που του έδωσε. Στο τέλος τον διαβεβαιώνει ότι η φιλία τους όχι μόνο θα εξακολουθήσει να υφίσταται αλλά και θα είναι ισότιμη, αφού άλλοτε θα του συμπαραστέκεται ο ίδιος ο Γρηγόριος και άλλοτε θα δέχεται ο ίδιος τη συμπαράσταση του Βασιλείου. Έτσι, ο Γρηγόριος εκφράζει την πεποίθηση ότι θα καταφέρει να είναι σωστός και στους δύο βασικούς ρόλους του, τόσο ως γιος όσο και ως φίλος.

17) ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ

Ο Γρηγόριος απαντά με απολογητικό ύφος σε προηγούμενη επιστολή του Ευσεβίου λέγοντας του ότι δεν του έγραψε με σκοπό να τον προσβάλει αλλά συνειδητοποιημένα κι έχοντας φιλοσοφήσει την κατάσταση. Μάλιστα του ζητάει να παραχωρήσει και σε αυτόν κάποια ελευθερία και κάποιο θάρρος να λένε ελεύθερα τη γνώμη τους, όπως άλλωστε προστάζει το σωστό και δίκαιο. Για τον λόγο αυτό του ζητάει να του δείξει περισσότερη καλοσύνη. Όμως, σε περίπτωση που θεωρεί ότι η επιστολή του ταιριάζει σε υπηρέτη που δεν έχει το δικαίωμα ούτε καν να τον κοιτάξει κατάματα, θα δεχτεί το πλήγμα αγόγγυστα κι αδιαμαρτύρητα, εκτός βέβαια κι αν σκοπεύει να τον κατηγορήσει και γι' αυτό. Βέβαια, μια τέτοια ενέργεια είναι εντελώς ασύμβατη με την ευσέβεια του, επειδή ο μεγαλόψυχος άνθρωπος περισσότερο δέχεται την ελευθερία των φίλων παρά την κολακεία των εχθρών.

18) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή του προς τον Ευσέβιο, ο Γρηγόριος του ζητάει να μην τον κατηγορήσει ότι του συμπεριφέρθηκε με μικροψυχία. Συγχρόνως εκφράζει και την άποψη ότι μόλις πήγε να μιλήσει με περισσότερη ελευθερία νικήθηκε, παραδέχτηκε το λάθος του και αποφάσισε ότι το πρόπον θα είναι να εκφραστεί, όπως απαιτεί η εθιμοτυπία. Κι αναρωτιέται τι λόγο είχε να μην μιλήσει ελεύθερα από τη στιγμή που και τον ίδιο γνωρίζει αλλά και τους νόμους του Πνεύματος. Τώρα, όμως, ακόμα κι αν είχε ευτελή κίνητρα, η κατάσταση της Εκκλησίας είναι τόσο κρίσιμη που δεν επιτρέπει έριδες και διχόνοια, αλλά συνεχή επαγρύπνηση προκειμένου να καταφέρουν να αντιμετωπίσουν τους αιρετικούς με όπλα τη γενναιότητα κι ανδρεία του Ευσέβιου. Δεν παραλείπει να του εκφράσει ανοιχτά την συμπαράσταση του και την υπόσχεση του να αγωνιστεί μαζί του με κοινές προσευχές και να τον υπηρετήσει και να τον ενθαρρύνει, όπως θα ενθάρρυναν οι φίλαθλοι ενός αγώνα έναν άριστο αθλητή.

36) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Εδώ ο Γρηγόριος εκφράζει τα συναισθήματα που του προκαλεί η αρρώστια του, εξαιτίας της οποίας πονά και χαίρεται όχι λόγω του πόνου, αλλά γιατί αναδεικνύεται στα μάτια των άλλων ως πρότυπο υπομονής. Επειδή η απάθεια είναι κάτι το εντελώς ξένο και μακριά από την ιδιοσυγκρασία του, την κλέβει μέσα από τον πόνο. Αυτό σημαίνει ότι αντλεί υπομονή στις συμφορές, όπως και στις χαρές. Κι επειδή είναι σίγουρος ότι δεν υπάρχει τίποτα το παράλογο στα λόγια τους, ακόμα κι αν φαίνεται στους ίδιους παράλογο.

45) ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει τη χαρά του και την ανακούφιση για την εκλογή του Βασιλείου ως επισκόπου της Εκκλησίας, αλλά αισθάνεται την ανάγκη να του εξηγήσει, γιατί απουσίαζε από το πλευρό του σε μια τόσο σημαντική στιγμή της ζωής του. Πρώτα απ'όλα, από σεβασμό στο κύρος που πηγάζει τόσο από το αξίωμα του όσο κι από την προσωπικότητα του και για να μη δοθεί το δικαίωμα σε τυχόν επίδοξους συκοφάντες να τον διαβάλουν. Από την άλλη μεριά, θέλει να επιτύχει για τον ίδιο τη σταθερότητα και το καταλάγιασμα του φθόνου. Η επίσκεψη του θα πραγματοποιηθεί αφού πρώτα βεβαιωθεί ότι θα εξαφανιστούν οι σκιές αυτών που τώρα τον συκοφαντούν και τον φθονούν.

49) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Ο Γρηγόριος απαντά στις κατηγορίες του Βασιλείου εναντίον του για αδράνεια κι αδιαφορία γιατί δεν αποδέχτηκε να γίνει επίσκοπος Σασίμων, ούτε συμπεριφέρεται σαν επίσκοπος ούτε γίνεται η αφορμή για νέες έριδες και διχόνοια στους κόλπους της

Εκκλησίας. Ο ίδιος θεωρεί την αδράνεια ως την πιο ωραία πράξη και την προβάλλει ως βασική αρετή του εξαιτίας της οποίας γίνεται για πολλούς πρότυπο προς μίμηση. Μάλιστα ισχυρίζεται ότι, αν όλοι ακολουθούσαν το παράδειγμα του, η Εκκλησία δεν θα δεινοπαθούσε, ούτε η πίστη θα ετίθετο υπό αμφισβήτηση και θα μετατρεπόταν σε μέσο επιδίωξης των προσωπικών φιλοδοξιών του καθενός.

53) ΣΤΟΝ ΝΙΚΟΒΟΥΛΟ

Σε αυτή την επιστολή του προς τον Νικόβουλο, ο Γρηγόριος τάσσεται ανοιχτά υπέρ των επιστολών του Βασιλείου, παρά την αντίθετη άποψη που είχε ο ίδιος. Εξακολουθεί να εφαρμόζει την ίδια τακτική, όχι τόσο λόγω της φιλίας τους όσο γιατί αυτό απαιτούν οι περιστάσεις. Με βάση τους κανόνες επιστολογραφίας κατατάσσει στην πρώτη θέση τις επιστολές του Βασιλείου και στην αμέσως επόμενη τις δικές του, γιατί θέλει να αισθάνεται οπωσδήποτε συναισθηματικά δεμένος μαζί του και να αποτελεί για τους συνανθρώπους του πρότυπο μετριοπάθειας και ταπεινοφροσύνης.

62) ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ

Ο Γρηγόριος απαντά στον Αμφιλόχιο ότι δεν έχει σχέση με τους βαρβάρους το διάταγμα της πρωτοφανούς καλοκαγαθίας του, αλλά είναι ελληνικό κι ακόμα καλύτερα χριστιανικό. Ενώ ο Αρμένιος, για λογαριασμό του οποίου υπερηφανεύεται, είναι βάρβαρος κι απέχει πολύ από τη δική τους εντιμότητα.

63) ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ

Ο Γρηγόριος αρχικά λέγει ότι δεν του προκαλεί θλίψη η απώλεια του πατέρα του. Ο ίδιος δεν του προσάπτει καμία μομφή ούτε του ζητάει να τον παρηγορήσει, παρόλο που του το οφείλει, γιατί ξέρει ότι τα προσωπικά μας προβλήματα δεν μας επιτρέπουν να ασχολούμαστε με τα προβλήματα των άλλων. Ούτε μπορεί κανένας να είναι τόσο φίλος και τόσο φιλόσοφος, ώστε να είναι πάνω από τις συμφορές και να ενθαρρύνει άλλον, τη στιγμή που ο ίδιος έχει ανάγκη από συμπαράσταση. Όμως, ο ίδιος ο Αμφιλόχιος κατηγορεί τον Γρηγόριο ότι αδιαφορεί για τον γιο του και αδελφό του Γρηγορίου ή ότι, ακόμα χειρότερα, τον έχει προδώσει. Επίσης, τον κατηγορεί ότι δεν κατανοεί τη ζημιά που έπαθαν όλοι οι φίλοι και οι συγγενείς αλλά κι ο ίδιος ο Γρηγόριος, που στήριξε σε εκείνον όλες του τις ελπίδες και τον θεωρούσε μοναδικό στήριγμα και ανιδιοτελή σύντροφο του στην ευσέβεια. Εύλογα, λοιπόν, καταλήγει ο Γρηγόριος να αναρωτιέται από πού προέρχονται αυτές οι εικασίες του Αμφιλόχιου. Αν υπεύθυνα είναι κάποια γεγονότα του παρελθόντος, του ζητάει να θυμηθεί ότι

ταξίδεψε ως την πατρίδα του ταραγμένος από τη διάδοση μιας επικίνδυνης φήμης και προθυμοποιήθηκε να ανταλλάξουν γνώμες, παρά τον χρόνο που υπήρχε στη διάθεση τους να σκεφτούν για τέτοιου είδους θέματα. Αν, όμως, έφταιγε η λύπη, η τιμή κι ο σεβασμός στον εκλιπόντα πατέρα του, δεν μπορούσε να κάνει τίποτα από τη στιγμή που το πένθος ήταν πρόσφατο, άρα δε θα ήταν απλώς ασέβεια αλλά και ντροπή να φιλοσοφεί για θέματα άσχετα με την κατάσταση και εκτός της ανθρώπινης φύσης. Από την άλλη μεριά, ο Γρηγόριος νόμιζε ότι οι συγκυρίες τον πρόλαβαν, αφού τα σχετικά με τον πατέρα του έφτασαν στο τέλος σύμφωνα με το θέλημα του θεού. Τέλος, τον παροτρύνει να πάψει να λυπάται χωρίς λόγο. Αν έχει να πει κάτι επιπλέον να το πει και του επισημαίνει ότι συμπεριφέρεται με τρόπο ανάρμοστο του ήθους του, όταν τον κατηγορεί τη στιγμή που όχι μόνο ποτέ δεν τον έχει αδικήσει αλλά βασανίστηκε το ίδιο με τον Αμφιλόχιο.

64) ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ ΣΑΜΟΣΑΤΩΝ

Ο Γρηγόριος απολογείται στον Ευσέβιο που δεν κατάφερε να τον συναντήσει, όταν περνούσε από την Καππαδοκία, επειδή ήταν βαριά άρρωστος. Περισσότερο λυπόταν που δε θα είχε την ευκαιρία να κάνει μαζί του άλλη μια ωφέλιμη συζήτηση παρά το ότι φοβόταν για τη ζωή του. Στη συνέχεια, του εκφράζει την επιθυμία του να τον δει και την πεποίθηση ότι η αναβολή της συνάντησης τους ήταν συνέπεια των αμαρτιών του. Ενώ στην τωρινή συγκυρία η καλοσύνη του Ευσέβιου μπορεί, σε μεγάλο βαθμό, να τον αποφορτίσει ψυχολογικά. Εύχεται να μην ξεχνάει να προσεύχεται για εκείνον και τώρα και όταν πλέον θα έχει φύγει από αυτή τη ζωή. Τέλος, αισθάνεται ότι του δίνει τόσο μεγάλη δύναμη να προσεύχεται για χάρη του ένας άνθρωπος σαν τον Ευσέβιο, που αγωνίστηκε τόσο πολύ για την ορθόδοξη πίστη κι υπέμεινε τόσο μεγάλους διωγμούς και βάσανα, όση θα έπαιρνε από κάποιον από τους αγίους μάρτυρες.

66) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Αυτή η επιστολή αρχίζει με την έκφραση θερμών συναισθημάτων απέναντι στον Ευσέβιο. Ο Γρηγόριος εκφράζει τις ευχαριστίες του γιατί τον θυμάται, του στέλνει επιστολές, καθώς κι όταν τον ευλογεί σε αυτές. Κατόπιν, ισχυρίζεται ότι αν ήταν άξιος να πάθει όσα υπέμεινε ο Ευσέβιος για χάρη του Χριστού κι εξαιτίας του Χριστού, θα είχε την αξίωση να προσπαθήσει να τον προσεγγίσει, να μιμηθεί την θεοσέβεια του και να τον έχει ως πρότυπο υπομονής στα παθήματα. Επειδή, όμως, πιστεύει ότι δεν είναι άξιος για μια τέτοια χάρη, χαιρετά την τελειότητα του και του ζητά να μην σπαταλά πολύτιμο χρόνο έχοντας τον συνεχώς στο νου του, γιατί δεν ωφελείται μόνο όταν αξιώνεται να λάβει κάποια επιστολή του, αλλά το θεωρεί και μέγιστη τιμή και υπερηφάνεια να έχει σχέση με έναν άνθρωπο τόσο ενάρετο και τόσο

θεοσεβούμενο σε σημείο που να του είναι πολύ εύκολο να καταφέρει να συνδέσει κι άλλους με το λόγο και το παράδειγμα του.

68) ΣΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΝΟ

Ο Γρηγόριος εξηγεί στον Ιουλιανό ότι δεν τον επισκέφτηκε στον τόπο της διαμονής του, για να συνεργαστούν στον τρόπο κατανομής των φόρων λόγω της, ήδη επιβαρυνμένης, υγείας του. Του υπόσχεται, όμως, να τον επισκεφτεί, αμέσως μόλις γίνει καλά. Δηλώνει ότι γνωρίζει ότι έλκει την καταγωγή του από γονείς ευσεβείς και ότι είναι θεοσεβούμενος από τότε που γεννήθηκε. Αυτό σημαίνει, ότι θα κάνει όλα όσα τον συμφέρουν, όχι μόνο για να διατηρήσει την καλή του φήμη αλλά επιπρόσθετα και για την σωτηρία της ψυχής του. Η συνεισφορά του Γρηγορίου θα περιοριστεί σε μια πολύ σημαντική συμβουλή: Ο ίδιος θα εξασφαλίσει τη σωτηρία της ψυχής του, αν φροντίσει για το συλλογικό συμφέρον και διορθώσει τα κακώς κείμενα ή ό,τι μπορεί από αυτά. Τέλος, του υπενθυμίζει ότι αν θέλει να είναι ασφαλής, να φροντίσει να έχει αξιόλογους κι αξιόπιστους συνεργάτες που θα έχουν ως βασικά χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα την σύνεση και τους καλούς τρόπους.

70) ΣΤΟΝ ΕΥΤΡΟΠΙΟ

Η επιστολή αρχίζει με μια σειρά ρητορικών ερωτημάτων. Στη συνέχεια ο Γρηγόριος επαινεί εμμέσως πλην σαφώς τον Ευτρόπιο που επιθυμεί να τον συναντήσει και θεωρεί ότι έχει χρέος να συνεχίσει να τον τιμά και μετά τη λήξη της θητείας του στο αξίωμα που κατείχε, όπως ακριβώς έκανε κι όταν ασκούσε την εξουσία. Του εξηγεί ότι δεν μπορεί να τον συναντήσει λόγω των σοβαρών προβλημάτων υγείας που έχει και του ζητά να γίνει το αναλγητικό του με τη συγχώρεση και με τις, παιδαγωγικού περιεχομένου, διδαχές του, επειδή είναι αξιοθαύμαστος περισσότερο ως ενάρετος άνθρωπος παρά ως ενάρετος άρχοντας.

73) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή, ο Γρηγόριος εκφράζει την απάθεια του απέναντι στη συμπεριφορά των αιρετικών. Δεν δυσανασχετεί, αν τον περιφρονούν, δεν χαίρεται, αν τον τιμούν. Αυτό συμβαίνει, γιατί νιώθει ότι για το πρώτο είναι ο ίδιος άξιος, ενώ το δεύτερο προέρχεται από τις τιμές που του αποδίδει. Τέλος, του ζητάει να προσεύχεται για τον ίδιο και να τον συγχωρήσει που του γράφει τόσο λίγα.

76) ΣΤΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ

Ο Γρηγόριος εκφράζει την βαθιά του λύπη κι απογοήτευση που δεν κατάφερε να παρευρεθεί στην ταφή του αγαπημένου του φίλου Βασιλείου λόγω της επισφαλούς υγείας του, να συμπαρασταθεί στον παραλήπτη της επιστολής φιλοσοφώντας για θέματα που απασχολούν και τους δυο και να παρηγορήσει τους κοινούς φίλους τους. Ο ίδιος ο Γρηγόριος Νύσσης μπορεί να αναζητήσει παρηγοριά στον εαυτό του και στη θύμηση του Βασιλείου, γιατί, κατά τον Γρηγόριο, και οι δύο τους έγιναν πρότυπο φιλοσόφου, πνευματικής μετριοπάθειας στα ευχάριστα και υπομονής στις συμφορές. Μετά από όλα αυτά καταλήγει στη διαπίστωση ότι στην κατάσταση που βρίσκεται, μοναδική παρηγοριά αποτελεί η συναναστροφή και η συνομιλία με τον παραλήπτη της επιστολής, ο οποίος έχει πολλές ομοιότητες στο χαρακτήρα με τον εκλιπόντα Βασίλειο.

79) ΣΤΗ ΣΙΜΠΛΙΚΙΑ

Η επιστολή ξεκινάει με την απευθείας απάντηση του Γρηγορίου στη Σιμπλικία, η οποία επαινεί τον άγιο και κοινό τους πατέρα, το στήριγμα της πίστης, τον κανόνα της αλήθειας, τη σφραγίδα της ευσέβειας, τα, γεμάτα σοφία, γηρατειά, αυτόν που νίκησε τα μέτρα της ανθρώπινης ζωής κι αρετής, τον πιστό δούλο και μεγάλο αρχιερέα, τον διαμεσολαβητή μεταξύ του Θεού και των ανθρώπων, την κατοικία του Πνεύματος. Αυτό, όμως που ο Γρηγόριος θαύμασε στη Σιμπλικία περισσότερο απ'όλα είναι ότι ενώ τον επαινεί ως άγιο και τον τιμά, όπως του αρμόζει, προσπαθεί να απαξιώσει το έργο του, σαν να ήταν ασεβής. Αλλά είναι ανάρμοστο της μεγαλοψυχίας της να ζητάει να της παραχωρήσουν ως δούλο της τον συνεπίσκοπο του.

Αν τώρα αγανακτεί, επειδή της είπε όλα τα παραπάνω με το δικαίωμα που του δίνει το αξίωμα του, χωρίς να αναφερθεί σε ευγενικές και γενναιόδωρες πράξεις της, σκέπτεται ότι ίσως να έχει δίκιο που νιώθει έτσι. Στη συνέχεια, την διαβεβαιώνει ότι θα της αποδοθούν περισσότερα τώρα από όσα της αποδόθηκαν στο παρελθόν και, συγχρόνως, της ζητάει να μην τα βάζει ούτε μαζί του, ούτε με τον άγιο και κοινό τους πατέρα, γιατί εκείνος υπέφερε, δεν έχει αδικήσει.

Αλλά περισσότερο από όλα είναι φανερό το εξής, ότι δηλαδή όσοι συμφωνούσαν τότε, τώρα αρνούνται κάτι που ούτε ευσεβές ούτε ελεύθερο είναι. Μάλιστα, θα ήταν πιο έντιμο εκ μέρους τους, αν πρόβαλαν τότε τις αντιρρήσεις τους παρά να κολακεύουν τώρα και να αναιρούν ό,τι έλεγαν πιο πολύ εξαιτίας του φόβου τους για τους ανθρώπους παρά από τον φόβο του Θεού. Ο Γρηγόριος, στο σημείο αυτό, επιστρά την προσοχή της Σιμπλικίας σε όσους τυχόν της πουν ότι άλλαξαν γνώμη για το θέμα που την απασχολεί, επειδή την φοβούνται κι αυτό θα είναι πολύ αληθοφανές, επειδή πρέπει αυτοί πάντοτε να είναι οι φταίχτες και να προβαίνουν σε ψεύτικες και σοφιστικές απολογίες.

Πάντως, ο Γρηγόριος είναι της γνώμης ότι αν έχει κάποιος να διατυπώσει κάποια κατηγορία, ας το κάνει, κι αν θέλει μπορεί να είναι κι η Σιμπλικία παρούσα και να κρίνει από μόνη της. Αν, όμως, δεν συμβεί κάτι τέτοιο, ακόμα κι αν η ίδια

απουσιάζει, αφού εξεταστεί από τον Γρηγόριο, αν αποδειχτεί η αθωότητά του, θα αποσυρθεί η κατηγορία που τον βαραίνει ανεξάρτητα από το αν είναι ελεύθερος ή δούλος. Κι αυτό θα συμβεί έτσι, επειδή ο Θεός είναι ο πατέρας και των δούλων και των αφεντικών τους και η δικαιοσύνη είναι τυφλή, ανεξάρτητη και δεν επηρεάζεται από την κοινωνική θέση του καθενός. Αλλά, αν είναι ένοχος, θα καταδικαστεί από την ίδια του την αμαρτία. Αυτό θα έχει ως συνέπεια να μην παραβιαστεί ο κανόνας, ούτε να βεβηλωθεί η μνήμη του νεκρού, ούτε να κατηγορηθεί η ίδια ότι επινοεί σοφιστικά τεχνάσματα, επειδή δεν ακολουθεί την ορθόδοξη πίστη. Τέλος, τη συμβουλεύει να τους συγχωρήσει αν κάνανε κάτι αφελές, να μην καταπατήσει τους νόμους, να μην καταφύγει στους εθνικούς και να αποδεχτεί με αξιοπρέπεια την πιθανή ήττα της παρά να καταδεχτεί να επιτύχει μια ανέντιμη νίκη.

80) ΣΤΟΝ ΡΗΤΟΡΑ ΕΥΔΟΞΙΟ

Ο Γρηγόριος εκφράζει στον Ευδόξιο τη βαθιά του θλίψη για την απώλεια του Βασιλείου, του Καισαρίου και των γονιών του. Αισθάνεται εξουθενωμένος σωματικά, οι έγνοιες περιπλέκονται, τα διάφορα προβλήματα δεν τον αφήνουν να ηρεμήσει, δεν έχει πια εμπιστοσύνη στη φιλία, η Εκκλησία δεν έχει αξιόπιστους ηγέτες. Έφυγαν τα καλά, τα δεινά τα βρίσκουν συνεχώς μπροστά τους, το πλοίο ταξιδεύει νύχτα, χωρίς πουθενά να φωτίζει κάποιος φάρος, ο Χριστός κοιμάται. Ως μοναδική λύτρωση από τα βάσανα του βλέπει τον θάνατο. Αλλά νιώθει εξίσου απαισιόδοξος και για την μετά θάνατον ζωή, κρίνοντας από όσα βιώνει στην επίγεια ζωή.

87) ΣΤΟΝ ΦΙΛΑΓΡΙΟ

Ο λόγος που είναι αδύνατο να συναντηθούν και να μιλήσουν από κοντά ο Γρηγόριος και ο Φιλάργιος είναι κοινός: Και οι δύο είναι εξουθενωμένοι σωματικά. Άλλωστε ο Γρηγόριος δε θα έχανε χρόνο, επιστρέφοντας στην πατρίδα του, να τρέξει κοντά του και να τον συμβουλευτεί σε μείζονος σημασίας θέματα λόγω της φιλίας τους και της ευσεβείας του. Ο μόνος τρόπος επικοινωνίας που τους απέμεινε είναι η αλληλογραφία. Διαβάζοντας την επιστολή του Φιλάργιου και κατόπιν ωρίμου σκέψεως ο Γρηγόριος κατέληξε στα εξής: Καταρχάς κουράστηκε να αγωνίζεται κατά του φθόνου κι ενάντια στους <<αγίους>> επισκόπους, που προκαλούν την αποσάθρωση του κοινωνικού ιστού και χρησιμοποιούν την πίστη ως αφορμή για έριδες. Έτσι λοιπόν αποφάσισε να αλλάξει στάση και να αφοσιωθεί στον εαυτό του. Στη συνέχεια αναρωτιέται για ποια Εκκλησία αξίζει άραγε να αγωνίζεται. Αν ο Φιλάργιος εννοεί τη δική του Εκκλησία, τότε ο Γρηγόριος συμφωνεί μαζί του· αν εννοεί αυτή την Εκκλησία που δεν τον εκφράζει και εντός της οποίας ο Γρηγόριος αισθάνεται σαν ξένο σώμα μέσα στο σώμα της, τότε διαφωνεί. Και μπορεί ο μόχθος να έχει την ανταμοιβή του, αλλά και η άρνηση δεν του προκαλεί ενοχές. Για το λόγο

αυτό του ζητάει να μην φοβηθεί για τον ίδιο αλλά και για την κατάληξη της Εκκλησίας λόγω των αιρέσεων και των φιλονικιών.

89) ΣΤΟΝ ΒΟΣΠΟΡΙΟ ΤΗΣ ΚΟΛΩΝΙΑΣ

Η επιμονή του να απευθύνεται σε αυτόν προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα στον Γρηγόριο, ο οποίος θα ένιωθε πολύ πιο άσχημα, αν δεν ήταν ειλικρινής μαζί του. Πρώτα εκφράζει το φόβο του μήπως κλονιστεί ανεπανόρθωτα η σχέση τους. Έπειτα ντρέπεται για το γήρας του, για το κοινό τραπέζι και για τους αγώνες που έκαναν στα νιάτα τους, όταν αντιλαμβάνεται ότι ακόμα και τώρα είναι ορατές οι συνέπειες του ότι βρίσκεται σε χειρότερη μοίρα από τους πιο κακούς, οι οποίοι, νομίζει, ότι ελάχιστα μπορούν να τον ατιμάσουν.

96) ΣΤΟΝ ΥΠΑΤΙΟ

Οι συνέπειες της συμφοράς που βρήκε την Κωνσταντινούπολη είναι ακόμα ορατές, από τη στιγμή που η πρώτη μέσα στις πόλεις έχασε τον πιο άξιο από τους πολίτες. Αυτό που απομένει πλέον στον Γρηγόριο είναι να υποφέρει περισσότερο σε τέτοιο σημείο ώστε, αφού απόλαυσε για τόσο χρόνο κάποια πράγματα στη ζωή του, όσο διαρκεί η λάμψη της αστραπής, στη συνέχεια νικήθηκε από τον φθόνο και κλείστηκε στον εαυτό του παραχωρώντας σε άλλους την εξουσία στην Εκκλησία και την πιο αξιοπρεπή κατοικία (για να μιλήσει έτσι για όλους εκείνους που εμπαίζουν εύκολα όσα αποκτώνται μέσω της παιδείας). Για τον λόγο αυτό προτρέπει τον Υπάτιο να εξακολουθήσει να έχει την ίδια διάθεση προς όλους, σαν τον μαγνήτη που έλκει προς το μέρος του καθετί σιδερένιο.

113) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Εδώ του ζητάει να μην τον κατακρίνει λόγω της σιωπής του, όπως δεν τον κρίνει κι ο ίδιος που μιλάει, γιατί η σιωπή είναι κάτι που θεσπίστηκε ως νόμος από τον Παύλο παράλληλα με την νηστεία. Αν όμως κρίνει, καλό θα είναι να φοβάται μήπως η γλώσσα πρώτα στραφεί εναντίον του, πριν κριθεί άξιος να σωπαίνει.

117) ΣΤΟΝ ΕΥΛΑΛΙΟ

Εδώ αφηγείται ότι του συνέβη κάτι παράξενο. Όταν ο Ευλάλιος ήταν παρών, ο Γρηγόριος σόπασε, αλλά τώρα που λείπει, τον έχει επιθυμήσει, γιατί του έλειψαν οι συζητήσεις τους. Διαπιστώνει ότι είναι καλό όπως για κάθε άλλο έτσι και τις απαρχές των λόγων να τις αφιερώσουμε πρώτα στο Λόγο και μετά στους θεοσεβούμενους.

118) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Πάλι αναφέρεται στην περίοδο της σιωπής και για τον λόγο αυτό «έβαλε φρουρά στο στόμα του», όταν έπρεπε και σόπασε για το καλό του και μιλάει για τους άλλους. Αν αυτοί τώρα λένε ό,τι πρέπει, σε αυτή την περίπτωση ο Γρηγόριος ευγνωμονεί τον Θεό· αν όχι, προτείνει, αν χρειαστεί, να βουλώσουμε ακόμα και τα αυτιά μας.

119) ΣΤΟΝ ΠΑΛΛΑΔΙΟ

Σε αυτή την επιστολή του προς τον Παλλάδιο, ο Γρηγόριος ισχυρίζεται ότι σόπασε την περίοδο της νηστείας της Σαρακοστής, κατά την οποία, συγχρόνως, νήστευε· αυτή η περίοδος έληξε με την ανάστασή του. Έτσι εξηγεί το μυστήριο της σιωπής του με το οποίο έχει την αίσθηση ότι προσέφερε ως θυσία την έκφραση των σκέψεων του και με τον ίδιο τρόπο θα μιλήσει καθαρά και ξάστερα.

123) ΣΤΟΝ ΘΕΟΔΩΡΟ

Εδώ του τονίζει ότι σεβάστηκε την παρουσία του και, ταυτόχρονα, του εκφράζει τη χαρά που νιώθει από τη συναναστροφή μαζί του, παρόλο που υποσχέθηκε στον εαυτό του, να μείνει στο σπίτι του και να φιλοσοφεί σιωπώντας, επειδή έκρινε ότι αυτό θα ήταν το πιο ωφέλιμο για τον ίδιο· επειδή, όμως, ο καιρός δεν έχει βελτιωθεί ακόμα ούτε και η κατάσταση της υγείας του, τον παρακαλεί να κάνει λίγη υπομονή και να προσευχηθεί για την υγεία του. Και θα τα πουν από κοντά, όταν το επιτρέψουν οι περιστάσεις.

124) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Κάθε φορά που ο Θεόδωρος τον χρειάζεται, ο Γρηγόριος βιάζεται να βρεθεί στο πλευρό του και να του συμπαρασταθεί. Παράλληλα, τις συνόδους και τις

συναθροίσεις τις χαιρετά από απόσταση ασφαλείας λόγω της μεγάλης ταλαιπωρίας που του προκάλεσαν. Το μόνο που του έχει απομείνει πλέον είναι η λαχτάρα του να τον βοηθήσει με τις προσευχές του, για να καταφέρει αυτό για το οποίο κοπιάζει.

125) ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ

Επειδή ο άνθρωπος όσο ζει, μαθαίνει συνεχώς, μάλλον αυτός είναι ο λόγος που ο Ολύμπιος δυσκολεύεται να εμπιστευτεί τη σύνεση των ηλικιωμένων. Ο Γρηγόριος, παρόλο που γνώριζε τη σκέψη και την ασέβεια των Απολλιναριστών στο σύνολο τους και δεν ανεχόταν την ανοησία τους, πίστευε ότι θα τους καταπραΰνει με την υπομονή του· όμως διαπιστώνει, με μεγάλη απογοήτευση και πίκρα, ότι δεν πρόσεξε, καθώς κι ότι κι αυτούς τους έκανε χειρότερους και την Εκκλησία έβλαψε με την, ακατάλληλη για τις περιστάσεις, φιλοσοφία του. Αν όλα αυτά μπορούσε να τα εξηγήσει ο ίδιος, αυτοπροσώπως, δεν θα δίσταζε να κάνει έκκληση στην εντιμότητα του Ολύμπιου. Όμως, λόγω της επιδείνωσης που παρουσίασε η κατάσταση της υγείας του έπρεπε να επισκεφτεί οπωσδήποτε τα ιαματικά λουτρά της Ξανδαρίδας, κατόπιν ιατρικής γνωμάτευσης. Γι' αυτό αποφάσισε να επικοινωνήσει μαζί του μέσω αυτής της επιστολής. Ο λόγος, λοιπόν, για τον οποίο αποφάσισε να γράψει και να στείλει αυτήν την επιστολή είναι γιατί πληροφορήθηκε ότι οι αιρετικοί είχαν το θράσος να προσκαλέσουν κι επισκόπους καθαιρεθέντες από όλη την σύνοδο, ανατολική και δυτική, ή να χρησιμοποιήσουν παράνομα περαστικούς και παραβαίνοντας όλες τις βασιλικές διαταγές και τις δικές τους επιθυμίες, να ανακηρύξουν ως επίσκοπο κάποιον ασεβή και ανέντιμο από όσους βρίσκονταν κοντά τους. Δεν παραλείπει να τονίσει ότι δεν μπορεί να μιλήσει με βεβαιότητα για τα γεγονότα. Καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι, αν αυτά είναι ανεκτά από τον Ολύμπιο, θα τα αντέξει γι' άλλη μια φορά. Αν, όμως είναι αφόρητα ακόμη και για τους πιο ευσεβείς από τους βασιλείς, του ζητά να προσευχηθεί στον Θεό, για να του δώσει δύναμη να αντιμετωπίσει όσα έγιναν, αν και αυτό είναι το λιγότερο από όσα έπραξαν.

130) ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ

Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος εκφράζει τη θλίψη και την αποστροφή που του προκαλεί η σύγκληση της εκάστοτε Οικουμενικής Συνόδου, γιατί δεν μπορεί να μιλήσει ελεύθερα και ειλικρινά ούτε είδε ποτέ καμιά σύνοδος να έχει αίσια έκβαση ούτε να δίνει λύση στα προβλήματα, αλλά να δημιουργεί ακόμα πιο πολλά. Συνεχώς και με την παραμικρή αφορμή ξεσπάνε διενέξεις και έριδες και θα είναι πιο εύκολο να κατηγορηθεί κάποιος καταδικάζοντάς τους άλλους για κακία παρά αν προσπαθήσει να τους καταπραΰνει. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο κλείστηκε στον εαυτό του και θεώρησε την ησυχία ως μοναδικό μέσο για τη σωτηρία της ψυχής του από τη φθορά. Μάλιστα, τώρα που είναι άρρωστος έχει φθαρεί και το σώμα του, έχει εξαντληθεί ο οργανισμός του και αδυνατεί να συμμετάσχει σε οποιαδήποτε δραστηριότητα και να προσφέρει το παραμικρό. Έτσι, λοιπόν, αποφασίζει να ζητήσει

συγγνώμη από τον Θεοδόσιο και του ζητάει να πείσει τον βασιλιά για τις ειλικρινείς και έντιμες προθέσεις του, ώστε να μην τον θεωρήσει ράθυμο κι αδιάφορο.

131) ΣΤΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟ

Το πιο δύσκολο πράγμα στη μάχη που δίνει με την ασθένειά του είναι όχι μόνο να μην τον πιστεύουν, αλλά επιπρόσθετα να του επιβάλλουν ένα τόσο μεγάλο ταξίδι και να τον ωθούν καταμεσής της φασαρίας, την οποία προσπάθησε πολύ, για να την αποφύγει, σε τέτοιο σημείο που λίγο έλειψε να αρχίσει να νιώθει ανακούφιση που είναι τόσο χάλια στην υγεία του. Πιστεύει ότι ο συνδυασμός ησυχίας και απραξίας είναι πολύ καλύτερος από τη συμμετοχή σε οποιαδήποτε φασαρία. Αυτή την άποψη του την εξέφρασε και στην τελευταία του επιστολή προς τον Ικάριο, όταν δέχτηκε το ίδιο αίτημα. Ως πειστικό επιχείρημα αυτής της γνώμης του, προβάλλει την προσωπική του συμφορά, τώρα που δεν κατάφερε να τρέξει κοντά του και να χαρεί την επαφή με έναν τόσο άριστο κι ενάρετο άρχοντα, του οποίου η εξουσία άρχισε με τους πιο καλούς οιωνούς και είναι πιο αξιέπαινη από την, ομολογουμένως, επιτυχημένη διακυβέρνηση των άλλων.

138) ΣΤΟΝ ΒΟΣΠΟΡΙΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΚΟΛΩΝΙΑΣ

Ο Γρηγόριος έχει καταλάβει ότι οι αιρετικοί δεν παύουν ούτε να τον βρίζουν ούτε να τον συκοφαντούν και δεν ξέρει γιατί τον μισούν τόσο. Άλλωστε μικρή σημασία έχει αυτό για τον ίδιο, αφού ο Θεός όλα τα βλέπει και όλα τα κρίνει δίκαια και αμερόληπτα. Παραδέχεται την ήττα της Εκκλησίας, την οποία θεωρεί και προσωπική του ήττα. Αναρωτιέται, μάλιστα, αν δεν αγωνίζονται και δεν βιάζονται λόγω της επιδρομής των ομοϊδεατών τους, που την περιμένουν με μεγάλη ανυπομονησία. Πάντως ο ίδιος αυτό που ανυπομονεί να συμβεί είναι να τον πάρει ο Θεός κοντά του, για να μην βλέπει τα αίσχη και την κατάντια της Εκκλησίας και των επισκόπων που βάζουν ανελέητα εναντίον του. Και μάλιστα αυτό θα συμβεί με τις ευχές του παραλήπτη. Άρα καλύτερα να αναλάβει τα καθήκοντα που τον περιμένουν στη μέλλουσα ζωή παρά αυτά τα φοβερά που βιώνει στη δύση της επίγειας ζωής του, αφού είναι απαραίτητο να ταλαιπωρηθεί, όπως προστάζει το θέλημα του Θεού.

155) ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ

Καταρχήν ο Γρηγόριος νιώθει φοβερές τύψεις που η αρρώστια του και ο φθόνος δεν του επέτρεψαν να τον ξεπροβοδίσει. Αναρωτιέται, γιατί να γίνουν αποδέκτες ενός τόσο ευχάριστου γεγονότος από τη στιγμή που αυτό δεν θα έχει διάρκεια. Εκφράζει,

έπειτα, τη διαχρονική αντίληψη ότι τίποτα ευχάριστο δεν μας χαροποιεί, όταν το έχουμε αλλά εκτιμούμε την αξία του μόνο όταν το χάσουμε. Όμως, ο ίδιος δεν ξέχασε ούτε πόσο τους τίμησε ο Αστέριος ούτε πόσο τους δόξασε ούτε πόσο επωφελήθηκε ο ίδιος από την διακυβέρνησή του και από την καλοσύνη του. Και για ανταμοιβή του αφιέρωσε τις προσευχές του μέσω των οποίων του ευχόταν κάθε ευτυχία κι εύχεται να καταφέρει να τον ξαναδεί, αν το θελήσει ο Θεός.

161) ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ

Εδώ ο Γρηγόριος εμμένει στη γνώμη που εξέφρασε στο παρελθόν για ένα θέμα που δεν προσδιορίζεται. Ωστόσο, αποδέχεται την άποψη του Θεοδώρου, που έρχεται σε αντίθεση με τη δική του, γιατί θεωρεί άδικο και ασεβές να τον εμπιστεύεται στην απονομή της δικαιοσύνης και έπειτα να ακυρώνει τις αποφάσεις του, συμπεριφορά που ταιριάζει σε μικροπρεπείς και ακαλλιέργητους.

182) ΣΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ

Η Εκκλησία βρίσκεται σε μια κρίσιμη καμπή εξαιτίας των ταραχών και των φιλονικιών που ξέσπασαν. Ο Γρηγόριος είναι σίγουρος ότι ο παραλήπτης της επιστολής θα συνεισφέρει στην αποκατάσταση της εσωτερικής ενότητας και ειρήνης. Όμως, ο λόγος που έγραψε αυτήν την επιστολή είναι για να αντικρούσει την κατηγορία ότι όρισαν στη θέση του άλλον επίσκοπο χωρίς τη συγκατάθεσή του λέγοντας ότι ήταν κάτι που το ζήτησε με τη μέγιστη ευγένεια και ταπεινότητα ο ίδιος λόγω των σοβαρών προβλημάτων υγείας που είχε και λόγω του φόβου που ένιωθε για τις επιπτώσεις που θα έχει στην Εκκλησία η παραμέληση των καθηκόντων του. Αναγνωρίζει ότι δόθηκε στην Εκκλησία επίσκοπος ισάξιος του Γρηγορίου Νύσση ως προς την ευσέβεια. Αυτός ο επίσκοπος είναι ο Ευάλιος και εύχεται να τελειώσει τη ζωή του στα χέρια του. Τέλος, διευκρινίζει ότι ορίστηκε επίσκοπος Σασίμων και όχι Ναζιανζού και αν δέχτηκε να αναλάβει το αξίωμα του επισκόπου, αυτό ήταν κάτι προσωρινό και το έκανε από σεβασμό προς τον πατέρα του και σε αυτούς που τον παρακάλεσαν.

183) ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΘΕΟΔΩΡΟ

Ο Γρηγόριος αναφέρει μια απροσδόκητη συνέπεια του φθόνου εναντίον του, ο οποίος στάθηκε αφορμή να επικοινωνήσει με τον Θεόδωρο μέσω επιστολής. Του δηλώνει ότι δεν θα γράψει και στους άλλους επισκόπους, γιατί αυτά που γράφει σε αυτόν αφορούν και τους άλλους επισκόπους. Αρχικά ζητάει από τον Ελλάδιο να σταματήσει

να τα βάζει μαζί του, προκειμένου να εκτονώσει κάπου την οργή του και να ικανοποιήσει όσους πήραν το μέρος του χωρίς καν να γνωρίζουν ούτε οι ίδιοι την αιτία. Εξάλλου, αν του το επέτρεπε η κατάσταση της υγείας του να παραμείνει επίσκοπος της Ναζιανζού και όχι των Σασίμων, δεν θα ήταν τόσο ανεπαρκώς ενημερωμένος για τις θείες διατάξεις, ώστε να αδιαφορήσει για την Εκκλησία ή να επιδιώξει μια άνετη ζωή, αδιαφορώντας για τις αμοιβές που θα λάβουν όσοι κοπιάζουν λόγω της αφοσίωσης τους στο Θεό. Μόλις, όμως, είδε την κατάσταση της υγείας του να παρουσιάζει δραματική επιδείνωση κι ότι δεν ανταποκρίνεται επαρκώς στα καθήκοντά του και για τον λόγο αυτό η Εκκλησία οδηγείται στη διάλυση, παρακάλεσε τους επισκόπους της πατρίδας του να τον αντικαταστήσουν. Και, πράγματι, έτσι έγινε με τον διορισμό του Ελλάδιου στον επισκοπικό θρόνο, ο οποίος τον βρίσκει σύμφωνο. Αυτά του ζητάει να τα διαδώσει και στους άλλους επισκόπους ώστε να αποδεχτούν την κατάσταση και να μην πιστεύουν στις συκοφαντίες. Παράλληλα, του προτείνει να εξετάσει ο ίδιος αν έχει ισχυρά θεμέλια η πίστη του συλλειτουργού του, του Βοσπόριου. Αν, όμως, την καχυποψία την προκαλεί η διαμάχη για τη διοίκηση των γειτονικών περιφερειών, να μην παρασυρθεί από τις συκοφαντίες ούτε να επιτρέψουν να πάθουν το παραμικρό αυτοί που επέλεξαν να ζουν στην ησυχία. Και η επιστολή τελειώνει με την ευχή ο Θεός να του δίνει δύναμη, αισιοδοξία και φώτιση για την επιτυχή άσκηση των καθηκόντων του.

190) ΣΤΟΝ ΕΥΣΤΟΧΙΟ

Ο Γρηγόριος απολογείται στον Ευστόχιο που τον κατηγορεί με σοφιστικά τεχνάσματα για Σταγειρισμό και έπειτα, όπως γράφει, θα του απαγγείλει και αυτός κατηγορία για κάτι διαβεβαιώνοντάς τον ότι και τα δύο θα τα κάνει με την ίδια αγάπη. Καταρχήν ο Νικόβουλος πήγε με δική του πρωτοβουλία στον Σταγειρίο. Από την άλλη μεριά, ο ίδιος δεν ξέχασε ούτε τη φιλία τους ούτε τα χρόνια που έζησαν στην Αθήνα.

Η κατηγορία είναι η εξής: Δεν μπορεί να επαινέσει αυτούς που κατασκευάζουν πηλίνα είδωλα και τους τεχνίτες, με τους οποίους καταδιώκει με άσχημο τρόπο τον αντίτεχνο, επειδή έχει επικρατήσει η άποψη να αποκαλούν τους ομότεχνους αντίτεχνους. Άλλωστε, όταν είναι κανείς νέος και διακατέχεται από τη φιλοδοξία κι από την ανάγκη του κέρδους, συγχωρείται, μέχρι ενός σημείου, να συμπεριφέρεται έτσι. Αλλά σε τέτοια ηλικία και σε τέτοια κατάσταση να διασύρει και να διασύρεται δημόσια είναι τουλάχιστον άσκοπο και δείχνει διάθεση για φιλονικία. Μια τέτοια συμπεριφορά συνιστά ατόπημα.

Στη συνέχεια αναρωτιέται ο Γρηγόριος τι είδους σοφία είναι αυτή, αν και έχει τη δυνατότητα να υπερέχει στην αρετή, να τον νικά η κακία ή ακόμα και να νικά με την κακία, που είναι πολύ χειρότερο. Η κατηγορία του απευθύνεται και στους δικαστές, οι οποίοι αυτά που τιμωρούν, όταν δικάζουν, τα ίδια τα επαινούν, όταν τα ακούνε.

Και μαζί με αυτούς υπάρχουν και πολλοί άλλοι που τους ακολουθούν στους επαίνους και υποδαυλίζουν τα πάθη και είναι υποδουλωμένοι στις επιδιώξεις τους.

Τέλος τους ζητάει να σταματήσουν τον αθέμιτο ανταγωνισμό και τις αλληλοκατηγορίες και να τιμήσουν την παλαιά παραίνεση που λέει να ασκείται η αρετή, όταν υπάρχουν αρκετά μέσα για τη ζωή. Διαφορετικά θα καταλήξουν να είναι μη υγιή πρότυπα για τους νέους, οι οποίοι θα διδαχτούν από αυτούς την κακία και μάλιστα έναντι αδράς αμοιβής.

193) ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΟΠΙΟ

Ο Γρηγόριος απολογείται στον Προκόπιο, γιατί δεν πήγε στον γάμο της Ολυμπιάδας τη στιγμή που παρέστη πλήθος επισκόπων. Του εξηγεί ότι δεν του το επέτρεψε η κατάσταση της υγείας του που ήταν άσχημη ούτε κι ο αυτοσεβασμός του, γιατί, αν πήγαινε στην κατάσταση που ήταν, θα γελοιοποιούνταν. Ωστόσο, η αγάπη του και η σκέψη του συντροφεύουν τους νεόνυμφους με τους οποίους γιορτάζει βάζοντας το δεξί χέρι του ενός στο δεξί χέρι του άλλου και των δύο μαζί στο χέρι του Θεού. Άλλωστε το σωστό είναι και ο γάμος να αποτελεί την απαρχή μιας καλύτερης ζωής και σύμφωνα με τις ευχές των δικών μας ανθρώπων.

194) ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

Κι εδώ απολογείται που δεν παρευρέθηκε στο γάμο ενός άλλου συγγενικού προσώπου, του Προκοπίου λόγω ασθενείας. Ωστόσο ό,τι δίνει ο Θεός είναι καλοδεχούμενο. Άφησε άλλους να παιδεύονται με τις φασαρίες και τα προβλήματα και οι ίδιοι θα απολαύσουν τη φιλοσοφία, όταν τους πάρει ο Θεός κοντά του και δίνει τις ευχές του για «βίον ανθόσπαρτον».

205) ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΟ

Σε αυτή την επιστολή δικαιολογείται στον Αδέλφιο που δεν μπόρεσε να φανεί συνεπής στην υπόσχεση που του έδωσε να πάει στους Ναύιλους και να λάβει μέρος στη σύνοδο μετά από πρόσκληση του λόγω άλλων ενασχολήσεων και λόγω της ασθένειάς του· δεν επέδειξε αδιαφορία ούτε περιφρόνηση. Εξάλλου, η ασθένεια που τον ταλαιπωρεί, τον εμποδίζει ακόμα και τώρα και τον αποτρέπει από την πραγματοποίηση αυτού του ταξιδιού. Υπόσχεται ότι, αν δώσει ο Θεός και γίνει καλά, θα δείξει έμπρακτα την μεταμέλεια του πηγαίνοντας να τον συναντήσει τροχάδην κι αποδίδοντάς του τις δέουσες τιμές και ευλογίες.

218) ΣΤΟΝ ΕΥΔΟΚΙΟ

Ο Γρηγόριος δικαιολογείται στον Ευδόκιο για το ύφος της προηγούμενης επιστολής του, ότι δεν κατηγορήσε τον ίδιο, αλλά αυτούς που τον ερεθίζουν κι απολαμβάνουν οφέλη από την αδυναμία αντίδρασής του. Από την άλλη, του εξηγεί ότι ο Σακερδώτας του έκανε μια αδελφική σύσταση και δεν τον κατηγορήσε για τίποτα. Επίσης, ο ίδιος δεν συνηθίζει να εκφέρει ποτέ γνώμη, πριν ακούσει τι έχουν να πουν όλες οι αντιμαχόμενες πλευρές. Ευχαριστεί τον Θεό που ο Ευδόκιος δεν είναι υλιστής αλλά πολύ καλλιεργημένος και άνθρωπος της δικής του αυλής, πράγμα που τον κάνει να γράφει τόσο συνετά και να επιδιώκει να τον συναντήσει. Τον συμβουλεύει να μην προτιμήσει τίποτα άλλο, ακόμα και τώρα, εκτός από τη φιλία με τον Σακερδώτα και τη συμφιλίωση μαζί του. Επιπλέον, να μη διαφύγει της προσοχής του πως ό,τι του συμβαίνει είναι η παγίδα του πονηρού, που φθονεί τη σύνεσή του, αλλά να αντισταθεί στην επιρροή του με δυναμισμό και ανδρεία και έτσι να επιτύχει μια συντριπτική νίκη σε βάρος του.

220) ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΟ

Ο Γρηγόριος φαίνεται να έλαβε εν μέρει ήπια απάντηση από τον Ελλάδαδιο και του προτείνει να δεχτεί να τον συναντήσει από τη στιγμή που ο ίδιος πηγαίνει με δική του πρωτοβουλία να τον βρει και να ακούσει τι έχει να του πει. Είναι σίγουρος ότι μόνο από τον ίδιο θα μάθει ο Ελλάδαδιος όλη την αλήθεια και ότι θα του αποδείξει με πειστική επιχειρηματολογία ότι έπεσε θύμα συκοφαντίας και φθόνου.

222) ΣΤΗ ΘΕΚΛΑ

Ο Γρηγόριος εξηγεί στη Θέκλα ότι, παρά τα σοβαρά προβλήματα υγείας που αντιμετωπίζει ήθελε πάρα πολύ να την επισκεφτεί και να επαινέσει την υπομονή της. Αλλά, επειδή λόγοι ανωτέρας βίας δεν τον άφησαν να πραγματοποιήσει αυτή την επίσκεψη, αποφάσισε να γράψει αυτή την επιστολή στην οποία πλέκει το εγκώμιο του Σακερδώτα. Η αναφορά του προς εκείνον αρχίζει με την αναγγελία του θανάτου του και με τη διαπίστωση ότι υποχώρησε εκούσια στο φθόνο και στις παγίδες του πονηρού. Εύχεται και οι ίδιοι να φανούν άξιοι να πάνε κοντά του, να εξακολουθήσουν να τον προσκυνούν και να γνωρίσουν τη χάρη του εξαιτίας όλων όσων υπέφεραν σε αυτή τη ζωή. Στη συνέχεια, συμπεραίνει ότι και η Θέκλα θα ακολουθήσει τον ίδιο και την οικογένεια της κοντά στον Θεό, θα τους τιμήσει με την υπομονή της και θα λειτουργήσει ως πρότυπο προς μίμηση για τη φιλοσοφημένη αντιμετώπιση παρόμοιων περιπτώσεων.

224) ΣΤΟΝ ΑΦΡΙΚΑΝΟ

Η επιστολή ξεκινάει με την ανάλυση του περιεχομένου της παροιμίας <<όμοιος ομοίω αεί πελάζει>>. Με αυτό, λοιπόν, το δεδομένο οι ομότεχνοι κι όσοι αντιμετώπισαν τις ίδιες συνθήκες ζωής και εργασίας, έχουν κοινά βιώματα, κοινά ενδιαφέροντα και κοινά σημεία επαφής, χαίρονται να κάνουν παρέα μεταξύ τους. Από την άλλη, αναφέρει συνοπτικά τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συνετού άρχοντα, ο οποίος είναι δίκαιος, ενάρετος και ανθρώπινος. Αυτές τις αρετές αναγνωρίζει και στον ίδιο τον Αφρικανό, γιατί ξέρει ότι κυβερνά με σύνεση και ότι τιμωρεί πιο πολύ με το φόβο παρά με έργα, με άσκηση βίας ή με την επιβολή της θανατικής ποινής τους παραβάτες. Για όλους αυτούς τους λόγους ήθελε πολύ να τον συναντήσει, πράγμα αδύνατο να συμβεί λόγω της ασθένειάς του. Προς επίρρωση της δικαιολογίας του, του προτείνει να απευθυνθεί στον Νικόβουλο, άνθρωπο αξιόπιστο που θα του παραδώσει ιδιοχείρως την παρούσα επιστολή.

225) ΣΤΟΝ ΕΛΛΕΒΙΧΟ

Και σε αυτή την επιστολή του ο Γρηγόριος δικαιολογείται ότι η ασθένειά του ήταν η αιτία που δεν κατάφερε να τρέξει κοντά στον Ελλέβιχο και να του συμπαρασταθεί με τρόπο αρμόζοντα σε αληθινό φίλο. Του δηλώνει ότι το δώρο του προς εκείνον είναι ο αναγνώστης Μάμαντας, ο οποίος έχει πατέρα στρατιωτικό και, ότι ο ίδιος ο Ελλέβιχος επέλεξε να αφοσιωθεί στον Θεό. Έπειτα, του ζητά ως χάρη να του δώσει ένα έγγραφο ελευθερίας, έτσι ώστε να μην του κάνουν τη ζωή δύσκολη οι άλλοι. Έτσι θα καταφέρει να δώσει πολλές και καλές ελπίδες στον ίδιο του τον εαυτό για την έκβαση του πολέμου και για την υστεροφημία του. Η επιστολή τελειώνει με ένα γνωμικό: Όποιοι έχουν στα χέρια τους την ανώτατη εξουσία και από τις αποφάσεις τους εξαρτάται το καθετί, οφείλουν, πρώτα απ'όλα και πάνω απ'όλα να έχουν φόβο Θεού και να φροντίζουν για την εξασφάλιση της βοήθειάς Του.

227) ΣΤΟΝ ΟΥΡΣΟ

Η κατάσταση της υγείας του Γρηγορίου παρουσιάζει σημάδια μικρής και πρόσκαιρης βελτίωσης. Του δηλώνει πόσο χαίρεται που ο Ανύσιος θα έρθει να τον συναντήσει γνωρίζοντας ότι θα απολαύσει από τον Ούρσο τα ειλικρινή του αισθήματα φιλίας και αγάπης. Αφήνει στην κρίση του τυχόν κατηγορία για άστοχη επέμβαση και σε

ακατάλληλη στιγμή, επειδή μερικοί δε πιστεύουν ότι επιδίδεται με ειλικρίνεια, πίστη και αφοσίωση στη φιλοσοφία και ότι εμπιστεύεται στο Θεό όλα τα δικά του.

236) ΣΤΟΝ ΣΟΦΙΣΤΗ ΛΙΒΑΝΙΟ

Στην πιο σύντομη από όλες τις επιστολές του ο Γρηγόριος δηλώνει ότι έστειλε τον γιο τους τον Μ.Βασίλειο, τον μαθητή του στον ίδιο τον Λιβάνιο. Ο Γρηγόριος φρόντιζε το παιδί του, όπως ακριβώς θα έκανε η φυσική του μητέρα και ζητά από τον Λιβάνιο να συμπεριφερθεί σαν πατέρας κι όπως αρμόζει σε μορφωμένο άνθρωπο, και να φροντίσει το παιδί και το ίδιο θα κάνει και ο ίδιος ο Γρηγόριος.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στην παρούσα έρευνα, αρχικά διαβάστηκαν όλες οι επιστολές προκειμένου να σχηματίσουμε μια σαφή και ολοκληρωμένη εικόνα του τρόπου γραφής και σύνταξης του κειμενικού είδους της επιστολής σε σύγκριση με τις αντιλήψεις της εποχής για τις αρετές της και για το επικοινωνιακό της πλαίσιο. Στη συνέχεια καταρτίστηκε ένα πρόχειρο σχεδιάγραμμα με τα βασικά στοιχεία που οφείλει να έχει η ανάλυση της γλώσσας και του ύφους με ταυτόχρονη εξέταση του τι θέλει να πετύχει ο συγγραφέας με τη χρήση του εκάστοτε χρόνου, έγκλισης, σύνταξης, τρόπου πειθούς, τρόπου σύνδεσης προτάσεων. Δεν εξετάστηκαν όλες οι επιστολές αλλά ένα μικρό αλλά ενδεικτικό δείγμα. Έτσι λοιπόν στις τέσσερις πρώτες επιστολές διαπιστώθηκε ότι χρησιμοποιεί την ενεργητική και την παθητική σύνταξη, όλα τα ρηματικά πρόσωπα, παρατακτική και υποτακτική σύνδεση, μικροπερίοδο και μακροπερίοδο λόγο, αναφορική και ποιητική λειτουργία της γλώσσας, όλα τα μέσα πειθούς εκτός από την επίκληση στην αυθεντία. Κοπιαστική και χρονοβόρα στάθηκε η αναζήτηση εγκλίσεων όπως η επαναληπτική οριστική, η ευχετική οριστική και η ευχετική ευκτική, του απαρεμφάτου της αναφοράς και του σκοπού και του τρόπου ανάπτυξης της παραγράφου με διαίρεση λόγω της σπάνιας χρήσης τους από τον Γρηγόριο. Πολλές φορές ξεκινούσαμε από κάποιο οφθαλμοφανές στοιχείο και προχωρούσαμε στην αναζήτηση άλλων είτε στην ίδια επιστολή είτε στις προηγούμενες είτε στις επόμενες. Για παράδειγμα στην τέταρτη επιστολή τα βήματα ήταν τα εξής: Χρησιμοποιεί ενεργητική ή παθητική σύνταξη; Αναφέρουμε τι θέλει να πετύχει και δίνουμε τα αντίστοιχα παραδείγματα. Μετά αναζητάμε ποιους χρόνους και ποιες εγκλίσεις χρησιμοποιεί, πώς συνδέονται οι προτάσεις, ποια λειτουργία της γλώσσας αξιοποιεί για την έκφραση των απόψεών του, ποιους τρόπους πειθούς και ανάπτυξης παραγράφου. Τέλος, ανατρέχουμε στον πίνακα με τους χαρακτηρισμούς για το ύφος. Μελετάμε έναν προς έναν τους χαρακτηρισμούς και παρατηρούμε ποιοι χαρακτηρισμοί αντιστοιχούν στην παρούσα επιστολή και πώς επιβεβαιώνονται δίνοντας από ένα παράδειγμα για την κάθε περίπτωση.

10) ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΥΦΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

Στην κλασική πραγματεία του «Linguistics and Poetics» ο Jacobson (1960) καθορίζει τους **παράγοντες** και τις αντίστοιχες **λειτουργίες** της γλωσσικής επικοινωνίας. Ως βασικούς **παράγοντες** ορίζει τον **πομπό** (ομιλητή) και τον **δέκτη** (ακροατή), την αναφορά, το μήνυμα, την επαφή και τον κώδικα. Αντίστοιχα οι **λειτουργίες** που αναγνωρίζει ο Jacobson είναι η βιωματική και η προθετική, η αναφορική, η ποιητική και η μεταγλωσσική.

Ως προς τη σχέση αυτών των παραγόντων και των λειτουργιών μεταξύ τους και ως προς τη συμβολή τους στην επικοινωνία, ο Jacobson σπεύδει να εξηγήσει ότι «η διαφοροποίηση δεν βρίσκεται στη μονοπώληση κάποιας από αυτές τις λειτουργίες, αλλά στη διαφορετική ιεραρχική διάταξη των λειτουργιών. Η λεκτική δομή ενός μηνύματος εξαρτάται πρωταρχικά από την εκάστοτε επικρατούσα λειτουργία».

Βάση της λογοτεχνικής επικοινωνίας (ποίησης, πεζογραφίας) είναι το κείμενο που, όπως ολόκληρη η διαδικασία της επικοινωνίας, θα πρέπει να νοηθεί ως ένα σύνθετο και πολύπλοκο σύνολο. Το κείμενο συνενώνει το «τι» με το «πώς», την αναφορά (ή το περιεχόμενο) με τον συγκεκριμένο, κατά συγγραφέα, έργο κλπ, επιλεγόμενο τρόπο δήλωσής του, τη μορφή (Μπαμπινιώτης Γ., 1984, *ό.π.*, σ.186) .

10.1) ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ-ΠΑΘΗΤΙΚΗ ΣΥΝΤΑΞΗ

Στην **1^η επιστολή** προς τον Βασίλειο δίνεται **έμφαση** στο <<Εγώ>>, το οποίο είναι το υποκείμενο όλων των ρηματικών τύπων.

Στην **2^η επιστολή** δίνεται **έμφαση** στο **υποκείμενο που ενεργεί**(<<Εγώ>>),

«**Ἡμεῖς**», <<Ἵμεῖς>> τα υποκείμενα των ρηματικών τύπων της επιστολής)

4^η επιστολή: ὑφ' ὧν μὴ στεφανουῦσθε, ἀλλὰ συγκλείεσθε,

6^η επιστολή: ὑφ' ἧ μὴ βασιλεὺς ἐκαθέζετο τεθρυμμένος, ἵνα ὑπόμνημα σώζηται παρ' ὑμῖν τῆς ἡμετέρας φιλοπονίας, ὥσπερ ἐν τῇ κιβωτῷ λέγεται καὶ πιστεύεται ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἢ βλαστήσασα.

8^η επιστολή: Τί δὲ τῶν σῶν οὐκ ἐπαινέτον;

10.2) ΕΠΙΛΟΓΗ ΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

α' ενικό: 1^η επιστολή: Ἐψευσάμην, ὁμολογῶ, οὐ γὰρ ἔχω, Οὐ ψεύσομαι.

· **β' ενικό: 4^η επιστολή:** Σὺ μὲν σκῶπτε καὶ διάσυρε τὰ ἡμέτερα, **μειδία** μόνον καὶ τῆς παιδεύσεως ἐμφοροῦ καὶ τῆς φιλίας ἡμῶν **ἀπόλαυε**. Καὶ γὰρ μοι καὶ τὰ ἐνταῦθα σκώπτειν **δοκεῖς** οὐκ ἵνα **σκώψης**, ἀλλ' ἵνα πρὸς ἑαυτὸν **ἐλκύσης**,

· **γ' ενικό: 4^η επιστολή:** ὅσον μὲν **διαπέφευγε** τὰς πέτρας, Ποταμὸς δὲ κάτω **ῥοχθεῖ**... Ἔστι γὰρ μέγας καὶ φοβερὸς καὶ ὑπερηχῶν τῶν ἄνω τὰς ψαλμφδίας, τοσοῦτον ὑμῶν **καταβοᾷ** νυκτὸς καὶ ἡμέρας.

· **α' πληθυντικό: 1^η επιστολή:** τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς σοι **συνεσόμεθα**...

2^η επιστολή: Ἡ **ἀδικοῦμεν**... ἡμεῖς δὲ **λιπῶμεν** καὶ **κορεννύμεθα** καὶ οὐ **περιγεγράμμεθα**;

· **β' πληθυντικό: 2^η επιστολή:** Τρυφᾶτε δὲ καὶ **πλουτεῖτε** καὶ **ἀγοράζετε**: ὑμεῖς μὲν **ὠχριάτε** καὶ στενὸν **ἀναπνεῖτε** καὶ **μετρεῖσθε** τὸν ἥλιον·

· **γ' πληθυντικό: 4^η επιστολή:** Ἴν' **ἀλλαγῶ** **μεθελκύσωσι**. οἱ τὴν πίστιν ὑμῶν **δοκιμάζουσι**.

10.3) ΕΠΙΛΟΓΗ ΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ο ενεστώτας: 1^η επιστολή: ὁμολογῶ, οὐ γὰρ ἔχω .

Ο παρατατικός: 5^η επιστολή: ὧν πολλῶν **ἀπελαύομεν**...

6^η επιστολή: Ἄ μὲν πρότερον **ἐπεστέλλομεν** περὶ τῆς ποντικῆς....

Ο μέλλοντας: 1^η επιστολή: Οὐ μὴν παντάπασι **ψεύσομαι**... τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς σοι **συνεσόμεθα** .

Ο αόριστος: 8^η επιστολή: Καὶ σὺ **ἐάλως** ὥσπερ καὶ ἡμεῖς γεγραφότες, ἐπειδὴ γε εἰς τὸν πρεσβυτέρου βαθμὸν **ἐβιάσθημεν** .

Ο παρακείμενος

12^η επιστολή: ὅτι τῇ γῆ **προσπέφυκε** δι' εὐχὴν

13^η επιστολή: Ἡμεῖς τοίνυν κρατήρων μὲν ἀλλήλοις **οὐ κεκοινωνήκαμεν**, οὐδὲ γὰρ πολλὰ **συγγεγόναμεν** ἀλλήλοις .

35^η επιστολή: μᾶλλον δ' ἤδη **παρακέκληκας**, οἷς καρτερεῖς τὸ καρτερεῖν εἰσηγούμενος.

Ο υπερσυντέλικος
35^η επιστολή: προεπεπτώκεις γάρ.

10.4 ΕΠΙΛΟΓΗ ΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΕΓΚΛΙΣΕΩΝ

Οριστική

35^η επιστολή: Πρότερον μὲν αὐτὸς ἔγραφόν σοι τοὺς παρακλητικούς εἰς τὸ πάθος· προεπεπτώκεις γάρ. Νῦν δέ μοι δοκεῖς αὐτὸς ἂν ἡμᾶς παρακαλέσαι, μικροῦ τὰ ἴσα κακοπαθοῦντας. Ἔδει γὰρ ἡμᾶς φίλους ὄντας μηδὲ ταῦτα χωρίζεσθαι· μᾶλλον δ' ἤδη παρακέκληκας, οἷς καρτερεῖς τὸ καρτερεῖν εἰσηγούμενος.

Δυνητική οριστική

Επιστολή 49^η: Καὶ ὡς εἰ πάντες ἡμᾶς ἐμιμοῦντο, οὐδὲν ἂν ἦν πρᾶγμα ταῖς Ἐκκλησίαις οὐδ' ἂν ἡ πίστις παρεσύρετο, τῶν ἰδίων ἐκάστῳ φιλονεικίων ὄπλον τυγχάνουσα.

Επαναληπτική οριστική

Επιστολή 11: Ἡ καὶ πυκτεύων σύ γ' ἐν τῷ κοινῷ, ἢ καὶ παιόμενος ἐπὶ κόρρης καὶ παίων ἐν τοῖς θεάτροις, ἢ καὶ τὰ αἰσχροῦ λυγίζόμενος καὶ καμπτόμενος εἶπες ἂν ὡς κατὰ ψυχὴν ἐσωφρόνεις;(Ἡ μήπως κάθε φορά που ἐσύ ἐδίνες μάχες σῶμα με σῶμα μέσα στο πλήθος...θα ισχυρίζοσιν συνήθως/κάθε φορά ὅτι παραμένεις συνετός;)

Ευχετική οριστική

Επιστολή 135: τοῦτο οἱ μισοῦντες ἡμᾶς ἠδίκησαν, ὡς εἶθε τι καὶ ἄλλο τοιοῦτον (ἠδίκησαν). (Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀδικία που διέπραξαν ἐναντίον μας αὐτοὶ που μας μισοῦν καὶ μακάρι νὰ διέπρατταν κι ἄλλη τέτοιου εἴδους ἀδικία) .

Υποτακτική

Επιστολή 162: δός, παρακαλῶ, χεῖρα ταῖς ἐλευθέραις καὶ μὴ περιύδης αὐτὰς τυραννουμένας καὶ περιωθουμένας ὑπὸ τῆς τοῦ ἀνδρὸς δυναστείας(βοήθη,σε παρακαλῶ, τις ευγενεῖς κυρίες καὶ νὰ μὴ ανεχτεῖς αὐτὲς νὰ τυρρανιοῦνται καὶ νὰ απομονώνονται ἐξαιτίας τῆς αυταρχικῆς συμπεριφορᾶς του ἀντρα)

Επιστολή 164: Ἴνα γὰρ ἐάσω τᾶλλα τῶν σῶν καλῶν...(Ἀς ἀφήσω τὰ ἄλλα προτερήματα σου)

Επιστολή 176: Τί φῶμεν πεπονθέναι σε πρὸς ἡμᾶς, ὃ θαυμάσιε; (Τι νὰ υποθέσουμε ὅτι ἐσύ ἐπάθες με ἐμᾶς, ἀγαπητέ μου;)

Ευκτική

Π.χ.Επιστολή 101: (ὁ) μὴ γένοιτο (αὐτὸ ἢ το ὁποῖο μακάρι νὰ μὴ συμβεῖ) .

Επιστολή 163: Ὁ Θεὸς χαρίσασαί σε ταῖς Ἐκκλησίαις, εἰς δόξαν τε ἡμῶν καὶ πολλῶν ὄφελος...(Μακάρι νὰ σου χαρίσει ὁ Θεὸς στὶς Ἐκκλησίες...)

Επιστολή 58^η: μακρὸν ἂν εἶη νῦν ἐκδιηγεῖσθαι καὶ ἴσως οὐκ ἀναγκαῖον... Ἐγὼ γὰρ εἰ δεοίμην νῦν τοῦτο μανθάνειν, ὁ πάντων μάλιστα σέ τε καὶ τὰ σὰ γινώσκων καὶ πολλάκις περὶ τούτων πληροφορίαν καὶ δεδωκὼς καὶ δεξάμενος, πάντων ἂν εἶην ἀμαθέστατός τε καὶ ἀθλιώτατος

Επιστολή 58^η: Ἐγὼ γὰρ εἰ δεοίμην νῦν τοῦτο μανθάνειν, ὁ πάντων μάλιστα σέ τε καὶ τὰ σὰ γινώσκων καὶ πολλάκις περὶ τούτων πληροφορίαν καὶ δεδωκὼς καὶ δεξάμενος, πάντων ἂν εἶην ἀμαθέστατός τε καὶ ἀθλιώτατος

Ευκτική του πλαγίου λόγου

Επιστολή 58^η: Ὅτι ἐγὼ μὲν, ἔφην, ἐν παραβύστῳ κείμενος καὶ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενος καὶ μηδὲ ἄ λέγοιμι μηδὲ ὅτι λέγοιμι σχεδὸν γινωσκόμενος, ἀκινδύνως φιλοσοφῶ·

Προστακτική

4^η επιστολή: Σὺ μὲν σκῶπτε καὶ διάσυρε τὰ ἡμέτερα... μειδία μόνον καὶ τῆς παιδεύσεως ἐμφοροῦ καὶ τῆς φιλίας ἡμῶν ἀπόλαυε·

9.5) ΤΟ ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ

Απαρέμφατο του σκοπού ή του αποτελέσματος

Επιστολή 63^η: Εἴτα ἡμεῖς μὲν οὐδὲν ἐγκαλοῦμεν οὐδὲ τὴν ὀφειλομένην ἀπαιτοῦμεν παραμυθίαν, εἰδότες ὅτι τὰ ἴδια κακὰ καιρὸν οὐ δίδωσι τοῖς ἀλλοτριῶσι σχολάζειν·

Απαρέμφατο της αναφοράς

Επιστολή 59^η: Τὸ μὲν οὖν σὸν καὶ αὐτὸς ὄψει, καὶ ἄλλοις συμβουλεύειν τὰ τοιαῦτα ἱκανὸς ὢν·

Ειδικό απαρέμφατο

Επιστολή 63^η: Σὺ δὲ τῇ πληγῇ πληγὴν ἐπιβάλλεις αἰτιώμενος ἡμᾶς, ὡς πυνθάνομαι, καὶ νομίζων ἀμελεῖσθαι τὸν σὸν υἱόν, ἡμέτερον δὲ ἀδελφόν, ἢ προδεδόσθαι παρ' ἡμῶν, ὃ βαρύτερον, ἀλλὰ μὴ τῆς ζημίας ἡμᾶς ἐπαισθάνεσθαι ἢν ἐζημίωνται πάντες μὲν καὶ φίλοι καὶ συγγενεῖς, ἐγὼ δὲ καὶ πάντων μᾶλλον—ὁ καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς ζωῆς ἐν ἐκείνῳ θέμενος καὶ μόνον μὲν ἔρεισμα, μόνον δὲ σύμβουλον ἀγαθόν, μόνον δὲ κοινωνὸν εὐσεβείας ὑπολαμβάνων.(επειδὴ νομίζεις ὅτι ἀδιαφορῶ... ἢ ὅτι τον ἔχω προδώσει...κι ὅτι δεν αντιλαμβάνομαι τη ζημιά,την οποία ἔπαθαν ὅλοι οι φίλοι και οι συγγενεῖς...).

Τελικό απαρέμφοτο

Επιστολή 63^η: Εἰ δὲ τοῖς τελευταίοις, μάλιστα μὲν οὐκ εἶα τὸ πάθος πάλιν ὑμῖν ἐντυχεῖν καὶ ἢ τῷ πατρὶ χρεωστούμενη τιμὴ καὶ ὁσία, ἧς οὐδὲν ἐδυνάμην ποιήσασθαι προτιμότερον, καὶ ταῦτα ὑπογυίου τοῦ πάθους ὄντος...

9.6) Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

9.6.1) Παρατακτική σύνδεση

Επιστολή 1^η: Ἐψευσάμην, ὁμολογῶ, τὴν ὑπόσχεσιν συνέσεσθαί σοι καὶ συμφιλοσοφήσειν καθομολογήσας ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἔτι καὶ τῆς ἐκεῖσε φιλίας καὶ συμφυΐας· οὐ γὰρ ἔχω τι τούτων εἰπεῖν οἰκειότερον. Ἐψευσάμην δὲ οὐκ ἐκών, ἀλλὰ νόμου νόμον νικήσαντος, τοῦ θεραπεύειν κελεύοντος τοὺς γεννήτορας τὸν τῆς ἐταιρείας καὶ συνηθείας.

9.6.2) Ὑποτακτική σύνδεση

Επιστολή 1^η: Οὐ μὴν παντάπασι ψεύσομαι, ἂν τοῦτο αὐτὸς καταδέξῃ·

Επιστολή 3^η: Ἐκεῖνῳ μὲν οὖν τὰ κάλλιστα συνηυξάμεθά τε καὶ συνευχόμεθα, ἴν' ἂς ἔλαβε παρ' ἡμῶν ἀρχὰς τελέως καρποφορήσῃ καὶ τινα τῆς σπουδῆς καρπὸν ἐνεγκώμεθα. (κύρια+ δευτερεύουσα επιρρηματική τελική που εισάγεται με το << ἴνα>> + δευτερεύουσα αναφορική, που εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία << ἂς>>)

9.7) ΜΑΚΡΟΠΕΡΙΟΔΟΣ Η ΜΙΚΡΟΠΕΡΙΟΔΟΣ ΛΟΓΟΣ

Επιστολή 1^η: Ἐψευσάμην, ὁμολογῶ, τὴν ὑπόσχεσιν συνέσεσθαί σοι καὶ συμφιλοσοφήσειν καθομολογήσας ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἔτι καὶ τῆς ἐκεῖσε φιλίας καὶ συμφυΐας· οὐ γὰρ ἔχω τι τούτων εἰπεῖν οἰκειότερον. Ἐψευσάμην δὲ οὐκ ἐκών, ἀλλὰ νόμου νόμον νικήσαντος, τοῦ θεραπεύειν κελεύοντος τοὺς γεννήτορας τὸν τῆς ἐταιρείας καὶ συνηθείας.

9.8) ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Αναφορική λειτουργία: Κυριαρχεί σε όλη την 1^η επιστολή

Ποιητική λειτουργία

2^η επιστολή: Οὐ φέρω τὴν Τιβερινὴν ἐγκαλούμενος καὶ τοὺς ἐνταῦθα πηλοὺς καὶ χειμῶνας, φεύγης τὰ Καππαδοκίας, στενὸν ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον· παῦσαι τοὺς πηλοὺς .

ΥΦΟΣ

Κάθε γλωσσική ενασχόληση με ένα κειμενικό είδος έχει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του ύφους, δηλαδή των στοιχείων που συνιστούν την ιδιαιτερότητα της δομής ενός κειμένου.

Η στενή «εξ'ορισμού» σχέση του ύφους με την ιδιαιτερότητα της γλωσσικής έκφρασης έγκειται στο γεγονός ότι το λογοτεχνικό κείμενο είναι ένα σύνολο δομών που ως σύνολο(ή σύστημα) διαφέρει από κάθε άλλο σύνολο επιλογών ή/και αποκλίσεων, όπως μορφοποιούνται σε ένα άλλο κείμενο. Η ιδιαιτερότητα που χαρακτηρίζει τη γλώσσα ως ύφος είναι αυτή που φέρνει κοντά το ύφος προς την ομιλία, δηλαδή προς την πραγμάτωση του λόγου από τον καθένα μας που και αυτή στο σύνολό της αποτελεί μια ιδιαιτερότητα. Από εδώ προέρχεται και η στενή οργανική σχέση ομιλίας και ύφους, τεχνικής και έντεχνης εφαρμογής του κοινού μηχανισμού της γλώσσας (Μπαμπινιώτης, Γ., 1984, *Από την τεχνική στην τέχνη του λόγου*, σσ.102-103).

Σε έναν χώρο τόσο εκτεταμένο, ποικίλο και δυσκαθόριστο, όπως η γλωσσική διακύμανση του ύφους σε ποικιλία κειμενικών ειδών, είναι φυσικό να υπάρχει διάσταση απόψεων. Σε αυτό συνετέλεσε και η ανάμειξη στον καθορισμό της έννοιας, στην ανάλυση και στην εκτίμηση του λογοτεχνικού ύφους επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων, φιλολόγων, κριτικών της λογοτεχνίας, φιλοσόφων και γλωσσολόγων. Έτσι υπάρχει πλήθος ορισμών του ύφους από τον γνωστό γενικό ορισμό του Buffon «Le style c'est l'homme même» (Το ύφος είναι ο ίδιος ο άνθρωπος) μέχρι εξειδικευμένους επιστημονικούς ορισμούς που εντοπίζουν το ύφος μέσα σε διαφορετικά πλαίσια: ως απόκλιση από ένα προκαθορισμένο γλωσσικό πρότυπο, ως προσθήκη υφολογικών χαρακτηριστικών σε ένα αν-υφολογικό πρότυπο γλώσσας, ως υποδήλωση (connotation), δηλαδή γλωσσικά χαρακτηριστικά που υποδηλώνονται σε συγκεκριμένο γλωσσικό ή ακόμα και εξωγλωσσικό περιβάλλον(Μπαμπινιώτης Γ., *ό.π.* σ.105).

Από την άλλη ο Χριστόφορος Χαραλαμπίδης εισάγει τον όρο «υφολογική κριτική». Αυτός ο όρος σπάνια αναφέρεται στα σύγχρονα εγχειρίδια υφολογίας, προφανώς επειδή τα όρια ανάμεσα στην υφολογική και στη γλωσσική κριτική είναι πολύ ρευστά. Η μόνη σαφής οριοθέτηση που μπορεί να γίνει είναι ο περιορισμός της υφολογικής κριτικής στη λογοτεχνική γλώσσα (Χαραλαμπίδης, Χρ., 1998, *Γλωσσική και λογοτεχνική κριτική*, Αθήνα).

Τη δεκαετία του '50, όταν άρχισε να χρησιμοποιείται ο όρος *επίπεδο ύφους* θεωρήθηκε ως μια ακόμη κειμενική ποικιλία (Reid 1956), όπως κειμενική ποικιλία θεωρείται ακόμη -σύμφωνα με ορισμένες σχολές κοινωνιογλωσσολογικής σκέψης- η γλώσσα των νέων, το γκράφιτι, η επιστολή. Τη δεκαετία του '60 ξεκινά το ενδιαφέρον για την ανάλυση των λεξικογραμματικών στοιχείων που προσδιορίζουν διαφορετικά επίπεδα ύφους, το οποίο κατέληξε σε πληροφορίες για τη συχνή ή σπάνια χρήση συγκεκριμένων λέξεων ή συντακτικών δομών σε συγκεκριμένου τύπου κείμενα. Αν και χρήσιμες οι πληροφορίες αυτές, δεν μας βοήθησαν να κατανοήσουμε το πώς δομείται η πληροφορία σε συγκεκριμένου τύπου κείμενα, ούτε τους λόγους που οδηγούσαν στην επιλογή κάποιων λεξικογραμματικών στοιχείων αντί άλλων. Έτσι, στη δεκαετία του '70 πλέον, εμφανίζονται ποικίλες και διαφορετικές προσεγγίσεις και ορισμοί για το επίπεδο ύφους (<http://www.komvos.edu.gr>).

Στη μελέτη της θεωρητικής έννοιας "**επίπεδο ύφους**", όπως ορίζεται πλέον σήμερα, διακρίνονται δύο κατηγορίες. Η πρώτη αναφέρεται σε "**κλειστά επίπεδα ύφους**" και περιλαμβάνει κείμενα των οποίων η γλώσσα είναι αυστηρά προσδιορισμένη, ενώ υπάρχουν ελάχιστα περιθώρια επιλογών. Παραδείγματα τέτοιων κειμένων αποτελούν οι διάφοροι στρατιωτικοί κώδικες που χρησιμοποιούνται σε περίπτωση πολέμου, οι προσευχές και τα δελτία καιρού. Η δεύτερη κατηγορία αναφέρεται σε "**ανοικτά επίπεδα ύφους**" και σε αυτή συγκαταλέγονται κείμενα που η γλώσσα τους δεν είναι τόσο αυστηρά προκαθορισμένη. Παράδειγμα τέτοιου κειμένου είναι μια προσωπική επιστολή ή ένα ρομαντικό διήγημα ενός περιοδικού για κορίτσια στην εφηβεία. Στις κατηγορίες αυτές υπάρχουν βέβαια και διαβαθμίσεις, με αποτέλεσμα το ύφος ενός κειμένου να είναι σχετικά περιορισμένο, όπως για παράδειγμα το επίπεδο ύφους που έχουν οι ευχετήριες κάρτες και οι διάφορες αιτήσεις σε δημόσιες υπηρεσίες. Το επίπεδο ύφους των τίτλων άρθρων σε εφημερίδες είναι σχετικά πιο ανοιχτό από εκείνο των συνταγών μαγειρικής κλπ. Πάντως, παρ' όλες τις διαβαθμίσεις των περιορισμών για τις επιλογές στη γλώσσα που χρησιμοποιείται στα κείμενα, οι περιορισμοί στο επίπεδο ύφους πάντα υπάρχουν, γιατί τους επιβάλλει το συγκεκριμένο πλαίσιο του κειμένου (<http://www.komvos.edu.gr>)

ΥΦΟΣ	ΠΩΣ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΝΕΤΑΙ;
Λιτό	Έλλειψη περίτεχνων εκφραστικών σχημάτων και συντακτικής περιπλοκής, κυριαρχία παρατακτικής σύνδεσης, ή ασύνδετου σχήματος.
Οικείο	Χρήση καθημερινού λεξιλογίου, α' και β' προσώπου, παράταξης και ασύνδετου σχήματος.
Ζωντανό	Χρήση παραδειγμάτων, διαλόγου, ευθέος λόγου, ρητορικών ερωτήσεων, μεταφορών, εικόνων, παρομοιώσεων, ενεργητικής σύνταξης, κ.τ.λ.
Λυρικό	Ποιητική λειτουργία του λόγου, συνυποδηλώσεις, επίκληση στο συναίσθημα.
Εξεζητημένο /επιτηδευμένο	Βαρύγδουπες λέξεις, ρητορισμός, διαδοχική υπόταξη, λεκτικός πληθωρισμός.

Εναργές[1]	Ακρίβεια, σαφήνεια, πλούτος λεξιλογίου, χρήση της υπόταξης με μέτρο.
Επίσημο	Σπάνιες λέξεις (ή και ειδική ορολογία), τριτοπρόσωπος λόγος, παθητική σύνταξη, κυριαρχία της επίκλησης στη λογική.
Χαλαρό	Λίγες σχετικά σκέψεις, συνειρμικά συνδεδεμένες, παρεκβάσεις, επαναλήψεις.
Πυκνό	Προσπάθεια να εκφραστούν οι σκέψεις με τη μέγιστη οικονομία λέξεων.
Φροντισμένο	Αυστηρή οργάνωση των σκέψεων κατά ενότητες, προσεκτική χρήση διαρθρωτικών λέξεων, έλλειψη πλατειασμών ή παρεκβάσεων.
Χιουμοριστικό /παιγνιώδες	Χαριτόλογος διάθεση, ψυχαγωγικός χαρακτήρας.
Σαρκαστικό	Έντονη χρήση ειρωνείας.
Εξομολογητικό	Παρελθοντικοί χρόνοι, χρήση α' προσώπου.
Διδακτικό	παροχή πληροφοριών.
Προτρεπτικό	Παρότρυνση σε μια ιδεατή στάση ζωής, προσπάθεια νουθεσίας του δέκτη.

Εννοείται πως πολλές από τις παραπάνω περιπτώσεις ύφους μπορούν να συνυπάρχουν σε ένα μόνο κείμενο.

[1] εναργής < αρχαία ελληνική < έν- + -αργής (< άργός) Μετάφραση: 1. αυτός που φαίνεται με ευκρίνεια και διαύγεια,

2. (μεταφορικά) αυτός που μπορεί εύκολα να κατανοηθεί

Το **ύφος της 1^{ης} επιστολής** μπορεί να χαρακτηριστεί ως: **Λιτό** (κυριαρχία παρατακτικής σύνδεσης, έλλειψη πολύπλοκων εκφραστικών μέσων), **οικείο** (χρήση καθημερινού λεξιλογίου, παρατακτικής σύνδεσης και άρηματικού προσώπου, **εναργές** (ακρίβεια, σαφήνεια, χρήση υποτακτικής σύνδεσης με μέτρο), **πυκνό** (προσπάθεια έκφρασης σκέψεων και συναισθημάτων με λίγα λόγια), **εξομολογητικό** (παρελθοντικοί χρόνοι, χρήση α' προσώπου) .

Το **ύφος της 2^{ης} επιστολής** μπορεί να χαρακτηριστεί ως: **Λιτό** (κυριαρχία παρατακτικής σύνδεσης, έλλειψη πολύπλοκων εκφραστικών μέσων), **οικείο** (χρήση καθημερινού λεξιλογίου, παρατακτικής σύνδεσης και άρηματικού προσώπου, **εναργές**(ακρίβεια, σαφήνεια, χρήση υποτακτικής σύνδεσης με μέτρο, **πυκνό** (προσπάθεια έκφρασης σκέψεων και συναισθημάτων με λίγα λόγια), **εξομολογητικό**

(χρήση α' προσώπου), **σαρκαστικό** (έντονη χρήση ειρωνείας στη θεματική περίοδο και στο ρητορικό ερώτημα), **προτρεπτικό** (έντονη προτροπή σε μια ιδεατή στάση ζωής, προσπάθεια νουθεσίας του δέκτη στην τελευταία περίοδο), **ζωντανό** (με τη χρήση παραδειγμάτων, ευθέος λόγου, ρητορικής ερώτησης, μεταφοράς, παρομοίωσης κι ενεργητικής σύνταξης) και **διδασκτικό** (παροχή πληροφοριών για την Τιβερινή και για την πατρίδα του Βασιλείου με βάση τις οποίες δείχνει την αντίθεση ανάμεσα στους δύο τόπους συγκρίνοντάς τους).

Το **ύφος** της 3^{ης} επιστολής μπορεί να χαρακτηριστεί ως: **Λιτό** (κυριαρχία παρατακτικής σύνδεσης, έλλειψη πολύπλοκων εκφραστικών μέσων), **οικείο** (χρήση καθημερινού λεξιλογίου, παρατακτικής σύνδεσης κι α' ρηματικού προσώπου, **εναργές** (ακρίβεια, σαφήνεια, χρήση υποτακτικής σύνδεσης με μέτρο), **πυκνό** (προσπάθεια έκφρασης σκέψεων και συναισθημάτων με λίγα λόγια), **εξομολογητικό** (χρήση α' προσώπου), **ζωντανό** (με τη χρήση παραδειγμάτων, ευθέος λόγου, μεταφοράς κι ενεργητικής σύνταξης) και **διδασκτικό** (παροχή πληροφοριών για όλα όσα προσέφερε ο Γρηγόριος στον Ευάγριο).

Το **ύφος** της 4^{ης} επιστολής μπορεί να χαρακτηριστεί ως: **οικείο** (χρήση καθημερινού λεξιλογίου, παρατακτικής σύνδεσης κι α' ρηματικού προσώπου, **εναργές** (ακρίβεια, σαφήνεια, χρήση υποτακτικής σύνδεσης με μέτρο, **εξομολογητικό** (χρήση α' προσώπου), **σαρκαστικό** (έντονη χρήση ειρωνείας στη θεματική περίοδο και στο ρητορικό ερώτημα), **προτρεπτικό** (έντονη προτροπή σε μια ιδεατή στάση ζωής, προσπάθεια νουθεσίας του δέκτη στην τελευταία περίοδο), **ζωντανό** (με τη χρήση παραδειγμάτων, ευθέος λόγου, ρητορικής ερώτησης, μεταφορών, παρομοιώσεων κι ενεργητικής σύνταξης) και **διδασκτικό** (παροχή πληροφοριών για τον Πόντο για τους Κιμμέριους Ποντικούς, για τον Στρυμόνα με βάση τις οποίες δείχνει τις ομοιότητες ανάμεσα στους τρεις τόπους συγκρίνοντάς τους).

11) Τρόποι και μέσα πειθούς

11.1) Επίκληση στη λογική

1^η επιστολή: Επίκληση στη λογική με επιχειρήματα (Έψευδάμην δὲ οὐκ ἔκων, ἀλλὰ νόμου νόμον νικήσαντος, τοῦ θεραπεύειν κελεύοντος τοὺς γεννήτορας τὸν τῆς ἑταιρείας καὶ συνηθείας) .

2^η επιστολή: Επίκληση στη λογική με επιχειρήματα με το οποίο του εξηγεί το λόγο για τον οποίο ο Γρηγόριος ζητάει από τον Βασίλειο να σταματήσει να κατηγορεί το όποιο φυσικό μειονέκτημα της Τιβερινής. (Ἡ τοίνυν παῦσαι τοὺς πηλοὺς ὀνειδίζων ἡμῖν (οὔτε γὰρ τὴν πόλιν σὺ δεδημιούργηκας, οὔτε τοὺς χειμῶνας ἡμεῖς) ἢ καὶ ἡμεῖς σοι προσοίσομεν ἀντὶ τῶν πηλῶν τοὺς καπήλους καὶ ὅσα αἱ πόλεις μοχθηρὰ

φέρουσιν). Προκειμένου να επιτευχθεί η πειθώ ο Γρηγόριος απευθύνεται στην αντιληπτική και κριτική ικανότητα του Βασιλείου, επικαλούμενος τη λογική του. Ο Γρηγόριος ως μέσο πειθούς χρησιμοποιεί και **τεκμήρια**, όπως: **αλήθειες γενικής ισχύος**(όσα αι πόλεις μοχθηρὰ φέρουσιν) και **γεγονότα** ("Ἡ ἀδικοῦμεν ὅτι ὑμεῖς μὲν ὠχριάτε καὶ στενὸν ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον· ἡμεῖς δὲ λιπῶμεν καὶ κορεν νύμεθα καὶ οὐ περιγεγράμμεθα; Τρυφᾶτε δὲ καὶ πλουτεῖτε καὶ ἀγοράζετε· τοῦτο οὐκ ἐπαινῶ. οὔτε γὰρ τὴν πόλιν σὺ δεδημιούργηκας, οὔτε τοὺς χειμῶνας ἡμεῖς).

3^η επιστολή: Επίκληση στη λογική με επιχειρήματα που εξηγούν γιατί ο Γρηγόριος νιώθει χαρούμενος για τους επαίνους του Ευάγριου (*"Ἡσθην ἐπαινούμενος. Τὸ γὰρ τὸν υἱὸν ἡμῶν Εὐάγριον εὐδοκιμεῖν, ἡμᾶς ἐστὶν εὐδοκιμεῖν· τέκνων γὰρ ἀρετὴ δόξα πατέρων. Ἡμεῖς δέ, εἰς λόγους μὲν, οὐδὲν ἢ μικρὸν ἴσως σύνοισμεν ἡμῖν αὐτοῖς ὠφελήσασι τὸν σὸν υἱόν, οὐδὲ γὰρ μέγα ἡμῖν τὸ τῶν λόγων· ἐν δὲ ἀντὶ πάντων αὐτῷ καὶ μέγιστον συνεισηνέγκαμεν, οὐκ ἀρνήσομαι, τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον καὶ τὸ πείσαι τῶν παρόντων καταφρονεῖν*) και τεκμήρια, όπως γνωμικά (*τέκνων γὰρ ἀρετὴ δόξα πατέρων*) .

4^η επιστολή: Επίκληση στη λογική με επιχείρημα που έχει ως στόχο να δείξει την αξία της παιδείας (*μειδία μόνον καὶ τῆς παιδείσεως ἔμφοροῦ καὶ τῆς φιλίας ἡμῶν ἀπόλαυε*) .

11.2) Επίκληση στο συναίσθημα

1^η επιστολή: Περιγραφή κι αφήγηση της φιλικής τους σχέσης (Οὐ μὴν παντάπασι ψεύσομαι, ἂν τοῦτο αὐτὸς καταδέξῃ· τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς σοι συνεσόμεθα, τὰ δὲ αὐτὸς ἡμῖν θέλησον, ἴν' ἢ τὰ πάντα κοινὰ καὶ τὸ τῆς φιλίας ὁμότιμον. Οὕτω γὰρ ὑπάρξει καὶ τὸ τούτους μὴ λυπεῖν καὶ τὸ σοῦ τυγχάνειν).

2^η επιστολή: Ειρωνεία με τη χρήση β'ενικού και πληθυντικού προσώπου και κλητικής προσφώνησης(*ὦ λίαν ἄπηλε σὺ καὶ ἀκρόβαμον καὶ τὰς πλάκας κατακροαίνων, ἢ ὑπόπτερε σὺ καὶ μετάρσιε καὶ τῷ Ἀβάριδος ὁἴστῳ συμφερόμενε, ἴνα καὶ Καππαδόκης ὢν φεύγῃς τὰ Καππαδοκία*), ρητορικά ερωτήματα ("Ἡ ἀδικοῦμεν ὅτι ὑμεῖς μὲν ὠχριάτε καὶ στενὸν ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον· ἡμεῖς δὲ λιπῶμεν καὶ κορεν νύμεθα καὶ οὐ περιγεγράμμεθα;).

Ποιητική χρήση της γλώσσας με μεταφορές κι επίθετα και ουσιαστικοποιημένες μετοχές, υπερβολή, μεγαλοστομία (*ἄπηλε, ἀκρόβαμον, τὰς πλάκας κατακροαίνων, ἢ ὑπόπτερε σὺ καὶ μετάρσιε, στενὸν ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον*) και παρομοίωση του Μ.Βασιλείου με τον Ἄβαρη και το βέλος του (*τῷ Ἀβάριδος ὁἴστῳ συμφερόμενε*) .

3^η επιστολή: Προσπαθεί να κερδίσει την συμπάθεια του Ευάγριου με τη συνεχή έκφραση ευχαριστιῶν (*"Ἡσθην ἐπαινούμενος. Τῇ δὲ σῇ τιμιότητι πᾶσα χάρις, ὅτι καὶ*

μεμνησθαι ἡμῶν ἀξιοῖς καὶ τοῖς ὑπομνήμασι τιμᾶν τῆς φιλίας· ἅπερ οὐ μικρὰ ὄντα μειζρόνως ὑπεδεξάμεθα.

4^η επιστολή: Σχεδόν σε ολόκληρη την επιστολή είναι φανερή η **επίκληση στο συναίσθημα**. Τα μέσα με τα οποία το πετυχαίνει αυτό είναι φανερά από την αρχή της επιστολής.

Δηλαδή ξεκινάει με τη χρήση του **β' ενικού προσώπου** και **λεπτή ειρωνεία** (Σὺ μὲν σκῶπτε καὶ διάσυρε τὰ ἡμέτερα, εἶτε παίζων, εἶτε σπουδάζων, οὐδὲν τοῦτο πρᾶγμα·), εξηγεί τη συμπεριφορά του με αναλυτική **περιγραφή** της στην **πρώτη παράγραφο** (Σὺ μὲν σκῶπτε καὶ διάσυρε τὰ ἡμέτερα, εἶτε παίζων, εἶτε σπουδάζων, οὐδὲν τοῦτο πρᾶγμα· μειδία μόνον καὶ τῆς παιδεύσεως ἐμφοροῦ καὶ τῆς φιλίας ἡμῶν ἀπόλαυε· πάντα χρηστὰ ἡμῖν τὰ παρὰ σοῦ, ὅποιά ποτ' ἂν ἦ καὶ ὅπως ἂν ἔχη. Καὶ γὰρ μοι καὶ τὰ ἐνταῦθα σκώπτειν δοκεῖς οὐκ ἵνα σκώψῃς, ἀλλ' ἵνα πρὸς ἑαυτὸν ἐλκύσῃς, εἴ τί γε ἐγὼ σου συνίημι, ὥσπερ οἱ τὰ ρεύματα φράσσοντες, ἴν' ἀλλαχοῦ μεθελκύσωσι. Τοιαῦτα ἡμῖν ἀεὶ τὰ σά).

Στη συνέχεια **περιγράφει** τον Πόντο, τους κατοίκους του, το φυσικό τοπίο του (Ἐγὼ δέ σου τὸν Πόντον θαυμάσομαι καὶ τὴν ποντικὴν ξουφηρίαν καὶ τὴν φυγῆς ἀξίαν μονήν, τοὺς τε ὑπὲρ κεφαλῆς λόφους καὶ θήρας, οἱ τὴν πίστιν ὑμῶν δοκιμάζουσι, καὶ τὴν ὑποκειμένην ἐσχατίαν, εἴτ' οὖν μωξίαν μετὰ τῶν σεμνῶν ὀνομάτων τοῦ φροντιστηρίου τε καὶ τοῦ μοναστηρίου καὶ τῆς σχολῆς, λόχμας τε ἀγρίων φυτῶν καὶ βαθυκρήμων ὀρῶν στέφανον ὑφ' ὧν μὴ στεφανοῦσθε, ἀλλὰ συγκλείεσθε τὸν τε μετρούμενον ἀέρα καὶ τὸν ποθούμενον ἥλιον, ὃν ὡς διὰ κάπνης ἀυγάξεσθε, ὃ ποντικοὶ Κιμμέριοι καὶ ἀνήλιοι καὶ οὐ τὴν ἐξάμηνον νύκτα μόνον κατακριθέντες, ὃ δὴ τινες λέγονται, ἀλλ' οὐδὲ ἐν μέρος τῆς ζωῆς ἄσκιον ἔχοντες, μίαν δὲ νύκτα μακρὰν τὸν ἅπαντα βίον καὶ ὄντως σκιὰν θανάτου, ἴν' εἴπω τὸ τῆς Γραφῆς. Ἔστι γὰρ ὅσον μὲν διαπέφευγε τὰς πέτρας, χαραδρεῶν ὅσον δὲ τὰς χαράδρας, ἀκανθεῶν ὅσον δὲ ὑπὲρ τὰς ἀκάνθας, κρημνός· καὶ ἡ ὑπὲρ τοῦτον ὁδὸς ἐπὶ κρημνός τε καὶ ἀμφιτάλαντος τῶν ὀδευόντων τὸν νοῦν συνάγουσα καὶ γυμνάζουσα πρὸς ἀσφάλειαν).

Παραθέτει ένα **ρητορικό ερώτημα** (Ἐπαινώ καὶ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδόν, –οὐκ οἶδα εἶτε εἰς βασιλείαν εἶτε εἰς Αἶδου φέρουσαν, σοῦ δὲ ἔνεκεν εἰς βασιλείαν φερέτω, –καὶ τὴν ἐν μέσῳ, τί βούλει, πότερον Ἐδέμ ὀνομάσω ψευδόμενος καὶ τὴν εἰς τέσσαρας ἀρχὰς μεριζομένην πηγὴν ἐξ ἧς ἡ οἰκουμένη ποτίζεται, ἢ τὴν ξηρὰν καὶ ἄνυδρον ἐρημίαν, ἣν τις ἡμερώσει Μωσῆς ῥάβδῳ πέτραν πηγάσας;).

Χρησιμοποιεί **μεταφορές** (τῆς παιδεύσεως ἐμφοροῦ καὶ τῆς φιλίας ἡμῶν ἀπόλαυε ἵνα πρὸς ἑαυτὸν ἐλκύσῃς, ὥσπερ οἱ τὰ ρεύματα φράσσοντες, ἴν' ἀλλαχοῦ μεθελκύσωσι. τοὺς τε ὑπὲρ κεφαλῆς λόφους καὶ θήρας, οἱ τὴν πίστιν ὑμῶν δοκιμάζουσι, καὶ τὴν ὑποκειμένην ἐσχατίαν εἴτ' οὖν μωξίαν μετὰ τῶν σεμνῶν ὀνομάτων τοῦ φροντιστηρίου τε καὶ τοῦ μοναστηρίου καὶ τῆς σχολῆς, λόχμας τε ἀγρίων φυτῶν καὶ βαθυκρήμων ὀρῶν στέφανον ὑφ' ὧν μὴ στεφανοῦσθε, ἀλλὰ συγκλείεσθε, τὸν τε μετρούμενον ἀέρα καὶ τὸν ποθούμενον ἥλιον, ὃν ὡς διὰ κάπνης ἀυγάξεσθε, ὃ ποντικοὶ Κιμμέριοι καὶ ἀνήλιοι καὶ οὐ τὴν ἐξάμηνον νύκτα μόνον κατακριθέντες, ὃ δὴ τινες

λέγονται, ἀλλ' οὐδὲ ἐν μέρος τῆς ζωῆς ἄσκιον ἔχοντες, μίαν δὲ νύκτα μακρὰν, Ἔστι γὰρ ὅσον μὲν διαπέφευγε τὰς πέτρας, χαραδρεῶν· Ποταμὸς δὲ κάτω ῥοχθεῖ, οὗτος ὁ Ἀμφιπολίτης σοι Στρυμῶν καὶ ἡσύχιος· καὶ οὐκ ἰχθυοφόρος μᾶλλον ἢ λιθοφόρος, οὐδὲ εἰς λιμνὴν ἀναχεόμενος, ἀλλ' εἰς βάθη κατασυρόμενος, ὃ λίαν ὑψηγορε σὺ καὶ ποιητὰ καινῶν ὀνομάτων. Ἔστι γὰρ μέγας καὶ φοβερὸς καὶ ὑπερηχῶν τῶν ἄνω τὰς ψαλμοφθίας. Οὐδὲν πρὸς τοῦτον οἱ Καταράκται καὶ οἱ Κατάδουποι· τοσοῦτον ὑμῶν καταβοᾶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας).

Παρομοιώσεις (ὥσπερ οἱ τὰ ρεύματα φράσσοντες, ἴν' ἀλλαχοῦ μεθελκύσωσι. τούτῃ τε ὑπὲρ κεφαλῆς λόφους καὶ θήρας, λόχμας τε ἀγρίων φυτῶν καὶ βαθυκρήμνων ὀρῶν στέφανον ὑφ' ὧν μὴ στεφανοῦσθε, ἀλλὰ συγκλείεσθε, τὸν τε μετρούμενον ἀέρα καὶ τὸν ποθούμενον ἥλιον, ὃν ὡς διὰ κάπνης ἀγάζεσθε, Οὐδὲν πρὸς τοῦτον οἱ Καταράκται καὶ οἱ Κατάδουποι· τοσοῦτον ὑμῶν καταβοᾶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Τραχὺς μὲν ὢν, ἄπορος δέ· καὶ θολερὸς μὲν, ἄποτος δέ· οὗ τοῦτο μόνον φιλόφρονος ὅτι μὴ παρασυρεῖ τὴν μονὴν ὑμῶν, ὅταν αὐτὸν αἱ χαράδραι καὶ οἱ χειμῶνες ἐκμαίνωσιν. Ἄ μὲν οὖν ἡμεῖς ταῖς τῶν Μακάρων νήσοις ταύταις εἶτ' οὖν τῶν μακαρίων ὑμῶν, ταῦτά ἐστι. Σὺ δέ μοι θαύμαζε τοὺς μνηοειδεῖς ἀγκῶνας τὰ βάσιμα τῆς ὑπωρείας ὑμῶν ἀπαγχονίζοντας μᾶλλον ἢ ἀποτειχίζοντας, καὶ τὸν κορυφῆς ὑπερτέλλοντα τένοντα, ὃς Ταντάλειον ὑμῖν ποιεῖ τὴν ζωὴν...).

11.3) Επίκληση στο ἦθος του πομποῦ

1^η επιστολή: Χρήση του ἀ' ενικού προσώπου σε ολόκληρη τὴν επιστολή.

2^η επιστολή: **Υπάρχουν τα δύο πρώτα μέσα:** Οὐ φέρω τὴν Τιβερινὴν ἐγκαλούμενος καὶ τοὺς ἐνταῦθα πηλὸς καὶ χειμῶνας, Ἡ ἀδικοῦμεν, ἡμεῖς δὲ λιπῶμεν καὶ κορενόμεθα καὶ οὐ περιγεγράμμαθα; οὐκ ἐπαινῶ, οὔτε τοὺς χειμῶνας ἡμεῖς, ἢ καὶ ἡμεῖς σοι προσοίσομεν ἀντὶ τῶν πηλῶν τοὺς καπήλους

3^η επιστολή: Χρήση ἀ' προσώπου ενικού καὶ πληθυντικού (Ἡσθην, σύνισμεν, συνεισηνέγκαμεν, οὐκ ἀρνήσομαι, συνηυξάμεθά τε καὶ συνευχόμεθα, ἐνεγκώμεθα, ὑπεδεξάμεθα).

4^η επιστολή: Χρήση του ἀ' ενικού προσώπου (Ἐγὼ δέ σου τὸν Πόντον θαυμάσομαι καὶ τὴν ποντικὴν ζουφηρίαν καὶ τὴν φυγῆς ἀξίαν μονὴν, Ἐπαινῶ καὶ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδόν, –οὐκ οἶδα εἴτε εἰς βασιλείαν εἴτε εἰς Αἴδου φέρουσαν) .

11.4) Επίθεση στο ἦθος του αντιπάλου

2^η επιστολή: **Υπάρχουν τα τρία πρώτα μέσα:** ὃ λίαν ἄπηλε σὺ καὶ ἀκρόβαμον καὶ τὰς πλάκας κατακροαίνων, ἢ ὑπόπτερε σὺ καὶ μετάρσιε καὶ τῷ Ἀβάριδος οἰστῶ συμφερόμενε, ἵνα καὶ Καππαδόκης ὢν φεύγῃς τὰ Καππαδοκίας, ὑμεῖς μὲν ὠχρηῖτε

καὶ στενὸν ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον, Τρυφᾶτε δὲ καὶ πλουτεῖτε καὶ ἀγοράζετε·

4^η ἐπιστολή: Ἀσκησις ἀρνητικῆς κριτικῆς (Σὺ μὲν σκῶπτε καὶ διάσυρε τὰ ἡμέτερα, εἴτε παίζων, εἴτε σπουδάζων, οὐδὲν τοῦτο πρᾶγμα· Σὺ δὲ μοι θαύμαζε τοὺς μνηοειδεῖς ἀγκῶνας τὰ βᾶσιμα τῆς ὑπωρείας ὑμῶν ἀπαγχονίζοντας μᾶλλον ἢ ἀποτειχίζοντας, καὶ τὸν κορυφῆς ὑπερέλλοντα τένοντα, ὃς Ταντάλειον ὑμῖν ποιεῖ τὴν ζωὴν, τὰς τε διαρρεούσας αὔρας καὶ τῆς γῆς ἀναπνοάς, αἱ λιποθυμοῦντας ὑμᾶς ἀναψύχουσι, τοὺς τε ῥοδικοὺς ὄρνιθας, ἄδοντας μὲν, ἀλλὰ τὸν λιμὸν, καὶ ὑπεριπταμένους μὲν, ἀλλὰ τὴν ἐρημίαν. Ἐπιδημεῖ δὲ οὐδεὶς ὅτι μὴ κατὰ θήραν, λέγεις· πρόσθε, καὶ ὥστε νεκροὺς ὑμᾶς ἐπισκέπτεσθαι. Ταῦτα μακρότερα μὲν ἴσως ἢ κατ' ἐπιστολήν, ἐλάττω δὲ κωμωδίας. Σὺ δὲ εἰ μὲν οἴσεις μετρίως τὴν παιδιάν, ὀρθῶς ποιήσεις· εἰ δὲ μή, καὶ πλείω προσθήσομεν).

11.5) Επὶκλήσις ἐν τῇ αὐθεντίᾳ

5^η ἐπιστολή: Ἐπειδὴ φέρεις μετρίως τὴν παιδιάν, καὶ τὰ ἐξῆς προσθήσομεν. Ἐξ Ὀμήρου δὲ τὸ προοίμιον· «Ἄλλ' ἄγε δὴ μετάβηθι καὶ τὸν ἔσο κόσμον ἄεισον» .

32^η ἐπιστολή: Ἴνα δὲ σοὶ κἀγὼ συμφιλοσοφήσω μικρὸν, εἰ τοῦτο κελεύεις, οὐκ ἐπαινῶ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ μικρολόγον, ὃς τὴν εὐδαιμονίαν ἡμῖν ὀρίζομενος, μεχρὶ μὲν τινος προῆλθεν ὀρθῶς, ψυχῆς ἐνέργειαν κατ' ἀρετὴν εἶναι ταύτην ἀποφηνάμενος... Ἐπαινῶ δὲ τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς τὸ νεανικὸν τε καὶ μεγαλόνοον, οἱ μὴδὲν κωλύειν φασὶ πρὸς εὐδαιμονίαν τὰ ἐξωθεν, ἀλλ' εἶναι τὸν σπουδαῖον μακάριον, κὰν ὁ Φαλάριδος ταῦρος ἔχη καιόμενον... θαυμάζω δὲ καὶ τῶν ἐξωθεν τοὺς τούτοις παραπλησίους, οἷον τὸν Ἀνάξαρχον ἐκεῖνον, τὸν Ἐπίκτητον, τὸν Σωκράτην, ἵνα μὴ λέγω πολλοὺς.

38^η ἐπιστολή: Σπαρτιάτας ἡ λόγῃ γνωρίζει, ὄμιλος τοὺς Πελοπίδας, λόγοι τὸν μέγαν Θεμιστίον.

52^η ἐπιστολή: Ἐν μετοπώρῳ τὰ ἄνθη παρὰ τοῦ λειμῶνος αἰτεῖς καὶ γεγηρακότα ὀπλίζεις τὸν Νέστορα, ἐμέ τι νῦν ἀπαιτῶν δεξιὸν εἰς λόγους, ὃς πάλαι καὶ λόγου παντὸς καὶ βίου τὸ τερπνὸν καταλέλυκα. Ὅμως δέ, (οὐ γὰρ Εὐρύσθειον τινα τοῦτον ἄθλον ἐπιτάττεις ἡμῖν, οὐδὲ Ἡράκλειον, ἀλλὰ καὶ μάλα ἡμερον καὶ ἡμέτερον, τῶν ἐμῶν ἐπιστολῶν σοὶ συναγαγεῖν ὅσας οἷόν τε)·

57^η ἐπιστολή: Ἴνα γένη ἡμῖν, κατὰ τὸν Σολομῶντα, καὶ αὐτὴ ἄμπελος κυπρίζουσα καὶ κατάκαρπος κληματίς, οὐ βότρυν ἐξανθήσασα, ἀλλὰ τῶν βοτρύων ἐκθλίψασα τοῖς διψῶσι τὴν δρόσον.

12) Τρόποι ἀνάπτυξης παραγράφου

12.1 Ορισμός

32^η επιστολή: «Ἴνα δέ σοι κάγω συμφιλοσοφήσω μικρόν, εἰ τοῦτο κελεύεις, οὐκ ἐπαινώ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ μικρολόγον, ὃς τὴν εὐδαιμονίαν ἡμῖν ὀρίζομενος, μεχρὶ μὲν τινος προῆλθεν ὀρθῶς, ψυχῆς ἐνέργειαν κατ' ἀρετὴν εἶναι ταύτην ἀποφηνάμενος». Δίνεται ο **ορισμός της ευδαιμονίας(οριστέα έννοια)** από τον Αριστοτέλη. Πρόκειται για ενέργεια της ψυχῆς σύμφωνα με τους κανόνες της αρετῆς.

12.2 Διαίρεση

52^η επιστολή: σύ τοίνυν τοῦτον **ίμάντα** ταῖς σαῖς ἐγκατάθου βίβλοις, οὐκ ἐρωτικόν, ἀλλὰ λογικόν, οὐδ' ἐπιδεικτικόν μᾶλλον ἢ **χρήσιμον** καὶ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς.

12. 3. Αιτιολόγηση

1^η επιστολή: Ολόκληρη η παράγραφος αναπτύσσεται με αιτιολόγηση, αφού ο σκοπός του Γρηγορίου είναι να εξηγήσει στον φίλο του Βασίλειο γιατί δεν κράτησε την υπόσχεσή του.

2^η επιστολή: Η θεματική περίοδος αποτελεί μια γενική θέση ή διαπίστωση, που απαιτεί τεκμηρίωση. Οι απόψεις του Γρηγορίου και ο τρόπος έκφρασης τους προκαλούν εύλογα ερωτηματικά γιατί τα λέγει αυτά. Μετά τη θεματική περίοδο ακολουθεί σύνδεση κύριας (*Ἡ ἀδικοῦμεν*) με δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση(*ὅτι ὑμεῖς μὲν ὠχρηᾶτε καὶ στενὸν ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον*), ο αιτιολογικός σύνδεσμος <<**γάρ**>> στην πρόταση που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση (*οὔτε γὰρ τὴν πόλιν σὺ δεδημιούργηκας, οὔτε τοὺς χειμῶνας ἡμεῖς*).

3^η επιστολή: Επεξήγηση της θέσης που διατυπώνει στη θεματική πρόταση(*Ἡσθην ἐπαινούμενος. Τὸ γὰρ τὸν υἱὸν ἡμῶν Εὐάγγριον εὐδοκιμεῖν, ἡμᾶς ἐστὶν εὐδοκιμεῖν· τέκνων γὰρ ἀρετὴ δόξα πατέρων. Ἡμεῖς δέ, εἰς λόγους μὲν, οὐδὲν ἢ μικρὸν ἴσως σύνησμεν ἡμῖν αὐτοῖς ὠφελήσασι τὸν σὸν υἱόν, οὐδὲ γὰρ μέγα ἡμῖν τὸ τῶν λόγων· ἐν δὲ ἀντὶ πάντων αὐτῶ καὶ μέγιστον συνεισηνέγκαμεν, οὐκ ἀρνήσομαι, τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον καὶ τὸ πείσαι τῶν παρόντων καταφρονεῖν. Ἐκεῖνω μὲν οὖν τὰ κάλλιστα συνηυξάμεθα τε καὶ συνευχόμεθα, ἴν' ἂς ἔλαβε παρ' ἡμῶν ἀρχὰς τελέως καρποφορήσῃ καὶ τινὰ τῆς σπουδῆς καρπὸν ἐνεγκώμεθα. Τῇ δὲ σῇ τιμιότητι πᾶσα χάρις, ὅτι καὶ μεμνήσθαι ἡμῶν ἀξιοῖς καὶ τοῖς ὑπομνήμασι τιμᾶν τῆς φιλίας· ἅπερ οὐ μικρὰ ὄντα μειζόνως ὑπεδεξάμεθα).*

4^η επιστολή: 1^η παράγραφος: (*Καὶ γὰρ μοι καὶ τὰ ἐνταῦθα σκώπτειν δοκεῖς οὐκ ἴνα σκώψῃς, ἀλλ' ἴνα πρὸς ἑαυτὸν ἐλκύσῃς, εἴ τί γε ἐγὼ σου συνήμι, ὥσπερ οἱ τὰ ρέυματα φράσσοντες, ἴν' ἀλλάχοῦ μεθελκύσωσι. Τοιαῦτα ἡμῖν ἀεὶ τὰ σά).*

2^η παράγραφος: Εξηγεί γιατί θαυμάζει τον Πόντο, γιατί νιώθει οίκτο για τους Κιμμέριους Ποντικούς και γιατί δεν πρέπει ο Βασίλειος να εκφράζει το θαυμασμό του για το φυσικό τοπίο του Πόντου.

12.4. Αίτιο και αποτελέσματα

2^η επιστολή: Εξαρτάται από τον τρόπο ερμηνείας του εκάστοτε αναγνώστη. Η θεματική περίοδος θα μπορούσε να θεωρηθεί το αποτέλεσμα (μομφή του Μ.Βασιλείου εναντίον του Γρηγορίου) και όσα λέγονται στην υπόλοιπη παράγραφο, **εκτός από την περίοδο-κατακλείδα**, τα αίτια της μομφής (*Ἡ ἀδικοῦμεν ὅτι ὑμεῖς μὲν ὠχριαῖτε καὶ στενὸν ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον· ἡμεῖς δὲ λιπῶμεν καὶ κορεν νύμεθα καὶ οὐ περιγεγράμμεθα; Ἄλλ' οὐ ταῦτα ὑμῖν ἐστι. Τρυφᾶτε δὲ καὶ πλουτεῖτε καὶ ἀγοράζετε· τοῦτο οὐκ ἐπαινω*).

12.5. Παραδείγματα

2^η επιστολή: Ο Γρηγόριος φέρνει ως παράδειγμα τον Άβαρη με του οποίου το βέλος <<ταξιδεύει>> ο Βασίλειος. Επίσης, προκειμένου να υπερασπιστεί την πατρίδα του από τα επικριτικά σχόλια του Βασιλείου, ο Γρηγόριος χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τις καλές κλιματολογικές συνθήκες και το σφρίγος των κατοίκων της Τιβερινής αλλά και τον τρόπο ζωής των κατοίκων της Καισάρειας (*τῷ Ἀβάριδος οἷστῳ συμφερόμενε, Ἡ ἀδικοῦμεν ὅτι ὑμεῖς μὲν ὠχριαῖτε καὶ στενὸν ἀναπνεῖτε καὶ μετρεῖσθε τὸν ἥλιον· ἡμεῖς δὲ λιπῶμεν καὶ κορεν νύμεθα καὶ οὐ περιγεγράμμεθα; Τρυφᾶτε δὲ καὶ πλουτεῖτε καὶ ἀγοράζετε*).

3^η επιστολή: Παραδείγματα μέσα από την εμπειρία του κοινωνικού βίου (*Ἡμεῖς δέ, εἰς λόγους μὲν, οὐδὲν ἢ μικρὸν ἴσως σύνισμεν ἡμῖν αὐτοῖς ὠφελήσασσι τὸν σὸν υἱόν, οὐδὲ γὰρ μέγα ἡμῖν τὸ τῶν λόγων· ἐν δὲ ἀντὶ πάντων αὐτῷ καὶ μέγιστον συνεισηνέγκαμεν, οὐκ ἀρνήσομαι, τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον καὶ τὸ πείσαι τῶν παρόντων καταφρονεῖν. Ἐκεῖνῳ μὲν οὖν τὰ κάλλιστα συνηυξάμεθά τε καὶ συνευχόμεθα, ἵν' ἅς ἔλαβε παρ' ἡμῶν ἀρχὰς τελέως καρποφορήσῃ καὶ τινὰ τῆς σπουδῆς καρπὸν ἐνεγκώμεθα*).

4^η επιστολή-2^η παράγραφος: Παραδείγματα σε ολόκληρη την περιγραφή του Πόντου και του Στρυμόνα.

12.6. Σύγκριση και αντίθεση

2^η επιστολή: Σε ολόκληρη την επιστολή ο Γρηγόριος υπερασπίζεται την Τιβερινή συγκρίνοντας το κλίμα της και το βιοτικό της επίπεδο με αυτό της Καισάρειας και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι δύο πόλεις μάλλον δεν έχουν τίποτα κοινό.

4^η επιστολή-1^η παράγραφος: Σύγκριση-αντίθεση χαρακτήρων. Ο αποστολέας δείχνει ανωτερότητα εξακολουθώντας να προσφέρει τη φιλία του, ο παραλήπτης ήταν ειρωνικός και δηκτικός σε προηγούμενη επιστολή.

12.7. Αναλογία

4^η επιστολή-1^η παράγραφος: Αναλογία (*δοκεῖς οὐκ ἵνα σκόψης, ἀλλ' ἵνα πρὸς ἑαυτὸν ἐλκύσης, εἴ τί γε ἐγὼ σου συνήμι, ὥσπερ οἱ τὰ ρεύματα φράσσοντες, ἴν' ἀλλαχοῦ μεθελκύσωσι*). Σε αυτό τον τρόπο ανάπτυξης παρατίθεται μια παρομοίωση της εξεταζόμενης κατάστασης ή έννοιας με κάποια άλλη –κυριολεκτική ή μεταφορική- που έχει προφανείς αναλογίες, ώστε να γίνει πιο εύκολα κατανοητή η λειτουργία (ή εξέλιξη) της εξεταζόμενης έννοιας. Αν η αναλογία γίνεται σε κυριολεκτικό επίπεδο, τότε παραλληλίζονται παρεμφερείς καταστάσεις. Αν, όμως, η αναλογία είναι μεταφορική, τότε η παράλληλη κατάσταση προέρχεται από κάποιο τελείως διαφορετικό πεδίο.

2^η παράγραφος: Αναλογίες (*ἀλλ' οὐδὲ ἐν μέρος τῆς ζωῆς ἄσκιον ἔχοντες, μίαν δὲ νύκτα μακρὰν τὸν ἅπαντα βίον καὶ ὄντως σκιὰν θανάτου, ἴν' εἴπω τὸ τῆς Γραφῆς. Ἔστι γὰρ μέγας καὶ φοβερὸς καὶ ὑπερηχῶν τῶν ἄνω τὰς ψαλμωδίας. Οὐδὲν πρὸς τοῦτον οἱ Καταράκται καὶ οἱ Κατάδουποι· τοσοῦτον ὑμῶν καταβοᾶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Σὺ δέ μοι θαύμαζε τοὺς μνηοειδεῖς ἀγκῶνας τὰ βάσιμα τῆς ὑπωρείας ὑμῶν ἀπαγχονίζοντας μᾶλλον ἢ ἀποτειχίζοντας, καὶ τὸν κορυφῆς ὑπερτέλλοντα τένοντα, ὃς Ταντάλειον ὑμῖν ποιεῖ τὴν ζωὴν, τὰς τε διαρρεούσας αὔρας καὶ τῆς γῆς ἀναπνοάς, αἱ λιποθυμοῦντας ὑμᾶς ἀναψύχουσι, τούς τε ὠδικοὺς ὄρνιθας, ἄδοντας μὲν, ἀλλὰ τὸν λιμόν, καὶ ὑπεριπταμένους μὲν, ἀλλὰ τὴν ἐρημίαν*).

13) Αξιοποίηση των επιστολών του Γρηγορίου ως πηγών της εποχής του

Η μοναστική ζωή στο Βυζάντιο (Επιστολή 6 προς Βασίλειο)

Τα μοναστήρια αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία στην κοινωνική δομή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ο χώρος, όπου συγκεντρώνονται άνθρωποι που αρνιούνται τα εγκόσμια για να αφιερωθούν στο Θεό και να επιδιώξουν την αγνότητα της ψυχής τους, εξελίσσεται πολύ συχνά σε μια πολύπλοκη, ζωτική οικονομική και πολιτιστική μονάδα.

Στα οχυρωμένα σαν κάστρα μοναστήρια η ζωή των μοναχών περιστρέφεται μεταξύ του καθολικού (του κεντρικού ναού δηλαδή), των παρεκκλησίων και της βιβλιοθήκης. Γύρω από αυτά διαρθρώνονται τα περιφερικά κτίρια των κελλιών, της τράπεζας με το μαγκιπέο (το φούρνο δηλαδή), της αποθήκης, του στάβλου και των διαφόρων εργαστηρίων.

Η οικονομική αυτοτέλεια εξασφαλίζεται από τις διάφορες δωρεές που προσφέρονται τόσο από τον αυτοκράτορα, όσο και από απλούς ανθρώπους που ζητούν ως αντάλλαγμα τις προσευχές των μοναχών για την σωτηρία της ψυχής τους.

Οι μοναχοί, άνδρες και γυναίκες, δέχονται την κουρά μετά από τριετή δοκιμαστική περίοδο και γίνονται πλήρη μέλη της αδελφότητας. Οι μοναχοί δεν τρώνε ποτέ κρέας, παρακολουθούν τουλάχιστον 6 ώρες την ημέρα τις διάφορες εκκλησιαστικές ακολουθίες και είναι όλοι υποχρεωμένοι να δουλεύουν. Εκτός από τις διοικητικές αρμοδιότητες, όπως ο δοχειάριος, ο χαρτοφύλαξ, και τις σχετικές με τις ακολουθίες αρμοδιότητες (καντηλανάφτης, πρωτοψάλτης), οι μοναχοί προσφέρουν και υπηρεσίες νοσοκόμου και ξενοδόχου στους συναδέλφους τους και στους επισκέπτες αντίστοιχα. Εκτός από εκείνους που ασχολούνται με γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες, υπάρχουν και ειδικευμένοι στην αντιγραφή των χειρογράφων που φυλάσσονται στις βιβλιοθήκες των μεγάλων μονών καθώς και άλλοι που φιλοτεχνούν εικόνες.

Οι γενικές αρχές του οργανωμένου μοναχισμού καθορίστηκαν από τον Μέγα Βασίλειο. Παρ'όλα αυτά οι λεπτομέρειες της διοίκησης και της λειτουργίας κάθε μονής ορίζονται κάθε φορά από το μοναστηριακό "τυπικό", το νομικό δηλαδή κείμενο που συντάσσεται από τον κτήτορα της μονής και αποτελεί το καταστατικό της (<http://www.imma.edu.gr>).

Η οργάνωση & η απονομή της δικαιοσύνης στη Βυζαντινή αυτοκρατορία

(Επιστολή 13 στον Αμφιλόχιο Ικονίου)

Η αλλαγή της πρωτεύουσας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη επέφερε αλλαγές στο σύστημα λειτουργίας και στην ιδεολογία της αυτοκρατορίας. Μετά το 324 τη θέση του αυτοκράτορα-θεού παίρνει ο «αυτοκράτωρ ελέω θεού», ο εκλεκτός του Θεού, που ενσαρκώνει τη θεία βούληση και εξουσιοδοτήθηκε από αυτή να διακυβερνήσει τη γη. Η έγνοια για την ιεραρχία διέπει όλες τις σχέσεις στους κόλπους του κρατικού μηχανισμού και στις σχέσεις μεταξύ των αρχών και των υπηκόων.

Η απονομή της δικαιοσύνης είναι κατ' εξοχήν έργο του αυτοκράτορα. Ως ηγεμόνας-νομοθέτης, ανώτατος κοσμικός δικαστής και κριτής έχει ως ουσιώδες υπόργημά του το να κρίνει. Η εξουσία του, εξάλλου, δεν αποτελεί δίοδο αυθαιρεσίας, αλλά ευκαιρία διδασχής από τον ίδιο, με το δικό του παράδειγμα, προς τους υπηκόους του, ώστε να τηρηθεί το δίκαιο, και να επιβληθούν οι κατάλληλοι για την περιφρούρηση της ευνομίας δεοντολογικοί φραγμοί. Ο δρόμος της αίτησης και της ικεσίας προς αυτόν

είναι ανοικτός για όλους και όποιος υφίσταται βία έχει το δικαίωμα να κάνει έφεση σε αυτόν.

Ο αυτοκράτορας μπορούσε να δικάζει αυτοπροσώπως υποθέσεις σε πρώτη εκδίκαση (εγκλήματα εσχάτης προδοσίας ή διαπραχθέντα από ανώτατους αξιωματούχους) και δεχόταν εφέσεις εναντίον αποφάσεων άλλων δικαστηρίων. Ο αυτοκράτορας δικάζε στο *consistorium principis*, μέλη του οποίου ήταν ανώτατοι αξιωματούχοι του κράτους. Αυτό το συμβούλιο δεχόταν τις εφέσεις όλων των δικαστηρίων της Αυτοκρατορίας και στη συνέχεια ο αυτοκράτορας επικύρωνε, τροποποιούσε ή ακύρωνε τις αποφάσεις που είχαν παρθεί από αυτά. Οι δε εφέσεις γίνονταν: α) με αναφορά ή υπόμνηση των ενδιαφερομένων, β) με έκκλησή τους ή γ) με αίτησή τους στον αυτοκράτορα να επιληφθεί της υποθέσεώς τους, εξαιτίας δυσπιστίας τους προς το δικαστή ή φόβου τους απέναντι σε έναν ισχυρό αντίπαλο. Δικάζε, λοιπόν, ο αυτοκράτορας και διαμέσου απαντήσεων, αποκρινόμενος σε μια τέτοια αίτηση ενός ιδιώτη ή ενός δικαστή ή σε μια συμβουλή.

Οι εφέσεις, πάντως, δίνονταν υπο μορφή δεητηρίου εγγράφου και κατέληγαν στον επί των δεήσεων, ανώτατο δικαστικό υπάλληλο που μελετούσε τις υποθέσεις, εισηγούνταν στο αυτοκρατορικό δικαστήριο ή και απαντούσε απευθείας. Λόγω αδυναμίας εκδίκασης όλων των υποθέσεων από τον αυτοκράτορα αυτοπροσώπως, την ποινική διαδικασία είχαν τακτικοί δικαστές, και όλοι οι ανώτεροι υπάλληλοι του κράτους, εκπρόσωποι του αυτοκράτορα ο καθένας στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας του, με τη βοήθεια νομομαθών συνεργατών. Κάθε λειτουργός προέδρευε σε ένα δικαστήριο του οποίου η αρμοδιότητα εκτεινόταν στις διοικητικές ατασθαλίες, στις σωφρονιστικές και ποινικές υποθέσεις.

Η απονομή δικαιοσύνης στις επαρχίες ήταν έργο του **κυβερνήτη**. Ως κατώτεροι δικαστές στις πόλεις κάθε επαρχίας χρησίμευαν οι **άρχοντες** της πόλεως (για μικροαδικήματα) και οι **έκδικοι**. Οι **χαμαιδικαστές** συνιστούσαν τα πρόσωπα εκείνα στα οποία οι άρχοντες των επαρχιών ανέθεταν την εκδίκαση των μικροδιαφορών των πολιτών τους. Σημαντικός ήταν ο ρόλος των **δικηγόρων** στην απονομή της δικαιοσύνης. Ανήκαν σε συντεχνίες και έπρεπε να παρουσιάζουν εγγυήσεις ηλικίας, εντιμότητας και γνώσης. Δικηγόροι και συμβολαιογράφοι μαθήτευαν πλησίον ενός άλλου εκπροσώπου του επαγγέλματός τους ή ακολουθούσαν τα μαθήματα καθηγητών που εποπτεύονταν στενά από τους δύο συλλόγους.

Ο ποινικός κώδικας που εφαρμόστηκε στην αυτοκρατορία, συγκρινόμενος με τις ρωμαϊκές ποινές, χαρακτηρίζεται λιγότερο σκληρός, λόγω της επίδρασης του Χριστιανισμού. Πρωταρχικός σκοπός της ποινής ήταν η αποκατάσταση της διαταραγμένης έννομης τάξης και βάση της ποινικής δίωξης αποτελούσε η αρχή της υπαιτιότητας, δηλαδή η ψυχική σχέση του δράστη με την πράξη του.

Αξιόποινες πράξεις θεωρούνταν η ληστεία, η αρπαγή γυναικών, γης, κινητών πραγμάτων αποκτηθέντων από κάποια καταστροφή, η σύσταση συμμορίας για διάπραξη εγκλημάτων βίας, η αυτοδικία, η μαγεία, η δεισιδαιμονία και τα εγκλήματα

περί τη γενετήσια ζωή. Προβλέπονταν πληθώρα ποινών: θανατική ποινή, σωματικές ποινές, εξανδραποδισμός (σπάνια στην μεταϊουστινιάνεια νομοθεσία), εξορία, φυλάκιση, δήμευση της περιουσίας, εγκλεισμός σε μοναστήρι, πρόστιμα.

Το βασανιστήριο της μαστίγωσης ήταν συνηθισμένο και επιβαλλόταν στους ανώτατους λειτουργούς, ενώ εισήχθησαν από τη Δύση η δικαστική μονομαχία και οι θεοδικίες, που παρέμειναν μια εξαίρεση.

Η εξορία υιοθετούνταν για ποινές μέσης βαρύτητας (ακούσια ανθρωποκτονία, κερδοσκοπία σε βάρος αφελών, άμβλωση), μπορούσε να είναι ισόβια ή περιορισμένης χρονικής διάρκειας, ενώ μπορεί να συνοδευόταν με σωματικό κολασμό ή καταναγκαστικά έργα.

Τέλος, η στέρηση της ελευθερίας μέσω φυλάκισης δεν προβλεπόταν ως ποινή στο βυζαντινό δίκαιο, καθώς οι φυλακές δεν αποτελούσαν σωφρονιστήρια, αλλά χρησίμευαν για την κράτηση των υποδίκων. Υποκατάστατο της ποινής φυλάκισης αποτέλεσε ο εγκλεισμός των δραστών ορισμένων εγκλημάτων σε μοναστήρια, με ή χωρίς αναγκαστική μοναχική κουρά, που στόχο είχε είτε τον σωφρονισμό του δράστη, είτε την εξουδετέρωση πολιτικών αντιπάλων ή ανταπαιτητών του θρόνου, οπότε και ο κατηγορούμενος εγκλείεται στη μονή ως συνωμότης και μέσω της κίνησης αυτής αποκαθίσταται η διαταραχθείσα τάξη πραγμάτων.

Μια καταδικαστική απόφαση ή μια ποινή είχε κοινωνικές συνέπειες για ένα πρόσωπο, καθώς δεν μπορούσε, για παράδειγμα, να παραστεί ως μάρτυρας

σε δικαστήριο. Παρόλα αυτά στα βυζαντινά χρόνια καταργήθηκε η απαγόρευση της ταφής του καταδικασμένου σε θάνατο, εφόσον σύμφωνα με τους εκκλησιαστικούς κανόνες κάτι τέτοιο αφορά μόνο την περίπτωση της αυτοκτονίας, όπου ο αυτόχειρας είχε επίγνωση της πράξης του.

Η απονομή δικαιοσύνης στο Βυζάντιο θεωρούνταν έργο του αυτοκράτορα, που ήταν επιφορτισμένος από τον Θεό για την τήρηση της τάξης στα επίγεια πράγματα. Συνεπικουρούμενος από ένα πλήθος υπαλλήλων του κρατικού μηχανισμού ο ανώτατος άρχοντας του Κράτους επιχείρησε σε όλη τη διάρκεια ύπαρξης της αυτοκρατορίας να λειτουργήσει η δικαιοσύνη με επάρκεια και αποτελεσματικότητα. Ο ίδιος ο νόμος αποτέλεσε τον σημαντικότερο φραγμό στην εξουσία του ίδιου του αυτοκράτορα, ο οποίος προσπάθησε να περιορίσει τα φαινόμενα διαφθοράς και κακοδιαχείρισης του δικαστικού συστήματος από τα αρμόδια όργανα.

Το βυζαντινό ποινικό δίκαιο, υπό της επίδραση του χριστιανικού μηνύματος, αποτελεί τμήμα μιας περισσότερο ανθρωπιστικής πολιτικής, ενώ η αύξηση των δικαστικών αρμοδιοτήτων της Εκκλησίας, όσο η αυτοκρατορία παρήκμαζε, την βοήθησε να προετοιμαστεί για τον ηγετικό ρόλο που διαδραμάτισε, επί Οθωμανικής αυτοκρατορίας, στις υποθέσεις των χριστιανών υπηκόων του σουλτάνου (<http://www.astynomia.gr/images/stories/periodiko>).

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ (ΕΠΙΣΤΟΛΗ 47 ΣΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟ)

Ως πηγές της εκπαίδευσης στο Βυζάντιο έχουμε τα αγιολογικά κείμενα που αναφέρονται στην παιδική ηλικία των οσίων και των αγίων. Σημαντικές πληροφορίες μας παρέχουν οι *Vitae* οσίων ή Αγίων που προέρχονταν από πλούσιες οικογένειες και οι οποίες διέθεταν τα οικονομικά μέσα για την ανατροφή των παιδιών τους. Εντούτοις όμως και Άγιοι που έζησαν την παιδική τους ηλικία σε χωριά της βυζαντινής επικράτειας δεν στερήθηκαν μόρφωσης. Εκτός από τους Βίους Αγίων, σημαντικές πηγές για τη Βυζαντινή Εκπαίδευση αποτελούν οι πάπυροι, τα όστρακα και οι πινακίδες από ξύλο ή κερί που παρέχουν πληροφορίες από πρώτο χέρι για διάφορες όψεις της καθημερινής ζωής, περιλαμβανομένης της εκπαίδευσης των παιδιών. Μία άλλη σημαντική πηγή για την εκπαίδευση στο Βυζάντιο είναι και οι πρώτοι Εκκλησιαστικοί Πατέρες που προσπάθησαν να «ιδρύσουν» το χριστιανικό δόγμα συντάσσοντας κανονισμούς για την «κατάλληλη» εκπαίδευση των νεαρών Χριστιανών. Πληροφορίες επίσης μπορούμε να αντλήσουμε από τα ελληνολατινικά και λατινοελληνικά γλωσσάρια του σοφιστή και ρητοροδιδάσκαλου στην Ακαδημία Αθηνών Ιουλίου Πολυδεύκου (2ος μ.Χ. αιώνας), τα οποία περιλάμβαναν ομιλίες σχετικά με τα σχολεία και το εκπαιδευτικό σύστημα. Φυσικά δεν πρέπει να αγνοήσουμε και τα όσα έγραψαν διάφοροι λόγιοι, κληρικοί και λαϊκοί, όπως ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ευστάθιος Κατάφλωρος (1178-1195/6) ή ο φιλόσοφος Μιχαήλ Ψελλός (1018-1096) που είχαν χρηματίσει διδάσκαλοι. Τέλος οι βιογραφίες ή αυτοβιογραφίες ατόμων που διετέλεσαν διδάσκαλοι καθώς και οι επιτάφιοι λόγοι που αναφέρονται σε λογίους άνδρες, οι οποίοι είχαν διαπρέψει στην παιδεία, συμπληρώνουν την εικόνα για το εκπαιδευτικό σύστημα κατά τους μέσους αιώνες.

Η βυζαντινή εκπαίδευση διαιρούταν σε τρία είδη: α) την κοσμική, β) την εκκλησιαστική και γ) τη μοναστική εκπαίδευση. Από τα τρία αυτά είδη, η κοσμική και εκκλησιαστική εκπαίδευση ήταν οργανωμένες, ενώ η μοναστική εκπαίδευση παρέχόταν μέσα στα μοναστήρια και απευθυνόταν κυρίως σε όσους ήθελαν να ακολουθήσουν το μοναστικό βίο. Πρέπει να αναφέρουμε εξαρχής ότι η βυζαντινή εκπαίδευση αποσκοπούσε στην κατάρτιση ικανών στελεχών που θα στελέχωναν τη δημόσια διοίκηση ή την ανώτατη εκκλησιαστική ιεραρχία.

ΚΟΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

α) Στοιχειώδης παιδεία

Η στοιχειώδης παιδεία ονομαζόταν από τους Βυζαντινούς «προπαιδεία» ή «προπαιδεία τῶν μαθημάτων», «ἐγκύκλιος παιδευσίς» ή ακόμη «εἰσαγωγικαὶ καὶ στοιχειώδεις τῶν μαθημάτων τέχναι». Η στοιχειώδης εκπαίδευση άρχιζε νωρίτερα από το τέλος της «πρώτης ηλικίας», η οποία συμπίπτει με την ηλικία των 4 ή 7 ετών. Πριν από το τέλος της «πρώτης ηλικίας», αρκετά παιδιά είχαν τη δυνατότητα αλλά

και την ευκαιρία να αρχίσουν άτυπη εκπαίδευση, που περιλάμβανε κυρίως τη διδασκαλία των Θείων Γραφών- στο σπίτι μαζί με τους γονείς τους. Για ένα μεγάλο μέρος από αυτούς, η εκπαίδευση άρχιζε και τελείωνε εκεί. Για όσους συνέχιζαν μια τυπική στοιχειώδη εκπαίδευση, η ηλικία ποίκιλε ανάμεσα στα 5 και 8 ετών. Η διάρκεια της στοιχειώδους εκπαίδευσης δεν καθοριζόταν από κάποιο νόμο, από τη στιγμή που δεν υπήρχαν καθόλου νόμοι για τη λειτουργία των «παιδικών» σχολείων. Το α΄ επίπεδο της μάθησης διαρκούσε περίπου μέχρι την ηλικία των δώδεκα ετών, δηλ. την αρχή της εγκυκλίου παιδείας.

Ενιαίο σχολικό πρόγραμμα για τα κατώτερα σχολεία δεν υπήρχε, ούτε κεντρική αρχή που να εποπτεύει και να κατευθύνει τον τρόπο λειτουργίας τους. Την εποπτεία ασκούσαν οι τοπικές εκκλησιαστικές αρχές και οι διδάσκαλοι στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν ιερείς, μοναχοί ή άλλα πρόσωπα της εκκλησίας. Ως αίθουσες διδασκαλίας χρησιμοποιούνταν διάφορα δωμάτια μέσα στους περιβόλους των ναών, οι νάρθηκες των εκκλησιών, ή τα κελιά ορισμένων μοναστηριών, των οποίων τα Τυπικά επέτρεπαν τη λειτουργία σχολείων στοιχειώδους παιδείας.

Τα σχολεία στοιχειώδους παιδείας ονομάζονταν «διδασκαλεία», «χαμαιιδιδασκαλεία», «παιδαγωγεία», «σχολεία κάτω παιδεύσεως», «παιδευτήρια», «παλαιστραι» ή «διατριβαί» και αποσκοπούσαν στην παροχή ορισμένων στοιχειωδών γνώσεων και στη θρησκευτική και ηθική αγωγή των παιδιών τους. Θα λέγαμε ότι η «στοιχειώδης παιδεία» προετοίμαζε τους μαθητές για να ζήσουν καλύτερα στην κοινωνία έχοντας αποκτήσει τις στοιχειώδεις γνώσεις για τη ζωή τους. Στα σχολεία των «ιερών γραμμάτων» φοιτούσαν αγόρια και κορίτσια, εκτός αν αυτά λειτουργούσαν σε κάποιο μοναστήρι, οπότε ανάλογα με το είδος της μονής- ανδρικής ή γυναικείας ήταν και το φύλο του μαθητή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Ως πρώτα βιβλία χρησίμευαν το Ψαλτήρι και η Βίβλος («Παροιμίες Σολομώντος», «Εκκλησιαστής», «Άσμα Ασμάτων», αποσπάσματα από κείμενα προφητών κ.λ.π.). Η σειρά των ιερών γραμμάτων ολοκληρωνόταν με επιλογές από κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας, όπως του Μ. Βασιλείου, Ιωάννου του Χρυσοστόμου κ.λ.π. Σύμφωνα με το στοιχειώδες αυτό πρόγραμμα οι μαθητές αρχικά μάθαιναν να αναγνωρίζουν και να προφέρουν τα γράμματα του αλφαβήτου. Ακολουθούσε η διδασκαλία της γραφής κατά την οποία ο «γραμματιστής» χάρασσε στην πινακίδα του μαθητή τον «ύπογραμμόν», δηλ. το γράμμα ή τη λέξη. Η διδασκαλία της γραμματικής γινόταν από το εγχειρίδιο «Επιμερισμοί του Ψαλτηρίου από φωνής του έπικλην Χοιροβοσκου», που αποτελούσε σειρά μαθημάτων στοιχειώδους γραμματικής και ασκήσεων τεχνολογίας από το Ψαλτήρι. Για την εκτέλεση των αριθμητικών πράξεων οι μαθητές χρησιμοποιούσαν τα δάκτυλα των χεριών τους

(ἐψηφίζον δακτύλοις) ή ψήφους (ψηφίδας), απ' όπου και το «ψηφίζειν», ή ακόμη και το «ἀβάκιον».

Τα θρησκευτικά αποτελούσαν το κέντρο της στοιχειώδους εκπαίδευσης και διδάσκονταν από τα ιερά κείμενα που χρησίμευαν για ανάγνωση και γραφή.

Για τη μυθολογία χρησιμοποιούσαν τους μύθους του Αισώπου και άλλα κατάλληλα μεταγλωττισμένα θέματα από την ελληνική μυθολογία. Η διδακτέα ύλη της ιστορίας περιλάμβανε των Τρωικό Πόλεμο, τους Μηδικούς Πολέμους, καθώς τη ζωή και το έργο σπουδαίων ιστορικών προσωπικοτήτων. Τέλος οι μαθητές διδάσκονταν την ψαλτική τέχνη διαβάζοντας το Ψαλτήρι και ψάλλοντας ύμνους και ψαλμούς με τη βοήθεια μουσικού οργάνου.

β) Εγκύκλιος Παιδεία

Μετά τη στοιχειώδη παιδεία άρχιζε η εγκύκλιος παιδεία, όπου τα παιδιά πήγαιναν στη «σχολή του γραμματικού» για να συνεχίσουν τις σπουδές τους και να συνεχίσουν αν το επιθυμούσαν στην ανώτατη εκπαίδευση. Την εγκύκλιο παιδεία οι Βυζαντινοί την ονόμαζαν «θύραθεν παιδεία» ή «έξωθεν παιδεία» ή ακόμη «τήν παρ' Ἑλλησι παιδείαν», «τὰ τῶν Ἑλλήνων μαθήματα» ή «γράμματα» και τέλος «ἐγκύκλιον» ή «έξωθεν σοφίαν».

Στη σχολή γραμματικού διδάσκονταν κυρίως αρχαία ελληνικά κείμενα ρητορικής, ιστορίας και φιλοσοφίας. Οι μαθητές παρακολουθούσαν το trivium- δηλ. γραμματική, ποιητική και ρητορική (όλα τα είδη) και στη συνέχεια ιστορία (πολιτική και εκκλησιαστική), διαλεκτική ή φιλοσοφία (λογική, πρακτική φιλοσοφία[ηθική], δογματική, μεταφυσική) καθώς και τους τέσσερις κλάδους του quadrivium- δηλ. αριθμητική (ψηφίζειν), γεωμετρία (γραμμική), αστρονομία και μουσική (αρμονική), φυσική, φυσιογνωστικά μαθήματα, γεωγραφία, στενογραφία («όξυγραφίαν» ή «σημειογραφίαν») και τέλος καλλιγραφία. Διδασκαλία θεολογικών μαθημάτων εξειδικευμένων γνώσεων γινόταν μόνο στις μονές και στις εξειδικευμένες εκκλησιαστικές σχολές.

ΑΝΩΤΑΤΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Πολύ πριν ιδρυθεί το πρώτο Πανεπιστήμιο στην Κωνσταντινούπολη, πολλές άλλες πόλεις της βυζαντινής αυτοκρατορίας ήταν φημισμένες για τις ανώτερες και ανώτατες σχολές τους, όπως:

α) Στην Αθήνα η Ακαδημία

β) Στην Αλεξάνδρεια, σχολές αστρονομίας, γεωμετρίας και ιατρικής

γ) Στην Αντιόχεια σχολές φιλοσοφίας και ρητορικής

δ) Στη Βηρυτό Νομική Σχολή

ε) Στην Πέργαμο σχολή Νεοπλατωνικής φιλοσοφίας

στ) Και από τον 4ο αιώνα στην Κωνσταντινούπολη Σχολή Δημόσιας Διοίκησης

(<http://www.eriande.elemedu.upatras.gr>)

Ύπαρχος (επιστολή 93 στον ύπαρχο Σωφρόνιο)

Γενικά Ύπαρχος (υπό + άρχων) σημαίνει ο αμέσως μετά τον άρχοντα, υπαρχηγός ή αναπληρωτής του άρχοντα.

Κυρίως όμως αποτελεί ναυτικό διοικητικό τίτλο σε θέση αμέσως μετά το Κυβερνήτη αξιωματικού παντός πολεμικού πλοίου και ανεξαρτήτως βαθμού, του οποίου αυτός φέρει, αντικαθιστώντας αυτοδίκαια και αυτεπάγγελτα τον Κυβερνήτη του. Σε αυτόν κατ' ουσία συγκεντρώνονται τα βάρη της εσωτερικής υπηρεσίας του πλοίου καθώς και της καλής συντήρησης αυτού, εκτός του μηχανοστασίου.

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ύπαρχος λεγόταν ο υπεύθυνος της επιμελητείας του στρατού σε περίοδο εκστρατείας, συνώνυμος όρος ήταν ο "μέγας στρατοπεδάρχης" (<https://el.wikipedia.org/wiki>).

Η κεντρική διοίκηση. Αυτοκρατορικό Συμβούλιο και Γραμματεία (Επιστολή 128 στον Προκόπιο)

Την κεντρική διοίκηση του κράτους είχε ένα συγκρότημα με επικεφαλής τον **magister Officiorum** (= προϊστάμενος των υπηρεσιών), ο οποίος κατά τον 4ο και 5ο αιώνα συγκέντρωνε αρμοδιότητες περισσότερων σημερινών υπουργών, ενώ αργότερα, κατά τη Μεσοβυζαντινή περίοδο (9ος αιώνας) παρέμεινε ένας απλός τίτλος «άνευ αντικειμένου». Οι υπηρεσίες που ήταν στη δικαιοδοσία του ήταν τέσσερα γραφεία, το **scrinium memoriae** (για τις αναφορές εγγράφων και αιτήσεων που υποβάλλονταν στον αυτοκράτορα), **epistolarum** (για την **επιστολογραφία**, λατινική και ελληνική, προς ξένους ηγεμόνες και επαρχιακές αντιπροσωπείες, **libellorum** (για δικαστικές αποφάσεις και απορίες νομικής φύσης) και τέλος το **dispositionum** (για τον καθορισμό του προγράμματος μετακινήσεων του αυτοκράτορα και τη λήψη σχετικών μέτρων), οι δε προϊστάμενοι ονομάζονταν μάγιστροι (magistri). (<http://users.uoi.gr>)

Το αξίωμα του επισκόπου (επιστολή 195 στον άρχοντα Γρηγόριο)

Το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ήταν πάντοτε στενά συνδεδεμένο με το γόητρο της πόλης. Υπήρχε επίσκοπος του Βυζαντίου πριν από την επανίδρυση της πόλης ως Νέας Ρώμης από τον Κωνσταντίνο Α΄ το 330. Σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά την ίδρυση της νέας πόλης, ο επίσκοπος Βυζαντίου προήχθη σε αρχιεπίσκοπο.

Στα πρώτα στάδια της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως, πάντως, ο ρόλος του αρχιεπισκόπου δεν ήταν σημαντικός έξω από την πόλη. Οι επίσκοποι κατά την πρώιμη περίοδο, όπως ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος (επίσκοπος 26 Φεβρουαρίου 398 - 20 Ιουνίου 404) μεταφέρθηκαν στην πόλη εξαιτίας της αίγλης ή της αυτοκρατορικής εύνοιας. Ο Ιωάννης ήταν γνωστός ρήτορας και, όσο διάστημα βρισκόταν στην αυλή, δεν επιβαρύνθηκε με σημαντικά διοικητικά καθήκοντα εκτός πόλεως. Ο Ιωάννης έπεσε θύμα των δολοπλοκιών της αυλής και καθαιρέθηκε, αντίθετα από ότι έπραξε ο προκάτοχός του Γρηγόριος Θεολόγος, ο οποίος παραιτήθηκε από το αξίωμά του (επίσκοπος 27 Νοεμβρίου 380 - 381). Σε αυτήν τη φάση, ο αρχιεπίσκοπος λειτουργούσε περισσότερο ως μέλος της αυτοκρατορικής αυλής και υπηρετούσε την αυτοκρατορική βούληση. Οι αυτοκράτορες προτιμούσαν αρχιεπισκόπους που συμφωνούσαν μαζί τους δογματικά και υπηρετούσαν τον αυτοκρατορικό οίκο σχεδόν σαν αυλικοί εφημέριοι ή επίσημοι ιεροκήρυκες. Όταν ο Θεοδόσιος Α΄ (379-395) καθιέρωσε το χριστιανισμό ως την επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας, ο ρόλος του πατριάρχη έγινε ακόμη πιο σημαντικός, εφόσον ο χριστιανισμός ήταν πλέον επίσημος κλάδος της αυτοκρατορικής διοίκησης (<http://constantinople.ehw.gr>).

Ο ψάλτης (επιστολή 237 στον Μακεδόσιο)

Η εκκλησιαστική μουσική κατά τους τρεις πρώτους αιώνες συμπεραίνεται ότι ήταν απλή και απέριτη. Από μελωδική άποψη ψάλλονταν αποσπάσματα από τους ψαλμούς του Δαβίδ και ύμνοι, που συνέθεταν οι Πατέρες της Εκκλησίας, όπως ο Ιουστίνος ο φιλόσοφος και μάρτυρας, ο Κλήμης Αλεξανδρείας και ο Ανατόλιος. Από τους ύμνους αυτούς λίγοι σώζονται μέχρι σήμερα.

Οι Πατέρες δεν αναφέρουν κανένα είδος εκκλησιαστικού μουσικού βιβλίου για αυτή την περίοδο. Επίσης γνωρίζουμε ότι η μετάδοση των ύμνων κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων χριστιανικών αιώνων πρέπει να ήταν κυρίως προφορική. Η μουσική της Ορθοδόξου Εκκλησίας τόσο την περίοδο αυτή όσο και στις άλλες μουσικές περιόδους ήταν πάντοτε φωνητική, καθώς απαγορευόταν η χρήση οργανικής μουσικής. Έτσι ποτέ δε χρησιμοποιήθηκε στην Εκκλησία πολυφωνικό σύστημα ψαλμωδίας (<http://www.apostoliki-diakonia.gr>)

Η διατροφή στο Βυζάντιο (επιστολή 28 στον ύπαρχο Σωφρόνιο)

Στη διατροφή των Βυζαντινών βασικό ρόλο είχαν το ψωμί, τα λαχανικά, τα όσπρια και τα δημητριακά, που τα μαγείρευαν με διάφορους τρόπους. Οι Βυζαντινοί έτρωγαν επίσης πουλερικά, που υπήρχαν σχεδόν σε κάθε σπίτι, καθώς και αυγά, με τα οποία έφτιαχναν τα περίφημα σφουγγάτα, τις γνωστές μας ομελέττες, που αναφέρονται και από τον Θεόδωρο Πρόδρομο. Από το γάλα έφτιαχναν τυριά όπως το ανθότυρο, το βλάχικο και το κεφαλίτζιν.

Κρέας εξασφάλιζαν και με το κυνήγι, αγαπημένη απασχόληση των ανδρών που τους παρείχε συνάμα ευκαιρίες για προσωπική διάκριση. Κυνηγούσαν με σκυλιά και γεράκια. Δεν περιφρονούσαν όμως και άλλες μεθόδους όπως τις παγίδες, τα δίχτυα και τις ιξόβεργες.

Τα μεγαλύτερα ζώα αποτελούσαν ακριβότερη και λιγότερο διαδεδομένη τροφή. Τα χοιροσφάγια, που γίνονταν κάθε χειμώνα, προμήθευαν την οικογένεια με τα λουκάνικα, τα παστά και το μαγειρικό λίπος όλης της χρονιάς. Το αρνί ήταν προσιτό μόνο στα πιο ευκατάστατα νοικοκυριά. Σπανιότερα έτρωγαν οι Βυζαντινοί τα βοοειδή, μια και τα χρησιμοποιούσαν κυρίως για την καλλιέργεια των χωραφιών. Αγαπούσαν επίσης τα κάθε λογής ψάρια, φρέσκα ή παστά, και τα θαλασσινά.

Τα διάφορα κρασιά, για τα οποία φημιζόταν η Μακεδονία, καθώς και τα φρούτα, συνόδευαν τα τραπεζώματά τους μαζί με μελωμένα και σιροπιαστά γλυκά.

Τα γεύματα μπορούσαν να είναι απλά αλλά και εξαιρετικά πολύπλοκα και πλούσια, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση κάθε οικογένειας. Εξάλλου, όπως και οι ίδιοι έλεγαν, καταλαβαίνει κανείς "από του γεύματος τον πίθον" (www.imma.edu.gr)

Η Σύγκλητος κατά την Πρώιμη Βυζαντινή Περίοδο (επιστολή 41 στους κατοίκους της Καισαρείας)

Ο όρος «**Σύγκλητος**» (επίσης **Βουλή**, **Γερουσία**) στη βυζαντινή ιστορία έχει δύο διακριτές σημασίες και μπορεί να δηλώνει:

α) την ανώτερη θεσμικά διακεκριμένη τάξη (λατ. ordo) στο Βυζάντιο, η οποία αποτελείται από άτομα που κατέχουν συγκεκριμένους τιμητικούς τίτλους ή αξιώματα.

β) ένα συγκροτημένο σώμα, μία Βουλή, στην οποία έχουν δικαίωμα συμμετοχής τα μέλη της συγκλητικής τάξης, στο σύνολό τους ή εν μέρει. Ο ρόλος του σώματος αυτού είναι άλλοτε εθιμοτυπικός και άλλοτε ουσιαστικός. Στη δεύτερη περίπτωση η Σύγκλητος μπορεί να χαρακτηριστεί και πολιτειακό όργανο.

Αναφορές στη Σύγκλητο με την πρώτη σημασία της έχουμε καθ' όλη τη διάρκεια της βυζαντινής ιστορίας. Αντίθετα, είναι αμφίβολο αν η Σύγκλητος ως συγκροτημένο σώμα συνέχισε να υπάρχει κατά τη Μέση Βυζαντινή περίοδο.

Η δημιουργία της Συγκλήτου της Κωνσταντινούπολης τοποθετείται παραδοσιακά κατά την επανίδρυση της πόλης του Βυζαντίου από τον Κωνσταντίνο Α΄ το 330. Σήμερα είναι γενικά δεκτό πως η Κωνσταντινούπολη δεν απέκτησε παρά σταδιακά, στη διάρκεια του πρώτου αιώνα της ύπαρξής της, το χαρακτήρα μιας σταθερής πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας, μιας Νέας Ρώμης. Η Σύγκλητος, η οποία αρχικά μπορεί να μην αποτελούσε κάτι περισσότερο από την αναβαθμισμένη Βουλή της πόλης του Βυζαντίου, με την προσθήκη ενδεχομένως ορισμένων Ρωμαίων συγκλητικών που ακολούθησαν τον Κωνσταντίνο στη νέα πρωτεύουσα, ακολούθησε μια παράλληλη πορεία και εξελίχθηκε σε θεσμό ισότιμο με αυτόν της ρωμαϊκής Συγκλήτου. Ο νέος ρόλος της Συγκλήτου της Κωνσταντινούπολης έγινε ορατός την εποχή του Κωνσταντίου Β΄, ο οποίος καθόρισε νομοθετικά τις προϋποθέσεις ένταξης στο σώμα και ανέβασε τον αριθμό των συγκλητικών σε 2.000, πολύ περισσότερους από τους βουλευτές οποιασδήποτε πόλης.

Κατά τους πρώτους δύο αιώνες μετά τη δημιουργία της, η Σύγκλητος της Κωνσταντινούπολης ως σώμα είχε κάποιες καθορισμένες αρμοδιότητες, όπως η φροντίδα της πόλης (κατάλοιπο του αρχικού χαρακτήρα της) και η τυπική επικύρωση (χωρίς συζήτηση ή δυνατότητα επέμβασης) των νόμων που θέσπιζε ο αυτοκράτορας, αλλά είχε και δικαστικές εξουσίες. Στην πράξη όμως η Σύγκλητος, λόγω της σύνθεσής της, η οποία κατόπριζε τη διοικητική ελίτ της αυτοκρατορίας, μπορούσε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο σε περιόδους αστάθειας ή χηρείας του αυτοκρατορικού θρόνου, όπως συνέβη κατ' επανάληψη κατά το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα. Στις συνεδρίες της Συγκλήτου προήδρευε ο έπαρχος της Κωνσταντινούπολης, ενώ μαρτυρείται και το αξίωμα του πρώτου της Συγκλήτου (<http://constantinople.ehw.gr>).

Το κλίμα στο Βυζάντιο (επιστολή 57 στη Θέκλα)

Στα κείμενα των Ιστορικών η σύζευξη μετεωρολογικού αιτίου και αιτιατού υπακούει στη λογική της ιστορικής αφήγησης, δηλαδή στην περιγραφή των γεγονότων- παρέχει όμως και τα περιθώρια αναγωγής ορισμένων συμβάντων στη Θεία Βούληση.

Ο Προκόπιος, υμνητής των κατορθωμάτων και έργων του Ιουστινιανού στο “Υπέρ Πολέμων” και στο “Περί Κτισμάτων”, αλλά και εμπαθής επικριτής του βίου και της πολιτείας του ίδιου αυτοκράτορα στα “Ανέκδοτα”, αιτιολογεί τα φαινόμενα με δύο τρόπους ανάλογα με τους σκοπούς της κάθε μιας αφήγησης: στο “Περί Κτισμάτων” το αίτιο της μεγάλης πλημμύρας του ποταμού Σκίρτου στην Έδεσσα της Οσροηνής το 525 είναι σαφώς κλιματικό, δηλαδή οι ραγδαίες βροχοπτώσεις. Αντίθετα, στα “Ανέκδοτα” η ίδια πλημμύρα προβάλλεται ως έργο της “δαιμονικής φύσης” του αυτοκράτορα Ιουστινιανού.

Στις Χρονογραφίες οι αιτίες των μετεωρολογικών - κλιματικών φαινομένων σπάνια ανάγονται στη φυσική πραγματικότητα. Η εξήγηση των φυσικών φαινομένων από τους Χρονογράφους γίνεται σχεδόν αποκλειστικά στο πλαίσιο της θεολογικής αντίληψης της εποχής και μέσω μιας μεταφυσικής προσέγγισης της πραγματικότητας. Η θεϊκή παρέμβαση στην εξέλιξη των γεγονότων τονίζεται με συχνές αναφορές σε θεομηνίες και φυσικές καταστροφές. Η παρουσία του Θεού ως δύναμης που τιμωρεί την ανθρώπινη αλαζονεία, που προστατεύει τον καλό ηγεμόνα και το κράτος των Ρωμαίων, ή που προοιωνίζει τα μελλούμενα βρίσκεται σε κάθε προσπάθεια απόδοσης αιτίων σε περιγραφές μετεωρολογικών - κλιματικών φαινομένων από τους Χρονογράφους.

Η αναφορά από τους συγγραφείς τυχόν προειδοποιήσεων που είτε έγιναν αντιληπτές είτε αγνοήθηκαν από του; ανθρώπους που βίωσαν τη όραση ενός μετεωρολογικού - κλιματικού φαινομένου, απέφερε ελάχιστες μαρτυρίες, γεγονός που υποδηλώνει τη μικρή προσοχή που απέδιδαν οι βυζαντινοί συγγραφείς σε φυσικά φαινόμενα προαγγελίας κάποιων μετεωρολογικών - κλιματικών συμβάντων.

Κοινό χαρακτηριστικό των ολιγάριθμων χωρίων που αναφέρουν στοιχεία «προειδοποίησης» είναι ότι τα περισσότερα αφορούν περιπτώσεις εκδήλωσης εφήμερων (μικρής διάρκειας) μετεωρολογικών επεισοδίων, των οποίων το χρονικό εύρος κυμαίνεται από μερικές ώρες έως λίγες ημέρες (π.χ. καταιγίδα, δυνατή βροχή ή χιονόπτωση, χαλαζόπτωση κλπ.). Σ' αυτές τις περιπτώσεις τα προμηνύματα της φύσης γίνονταν ευκολότερα αντιληπτά και η προσοχή που τους δινόταν από τους συγχρόνους αποτυπωνόταν με τον εντονότερο τρόπο στις πηγές, όταν τα φαινόμενα που ακολουθούσαν ήταν βίαια ή καταστροφικά και, συνεπώς, αξιωματικότερα.

Για παράδειγμα, τα πυκνά σύννεφα που σκέπασαν τον ουρανό της Νικομήδειας το πρωί της 24ης Αυγούστου του 358 προβάλλονται από τον Αμμιανό Μαρκελλίνο ως προμηνύματα της ραγδαίας βροχόπτωσης που ακολούθησε και προκάλεσε πλημμύρα και καταστροφές. Ανάλογες περιγραφές απαντώνται σε χωρία από Βίους Αγίων και Χρονογραφίες. Με ιδιαίτερη έμφαση περιγράφονται τα μετεωρολογικά προμηνύματα (πυκνές νεφώσεις που προηγήθηκαν μιας πολύ δυνατής χιονόπτωσης) της βαρυχειμωνιάς του 1172/3, των οποίων αυτόπτης υπήρξε ο Μιχαήλ Σύρος. Ως φαινόμενο προδρομικό μιας βαρυχειμωνιάς θεωρήθηκε εκ των υστέρων η ασυνήθιστη συμπεριφορά των αγρίων πτηνών και ζώων της περιοχής της Αμίδας, τα οποία ήδη από το φθινόπωρο του 1135 κατέφευγαν σε σπηλιές για να αποφύγουν το επικείμενο άγριο κρύο που εκδηλώθηκε εκείνον το χειμώνα στην περιοχή (<http://olympias.lib.uoi.gr>)

Περίθαλψη ασθενών στο Βυζάντιο (Επιστολή 67 στον Ιουλιανό)

Η βυζαντινή ιατρική στηρίχθηκε στην αρχαία ελληνική και ελληνορωμαϊκή παράδοση. Μετά την κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Άραβες, το κέντρο βάρους της ιατρικής σκέψης και παιδείας μετατοπίστηκε από την Αλεξάνδρεια προς την Κωνσταντινούπολη. Άνδρες και γυναίκες στο Βυζάντιο είχαν τη δυνατότητα να

ασκήσουν το ιατρικό επάγγελμα. Η νομοθεσία της εποχής ορίζει περιπτώσεις ποινικής ευθύνης των ιατρών χωρίς να κάνει διάκριση φύλου.

Οι δεισιδαιμονίες δεν έλειπαν από τον χριστιανικό βυζαντινό κόσμο. Οι άγιοι προστάτευαν τους πιστούς από τους δαίμονες, τη βασκανία, τη μαγεία και τις διάφορες ασθένειες. Πολλές περιπτώσεις θεραπειών μαρτυρούνται στα αγιολογικά κείμενα και αποδίδονται στην «ευλογία» κάποιου ιαματικού αγίου. Η βαθμιαία εξέλιξη και βελτίωση των βυζαντινών νοσοκομείων συνδέεται άμεσα με την πρόοδο της ιατρικής επιστήμης.

Στα κείμενα του τέλους του 4ου αιώνα εμφανίζονται πληροφορίες για τα ειδικά μέτρα που έπαιρναν τα ιδρύματα της Εκκλησίας για τους ασθενείς. Σε μια επιστολή του προς τον κυβερνήτη της περιοχής του, ο Μέγας Βασίλειος, επίσκοπος Καισαρείας τότε, αναφέρει ότι για τις ανάγκες των φτωχών ασθενών που περιέθαλπε στη Βασιλειάδα είχε προσλάβει νοσοκόμους και ιατρούς. Στα τέλη του 4ου αιώνα ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος ίδρυσε παρόμοιους ξενώνες στην Κωνσταντινούπολη, για τη λειτουργία των οποίων προσέλαβε δύο κληρικούς ως διευθυντές, ιατρούς, μαγείρους και υπηρέτες.

Στα αγιολογικά κείμενα, και ιδιαιτέρως στη *Διήγηση των θαυμάτων του αγίου Αρτεμίου*, ένα παράξενο κείμενο που γράφτηκε λίγο μετά το έτος 659, υπάρχουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα νοσοκομεία της εποχής, τα οποία διαθέτουν βελτιωμένες εγκαταστάσεις και προσφέρουν πληρέστερες ιατρικές υπηρεσίες στους ασθενείς τους.

Στους «ξενώνες» του 7ου αιώνα υπάρχουν χειρουργοί, οφθαλμίατροι, γενικοί ιατροί και νοσοκόμοι. Οι «αρχίατροι» επιβλέπουν τη θεραπεία των νοσηλευομένων, βοηθούμενοι από τους «υπουργούς» και τους υπηρέτες. Οι διευθυντές των ξενώνων της εποχής ήταν μέλη του κλήρου, διάκονοι ή ιερείς, που οι πηγές τους αποκαλούν «ξενοδόχους». Σε σύγκριση με τους ξενώνες του 4ου και 5ου αιώνα, οι υπηρεσίες που προσφέρουν οι ξενώνες του 7ου αιώνα είναι βελτιωμένες. Οι όροι «ξενών» και «ξενοδοχείον» χρησιμοποιούνται από τις πηγές αδιακρίτως για τη δήλωση καταλύματος για ξένους ή νοσοκομείου. Στη λατινική γλώσσα, η λέξη *hospes* σημαίνει «ξένος» και από αυτήν προέρχεται το *hospitalis*, από όπου και το σύγχρονό μας *hospital* (= νοσοκομείο).

Τα νοσοκομεία, που πολύ συχνά αναφέρονται στις πηγές ως «ξενώνες» ή «ιατρεία», μεριμνούσαν για τους ασθενείς των μεσαίων και των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων του πληθυσμού. Τα εύπορα μέλη της κοινωνίας είχαν την οικονομική άνεση να δέχονται ιατροφαρμακευτική περίθαλψη κατ' οίκον. Και αυτοί όμως, όταν αρρώσταιναν σοβαρά, μεταφέρονταν στα νοσοκομεία.

Η βυζαντινή πολιτεία αναγνώριζε το πολύμοχθο έργο και την κοινωνική προσφορά των ιατρών και τους παραχωρούσε προνόμια και αξιώματα. Τους αναγνώριζε όμως και ευθύνες. Σύμφωνα με τη βυζαντινή νομοθεσία, η ιατρός ή η μαία είχε ποινική ευθύνη σε περίπτωση άμβλωσης. Ποινική ευθύνη είχαν οι ιατροί, αδιακρίτως

φύλου, και σε περίπτωση βλάβης ή θανάτου του ασθενούς, η οποία αποδεικνυόταν με ιατροδικαστική έρευνα. Οι ποινές ποίκιλλαν και είχαν άμεση σχέση με τη βλάβη που προξενήθηκε στο θύμα, την ύπαρξη δόλου ή μη, καθώς και την κοινωνική θέση του ιατρού και του θύματος. Συνήθεις ποινές ήταν τα πρόστιμα, η μερική ή ολική δήμευση της περιουσίας, η εξορία, ο μεταλλισμός, η διαπόμπευση και –σπανίως– ο διά ξίφους θάνατος. Κατά τη διαπόμπευση, ο τιμωρημένος ιατρός ήταν υποχρεωμένος να ιππεύει ανάποδα ένα γαϊδούρι, κρατώντας στα χέρια του ένα ουροδοχείο, και σε αυτήν την κατάσταση τον περιέφεραν, με τρόπο ατιμωτικό, στους δρόμους της πόλης, όπου δεχόταν τους ονειδισμούς, τη χλεύη και τις βάνανυσες επιθέσεις του όχλου.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι η βυζαντινή ιατρική προσπάθησε να αντιμετωπίσει ψυχικά νοσήματα, όπως η μανία και η μελαγχολία. Ιατροί όπως ο Αέτιος Αμιδηνός, ο Παύλος Αιγινήτης, ο Θεοφάνης Νόννος, ο Ιωάννης Ακτουάριος κ.ά. πρότειναν κατά περίπτωση αφαιμάξεις, αιώρα, λουτροθεραπεία, υπνωτικά φάρμακα καταστολής ή κατάλληλη διαίτα. Τους ανίατα παράφρονες, όμως, τους έκλειναν μέσα στους ξενώνες των μοναστηριών ως απόβλητα μιας κοινωνίας, που ταύτιζε την υγεία με την ευλογία και την παραφοροσύνη με την κατάρρα.

Συνοψίζοντας λοιπόν τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω μπορούμε να πούμε συμπερασματικά ότι η βυζαντινή ιατρική διέσωσε την αρχαία ελληνική και ελληνορωμαϊκή ιατρική γνώση. Στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν πρωτοποριακά για την εποχή τους νοσηλευτικά ιδρύματα, όπως αυτό της Μονής του Παντοκράτορα (<http://www.archaiologia.gr>)

Οικουμενικές Σύνοδοι (επιστολή 133 στον Βίκτωρα)

Η Α΄ Οικουμενική σύνοδος έγινε στην Νίκαια το έτος 325, επί αυτοκρατορίας Μ. Κωνσταντίνου. Πήραν μέρος 318 Πατέρες εκ των οποίων και οι Άγιος Αθανάσιος, Άγιος Σπυρίδωνας και Άγιος Νικόλαος. Το κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η καταδίκη της αίρεσης του Αρείου.

Η Β΄ Οικουμενική σύνοδος έγινε στην Κωνσταντινούπολη το έτος 381 επί αυτοκρατορίας Μ. Θεοδοσίου. Πήραν μέρος 150 Πατέρες μεταξύ των οποίων και ο Άγιος Μελέτιος Αντιοχείας ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος ο Πατριάρχης Νεκτάριος ΚΠόλεως, ενώ ιδιαίτερα διακρίθηκε ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης και καταδικάσθηκαν οι Μακεδόنيος, και Απολλινάριος

Η Γ΄ Οικουμενική σύνοδος έγινε στην Έφεσο το έτος 431 επί αυτοκρατορίας Θεοδοσίου Β΄. Πήραν μέρος 200 Πατέρες μεταξύ των οποίων και ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, ενώ ιδιαίτερα διακρίθηκε ο Ιωάννης Αντιοχείας και καταδικάσθηκε ο Νεστόριος

Η Δ΄ Οικουμενική σύνοδος έγινε στην Χαλκηδόνα το έτος 451 επί αυτοκρατορίας Μαρκιανού. Πήραν μέρος 630 Πατέρες και καταδικάσθηκε η αίρεση του μονοφυσιτισμού.

Η Ε΄ Οικουμενική σύνοδος έγινε στην Κωνσταντινούπολη το έτος 553 επί αυτοκρατορίας Ιουστινιανού Α΄. Πήραν μέρος 165 Πατέρες και καταδικάσθηκαν κάποιες θέσεις (τρία κεφάλαια) του Ωριγένη και ο Μονοφυσιτισμός

Η Στ΄ Οικουμενική σύνοδος Α΄ Εν Τρούλλω έγινε στην Κωνσταντινούπολη το έτος 681 επί αυτοκρατορίας Κωνσταντίνου Δ΄. Πήραν μέρος 150 Πατέρες μεταξύ των οποίων και ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής ενώ καταδικάσθηκε ο Μονοθελητισμός.

Την Πενθέκτη σύνοδο συνεκάλεσε το 691-2 στην Κωνσταντινούπολη ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός Β΄ και πήραν μέρος σε αυτήν 211 Πατέρες. Πρόεδρός της ήταν ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παύλος Γ΄.

Ονομάστηκε έτσι επειδή το κύριο έργο της ήταν ότι συμπλήρωσε τις αποφάσεις των δύο προηγούμενων συνόδων, της πέμπτης και της έκτης. Εξέδωσε μόνο κανόνες. Ονομάστηκε επίσης η «εν Τρούλλω» επειδή οι εργασίες της πραγματοποιήθηκαν σε αίθουσα των βασιλικών ανακτόρων η οποία είχε τρούλο.

Η Ζ΄ Οικουμενική σύνοδος Β΄ Εν Τρούλλω, έγινε στην Νίκαια το έτος 787 επί αυτοκρατορίας Ειρήνης της Αθηναίας. Πήραν μέρος 367 Πατέρες και κύριο μέλημα της ήταν οι Εικονομάχοι.

Υπάρχουν όμως άλλες δύο Σύνοδοι που έχουν αξία Οικουμενικού χαρακτήρα:

Η΄ Οικουμενική Σύνοδος: 879-880 μ.Χ. Κωνσταντινούπολις. Συγκλήθηκε από τον αυτοκράτορα Βασίλειο τον Μακεδόνα. Ηγήθηκαν ο Ορθόδοξος τότε Πάπας της Ρώμης Ιωάννης Η΄ (872-882) και ο Πατριάρχης της Κων/πόλεως Νέας Ρώμης Μεγάλος Φωτίος (858-867, 877-886). Επεκύρωσε τις αποφάσεις της 7ης Οικουμενικής Συνόδου, και καταδίκασε το Φιλιόκβε, που μόλις τότε είχε αρχίσει να επιβάλλεται. [Καταδίκασε τις αιρετικές Συνόδους του Καρλομάγνου στη Φραγκφούρτη (794) και το Άαχεν (809)].

Θ΄ Οικουμενική Σύνοδος: 1341 μ.Χ. Δογματίσε για την άκτιστη Ουσία και την άκτιστη Ενέργεια του Θεού, καθώς επίσης και για τον Ησυχασμό, καταδικάζοντας τον αιρετικό Βαρλαάμ τον Καλαβρό. Έτσι η Σύνοδος αυτή ασχολήθηκε με θεολογικά ζητήματα, συγκλήθηκε από αυτοκράτορα, (Συνοδικός Τόμος του 1341) και συμμετείχε Θεούμενος (Αγ. Γρηγόριος ο Παλαμάς), και οι αποφάσεις της έγιναν δεκτές από ολόκληρη την Εκκλησία. Συνεπώς και η Σύνοδος αυτή έχει αξία Οικουμενικής Συνόδου (www.pentapostagma.gr)

Αρειανισμός (επιστολή 135 στον ύπαρχο Σωφρόνιο)

Η εμφάνιση του αρειανισμού εντοπίζεται στη διαμάχη των θεολογικών σχολών της Αλεξάνδρειας και της Αντιόχειας σχετικά με τη διατύπωση του χριστιανικού δόγματος. Οι μακρές θεολογικές συζητήσεις περί της ουσίας Πατρός και Υιού

απασχόλησαν κατά τον 3ο και τον 4ο αιώνα όλη την αυτοκρατορία. Ο ιερέας Άρειος διατύπωσε τη διδασκαλία του το 318, στη διάρκεια των συζητήσεών του με τον επίσκοπο Αλεξανδρείας Αλέξανδρο. Πρώτος ο επίσκοπος Αλεξανδρείας καταδίκασε τον Άρειο, αλλά ο τελευταίος βρήκε υποστήριξη στους φίλους και συμμαθητές του Λουκιανού, του επισκόπου Αντιοχείας. Τη διδασκαλία του την αποδέχτηκαν ο επίσκοπος Νικομηδείας Ευσέβιος και ο εκκλησιαστικός ιστορικός Ευσέβιος Καισαρείας. Ο αιρεσιάρχης έγραψε το μακροσκελές ποίημα με τίτλο «Θάλεια», του οποίου αποσπάσματα διέσωσε ο Αθανάσιος Αλεξανδρείας. Ο αρειανισμός κατέκτησε σημαντικά στρώματα της βυζαντινής κοινωνίας. Όταν το 324 ο Μέγας Κωνσταντίνος νίκησε το Λικίνιο, η επιρροή του Αρείου ήταν τόσο μεγάλη, ώστε το πρώτο βήμα του αυτοκράτορα ήταν να προσπαθήσει να εξομαλύνει τις εκκλησιαστικές έριδες μέσω της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου.

Ο Άρειος υποστήριζε πως ο Υιός είναι κατώτερος από τον Πατέρα και, τραβώντας έτσι μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ Θεού και Δημιουργίας, τοποθετούσε τον Υίο μεταξύ των κτισμάτων. Θεωρούσε το Χριστό ανώτερο κτίσμα και τίποτα περισσότερο. Αναμφίβολα το κίνητρό του ήταν να προστατέψει τη μοναδικότητα και υπερβατικότητα του Θεού, αλλά το αποτέλεσμα της διδασκαλίας του ήταν να καθίσταται αδύνατη η θεοποίηση του ανθρώπου. Ωστόσο, η Σύνοδος Νικαίας (325) κατέληξε στην άποψη ότι μόνο αν ο Χριστός είναι τέλειος Θεός είναι δυνατό να ενωθεί και ο άνθρωπος με το Θεό, γιατί κανείς άλλος εκτός του Θεού δεν μπορεί να ανοίξει το δρόμο γι' αυτή την ένωση. Ο Χριστός είναι «ομοούσιος τω Πατρί». Δεν είναι ημίθεος ή ανώτερο πλάσμα, αλλά Θεός με την ίδια έννοια που ο Πατέρας είναι Θεός. Η αντίσταση της Εκκλησίας κατά του αρειανισμού και οι τελικές της θέσεις διατυπώνονται στο Σύμβολο της Νίκαιας.

Το αποτέλεσμα της Α' Οικουμενικής Συνόδου Νικαίας ήταν ο αναθεματισμός του Αρείου. Ο αιρεσιάρχης, μαζί με δύο οπαδούς του επισκόπου της Αιγύπτου, εξορίστηκε στην Ιλλυρία. Τρεις μήνες αργότερα τους ακολούθησαν ο Ευσέβιος Νικομηδείας και ο Θέογνις Νικαίας και το 328 ο Μέγας Κωνσταντίνος, ο οποίος μετά το θάνατο της συζύγου και του γιου του άλλαξε γνώμη σχετικά με το θέμα της «ομοουσιότητας». Στο περιβάλλον του αυτοκράτορα εμφανίστηκαν άτομα που ενίσχυσαν την τροπή του προς τον αρειανισμό. Μεταξύ τους ήταν ο ύπατος του 325 ο Κεϊόνιος Ιουλιανός, ο παππούς του μελλοντικού αυτοκράτορα Ιουλιανού, και η Κωσταντία, αδελφή του Κωνσταντίνου και σύζυγος του Λικινίου. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ο Κωνσταντίνος ο Μέγας τόλμησε να δεχτεί το βάπτισμα λίγο πριν από το θάνατό του, γι' αυτό και δε φαίνεται αληθής η πληροφορία ότι κατέστρεψε τους ναούς των εθνικών. Όταν ο αυτοκράτορας πήρε μέρος στις συζητήσεις της Α΄ Συνόδου οι θεολογικές απόψεις του βρίσκονταν πιο κοντά στις θεωρίες των δυτικών επισκόπων. Το 336 ο Άρειος μαζί με τους οπαδούς του επέστρεψε θριαμβευτικά στους κόλπους της Εκκλησίας, αλλά λίγο μετά δηλητηριάστηκε μάλλον από τους εχθρούς του (<http://asiaminor.ehw.gr>)

Γάμος (επιστολές 230-στον Θεοδόσιο ή Θεόδωρο, 231-στον φίλο Ευσέβιο, 232 στο Διοκλή)

Ο γάμος στο Βυζάντιο αποτελούσε ένα πολύ σημαντικό θεσμό που ρύθμιζε τη συμβίωση των δύο φύλων και τη νομιμοποίηση των φυσικών τους απογόνων.

Οι γυναίκες της εποχής δεν είχαν την ελευθερία να διαλέξουν τον σύζυγο που επιθυμούσαν, καθώς ήταν ο πατέρας αυτός που έπαιρνε όλες τις αποφάσεις. Συχνά πάντως το ρόλο της εξεύρεσης του κατάλληλου συντρόφου αναλάμβαναν, έναντι αμοιβής, προξενητές ή προξενήτριες.

Σύμφωνα με το βυζαντινό δίκαιο για να θεωρείται ένας γάμος νόμιμος θα έπρεπε η γυναίκα να έχει συμπληρώσει τα δώδεκά της χρόνια, ενώ ο άντρας τα δεκατέσσερα, αν και πολλοί γονείς πάντρευαν τα παιδιά τους και σε μικρότερες ηλικίες.

Αρχικά έγκυρος γάμος θεωρούνταν μόνο ο πολιτικός, από τον 9ο όμως αιώνα και μετά ο γάμος έπρεπε υποχρεωτικά να έχει ευλογηθεί από την Εκκλησία. Βασική προϋπόθεση ήταν τα άτομα που παντρεύονταν να είναι του ίδιου θρησκευματος και δόγματος και να ανήκουν στην ίδια κοινωνική και οικονομική τάξη. Αν και κατά τους βυζαντινούς χρόνους μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μέχρι τρεις γάμοι, μόνο ο πρώτος θεωρούνταν έγκυρος.

Κατά τη διάρκεια του αρραβώνα, που ήταν ιερός, συντασσόταν τα προικοσύμφωνα και ανταλλασσόταν δακτυλίδι αλλά και φιλί μεταξύ των μνηστευμένων. Ο γάμος συνήθως ακολουθούσε σε εύλογο χρονικό διάστημα, που δεν υπερέβαινε τα δύο χρόνια.

Αφού οριζόταν η ημερομηνία του γάμου στέλνονταν τα προσκλητήρια και πραγματοποιούνταν η γιορτή των «παστοπηγίων» που θυμίζει έντονα το σημερινό «στρώσιμο του κρεβατιού». Οι μελλόνυμφοι ήταν ιδιαίτερα προσεγμένοι στο γάμο φορώντας καλά ρούχα αλλά και περιποιημένοι το πρόσωπο και τα μαλλιά τους. Αντίστοιχα καλοντυμένοι έπρεπε να είναι και οι καλεσμένοι αποφεύγοντας το μαύρο χρώμα. Η γαμήλια πομπή προς την εκκλησία αλλά και η επιστροφή στο σπίτι του γαμπρού, όπου λάμβανε χώρα το γλέντι, πραγματοποιούνταν σε κλίμα ευφορίας υπό τους ήχους γαμήλιων τραγουδιών.

Όσον αφορά το παλάτι, η εξεύρεση κατάλληλης νύφης για τον βασιλιά ή τον διάδοχο αποτελούσε μία από τις βασικές του φροντίδες. Μέσα από μία μορφή ιδιότυπων «νυφικών καλλιστείων» επιλεγόταν η καταλληλότερη νύφη. Οι βασιλικοί γάμοι, για τους οποίους δεν ίσχυαν οι περιορισμοί που ίσχυαν για τους υπόλοιπους κατοίκους του Βυζαντίου, γιορτάζονταν, όπως είναι φυσικό, με μεγάλη λαμπρότητα.

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα διαζύγια, αν και έβρισκαν αντίθετη την Εκκλησία, απαντούσαν με αρκετή συχνότητα στη βυζαντινή κοινωνία (<http://exploringbyzantium.gr>)

Διαζύγιο (επιστολές 144, 145 στον Ολύμπιο και στον Ουηριανό αντίστοιχα)

Νόμος περί διαζυγίου που εξέδωσε το 331 ο Μέγας Κωνσταντίνος: "Όταν μια γυναίκα στείλει αναγγελία διαζυγίου, θα πρέπει να ερευνώνται μόνο οι ακόλουθες

κατηγορίες: υπάρχουν αποδείξεις ότι αυτός είναι φονιάς, μάγος ή τυμβωρύχος; Αν ναι, τότε αυτή η γυναίκα θα πρέπει να επαινείται και να ανακτά όλη την προίκα της. Αν όμως έχει στείλει αναγγελία διαζυγίου για λόγους ανεξάρτητους από αυτές τις τρεις κατηγορίες, θα πρέπει να αφήσει ακόμα και την τελευταία φουρκέτα της στο σπίτι του συζύγου της και να εκτοπισθεί σε κάποιο νησί για τη μεγάλη της έπαρση. Αν οι άνδρες στείλουν αναγγελία διαζυγίου, θα πρέπει να ερευνηθούν οι εξής τρεις κατηγορίες: επιθυμούν να αποκηρύξουν μια μοιχαλίδα, μάγισσα ή μαστροπό; Αν κάποιος άνδρας διώξει τη σύζυγό του η οποία δεν έχει αποδεδειγμένα σχέση με αυτές τις κατηγορίες, θα πρέπει να της επιστρέψει όλη την προίκα και ο ίδιος να μην ξαναπαντρευτεί. Αν πράγματι πράξει κάτι τέτοιο, επιτρέπεται στην τέως σύζυγο να εισέλθει στο σπίτι του και να μεταβιβάσει στον εαυτό της όλη την προίκα της δεύτερης συζύγου, ως αποζημίωση για τη ζημιά που υπέστη.

Η μοιχαλίδα γυναίκα μπορούσε να σκοτωθεί από το σύζυγό της. Αργότερα επί Λέοντος Σοφού η ποινή αυτή μετριάσθηκε σε κόψιμο της μύτης και διαπόμπευση. Έννοείται ότι η ποινή που ίσχυε για τις γυναίκες μοιχαλίδες δεν εφαρμοζόταν στους άνδρες μοιχούς. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος (ο οποίος βλέπει ότι η μοιχευόμενη γυναίκα τιμωρείται, ενώ ο μοιχός θεωρείται ανεύθυνος) φωνάζει: "ου δέχομαι ταύτην την νομοθεσίαν, ουκ επαινώ την συνήθειαν". Να σημειωθεί ότι ο άντρας θεωρείται μοιχός μόνο όταν έχει σχέση με παντρεμένη γυναίκα και μάλιστα μοιχός όχι έναντι της γυναικός του, αλλά μόνο έναντι του συζύγου της άλλης γυναίκας (<http://vizantinonistorika.blogspot.gr>)

Οι δούλοι στο Βυζάντιο (επιστολή 147 στον Αστέριο)

Με τη σταδιακή διάδοση του χριστιανισμού στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, άρχισε να δημιουργείται ελπίδα για βελτίωση της ζωής των δούλων, με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να προσχωρήσουν στη νέα θρησκεία. Η δουλεία δεν καταδικάστηκε όμως ποτέ ως θεσμός από τους αποστόλους και τους πατέρες της εκκλησίας. Αντίθετα, ήδη ο Παύλος γράφει σε επιστολές του:

«Οι δούλοι να υπακούετε στους κατά σάρκα κυρίους μετά φόβου και τρόμου με την απλότητα της καρδιάς σας, σαν να υπακούετε στον Χριστό, όχι για τα μάτια, σαν να θέλετε να αρέσετε στους ανθρώπους, αλλά ως δούλοι, κάνοντας το θέλημα του Θεού με την ψυχή σας» (προς Εφεσίους 6/5,6).

«Όσοι είναι δούλοι κάτω από το ζυγό, τους δεσπότες τους να θεωρούν άξιους κάθε τιμής για να μην βλασφημείται η διδασκαλία και το όνομα του Θεού. Αυτοί δε που έχουν πιστούς (δηλ. χριστιανούς) δεσπότες να μην τους καταφρονούν, διότι είναι αδελφοί, αλλά περισσότερο να δουλεύουν, διότι είναι πιστοί και αγαπητοί αυτοί που αντιλαμβάνονται την ευεργεσία». (προς Τιμόθεον Α 6/1,2).

«Οι δούλοι να υποτάσσονται στους δεσπότες τους, να είναι ευάρεστοι, να μην αντιλέγουν, να μην τους εγκαταλείπουν, αλλά πίστη να δείχνουν αγαθή για να κοσμούν έτσι την διδασκαλία του σωτήρος ημών Θεού» (προς Τίτον 2/9,10).

«Οι δούλοι της οικίας να υποτάσσονται με κάθε φόβο στους δεσπότες τους, όχι μόνο στους καλούς κι επιεικείς, αλλά και στους διεστραμμένους» (προς Πέτρο Α 2/18).

Αλλά και σε άλλα βιβλικά κείμενα επιτάσσεται η υπακοή των δούλων στους κυρίους τους.

Η χριστιανική ιστοριογραφία ισχυρίζεται ότι ο αυτοκράτορας Κων/νος (Constantinus Flavius Valerius Aurelius, 272-337) χαλάρωσε την καταπίεση των δούλων, συνεχίζοντας μια φιλελευθεροποίηση που είχε αρχίσει στα αυτοκρατορικά χρόνια της Ρώμης (Αδριανός). Τα γεγονότα δείχνουν όμως ότι η νομοθεσία του Κων/νου διατήρησε τη δουλεία και προέβλεπε αυστηρές ποινές για όσους διέφευγαν και αναζητούσαν την ελευθερία τους, ενώ παράλληλα ελάφρυνε τη θέση των αφεντικών που σκότωναν δούλους:

Ενώ η νομοθεσία του Διοκλητιανού απαγόρευε σε γονείς να πουλάνε δούλους τα παιδιά τους, ο Κων/νος το επέτρεπε,

Το δούλο που δραπέτευε και κατέφευγε στους «βαρβάρους» τον περίμενε, εφόσον συλλαμβανόταν πάλι, καταρχάς η θανατική ποινή, αλλά αν είχε σοβαρές δικαιολογίες για την πράξη του, καταδικαζόταν σε ακρωτηριασμό ενός ποδιού ή σε ισόβια κάτεργα στα μεταλλεία,

Ο δούλος που κατήγγειλε τον κύριό του για παραπτώματα (με εξαίρεση την εσχάτη προδοσία και τη φοροδιαφυγή) καταδικαζόταν σε θάνατο χωρίς δίκη και εξέταση μαρτύρων.

Σε διάταγμα του έτους 319 προς το διοικητή της Ρώμης Βάσσο γράφει ο Κων/νος: «Ο Αυτοκράτορας Αύγουστος προς Βάσσο: Αν ένας αφέντης τιμωρήσει το δούλο του με ράβδο και λουρί ή τον έδωσε για να μην διαφύγει, δεν έχει να φοβηθεί ότι διέπραξε κάποιο έγκλημα, ακόμα κι αν πεθάνει (ο δούλος) ...»

Σε ένα επόμενο διάταγμα του έτους 326 γράφει ο Κων/νος: «Ο Αυτοκράτορας Αύγουστος προς Μαξιμιλιανό Μακρόβιο: Σε κάθε περίπτωση που οι δούλοι πεθάνουν από χτυπήματα του κυρίου τους, δεν είναι ένοχοι (οι κύριοι) γιατί είχαν καλό σκοπό και ήθελαν να νουθετήσουν το δούλο ... Αν λοιπόν ο δούλος πέθανε από τα χτυπήματα, επειδή έτσι το έφερε η μοίρα και η ανάγκη, οι αφέντες δεν πρέπει να φοβούνται ότι θα υποστούν ελέγχους εκ μέρους του κράτους.»

Έτσι, με την αναγνώριση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας και τη συμμαχία (συναλληλία) του χριστιανικού ιερατείου με την εξουσία, μετατίθεται οριστικά η απελευθέρωση των δούλων στη μετά θάνατον ζωή, αφού η επίγεια ζωή ήταν μόνο μια ευκαιρία για δοκιμασία της πίστης. Σταδιακά απέκτησαν λοιπόν δούλους και οι επίσκοποι, οι εκκλησιαστικές υπηρεσίες και τα μοναστήρια. Ομολογημένη δικαιολογία για την απόκτηση και τη διατήρηση δούλων και δουλοπάροικων από τον εκκλησιαστικό μηχανισμό ήταν η ανάγκη καλλιέργειας των τεράστιων γεωργικών εκτάσεων που αποκτήθηκαν με κατασχέσεις και δωρεές μέσα σε 1-2 αιώνες! Ο

εκκλησιαστικός πατέρας Ιωάννης Χρυσόστομος αποδεχόταν ότι ένας «ελεύθερος άνθρωπος» δεν είναι δυνατόν να μαγειρεύει ο ίδιος για τον εαυτό του και χρειάζεται γι' αυτό δούλους, αλλά «όχι μεγάλο αριθμό!» (<http://sfrang.blogspot.gr>)

Η Φροντίδα των Ηλικιωμένων στο Βυζάντιο (επιστολή 211 στον Κυριακό, 219 στον Ελλάδιο)

Αυτό που παρατηρεί όποιος ανατρέχει στην εποχή του Βυζαντίου για να ερευνήσει την πρόοδο στην φιλανθρωπία και την πρόνοια είναι ότι η ορολογία των διαφόρων Ευαγών Ιδρυμάτων στο Βυζάντιο είναι συγκεχυμένη, διότι δεν υπάρχει σαφείς διαχωρισμός των ιδρυμάτων που ασκούσαν φιλανθρωπικό έργο γενικότερα, από τα ιδρύματα που ήταν καθαρά νοσηλευτήρια. Τα διάφορα φιλανθρωπικά ιδρύματα της εποχής εκείνης έφεραν διάφορους τίτλους όπως Ξενοδοχεία, Πτωχοκομεία, Λωβοτροφεία, Νοσοκομεία, Ορφανοτροφεία, Βρεφοτροφεία και Γηροκομεία. Πάντως, ο θεσμός των γηροκομείων εμφανίζεται από την εποχή του Βυζαντίου, κατά την οποία αναφέρονται και ως γεροντοκομεία, γηροτροφεία και πτωχοκομεία. Την αοριστία αυτών των όρων προσπαθούν να διαλευκάνουν οι Jeanselme και Oeconomos οι οποίοι και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα καλούμενα γηροκομεία ήταν ιδρύματα για την περίθαλψη των γερόντων. Σύμφωνα με τον Miller υπάρχουν επαρκείς μαρτυρίες από την Παλαιστίνη και την Κωνσταντινούπολη που δείχνουν ότι, τουλάχιστον κατά το πρώτο ήμισυ του 5(ου) αιώνα, σίγουρα υπήρξαν γηροκομεία ως ιδιαίτερα ευαγή ιδρύματα για την φροντίδα των ηλικιωμένων. Στους μετέπειτα αιώνες ο όρος γηροκομείο συνέχισε να περιγράφει ιδρύματα που αποσκοπούσαν στη μέριμνα των ηλικιωμένων, όμως υπήρχαν και γηροκομεία που λειτουργούσαν και ως νοσοκομεία, όπως αυτό της μικρής επαρχιακής πόλης της Αίνου, ίσως για την αντιμετώπιση των τρεχουσών αναγκών.

Πρόνοια για τους ανήμπορους ηλικιωμένους δινόταν μέσα από διάφορα ευαγή ιδρύματα που ιδρύθηκαν από σπουδαίες προσωπικότητες, όπως είναι η Βασιλειάδα του Μεγάλου Βασιλείου κοντά στην Καισάρεια, καθώς και από εκείνα που ίδρυσαν ο Γρηγόριος ο Θεολόγος στη Ναζιανζό και ο Ιωάννης ο Ελεήμων στην Αλεξάνδρεια(4). Μέσα στα όρια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είχαν κτισθεί πολλά αξιόλογα γηροκομεία αρκετά από τα οποία είχαν ιδρυθεί από σημαίνοντα πρόσωπα. Το παλαιότερο γνωστό γηροκομείο της Κωνσταντινούπολης ήταν αυτό της Ψαμάθειας, κτισμένο τον 4ο αιώνα από την Αγία Ελένη, μητέρα του Μεγάλου Κωνσταντίνου, του πρώτου Βυζαντινού αυτοκράτορα, ενώ τον ίδιο αιώνα ιδρύονται και άλλα ιδρύματα στο Βυζάντιο για την περίθαλψη των γερόντων, όπως αυτό του Ρωμαίου ευγενούς Ευφρατά και του πατρικίου Φλωρεντίου (<http://www.ecclesia.gr>)

Οι φτωχοί κοπιάζουν. Με τον ιδρώτα τους αδειάζουν τα δάση, πεινούν, κρυώνουν, περπατούν και καίγονται από τον δυνατό ήλιο. Κουβαλούν βάρη, βρέχονται, αναστενάζουν. Όταν χρειάζεται, τρώνε απλά και απέριττα. Δεν έχουν ιδέα από τα φάγητά που με τέχνη προετοιμάζουν («μαγγανευμάτων») και παρέχουν οι μάγειροι και οι υπηρέτες της πολυτέλειας από τα βάρη της ξηράς και της θάλασσας.

Μερικοί όχι μόνο δεν συμπονούν του φτωχούς και δεν τους βοηθούν, αλλά και τους εμπαίζουν και τους επιτίθενται, λέγοντας αερολογίες. Τολμούν να πουν ότι από τον Θεό είναι προκαθορισμένο να ταλαιπωρούνται οι φτωχοί και οι ίδιοι να είναι ευτυχισμένοι. Ας υποφέρουν, ας δυστυχούν. Έτσι ήθελε ο Θεός. Υπάρχουν όμως και εκείνοι που τρέφουν τους φτωχούς και τους ξένους. Υπάρχουν τα «πτωχεία», τα πτωχοτροφεία, στα οποία μπορούν να προϊστανται ιερείς, όπως ο Σακερδώς (Χατζηγεφραιμίδης, Ε., 2016, *ό.π.* Αφοί Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, σς.114-115)

Γυναίκες στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία- Εμφάνιση και συμπεριφορά (επιστολή 244 στη Βασίλισσα)

Η εύπορη Βυζαντινή διέθετε πάντοτε για τις εξόδους της την άμαξα της καθώς και μια συνοδεία ανάλογη των οικονομικών της μέσων. Ακόμη και τα άλογα που τραβούσαν την άμαξα έδειχναν την κοινωνική και εισοδηματική τάξη της κάθε κυρίας καθώς η άμαξα ήταν στολισμένη με πετραδάκια, ακόμη και τα σχοινιά που τραβούσαν την άμαξα ήταν ασημένια ή χρυσά. Οι πλούσιες Βυζαντινές φορούσαν πολυτελή κοσμήματα κι ακριβά αρώματα, έβαφαν τα φρύδια τους, τα βλέφαρα τους και τους δυο τελευταίους αιώνες της αυτοκρατορίας τα χείλια τους με κόκκινο κραγιόν. Περούκες δε φορούσαν πολύ συχνά, ούτε όμως και τις περιφρονούσαν. Στα χίλια τόσα χρόνια ζωής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κάτι που φαίνεται πως έμεινε αναλλοίωτο είναι η γυναικεία αμφίεση. Βασικά της στοιχεία παραμένουν πάντα ο μακρύς χιτώνας και ο μανδύας, που φοριέται στις εξόδους σαν πανωφόρι. Ο χιτώνας έχει μανίκια που καλύπτουν ολόκληρο το μπράτσο, αφήνοντας έξω μόνο το χέρι ενώ ο μανδύας έχει προσαρμοσμένη μία κουκούλα, που καλύπτει το κεφάλι της κάθε γυναίκας. Αναλλοίωτη, επίσης, διατηρήθηκε η γυναικεία κόμμωση. Μαλλιά με χωρίστρα στη μέση, κατσαρωμένα στο μέτωπο, χυτά πίσω και συγκρατημένα στο μέτωπο, χυτά πίσω και συγκρατημένα στο σβέρκο με μια ταινία από λινό ύφασμα, ή με χτένι από ελεφαντόδοντο. Το κύριο προσόν μιας γυναίκας, ανεξάρτητα από κοινωνική τάξη ήταν να σωπαίνει. Αλλά, οι ίδιες οι γυναίκες είχαν σοβαρές επιφυλάξεις γι' αυτό το "προσόν", απόδειξη ότι συχνά βγάζουν γλώσσα ή φλυαρούν στην εκκλησία την ώρα της λειτουργίας, κάτι που και εκκλησιαστικοί παράγοντες το κατάγγειλαν, αλλά ακόμη και μια οικουμενική σύνοδος το μνημόνευσε. Η ζωηρότητα των γυναικών του Βυζαντίου, παρά τις επιθυμίες των ανδρών και ιδιαίτερα των θεολόγων, φαίνεται καθαρά από τις πολυάριθμες και πολυποίκιλες <<συμβουλές>> και <<συστάσεις>> που τους ζητούν να μην γελάνε μπροστά σε άντρες, να μην κοιτάζουν τους άντρες στα μάτια, να μην χασκογελούν πίσω από τα παντζούρια τους με τους περαστικούς, να μην μιλούν άσχημα, να αποφεύγουν τα συχνά λουτρά κ.α. Ακόμη και τον απαράβατο όρο του σκεπασμένου κεφαλιού παραβίαζαν, ιδίως στα πανηγύρια. Γυναίκες που διέπρατταν το τελευταίο αυτό ατόπημα είχαν εξασφαλίσει από τον κοινωνικό περίγυρο τον υβριστικό χαρακτηρισμό "η ασκέπαστος" και η "αναμαλλαρέα". Μια πραγματικά καλή χριστιανή, τύπος και υπογραμμός, όφειλε και το πρόσωπο, όχι μόνο το κεφάλι, να σκεπάζει (el.wikipwedia.org)

Η επιστολογραφία στο Βυζάντιο (επιστολές 51-54)

Η Βυζαντινή Επιστολή (γραφή, γράμμα, πιττάκιον, χάρτης) είναι σύντομο κείμενο που γράφεται από τον αποστολέα, για να σταλεί σε κάποιον παραλήπτη και μπορεί να περιέχει περιγραφές, αφηγήσεις γεγονότων, έκθεση απόψεων ή συναισθημάτων.

Η Βυζαντινή Επιστολή ήταν πολύ σημαντική λόγω της έλλειψης ιδιωτικού ταχυδρομείου και των άσχημων συγκοινωνιακών συνθηκών. Η ασφάλεια των ταχυδρομικών αποστολών (η βέβαιη και ασφαλής επίδοση της επιστολής) εξασφαλιζόταν με επίσημες αποστολές, με πολυπρόσωπες ταξιδιωτικές ομάδες, με διακίνηση της κρατικής αλληλογραφίας με το αυτοκρατορικό ταχυδρομείο, με την αποστολή δύο αντιγράφων της επιστολής στον παραλήπτη από διαφορετικούς δρόμους, ο δε αποστολέας κρατούσε πάντοτε αντίγραφο της επιστολής του).

Ο κομιστής της επιστολής λεγόταν: άγγελος, αποκρισάριος, γραμματηφόρος, γραμματοκομιστής, διακομίζων, κομιστήρ, ταχυδρόμος.

Φρόντιζαν την εμφάνιση των επιστολών [με: τη χρήση συγκεκριμένου σχήματος χαρτιού (λεγόταν σύμμετρος χάρτης, πιττάκιον) και ισοϋψών γραμμών (ο αυτοκράτορας και οι κοσμικοί ή πολιτικοί αξιωματούχοι χρησιμοποιούσαν γραφείς, νοταρίου ή υπογραφείς)] και το περιεχόμενο (υφολογική επεξεργασία των κειμένων, τήρηση των κανόνων που διέπουν το είδος της επιστολής με αποτέλεσμα η βυζαντινή επιστολή να είναι ένα πνευματικό παιχνίδι, αποκλειστικό προνόμιο των μορφωμένων.

Πρότυπα της Βυζαντινής Επιστολογραφίας: οι επιστολές του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, του αποστόλου Παύλου, οι συλλογές του Μάρκου Αυρηλίου, του Ηρώδου Αττικού, του Απολλωνίου Τυανέως, του Δίωνος από την Προύσσα, του Αμφιλοχίου Κυζικηνού, του Γρηγορίου Ναζιανζηνού, του Μεγάλου Βασιλείου, του Ισιδώρου Πηλουσιώτου.

Οδηγίες για την σύνταξη επιστολής βρίσκουμε στον Ψευδο-Δημήτριο (οδηγός επιστολογραφίας της ύστερης ελληνιστικής περιόδου), στον Φιλόστρατο (ύστερος 2ος αι. μ.Χ.), στον Ψευδο-Λιβάνιο (4ος αι.), στον Ψευδο-Πρόκλο (5ος αι., παρουσιάζει 41 είδη επιστολών. αρετές της επιστολής: σαφήνεια, κομψότητα, έλλειψη επιτήδευσης, λογική έκταση, γλώσσα: απλή λόγια, μεταξύ αττικής και εξευγενισμένης καθομιλουμένης), Γρηγόριος Θεολόγος (αρετές της επιστολής: σύντομία, ύφος που ικανοποιεί μορφωμένους και μη, σαφήνεια, λίγα σχήματα λόγου, έλλειψη επιτήδευσης, φυσικότητα).

Η επιστολογραφία εμφανίζεται στα εγχειρίδια ρητορικής εμφανίζεται ως προγύμνασμα-ηθοποιΐα και για πρώτη φορά καταλαμβάνει ξεχωριστό κεφάλαιο στην Εγκυκλοπαίδεια του Ιωσήφ Ρακενδύτη (<http://eapilektoi.blogspot.gr>)

Η οικονομία του Βυζαντίου (επιστολή 146 στον Ολύμπιο)

Η οικονομία του Βυζαντίου αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο του βυζαντινού οικοδομήματος και βασικό παράγοντα διαίωσής του. Η βυζαντινή οικονομία

στηριζόταν σε μια καλώς οργανωμένη και ελεγχόμενη γεωργία που ανήκε στον αυτοκράτορα, τους μεγάλους Στρατιωτικούς και τον κλήρο από πλευράς ιδιοκτησίας της γης και καλλιεργούνταν από μικροκαλλιεργητές, εξαρτημένους αγρότες και δούλους.

Το μεγάλο όπλο της βυζαντινής οικονομίας ήταν το διεθνές εμπόριο. Το Βυζάντιο γεωοικονομικά ευρισκόμενο σε ένα μοναδικό διεθνές εμπορικό σταυροδρόμι της μεσαιωνικής εποχής, αξιοποίησε τη θέση του και οικοδόμησε ισχυρότατο διεθνές ναυτιλιακό και χερσαίο εμπόριο. Η Κωνσταντινούπολη και η Θεσσαλονίκη απετέλεσαν διαμετακομιστικούς κόμβους (ας θυμηθούμε την Εγνατία Οδό) εμπορίου και μεταφορών και συνακόλουθα συσσώρευσης μεγάλου πλούτου.

Οι φόροι των διεθνών και εσωτερικών εμπορικών συναλλαγών πλούτιζαν τα κρατικά ταμεία τα οποία έτσι μπορούσαν να στηρίζουν τον μισθοφορικό στρατό, την γραφειοκρατία και τις κρατικές επενδύσεις. Επιπλέον υπήρχε και ο φόρος επι της γης και της αγροτικής παραγωγής, συν το φόρο επιτηδευμάτων.

Το ελληνικό στοιχείο συμμετείχε ενεργά και δυναμικά στο βυζαντινό εμπόριο και ιδιαίτερα στην εμποροναυτιλία. Όμως υπήρχαν και ικανοί ανταγωνιστές: οι Αρμένιοι, οι Εβραίοι, οι Βενετοί και Γενοβέζοι, οι Σύριοι, οι Καππαδόκες οι οποίοι ήλεγχαν το τραπεζικό σύστημα (vizantinaistorika.blogspot.com)

Λυρική ποίηση (ιαμβοί, επιστολή 176 στον Ευδόξιο)

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται τα ποιητικά έργα, στα οποία οι βυζαντινοί ποιητές εκφράζουν τις σκέψεις και τις ανησυχίες τους για τη ζωή. Η κοσμοθεωρία τους είναι έντονα επηρεασμένη από τα νέα, μοναχικά και ασκητικά, ιδεώδη. Έτσι ως προς το περιεχόμενο η βυζαντινή λυρική ποίηση αποκλίνει από την αρχαία. Αλλά και τα όρια ανάμεσα στα επιμέρους είδη είναι πολύ ρευστά, γεγονός που δυσχεραίνει τη διάκρισή τους. Στη λυρική ποίηση ανήκουν οι μονωδίες, τα αυτοβιογραφικά και "επαιτικά" ποιήματα, τα έμμετρα αλφάβητα ηθικοδιδασκτικού και κατανυκτικού χαρακτήρα και τα επιγράμματα.

Τα ποιήματα αυτοβιογραφικού χαρακτήρα είναι συνήθως γραμμένα σε μορφή διαλόγου σε πρώτο πρόσωπο. Ο ποιητής συνομιλεί με τον εαυτό του, εκφράζει τις υπαρξιακές του ανησυχίες και σκέψεις, βασισμένες σε προσωπικά του βιώματα. Κάθε σημαντικό γεγονός ή βίωμα μπορεί να αποτελέσει αφορμή για τη σύνθεσή τους. Εξέχουσα θέση, λόγω της εκφραστικής τους δύναμης, κατέχουν τα αυτοβιογραφικά ποιήματα του Γρηγορίου Θεολόγου. Τα θέματα και οι σκέψεις του επηρέασαν τους μεταγενέστερους του ποιητές. Τέτοια ποιήματα έγραψαν και ο Γεώργιος Πισίδης, ο Θεόδωρος Στουδίτης, ο Ιωάννης Κυριώτης ή Γεωμέτρης, ο Μανουήλ Φιλής. Πολλές αυτοβιογραφικές πληροφορίες περιέχουν επίσης και τα ποιήματα των "επαιτικών ποιητών". Με το έργο τους οι ποιητές αυτοί ζητούν προστασία και υλική υποστήριξη (<http://www.ime.gr>).

Η μαγεία στο Βυζάντιο (επιστολή 206 στον Αδελφίο)

Η σχέση των Βυζαντινών με τη μαγεία και η αντίδραση της Εκκλησίας

Από τη μελέτη των βυζαντινών φαίνεται ότι στο Βυζάντιο η πίστη στις μαγικές ιδιότητες και σε κάθε είδους μαγικής ενασχόληση ήταν πολύ βαθιά ριζωμένη. Οι Βυζαντινοί κατέφευγαν στους γόητες-μάγους για να γίνουν λόγιοι, να αποκτήσουν αξιώματα, δόξα και πλούτο, να κερδίσουν το πρόσωπο που επιθυμούσαν ή να αποκτήσουν φίλτρα για να το μαγέψουν, να μάθουν την έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων, να αποκτήσουν παιδιά, να γλυτώσουν από ασθένειες ή και για να εξουδετερώσουν τυχόν βλαπτικά μάγια που τους είχαν κάνει. Γενικά, κατέφευγαν στους αστρολόγους και στους μάγους για όλα τα μικρά ζητήματα που τους απασχολούσαν στην καθημερινή τους ζωή. Όπως φαίνεται από τα λεγόμενα του Κυπριανού, ο οποίος ήταν μάγος της Αντιόχειας πριν μεταστραφεί στο Χριστιανισμό (και τελικώς γίνει άγιος), ο μάγος πολλές φορές είχε και το ρόλο του οικογενειακού συμβούλου.

Ωστόσο, φαίνεται μέσα από τις επικλήσεις που χρησιμοποιούν οι μάγοι πως στόχο είχαν να στρέψουν την οργή των δαιμόνων εναντίον των θυμάτων τους προκαλώντας τους κακό. Αυτό τονίζει και ο Αμφιλόχιος Ικονίου λέγοντας πως οι άνθρωποι αυτό που εξαγοράζουν από τους μάγους ήταν η αποστολή κακοποιών δαιμόνων κατά των συνανθρώπων τους. Ο δε αβάς Νείλος (5ος μ.Χ. αι.) τονίζει πως οι μάγοι κάποιες φορές επιτυγχάνουν το σκοπό τους, τις περισσότερες όμως φορές δικαιολογούσαν την αποτυχία τους με το πρόσχημα ότι το άτομο που υφίστατο τα μάγια δεν πίστευε σ' αυτά ή απέδιδαν την αποτυχία στην ύπαρξη κάποιου αντίθετου μαγικού που εξουδετέρωνε το δικό τους.

Η μαγεία που επικρατούσε στο Βυζάντιο ήταν κυρίως η μαύρη μαγεία της επίκλησης δυνάμεων του σκότους για την εξυπηρέτηση ανόσιων και ιδιοτελών σκοπών. Για την βυζαντινή εκκλησία μαγεία και ειδωλολατρία ταυτίζονταν και επιθυμούσε να συσχετιστεί η δαιμονική μαγεία με τον ειδωλολατρικό κόσμο. Οι χριστιανοί διαχώριζαν τη δύναμη των δαιμόνων από την αληθινή δύναμη του Θεού, η οποία αποκαλύπτεται συνεχώς μέσω των αγνών και ταπεινών υπηρετών Του και πάντα στοχεύει στο καλό για τους ανθρώπους και χαρακτηρίζεται από αγάπη. Αντίθετα, οι ειδωλολατρικοί "θεοί" ήταν δαίμονες, ακόλουθοι του διαβόλου που επιθυμούσαν σφοδρά τις θυσίες και ειδικά τις ανθρωποθυσίες. Γι' αυτό, έτρεχαν να εμφανιστούν μόνο σ' εκείνους που τους λάτρευαν με προσφορές αίματος και στον άνθρωπο που σκοτωνόταν βίαια.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η περιγραφή πολλών εκκλησιαστικών πατέρων και συγγραφέων της βυζαντινής περιόδου (Μέγας Αθανάσιος, Ιωάννης ο Χρυσόστομος), οι οποίοι προσπαθώντας να αναιρέσουν την κατηγορία που δέχθηκε ο Ιησούς από σύγχρονούς Του πως ήταν μάγος ή ότι δρούσε στο όνομα δαιμόνων, αποδεικνύουν την πλήρη αντίθεση μεταξύ της δράσης των μάγων και της αγαπητικής δράσης του Θεού και των Αγίων Του. Υποστήριζαν, λοιπόν, πως ενώ οι δαίμονες συνεργάζονταν

με τους μάγους, τον Χριστό τον απέφευγαν (μάλιστα δεν άντεχαν την παρουσία Του) και Εκείνος έφερνε τη θεραπεία των ψυχικών και σωματικών παθών με την απομάκρυνσή τους. Άρα το έργο Του στηριζόταν στην ενυπάρχουσα σ' Αυτόν θεϊκή δύναμη και όχι στη μαγεία και τη συνεργεία των δαιμόνων (<http://anaskaptontas.blogspot.gr>)

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

Επιστολή 2η

Καππαδοκία: Σε γενικές γραμμές, οι κατάλογοι των Ιεροκλή και των Notitiae Episcopatuuum αποτελούν την καλύτερη αφετηρία για τη συζήτηση της τοπογραφίας της

Το παράρτημα που λειτουργεί ως συγκριτικός πίνακας των προαναφερθέντων καταλόγων σε αυτήν την περίπτωση έχει πολύ περιορισμένη χρήση, επειδή η οργάνωση της Καππαδοκίας ήταν, προφανώς, πολύ περίεργη. Οι άλλες επαρχίες ήταν, ως επί το πλείστον, χωρισμένες σε μικρότερες περιοχές σε κάθε μορφή επαρχία εξαιρέσεις. Αλλά η Καππαδοκία διαιρέθηκε σε μεγάλες πόλεις, από τις οποίες η καθεμιά διαθέτει ένα συγκεκριμένο έδαφος. Η Cabesareia ήταν τόσο μεγάλη τον τέταρτο αιώνα, που είχε πενήντα χωροεπισκόπους, για να τον βοηθήσει. Το όνομα της περιοχής συχνά διαφέρει από εκείνη της πιο σημαντική πόλη γνωστή σε αυτό, και μερικές φορές ο επίσκοπος παίρνει τον τίτλο του από την πόλη (Sasima, Βασιλική Θέρμα, Doara), ενώ η περιοχή στην οποία βρίσκεται η πόλη αναφέρεται από άλλους συγγραφείς με το όνομά του. Ως εκ τούτου πολλά από τα ονόματα της Καππαδοκίας έχουν ένα επίθετο (Μελιτηνή, Sakasena, Sobagena, Sebagena).

Η Καππαδοκία καταλάμβανε όλα τα εδάφη που εκτείνονταν από τα ανατολικά προς τα δυτικά μεταξύ του Ευφράτη και του ποταμού Άλλος, από βορρά προς νότο μεταξύ του Εύξεινου Πόντου και του Ταύρου. Γεωφυσικά διαιρείται σε νότια και βόρεια, μια διαίρεση που εφαρμόστηκε και σε πολιτικό επίπεδο. Τις δύο περσικές σατραπείες διαδέχτηκαν δυο ελληνικά βασίλεια, της Καππαδοκίας προς τον Ταύρο και της Καππαδοκίας προς τον Πόντο με αντίστοιχους βασιλικούς οίκους τους Αριαράθες και τους Μιθριδάτες. Από τότε τα δύο τμήματα χωρίστηκαν διοικητικά, χωρίς να χάσουν την πολιτιστική τους ενότητα. Τα βασίλεια έδωσαν τη θέση τους σε δύο ρωμαϊκές επαρχίες, στην Καππαδοκία και στον Πόντο. Οι Ρωμαίοι ενίσχυσαν τέσσερις πόλεις αυτού του χώρου, τις μετονόμασαν και τις παραχώρησαν αυτονομία: στην Καππαδοκία την Καισάρεια και τα Τύανα, στον Πόντο τη Νεοκαισάρεια και τη Σεβάστεια. Και οι τέσσερις έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη ζωή και στη δράση των μεγάλων θεολόγων της Καππαδοκίας, ειδικά στη ζωή του Μ.Βασιλείου και των αδελφών του. (Ramsay, W.M., 1890, *The historical geography of Asia Minor*, Τόμος 5, LONDON: John Murray, Albemarle Street, Royal Geographical Society, σσ.281-282)

Επιστολή 4η

Πόντος: Στους στίχους 100-110 της Θεογονίας του Ησιόδου λέγεται ότι τρία είναι τα βασικά θεϊκά γένη: το γένος της Γης και του Ουρανού, το γένος της Νύχτας, κόρης του Χάους, και το γένος του Πόντου (γιου της Γης αλλά όχι και του Ουρανού. Στην περίπτωση του Πόντου υπάρχει παρθενογένεση). Ο Ουρανός, η Γαία, η Νύχτα και ο Πόντος αποτελούν, σύμφωνα με τον Ησιόδο, τους προπάτορες των υπολοίπων θεών. Αυτοί οι τελευταίοι και νεότεροι θεοί χαρακτηρίζονται ως χορηγοί των αγαθών (Γκιργκένης Σταύρος., 2001, ΘΕΟΓΟΝΙΑ ΗΣΙΟΔΟΥ, Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη, σ.402).

Η λέξη Πόντος απαντά πρώτη φορά στον **Όμηρο** με τη σημασία θάλασσα και συνοδεύεται συνήθως από επίθετα, όπως ατρύγετος, οίνουψ, ηεροειδής, ιχθυόεις, απείρων, ευρύς, ιοειδής, μέλας κτλ. Ορισμένες φορές συνδέεται και με συγκεκριμένες θάλασσες, π.χ. Ικάριος Πόντος, Θρηϊκίος Πόντος.

Κατά το Στράβωνα, ο επικός ποιητής γνωρίζει καλά τον Εύξεινο Πόντο αφού αναφέρεται στον Ιάσονα, τη Μήδεια, τον Αιήτη, τους Κόλχους κτλ.

Έπειτα από τον Ξενοφώντα κυρίως, οι γεωγράφοι και οι συγγραφείς Πόντο αποκαλούν τη νότια περιοχή του Εύξεινου Πόντου, που περιλαμβάνει τον παραλιακό χώρο ανάμεσα στον Άλυ ποταμό και την Κολχίδα, ανατολικά της Τραπεζούντας, από την πόλη Διοσκουριάδα ως το δυτικό τμήμα της Σινώπης.

Ο όρος αρχίζει να σημαίνει τη βορειοανατολική περιοχή της Μικράς Ασίας από τους χρόνους του Μεγάλου Αλεξάνδρου και έπειτα. Ως τότε ο γεωγραφικός αυτός χώρος αναφερόταν συνήθως ως «Καππαδοκία η προς Πόντω». Η χρήση του πάντως γενικεύτηκε μετά την ίδρυση του βασιλείου των Μιθριδατιδών (του βασιλείου του Πόντου). Η λέξη με τη σύγχρονη σημασία της χρησιμοποιείται από τον 7^ο π.Χ. αι. κι ύστερα από πολλούς συγγραφείς (Στράβωνα, Αππιανός κ.ά.). Παρόμοια χρήση της κάνει και ο συγγραφέας της Επιστολής Πέτρου, στην Καινή Διαθήκη.

Παράγωγα ή σύνθετα της λέξης, χρησιμοποιούμενα από τους αρχαίους, είναι: το ρ. ποντίζω (Αισχύλος, Σοφοκλής κ.ά.), Ποντάρχης και Πόνταρχος (σε επιγραφ. της Ολβιούπολης, επίθετο του Αχιλλέα), πόντισμα (Ευριπίδης), ποντιστής (Παυσανίας), ποντοπορεύω (Οδύσσεια 277 ε), ποντοβαίνω (Θεόδωρος Δούκας Λάσκαρις), ποντοκράτωρ (Ορφ. Ύμν 16b), ποντόθεν (Ιλιάδα Ξ 395) κτλ. Στα τελευταία ελληνιστικά/ρωμαϊκά χρόνια, το όνομα Πόντος συνοδεύεται από τα επίθετα Γαλατικός, Καππαδοκικός, Πολεμωνιακός. (<http://thehistoryofgreece.blogspot.gr>)

Επιστολή 5η

Ελλάσποντος: Σύμφωνα με τη διήγηση του Ηροδότου τον Ελλάδασποντο γεφύρωσε με πλοία ο Ξέρξης για την πραγματοποίηση της εκστρατείας του εναντίον της Ελλάδας. Κατά τη μυθολογία ο Ελλάδασποντος πήρε το όνομα του από την κόρη του βασιλιά του βοιωτικού Ορχομενού Αθάμαντα, την Έλλη, που πνίγηκε εκεί πέφτοντας από το

χρυσόμαλλο φτερωτό άλογο που είχε προμηθεύσει σε εκείνη και στον αδερφό της Φρίξο η μητέρα τους η Νεφέλη, για να γλιτώσουν από τη σφαγή στην οποία οδηγούνταν από το μίσος της μητριάς τους Ινώς, κόρης του βασιλιά της Θήβας, του Κάδμου. (Μαυρόπουλο, Θ., 2005, *Αισχύλος-Πέρσαι*, Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη, σσ. 79-80)

Επιστολή 26^η

Οζιζάλη: Η Οζιζάλη αναφέρεται στον κατάλογο δρομολογίων των Αντωνινών ως Οζάλη και στον κατάλογο δρομολογίων της Ιερουσαλήμ ως Ιογκόλα. Η σωστή ονομασία υπάρχει σε κάποιες επιστολές του Γρηγορίου στον φίλο του Αμφιλόχιο (25-27). Υπάρχουν μερικά κωμικά υπονοούμενα σε φιλικό ύφος που πηγάζουν από το γεγονός ότι στην Οζιζάλη αφθονούν τα λαχανικά, ενώ η Ναζιανζός ήταν γνωστή για τα δημητριακά της. Βρισκόταν 16 ή 17 μίλια νότια του Παρνασσού. Συχνά αναφέρεται ένα κτήμα, το οποίο ανήκε στην οικογένεια του Αμφιλοχίου στην επικράτεια της Οζιζάλης. Το κανονικό όνομα της περιοχής παραμένει άγνωστο. Ωστόσο δόθηκε το όνομα «Ευφημιάς» από έναν αδελφικό φίλο του Αμφιλοχίου που πέθανε εκεί. Ο Γρηγόριος όταν επισκέφθηκε τον Γρηγόριο Νύσσης, σταμάτησε στον δρόμο της «Ευφημιάδος» (επιστολή 197). (Ramsay, W.M. *The historical geography of Asia Minor*, σσ.297-298).

Εισαγωγή, σελ.23-Ξανξαρίδα: Ο Γρηγόριος επισκέφθηκε τα ιαματικά λουτρά της Ξανξαρίδας το 381 μ.Χ. Διέμενε στην Αριανζό, κοντά στο κτήμα που είχε στη Ναζιανζό. Μιλάει για την παραμονή του εκεί σαν να βρισκόταν χιλιόμετρα μακριά από το σπίτι του. Η επίσκεψή του στα λουτρά τού έδωσε την ελπίδα, σχεδόν τη βεβαιότητα, ότι θα συναντήσει τον κυβερνήτη της Καππαδοκίας, τον Ολύμπιο. Αυτό το γεγονός αποδεικνύει ότι τα λουτρά της Ξανξαρίδος αποτελούσαν έναν συνηθισμένο τουριστικό προορισμό για τους κατοίκους των Τυάνων και, συνεπώς, δεν βρίσκονταν πολύ μακριά από την πόλη. Παραμένουν ως ο αγαπημένος προορισμός των κατοίκων αυτής της περιφέρειας. Τα λουτρά βρίσκονται ανάμεσα στο Μπορ και στη Νίγδη λίγο πιο έξω από το επαρχιακό οδικό δίκτυο (στη βόρεια πλευρά, κατά τον Ramsay) και απλώς ονομάζονται «το Χαμάμ».

Στα λουτρά υπάρχει ένα μοναστήρι και ο Γρηγόριος αναφέρει ότι ο ηγούμενός του ήταν απασχολημένος με τη βελτίωση της ποιότητας του οδικού δικτύου, που σημαίνει ότι φρόντιζε να διασχίζουν με ασφάλεια τον δρόμο τα άλογα που χρησιμοποιούσαν ως ταχυδρόμους εκείνη την εποχή. Το «Χαμάμ» βρίσκεται δίπλα από τον δρόμο που οδηγεί από τα Τύανα στην Ανδάμπαλη και πρέπει να απείχε περίπου 10-12 μίλια από τα Τύανα. Το μοναστήρι προφανώς ήταν ιδιοκτησία κάποιου πασά. Δίπλα από την Ανδάμπαλη υπήρχε ένα κομμάτι γης που ανήκε, τον 4^ο αιώνα, στον αυτοκράτορα Παλμάτιο, όπου τα υγιή καππαδοκικά άλογα τρέφονταν και το οποίο ήταν νοικιασμένο ή αγορασμένο από το κράτος. Αυτό το κομμάτι γης (κτήμα) πιθανόν να

ανήκε στον πασά ή στην Ξανζαρίδα (Ramsay, W.M. *The historical geography of Asia Minor*, σσ.347, 449).

Επιστολή 67^η

Τύανα: Τον χειμώνα του 371-2 ο αυτοκράτορας Ουάλης (ή Βάλης) διαίρεσε την Καππαδοκία σε δύο επαρχίες με σκοπό να πλήξει τον Βασίλειο, τον επίσκοπο Καισαρείας μειώνοντας την έκταση του «θέματός» που βρισκόταν υπό την εποπτεία του. Ο Ποδάντος, ένας απλός οικισμός, έγινε πρώτα η μητρόπολη της νέας επαρχίας (ή του νέου «θέματος») της Νέας Καππαδοκίας, αλλά, στη συνέχεια, τη θέση της μητρόπολης πήραν τα Τύανα (Ramsay W.M. *The historical geography of Asia Minor*, σ.283).

Το 1069 ο Ρωμανός ο βάδισε από τη Σεβάστεια (Σίβας) εναντίον των Τούρκων, οι οποίοι είχαν καταστρέψει τη Λυκαονία. Έφτασε μέχρι την Κυβίστρα-Ηράκλεια, τη λεγόμενη κωμόπολη του Ηρακλέους. Ο δρόμος που ακολούθησε πρέπει να ήταν η εθνική οδός Καισαρείας-Τυάνων. Εδώ άκουσε ότι οι Τούρκοι, μετά από την κατάληψη του Ικονίου, είχαν φύγει. Έτσι άλλαξε τα σχέδια του και έστειλε ένα μέρος από τον στρατό του στην Κιλικία. (Ramsay W.M. *The historical geography of Asia Minor*, σ.342)

Τα Τύανα, γνωστά ως «Κιζί Χισάρ», αποκαλούνται από μερικούς συγγραφείς ως «Κιλίσα Χιζάρ». Σίγουρα δεν είναι το ίδιο τοπωνύμιο με τα Δάνα που αναφέρει ο Ξενοφώντας. Οι δυο διαφορετικές ονομασίες που δόθηκαν είναι απόπειρες να καταστεί ο τόπος γνωστός τόσο με το ελληνικό του όνομα όσο και με αυτό που ταιριάζει στη γλώσσα των κατοίκων της Ανατολίας (Ramsay W.M. *The historical geography of Asia Minor*, σ.346)

Το 964 ο αυτοκράτορας Νικηφόρος βάδισε εναντίον της Κιλικίας παίρνοντας μαζί του την αυτοκράτειρα Θεοφανώ και τα παιδιά της. Άφησε τη Θεοφανώ έξω από την Κιλικία σε κάποιο φρούριο που ονομαζόταν «Δρίζιο». Αυτό σημαίνει ότι το Δρίζιο δεν ήταν μακριά από τα όρια της Κιλικίας αλλά κοντά ή ακριβώς στον δρόμο με κατεύθυνση την Πύλα, μέσω της οποίας ήρθε. Ο βυζαντινός στρατιωτικός δρόμος, από τον οποίο σίγουρα πέρασε, περνούσε από τα Τύανα και στη Δράγκα ή Δρίζιο που απείχε λίγα μίλια από τα Τύανα, ίσως να υπήρχε μια πιο ωραία περιοχή στην ύπαιθρο, για να ξεκουραστεί κανείς και πιο όμορφη από τη μεγάλη πόλη των Τυάνων. Εκεί άφησε τη σύζυγό του να τον περιμένει να επιστρέψει (Ramsay W.M. *The historical geography of Asia Minor*, σ.348).

Επιστολή 141

Διοκαισάρεια: Η Όλβη (ή Όλβα) ήταν αρχαία πόλη της Κιλικίας Τραχείας. Έχει εντοπιστεί κοντά στη σύγχρονη θέση Uğara, περίπου 25 χλμ. βορειοανατολικά από τη Σελεύκεια κατά Καλύκανδο (σημ. Silifke). Κατά τον 1ο αι. μ.Χ., το γειτονικό ιερό του Διός Ολβίου εξελίχθηκε σε ξεχωριστή πόλη με την ονομασία Διοκαισάρεια. Η θέση του ιερού και της νέας πόλης εντοπίστηκε σε απόσταση 4 χλμ. από την Όλβη, στο σύγχρονο χωριό Uzuncaburç.

Τα ερείπια του ιερού του Διός Ολβίου και της Διοκαισάρειας εντοπίστηκαν μεταξύ δυο υψωμάτων, στην περιοχή του σύγχρονου τουρκικού χωριού Uzuncaburç. Η θέση γνώρισε λαμπρή οικοδομική ανάπτυξη κατά τον 1ο μ.Χ., λόγω της ίδρυσης της νέας πόλης (<http://asiaminor.ehw.gr>)

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

- 1) Πνευματικός πολιτισμός-αντιλήψεις Γρηγορίου και Βασιλείου για τη φιλία
- 6) Πνευματικός πολιτισμός: Περιγραφή της φιλίας του Γρηγορίου με τον Βασίλειο και του τρόπου της ζωής τους
- 7) Πνευματικός πολιτισμός→ Η δομή της οικογένειας: Ο Γρηγόριος, προσπαθεί να συνενώσει με νουθεσίες τον αδερφό του, τον Καισάριο. Εκφράζει τις επιφυλάξεις του για τις προθέσεις όλων όσων διαδίδουν τις κακές φήμες για τον Καισάριο. Μερικοί ίσως να μιλούν με φιλική διάθεση, όμως άλλοι τους επιτίθενται εξαιτίας της έχθρας τους. Αντιλήψεις της εποχής: 1) Αδιανόητο και ανεπίτρεπτο να κατατάσσεται στον στρατό ο γιος του επισκόπου, να επιθυμεί κοσμική εξουσία και δόξα και να υποπίπτει στο θανάσιμο αμάρτημα της φιλαργυρίας. 2) Το παραστράτημα του Καισαρίου πλήττει τη δημόσια εικόνα και την κοινωνική θέση της οικογένειάς του. Άρα, κανένας πλέον δεν θα τους εκτιμά ούτε θα τους σέβεται. Ο Γρηγόριος αναλαμβάνει να παρηγορήσει τους γονείς τους. Μέσα από τον τρόπο που προσπαθεί να το πετύχει φαίνεται η υποβαθμισμένη θέση της γυναίκας στην κοινωνία με τον χαρακτηρισμό <<μικρόψυχη>>. Βέβαια, τις όποιες αρνητικές εντυπώσεις από αυτόν τον χαρακτηρισμό σπεύδει αμέσως να τις αναιρέσει, όταν αιτιολογεί τον τρόπο της αντίδρασής της, η οποία, σύμφωνα με τον Γρηγόριο, είναι το αποτέλεσμα της μεγάλης της ευσέβειας).
- 9) Πνευματικός πολιτισμός: Ο Αμφιλόχιος θα κερδίσει την εκτίμηση όλων, αν τιμά τον Θεό και τα θεία φροντίζοντας όσους πιστεύουν στον θεό και λειτουργούν στο Ιερό Βήμα. Υλικός πολιτισμός: Αποτελεί μέρος του ναού το Ιερό Βήμα) .
- 13) Πνευματικός πολιτισμός. Ολόκληρη η επιστολή δείχνει τη βαθιά πεποίθηση του Γρηγορίου ότι «ο φίλος τον φίλον εν πόνοις και κινδύνους γινώσκει».
- 14) Υλικός πολιτισμός: διαμάχη για την αγοραπωλησία ενός κτήματος)

31) Πλάτων

32) Αριστοτέλης, στωϊκοί φιλόσοφοι, Επίκτητος, Σωκράτης

43) Εκκλησιαστική οργάνωση: Μητρόπολη, επίσκοποι

50) Εκκλησιαστική οργάνωση: εκκλησιαστικές περιφέρειες, Σάσιμα, χάραξη από τον Άνθιμο των συνόρων της Μητρόπολης, που περιλάμβανε τη Ναζιανζό και τα Σάσιμα

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

41) Η επιστολή αυτή γράφεται το 370 από τον Γρηγόριο για τον πατέρα του τον Γρηγόριο, τον επίσκοπο της Ναζιανζού, προς τους Καισαρείς. Το θέμα που τίγεται είναι ότι η Εκκλησία της Καισαρείας, ως μητέρα όλων, σχεδόν, των Εκκλησιών της Καππαδοκίας, είχε ανάγκη από αξιόλογο, ευσεβή και αξιοσέβαστο προκαθήμενο .

44) Ο Γρηγόριος καλεί τον Ευσέβιο Σαμοσάτων να λάβει μέρος στην εκλογή επισκόπου, για να βοηθήσει στον αγώνα της Εκκλησίας κατά της αίρεσης του Αρειανισμού. Στις αρχαιρεσίες παρευρέθηκε και ο πατέρας του Γρηγορίου παρά τα σοβαρά προβλήματα με την υγεία του. Ο Γρηγόριος επαινεί με αυτή την επιστολή τον Ευσέβιο, που ήταν επίσκοπος Σαμοσατέων, για τον ζήλο του και για την εντιμότητα και για την ευσυνειδησία με την οποία επιτέλεσε τα ιερατικά του καθήκοντα .

48) Ο Γρηγόριος εκφράζει την έντονη αγανάκτησή του στον Βασίλειο λέγοντάς του ότι αρνείται να αποδεχτεί τον επισκοπικό θρόνο των Σασίμων που του αναθέτει ο Βασίλειος. Τον κατηγορεί για ηθική κατάπτωση εξαιτίας της υπεροψίας που προκαλούν τα αξιώματα στους κατόχους τους και δηλώνει κατηγορηματικά την άρνησή του να αντιμετωπίσει τον αρειανό Άνθιμο, αντίπαλο του Βασιλείου και επίσκοπο Τυάνων

58) Ο Γρηγόριος αναφέρεται σε ένα περιστατικό του παρελθόντος που αφορά άμεσα τον παραλήπτη της επιστολής, τον Βασίλειο. Συγκεκριμένα αφηγείται τον τρόπο με τον οποίο υπερασπίστηκε το ήθος και την υπόληψη του Βασιλείου, όταν ένας από τους συνδαιτυμόνες ενός συμποσίου επέκρινε δριμύτατα όσους εγκωμιάζαν τη μόρφωση, τη φιλία και την προσωπικότητά τους και, επιπλέον, προσήψε στον Βασίλειο την κατηγορία του αιρετικού γιατί, κατά τη γνώμη του, δεν ομολόγησε ευθαρσώς τη θεία υπόσταση του Αγίου Πνεύματος

62) Ήδη από το 373 ο Ευστάθιος Σεβαστείας ήταν τόσο φανερά εχθρικά διακείμενος εναντίον του Βασιλείου, ώστε να μην διαφαίνεται καμιά ελπίδα συμφιλίωσης. Πλησίασε με πανουργία και με ιδιοτέλεια τον Αμφιλόχιο και του ζήτησε τη μεσολάβησή του έτσι ώστε να κερδίσει την εύνοια και τη φιλία του Βασιλείου και έτσι να επέλθει η συμφιλίωση, παρόλο που δεν ήταν άξιος να είναι φίλος του Βασιλείου. Αργότερα έγινε επίσκοπος Ικονίου. Ο Αμφιλόχιος θέλησε να χρησιμοποιήσει τον Γρηγόριο από τον οποίο, στέλνοντας την επιστολή του

Ευστάθιου πήρε την προσδοκώμενη απάντηση, ότι δηλαδή είναι Χριστιανός. Αργότερα αποκαλύφθηκαν οι απάτες του Γρηγορίου και η αιρετική διδασκαλία του

77) Ο Θεόδωρος, επίσκοπος Τυάνων, γεννήθηκε στην Αριανζό και ήταν φίλος του Γρηγορίου. Τον ακολούθησε στην Κωνσταντινούπολη και έγινε αυτόπτης μάρτυρας των προσβολών και του ανήθικου πολέμου που υπέστη ο Γρηγόριος. Ο Θεόδωρος εκφράζει τον αποτροπιασμό του για όλα όσα είδε και ζητά την παραδειγματική τιμωρία των ενόχων. Ο Γρηγόριος προσπαθεί να τον εξευμενίσει

78) Ο Θεότεκνος μαζί με τον Θεόδωρο και με άλλους λιθοβολήθηκαν μαζί με τον Γρηγόριο και ζητούσαν την παραδειγματική τιμωρία των ενόχων. Και σε αυτήν την επιστολή ο Γρηγόριος δείχνει την ψυχική του ανωτερότητα.

101) Οι αγώνες του Γρηγορίου και ολόκληρης της Ορθοδοξίας εναντίον των αιρέσεων είναι ο θεματικός πυρήνας αυτής και της αμέσως επόμενης επιστολής. Ανατρέπονται οι κατηγορίες και οι πλάνες των αιρετικών, των Απολλιναριστών, των Νεστοριανών, των Ευνομιανών. Ο Γρηγόριος πίστευε ότι με την διαλλακτικότητα και με την ανεκτικότητα θα έπειθε τους Απολλιναριστές για την ορθότητα των απόψεών του. Όμως εκείνοι παρουσίασαν τον Γρηγόριο να συμφωνεί μαζί τους. Ο Γρηγόριος αντικρούει τις πλάνες των αιρετικών σχετικά με την Αγία Τριάδα και με την ενανθρώπιση του Χριστού και ζητά από τον Κληδόνιο να γνωστοποιήσει τις επιστολές που του γράφει, στο ποίμνιο. Σε αυτή την επιστολή ο Γρηγόριος αναφέρεται «τιμής ένεκεν» στη Σύνοδο της Εφέσου

102) Ίδιο θέμα με την προηγούμενη. Υιοθετείται από τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας και αποτελεί έκφραση των θέσεων της Συνόδου της Εφέσου

110) Ο Γρηγόριος τηρεί το νόμο του Χριστού με τη σιωπή του και δικαιολογεί αυτή του την ενέργεια με τη ρήση «όμοιος ομοίω αεί πελάζει»

116-118) Κατά την περίοδο της σιωπής του ο Γρηγόριος επισκέφθηκε τον Ευάλιο στη Λαμίδα, χωρίς να μιλήσει. Τον ίδιο αλλά και τους μοναχούς ήθελε να τους δει και όταν ολοκληρώθηκε η περίοδος της σιωπής του

121) Η επιστολή απευθύνεται στον Θεόδωρο Τυάνων, που μόλις είχε αναλάβει τα καθήκοντά του ως επίσκοπος. Ο Γρηγόριος εκφράζει την ευγνωμοσύνη του για τα δώρα του Θεόδωρου, τα οποία του ανταποδίδει πνευματικά

122) Πρόσκληση στον Θεόδωρο να παραστεί στην εορτή των μαρτύρων στην Αριανζό.

125) Οι Απολλιναριστές γίνονται ακόμα πιο προκλητικοί εκμεταλλευόμενοι την απουσία του Γρηγορίου, ο οποίος φαίνεται να μετανιώνει για την υπομονή και για την ανεκτικότητα με τις οποίες τους αντιμετώπισε. Μάλιστα το μέγεθος της έπαρσής τους δείχνει και η ενέργειά τους να χρησιμοποιήσουν δικό τους επίσκοπο. Ο Γρηγόριος νιώθει ότι έβλαψε την Ορθοδοξία με τη στάση που κράτησε μέχρι τώρα. Ζητά την παρέμβαση του Ολυμπίου που ήταν διοικητής της Καπαδοκίας.

132) Η επιστολή δείχνει με πόσο ζήλο επιδιώκει ο Γρηγόριος την ειρήνη και την ομόνοια στους κόλπους της Εκκλησίας. Το συμβούλιο στο οποίο καλείται ο Γρηγόριος έγινε το 382 μετά την Οικουμενική Σύνοδο που έκανε δεκτή την παραίτησή του. Άλλο συμβούλιο έγινε όταν ήταν ύπατος ο Στουρνίνος, ο παραλήπτης της επιστολής.

133) Ο Βίκτωρ κατείχε το αξίωμα του αρχηγού του στρατού από την εποχή του Ιουλιανού. Ο Γρηγόριος του ζητά να βοηθήσει στην αποκατάσταση της ενότητας και της γαλήνης στα εκκλησιαστικά ζητήματα.

135) Ο Γρηγόριος παρακαλεί τον Σωφρόνιο να μεσολαβήσει για την ένωση της Ανατολικής με τη Δυτική Εκκλησία.

136) Και ο Μοδάριος, αρχηγός του στρατού παρακαλείται να μεσολαβήσει για την ένωση Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας.

138) Εκφράζει την απογοήτευσή του για την εχθρική στάση του Βοσπόριου και ολόκληρου του κλήρου απέναντί του που έχει ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη της Εκκλησίας και της Ορθοδοξίας στο έλεος των αιρέσεων.

163) Κατηγορεί τον Γεώργιο Πασπασινό για επιορκία και μιλά γενικά για τον όρκο. Διαβάστηκε στην Ε' Οικουμενική Σύνοδο.

166) «Υπερασπίσου με δύναμη την Τριάδα», υπαινιγμός στις αιρέσεις που αμφισβητούσαν το «ομοούσιον» του Πατρός και του Υιού.

202) Το ύφος, η γλώσσα και το θέμα θυμίζουν πάρα πολύ τις δύο επιστολές του προς τον Κληδόνιο(101,102). Παροτρύνει τον Νεκτάριο να πάρει πρωτοβουλίες και να προστατέψει ό,τι κατάφερε να διασώσει στην Κωνσταντινούπολη από τους αιρετικούς.

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΓΑΜΟΣ: 12, 145, 193, 230, 231, 232

ΤΟ ΠΑΙΔΙ-ΟΙ ΝΕΟΙ: 3, 23, 24, 157, 170, 175, 176, 178, 180, 187, 188, 189, 190, 192, 221, 233, 235, 236, 239

ΠΛΟΥΣΙΟΙ-ΦΤΩΧΟΙ: 14, 26,27, 28, 57, 211

ΓΙΟΡΤΕΣ: 58, 115

ΣΤΡΑΤΟΣ: 137, 241

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ: 234

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ: 238. Στο μεγαλύτερο μέρος της επιστολής ο Λευκάδιος παρομοιάζεται με αθλητή που νίκησε.

ΚΑΝΟΝΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΡΑΦΙΑΣ: 51-54

ΝΟΜΟΙ: 78, 96

ΓΥΝΑΙΚΑ: 104,144, 158, 162, 186, 197, 206, 207,208, 210, 244

Η συντριπτική πλειοψηφία των επιστολών ανήκει στις κατηγορίες:

ΦΙΛΙΑ:1,4,5,6,7,8,11.13.15,16,24,25,29,30,32,33,34,35,36,38,39,40,45,46,47,48,53,55,58,59,71,76,88,89,93,94,97,100,103,112,113,114,128,129,134,151,174,181,195,200,204,209,216,218,227,228,229,237,240,242)

Από την πρώτη επιστολή καθίσταται σαφές ότι για τον Γρηγόριο η φιλία δεν ταυτίζεται με τη συγγένεια. Τοποθετεί στο ίδιο επίπεδο τον πνευματικό αδελφό του, τον Βασίλειο και τον φυσικό αδελφό του, τον Καισάριο. Χαρακτηριστική είναι η αγάπη του προς τον Βασίλειο. Από την ανάγνωση των επιστολών προκύπτει ότι και για τους δύο η φιλία είναι «δύο ψυχές που κατοικούν μέσα σε ένα σώμα» κι ότι αφενός μεν «ο φίλος τόν φίλον ἐν πόνοις και κινδύνοις γινώσκει», αφετέρου ο φίλος φαίνεται σε όλες τις στιγμές, αλλά στις δύσκολες ακόμα περισσότερο.

ΒΑΣΙΛΕΙΣ-ΑΡΧΟΝΤΕΣ-ΠΟΛΗ-ΠΑΤΡΙΔΑ: 2, 9, 10,14, 17,18,21,22,37,43,44,50,61,64,66,67,68,69,70,77,81, 82,83,84,85,86,88,91,98,106,131,140,141,143,146,147,148,150,153,154,155,156,173, 182,183,184,185,198,199,203,217,219,224,225

ΠΙΣΤΗ-ΘΡΗΣΚΕΙΑ-ΕΚΚΛΗΣΙΑ:

7,19,20,41,42,43,49,58,62,77,78,79,87,101,102,119,120,121,122,123,125,132,133,135,136,138,139,142,163,164,165,168,171,172,194,202,212,213,214,215,222,223

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος ανήκει στους 3 αγίους της Εκκλησίας που είναι γνωστοί ως «Θεολόγοι». Ο χαρακτηρισμός αυτός δικαιολογείται από το γεγονός ότι μίλησε για τον Θεό με τόση αγάπη και με τόση πληρότητα, σε σημείο που να αποτελεί για όλη την μετέπειτα ιστορία της Εκκλησίας αδιάψευστη εγγύηση της αλήθειας της και της ενότητάς της. Με τον αγώνα του εναντίον των αιρέσεων οικοδόμησε πλήρως, οριστικά και αμετάκλητα το δόγμα της Αγίας Τριάδας. Τα έργα του, μέσα από τα οποία αντλούμε χρήσιμες πληροφορίες για την πρωτοβυζαντινή περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας επιβιώνουν ακόμα θεσμοί της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όπως η Σύγκλητος, είναι οι 244 επιστολές του. Έργα του επίσης είναι οι πέντε θεολογικοί

λόγοι και τα Ποιήματά του. Τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της επιστολογραφίας του, που αποτελούν πόλο έλξης των μελετητών, είναι η θεολογική διδασκαλία του, η παιδεία του που τον κατέστησε άριστο χειριστή της γλώσσας, καθώς και γνώση της ιστορίας, των οικονομικών, των κοινωνικών και των πνευματικών συνθηκών της εποχής του και, βέβαια, τον ανήγαγε σε έναν, για τα δεδομένα της εποχής, νεωτεριστή δάσκαλο με οξυμμένη διεισδυτική ματιά, κριτική σκέψη και με διάθεση συνδιαλλαγής, χωρίς να μεροληπτεί υπέρ ή εναντίον κάποιου.

Μέσα στα πλαίσια της φιλίας του με τον Μ.Βασίλειο αναπτύχθηκε ουσιαστική και βαθιά ανθρώπινη επικοινωνία. Οι απόψεις τους ταυτίζονται σε πολλά ζητήματα. Όμως διαφέρουν ως προσωπικότητες. Ο Γρηγόριος ήταν άνθρωπος της ησυχίας ενώ ο Βασίλειος άνθρωπος της δράσης. Επίσης, υπήρξε πνευματική αλληλεπίδραση, όπως φαίνεται από την 6^η επιστολή με την οποία ο Γρηγόριος τον παρακαλεί να εξακολουθήσει να επικοινωνεί μαζί του, για να αξιοποιήσουν όλα τα οφέλη του μοναχικού βίου.

Ο Γρηγόριος γεννήθηκε στην Αριανζό της Καππαδοκίας. Η εποχή που έζησαν οι Καππαδόκες θεολόγοι ήταν απελπιστική για την Εκκλησία. Χαρακτηριστική του κλίματος της εποχής είναι η προσπάθεια του Ιουλιανού του Παραβάτη ή Αποστάτη να επαναφέρει τη λατρεία του δωδεκάθεου εξαπολύοντας διωγμούς κατά των χριστιανών. Η κατάσταση επιδεινώθηκε δραματικά με τον Ουάλη που έκανε ό,τι μπορούσε, για να επιβάλει την αίρεση του Αρειανισμού, η οποία καταδικάστηκε από την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο (325).

Παρ'όλα αυτά ο Αρειανισμός απέκτησε νέα αίγλη, νέα επιχειρήματα εξαιτίας του Ευνομίου. Όλοι οι χριστιανοί ορθόδοξοι της εποχής έπαιρναν θάρρος και στήριζαν τους αγώνες του Γρηγορίου του Θεολόγου, του Μεγάλου Βασιλείου και του Γρηγορίου Μύσσης για την αποκατάσταση της Ορθοδοξίας.

Παράλληλα με τον Αρειανισμό του Ευνομίου τοποθετείται και η δράση του Απολλινάριου που εμφανιζόταν ως οπαδός των αποφάσεων της Συνόδου της Νίκαιας. Επιπλέον, τα παλαιότερα ερωτήματα για τη σχέση του Αγίου Πνεύματος με τον Πατέρα και με τον Υιό έλαβαν σε πολλές περιπτώσεις τη μορφή κακοδοξίας και ριζικής αμφιβολίας για το «όμοούσιον του Πατρός και του Υιού». Ο Γρηγόριος απάντησε ότι ο Χριστός είναι τέλειος θεός και τέλειος άνθρωπος. Ο Λόγος του Θεού κατά την ενανθρώπιση προσέλαβε ολόκληρη την ανθρώπινη φύση, χωρίς αμαρτία.

Από την άλλη μεριά, ο Χριστιανισμός στα πρώτα του βήματα συνδέθηκε άμεσα με τον Ελληνισμό. Από πολλούς ιστορικούς γίνεται λόγος για «σύζευξη Χριστιανισμού-Ελληνισμού» ή «για ελληνοχριστιανικό ιδεώδες». Οι πατέρες της Εκκλησίας όφειλαν να χρησιμοποίησουν την ελληνική γλώσσα, για να εκφραστούν και για να γίνουν κατανοητοί. Αυτό ακριβώς πράττει και ο Γρηγόριος στις επιστολές του. Η γλώσσα του αποτελεί κράμα της αττικής διαλέκτου της κλασικής εποχής και της εξευγενισμένης καθομιλουμένης της εποχής του. Όλα αυτά γίνονται αντιληπτά από τον τρόπο χρήσης της γλώσσας του και του ύφους του. Χρησιμοποιεί όλα τα είδη

του απαρεμφάτου, όλα τα είδη των μετοχών (επιθετικές-αναφορικές, επιρρηματικές, κατηγορηματικές), όλους τους χρόνους των ρημάτων σε όλα τα πρόσωπα και όλες τις εγκλίσεις των προτάσεων κρίσεως και επιθυμίας. Στον λόγο του εναλλάσσονται η ενεργητική σύνταξη με την παθητική, ο ευθύς λόγος με τον πλάγιο, η παρατακτική με την υποτακτική σύνδεση, ο μικροπερίοδος λόγος με τον μακροπερίοδο, η αναφορική με την ποιητική χρήση της γλώσσας. Ενδεικτικά της άριστης εκπαίδευσης, κατάρτισης και μόρφωσης που έλαβε είναι: 1) Η επίκληση στη λογική με επιχειρήματα, με τεκμήρια, με γεγονότα και με αλήθειες γενικής ισχύος που επεξηγούν τις θέσεις του. 2) Η εναλλαγή του ύφους με τη χρήση της περιγραφής και της ειρωνείας που λειτουργούν ως μέσα για την επίκληση στο συναίσθημα και 3) η επίθεση στο ήθος του αντιπάλου άλλοτε με σαρκαστικό.άλλοτε με προτρεπτικό και άλλοτε με διδακτικό ύφος. Ακόμη, όταν χρησιμοποιεί ως τρόπο πειθούς την επίκληση στην αυθεντία δείχνει τη μελέτη και τη γνώση της ιστορίας από την αρχαιότητα ως την εποχή του. Χαρακτηριστική, από την άλλη πλευρά είναι η δήλωσή του ότι δεν γνωρίζει καθόλου τη λατινική γλώσσα. Όλα αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι καλούμαστε να εντρυφήσουμε στο έργο ενός άξιου συνεχιστή της αρχαίας ελληνικής παράδοσης.

Επιχειρώντας να συνδέσουμε τον βίο του Γρηγορίου του Θεολόγου με την εποχή του διαπιστώνουμε ότι έζησε κατά την πρωτοβυζαντινή εποχή. Το βυζαντινό κράτος της πρώιμης εποχής ήταν ασύγκριτα μεγαλύτερο από αυτό της Μέσης και από αυτό της Ύστερης, όχι μόνο σε γεωγραφική έκταση και σε πολιτική δύναμη αλλά επίσης και σε ό,τι αφορά στα πνευματικά δημιουργήματα: 1) Ενσωμάτωσε τον χριστιανισμό στην ελληνορωμαϊκή παράδοση, 2) καθόρισε το χριστιανικό δόγμα και 3) δημιούργησε χριστιανική φιλολογία.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Οι γνώσεις μας για κάθε πολιτιστικό ή για οποιοδήποτε δημιουργήμα του παρελθόντος βασίζονται σε πηγές, πρωτογενείς ή δευτερογενείς, γραπτές ή μνημειακές. Όσο πιο ανεπαρκείς είναι οι γραπτές πηγές, τόσο πιο μνημειακές και οι αρχαιολογικές μαρτυρίες κερδίζουν σε σημασία. Η περίπτωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας, μέσα σε αυτό το πλαίσιο, είναι κάπως περίπλοκη. Το πρώτο πράγμα που εντυπωσιάζει τον μελετητή είναι η έλλειψη αρχειακών πηγών. Τα αρχεία, που τηρούσε η κεντρική κυβέρνηση και που έδιναν σημαντικά στοιχεία για τη διοίκηση, για τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της Εκκλησίας, για την οικονομική, για την κοινωνική και για την πολιτική οργάνωση, όλα έχουν χαθεί. Συνεπώς δεν διαθέτουμε αξιόπιστα στοιχεία για τον πληθυσμό, δεν έχουμε αρχεία γεννήσεων, γάμων και θανάτων ούτε υπάρχουν ποσοτικά στοιχεία για το εμπόριο και για τη φορολογία.

Το γραπτό υλικό που έχουμε στη διάθεσή μας μπορεί γενικά να ονομαστεί φιλολογικό, με την έννοια ότι διατηρήθηκε σε χειρόγραφα, από τα οποία, τα περισσότερα είναι γραμμένα στην ελληνική. Ωστόσο, όσο πιο καλλιεργημένη είναι η

γλώσσα, τόσο πιο ασαφή γίνονται χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μας παραπληροφορούν. Τουναντίον, μας δίνουν το περίβλημα των γεγονότων και εμείς καλούμαστε να διερευνήσουμε σε βάθος τις βαθύτερες αλήθειες της ζωής. Ο λόγος για τον οποίο έχουν χαθεί όλες αυτές οι πηγές είναι οι συνεχείς πολιορκίες του Βυζαντίου από τους εχθρούς, όπως οι Πέρσες, οι Ούνοι, οι Γότθοι.

Αν στραφούμε στην επιστολογραφία, θα απογοητευτούμε ακόμα περισσότερο· αντί για προσωπικές παρατηρήσεις δεν μας προσφέρει παρά κοινοτοπίες που δείχνουν μόνο ευρυμάθεια. Στον κανόνα αυτόν υπάρχουν σπάνιες εξαιρέσεις, όπως π.χ. μερικοί «Βίοι Αγίων» και κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι επιστολές του Γρηγορίου του Θεολόγου, οι οποίες, στην παρούσα εργασία, κατατάσσονται σε οκτώ κατηγορίες. Όμως, ο Γρηγόριος, κατά κύριο λόγο, τις έγραψε, για επικοινωνιακούς λόγους, για να εκφράσει σκέψεις, απόψεις, συναισθήματα, για να μεσολαβήσει σε ιδιωτικές υποθέσεις (γάμοι, διαζύγια), για να συμβουλευθεί. Οι επιστολές, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, είναι σύντομες, ασχολούνται με πρακτικά θέματα και με τη διατήρηση σχέσεων με συγγενείς και φίλους. Βέβαια, γίνονται αναφορές και σε ποικίλα θέματα, όπως η οικονομία, η κοινωνική διάρθρωση, η φροντίδα για τους ηλικιωμένους και για τους φτωχούς, στοιχεία πνευματικού πολιτισμού, όπως η οικογένεια και η φιλία, η ζωή στα μοναστήρια και ο ρόλος τους κ.α. και ακόμα περισσότερο σε θέματα εκκλησιαστικής ιστορίας. Όλα αυτά δίνουν το έναυσμα για ενδελεχή μελέτη από τον εκάστοτε ερευνητή. Οι επιστολές δεν δίνουν αναλυτικές πληροφορίες, συνήθως γίνεται απλή αναφορά. Ωστόσο αποτελούν αξιόπιστες και πάρα πολύ σημαντικές πηγές για τη βυζαντινή ιστορία. Αν δεν υπήρχαν οι επιστολές σίγουρα δεν θα μαθαίναμε τόσα πολλά ούτε για την εκκλησιαστική ιστορία ούτε για τον πολιτισμό της εποχής έτσι όπως φαίνεται τόσο από στοιχεία τη ιδιωτικής όσο και τη δημόσιας ζωής.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Διαβάζοντας την παρούσα μελέτη αντιλαμβανόμαστε ότι, παρόλο που μπορούμε να βγάλουμε χρήσιμα συμπεράσματα για τις αξίες, για τα ήθη, για τα έθιμα, για τις αντιλήψεις και για τις πεποιθήσεις τόσο των απλών καθημερινών ανθρώπων όσο και των προσώπων με αξιόλογη κοινωνική θέση, εκείνο που χρειαζόμαστε είναι μια συστηματική έρευνα με αντικείμενο τις βυζαντινές πόλεις και τα χωριά, τα φρούρια και τα αγροκτήματα, τα αρδευτικά έργα, τους δρόμους και τις βιοτεχνικές εγκαταστάσεις σε διάφορες επαρχίες της αυτοκρατορίας. Τότε, ίσως, να είμαστε σε θέση να αξιολογήσουμε με κάποια βεβαιότητα το επίπεδο και τον βαθμό εξάπλωσης του βυζαντινού πολιτισμού.

Μολονότι έχουν γραφεί σημαντικά έργα για τον πολιτισμό του Βυζαντίου δεν δίνεται η δέουσα σημασία σε πλήθος ζητημάτων, όπως π.χ. η στρατιωτική ζωή μια που ο πόλεμος αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της ζωής των βυζαντινών, ούτε αναφέρονται πολλά για την οικονομία, για τη λογοτεχνία, για το εκπαιδευτικό

σύστημα, για το συκοινωνιακό δίκτυο, για τις εμπορικές συναλλαγές, για τα νομίσματα, για τον τρόπο φορολόγησης των κατοίκων των επαρχιών, για τον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας όταν έλειπε ο άντρας στον πόλεμο και για τις συνέπειες που είχε η αναγκαστική απομάκρυνσή του από την οικογενειακή εστία στην ψυχοσύνθεσή του, στις ενδο-οικογενειακές σχέσεις και στη δομή καθώς και στην ποιότητα των σχέσεών του με τον περίγυρό του και με το κράτος. Σε μια τέτοια έρευνα αξίζει να εξεταστεί αυτό που ο Θουκυδίδης ονομάζει «παθολογία του πολέμου» με ενδεικτικό τίτλο «Πόλη και Πόλεμος στο Βυζάντιο»

14) ΟΙ ΠΑΡΑΛΗΠΤΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

- 1) Αβλάβιος, 233^η
- 2) Αβούργιος, 241^η
- 3) Αδαμάντιος, 235^η
- 4) Αδέλφιος, 204^η, 205, 206^η
- 5) Αδελφότητα Λευκαδίου, 238^η
- 6) Αέριος, 61^η
- 7) Αλύπιος, 61^η, 82^η, 83^η, 84^η, 85^η, 86^η
- 8) Αμαζόνιος, 94^η
- 9) Αμφιλόχιος, 9^η, 13^η, 25^η, 26^η, 27^η, 28^η,
62^η, 63^η, 171^η, 184^η
- 10) Ανύσιος, 226^η
- 11) Αστέριος, 147^η, 148^η, 150^η, 155^η, 156^η
- 12) Αφρικανός, 224^η
- 13) Βασίλειος, 1^η, 2^η, 3^η, 4^η, 5^η, 6^η, 8^η, 19^η
40^η, 45^η, 46^η, 47^η, 48^η, 49^η, 50^η, 58^η
- 14) Βασίλισσα, 244
- 15) Βερριανός, 145
- 16) Βίκτωρ, 133^η, 134^η
- 17) Βιταλιανός, 75^η
- 18) Βοσπόριος, 89^η, 138^η, 153^η

- 19) Γεώργιος, 149η
- 20) Γιγάντιος, 100η
- 21) Γρηγόριος άρχων, 195η
- 22) Γρηγόριος Νύσσης, 11^η,72^η,73^η, 74^η,
76^η, 81^η,182^η,197η
- 23) Διοκλής, 32η
- 24) Εκηβόλιος, 196^η
- 25) Ελλάδιος: 120^η,127^η,167^η,
172^η,219^η,220η
- 26) Ελλέβιχος: 225^η
- 27) Επίσκοποι: 43η
- 28) Επιφάνιος:239^η
- 29) Ευάγριος:3^η,243^η
- 30) Ευδόξιος: 80^η,174^η,175^η,176^η,
177^η,178^η,179^η,180^η,187^η,216^η, 217^η, 218^η
- 31) Ευάλιος:111^η,116^η,117^η,118^η 158^η
- 32) Ευσέβιος Καισαρείας:16^η,17^η, 18^η
- 33) Ευσέβειος Σαμοσάτων: 42^η,44^η,64^η
- 34) Ευσέβιος (ΦΙΛΟΣ): 231^η
- 35) Ευστόχιος: 189^η,190^η,191η
- 36) Εντρόπιος: 70^η,71^η
- 37) Ηρακλειανός: 97^η
- 38) Θέκλα:56^η,57^η,222^η,223η
- 39) Θεμίστιος: 24^η, 38η
- 40) Θεόδωρος:71^η,115^η,121^η,122^η,123^η,124^η
139^η,152^η,157^η,159^η,160^η,161^η,163^η,183^η
- 41) Θεότεκνος: 78^η

- 42) Ιάκωβος: 207^η,208^η
- 43) Ιουλιανός:67^η,68^η,69^η
- 44) Καισαρείς:41^η
- 45)Καισάριος:7^η,14^η,20^η,23^η
- 46)Κανδιδιανός:10^η
- 47) Κάστωρ: 204^η,210^η
- 48)Κελεύσιος:112^η,113^η,114^η
- 49) Κληδόνιος:101^η,102^η,107^η,108^η,109^η
- 50) Κυριακός:211^η
- 51) Λεόντιος:95^η
- 52) Λιβάνιος:236^η
- 53) Λολλιανός:15^η
- 54) Μακεδόνιος: 237^η
- 55) Μελέτιος: 240^η
- 56) Μοδάριος: 136^η,137^η
- 57) Νεκτάριος: 88^η,91^η,151^η,185^η,186^η
187^η,202^η
- 58) Νεμέσιος:198^η,199^η,200^η, 201^η
- 59) Νικόβουλος: 12^η,51^η,52^η,53
- 60) Ολυμπιανός:234^η
- 61) Ολύμπιος:104^η,105^η,106^η,
125^η,126^η,131^η,140^η,141^η,142^η
143^η,144^η,146^η,154^η
- 62) Ομοφρόνιος: 99^η,271^η
- 63) Ουαλεντινιανός:203^η
- 64) Ούρσος:227^η
- 65) Παλλάδιος:103^η,110^η,119^η, 170^η

- 66) Πανσόφιος: 228^η,229^η
- 67) Πέτρος:242^η
- 68) Πολιτευόμενοι:98^η
- 69) Ποστουμιανός:173^η
- 70) Προκόπιος:90,128,129,130, 183,184
- 71) Σακερδώτας:212,213,214, 215
- 72) Σατουρνίνος:132^η,181η
- 73) Συμπλικία: 79^η
- 74) Σταγίριος:188,192
- 75) Στρατήγιος:169
- 76) Σωφρόνιος:21^η,22^η,29^η
- 77) Τιμόθεος:164,165,166
- 78)Υπάτιος: 96η
- 79) Φιλάγριος:30,31,32,33
- 80) Φώτιος: 168

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- 1) Βερτουδάκης. Β. (2011). *Το όγδοο βιβλίο της Παλατινής Ανθολογίας*. Αθήνα: Καρδαμίτσας
- 2) Γκιργκένης. Σ. (2001). *Θεογονία Ησιόδου*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος
- 3) Μαυρόπουλος. Θ. (2005). *Αισχύλος-Πέρσαι*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος
- 4) Μπαμπινιώτης. Γ. (2010). *Διαλογισμοί για τη γλώσσα και τη γλώσσα μας*. Αθήνα: Καστανιώτη
- 5) Μπαμπινιώτης. Γ. (1984). *Από την τεχνική στην τέχνη του λόγου*. Αθήνα
- 6) Παπαδόπουλος. Σ. (1971). *Γρηγόριος ο Θεολόγος και οι προϋποθέσεις πνευματολογίας αυτού*. Αθήνα
- 7) Τσάμης. Δ. (1969). *Η διαλεκτική φύσις της διδασκαλίας Γρηγορίου του Θεολόγου*. Θεσσαλονίκη: ΠΙΜΠ
- 8) Τωμαδάκης. Ν.(1993). *Βυζαντινή Επιστολογραφία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρά
- 9) Φυτράκης. Α. (1968). *Το ποιητικόν έργον Γρηγορίου του Ναζιανζηνού*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης
- 10) Χαραλαμπίδης. Χ. (1998). *Γλωσσική και λογοτεχνική κριτική*. Αθήνα: Παιδαγωγικός Λόγος, τ. 3.
- 11) Χατζηεφραιμίδης. Ε. (2016). *Γρηγόριος ο Θεολόγος: Μυσταγωγός λόγου και πράξης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Σταμούλη
- 12) Χρήστου. Π. (1990). *Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Μύστης της θείας ελλάμψεως*, Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος
- 13) Χρήστου. Π. (1961). *Η εν τη τελευταία αναχωρήσει δραστηριότης Γρηγορίου του Θεολόγου κατά τας επιστολάς αυτού*. Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής: Αθήνα

Ξενόγλωσση

- 1) Dagron. G. (2009). *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας*. μτφ.Μ.Λουκάκη, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- 2) Dunkle. B. (2009). *Gregory Nazianzen's Poems on Scripture*. Boston College School of Theology and Ministry: Boston.

- 3) Hauser-Meury, M. (1960). *Prosopographie zu den Schriften Gregors von , (Theophaneia 13)*. Peter Hanstein:Bonn.
- 4) Jacobson. R. (1960). *Linguistics and Poetics*. Harvard University Press, Massachusetts.
- 5) Migne, J.-P. (1886). *Patrologia Graeca* PG.37, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Επιστολές*, Paris.
- 6) Mossay. J. (1977). *Gregor von Nazianz in Konstantinopel, 379-381A.D.Byzantion*, τ.47
- 7) Ramsay. W.M. (1890). *The historical geography of Asia Minor*, Cambridge University Press:London.
- 8) Wickham L.R. - Williams F.J. (1971). *Some Notes on the Text of Gregory Nazianzen's first Theological Oration*, *Studia Patritica*, τ.14.
- 9) Wittig M. (1981). *Gregor von Nazianz, Briefe (Bibliothek der Griechischen Literatur 13)*, Anton Hiersemann:Stuttgart.

Διαδικτυακή

[http:// www.academia.edu/](http://www.academia.edu/) Η δικαιοσύνη στην Κω/λη και στο Βυζάντιο (Προσπελάστηκε στις 18/11/2017)

anaskartontas.blogspot.gr/ Η σχέση των βυζαντινών με τη μαγεία και η αντίδραση της Εκκλησίας (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

[http:// www.astynomia.gr/](http://www.astynomia.gr/) Η οργάνωση και η απονομή της δικαιοσύνης στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Έγκλημα και τιμωρία (Προσπελάστηκε στις 18/11/2017)

[http:// www.apostoliki-diakonima.gr/](http://www.apostoliki-diakonima.gr/) Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδας (Προσπελάστηκε στις 18/11/2017)

[http:// www.archaiologia.gr/](http://www.archaiologia.gr/) Περίθαλψη ασθενών στο Βυζάντιο (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

<http://asiaminor.ehw.gr/> Η γέννηση της ρητορικής κατά την κλασική περίοδο-Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια της Μικράς Ασίας (Προσπελάστηκε στις 20/6/2017) .

<http://asiaminor.ehw.gr/> Αρειανισμός- Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια της Μ.Ασίας (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

<http://Constantinople.ehw.gr/> Πατριάρχης Κων/λεως-Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού (Προσπελάστηκε στις 18/11/2017)

<http://Constantinople.ehw.gr/> Η Σύγκλητος κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο- Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού (Προσπελάστηκε στις 18/11/2017)

eapilektoi.blogspot.gr/ ΕΑΠ.ιΛΕΚΤοι: ΕΛΠ 21- Γ'κεφ.4: Επιστολογραφία (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

www.ecclesia.gr/ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ: Επιτροπές της Ιεράς Συνόδου (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

www.eriande.elemedu.upatras.gr/ Η Ανώτατη εκπαίδευση στο Βυζάντιο (Προσπελάστηκε 18/11/2017)

[Exploring byzantium.gr/](http://Exploringbyzantium.gr/) Θεματική υπομελέτη: Γάμος-Εξερευνώντας τον κόσμο του Βυζαντίου (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

www.ime.gr/ BYZANTINH ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ- Λυρική ποίηση (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

<http://el.wikipedia.org/> Οι γυναίκες στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία

<http://el.wikipedia.org/wiki/Υπαρχος-Βικιπαίδεια> (Προσπελάστηκε στις 18/11/2017)

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/Ανθολογία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας (Προσπελάστηκε 14/7/2017) .

<http://www.komvos.edu.gr/> Ηλεκτρονικός Κόμβος ΚΕΓ (Προσπελάστηκε 8/4/2017).

Olympias.lib.uoi.gr/ Μετεωρολογικά φαινόμενα και κλίμα στο Βυζάντιο (300-1500μ.Χ) (Προσπελάστηκε στις 18/11/2017) .

<http://www.paterikiorthodoxia.com/> Πατερική Θεολογία (Προσπελάστηκε 10/3/2017).

www.pentapostagma.gr/ Πόσες και ποιες Οικουμενικές Συνόδους έχουμε; (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

[sfrang. Blogspot. Gr/](http://sfrang.blogspot.gr/) Η δουλεία II- Μεσαίωνα (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

<http://thehistoryofgreece.blogspot.gr/> HISTORY: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ (Προσπελάστηκε στις 7/11/2017).

[http:// users.uoi.gr/](http://users.uoi.gr/) Πρωτοβυζαντινή Πολιτεία και Θεσμοί (Προσπελάστηκε στις 18/11/2017)

vizantinistorika.blogspot.com/ BYZANTINΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΑ: Γάμος και προίκα στο Βυζάντιο (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

vizantinaistorika.blogspot.gr/ BYZANTINΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΑ: Όψεις της οικονομικής ζωής του Βυζαντίου (Προσπελάστηκε στις 19/11/2017)

